

ПРОБЛЕМИ

Ж У Р Н А Л

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

1947

Мюнхен - Німеччина

PUBLICATIONS BY UKRAINIAN "DISPLCED PERSONS"
AND POLITICAL REFUGEES, 1945-1954
IN THE JOHN LUCZKIW COLLECTION
THOMAS FISHER RARE BOOK LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO

A Bibliography

Видавець:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
University of Alberta
EDMONTON, CANADA 1988

Згідно з інформацією одержаною з повище цитованої праці, стр. 321, появилoся тільки три числа журналу "ПРОБЛЕМИ". Редагувала їх колегія під проводом Михайла Добрянського.

Пані Марія Прокопович-Голод передала всі три числа для зіраксового помноження та передачі Бібліотекам України. Оригінали, по консервації, будуть передані Бібліотеці ім. В. Стефаніка у Львові. Кошта копіювання та консервації оригіналів, як також кошта розсилки покриває, видавництво журналу "ВІСТІ КОМБАТАНТА".

Торонто-Канада, червень 1995 р.

Мирослав Богдан Бігус
адміністратор "В.К."

Що пишуть Енциклопедії про редактора Михайла Добрянського-Демковича:

Encyclopedia of
UKRAINE

Edited by
VOLODYMYR KUBIJOVYČ

Dobriansky-Demkovych, Mykhailo [Dobryans'kyj-Demkovyč, Мухайло], b 7 November 1907 in the village of Lahodiv, Peremyshliany county, Galicia. Journalist, civic leader. In 1933-9 Dobriansky-Demkovych served as a co-editor of the monthly *Dzvony* and the weeklies *Meta* and *Khrystos nasha syl'a*. He was a member of the presidium of the Ukrainian Central Committee in Cracow. In 1945 he emigrated to Germany and then Britain. In Munich he edited the journal *Problemy* (1947-8) and in London the weekly *Ukrains'ka dumka* (1949-50). In 1956-72 he served as director of the Ukrainian broadcast of Radio Liberty in Munich. Since 1972 he has been a regular contributor to *Nash holos* and *Ukrains'ki visti*. He has represented the Ukrainian National Democratic Alliance in the Ukrainian National Council. Dobriansky-Demkovych is the author of *Ukrains'ko-pol's'ki stosunky v XIX storichchi* (Ukrainian-Polish Relations in the 19th Century, 1969).

Том 1-ий, стр. 711
1984

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
УКРАЇНОЗНАВСТВА

Словникова частина

M. Mykhailo

Добрянський-Демкович Михайло (*1905), гром. діяч і журналіст з Галичини; (1933-39 — співред. «Мети» і «Христос Наша Сила», в 1941-45 чл. проводу УЦК; на емірації — ред. журн. «Проблеми» (Мюнхен, 1947-48), «Укр. Думка» (Лондон, 1949-50), співред. газ. «Соборна Україна» (1950-51); гол. ред. укр. відділу радіостанції «Визволення» в Мюнхені (з 1956).

Том 2-ий, стр. 555
1957

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

З М І С Т

Черговий акт трагедії — Протукраїнська коаліція — Історична місія українського православ'я — На шляху до упорядкування — *М. І. Ш.*; Життя і наука, шляхи і завдання української науки — *М. Лагодіський*: Дмитро Донцов, його роль в формуванні української духовності — *М. Лисовицький*: Крах російської демократії, з приводу роковин Лютневої революції — *Т. Олстюк*: Ідея української соборності — *М. Зап'яцький*: Сучасні проблеми еміграції — *Юрій Яновський*: Подвійне коло — *Рене Пресо*: Духове обличчя сьогоднішньої Франції — *Еллен Мікля*: Ернест Бевіа — А в Азії правлять колаборанти — Листи з Англії — Боротьба за православну церкву (пресовий монтаж) — Атлантийська хартія — З нарадами нашого часу.

ЛИПЕНЬ

1947

Monthly supplement to the licensed weekly "On the Foreign Soil"
Supplement for May and June 1947
Displaced Persons Publications Authorisation Number US-E-6

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

The Problems
Ukrainian Monthly Review

Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift

МЮНХЕН, ЛИПЕНЬ 1947

Редагує Колегія під проводом Михайла Добрянського

Адреса Редакції та Адміністрації
Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift, München 13, Schliessfach 50

Ціна одного числа 4 нім. марки

Замість передмови

„Проблеми“ є продовженням того ідейного напрямку, що його висловом були перші два числа півмісячника „На чужині“, які появились в жвтіні 1947 р.

Черговий акт трагедії

Коли пишемо ці рядки, то наші думки й почування з тими нашими рідними братами, які сьогодні там на українській землі приносять найвищу жертву і тим засвідчують свою вірність і відданість Батьківщині. Без уваги на те, чи шлях, на який вони вступили, оправданий з погляду вищих вимог національної політики, і чи він доцільний з погляду визвольної дії, їх жертва велика. І ми клонимо голову перед нею.

Кривава пацифікація, що оце відбувається на західних окраїнах українських земель — а почалася вона в другі роковини скінчення війни, неначе на глум засадам атлантийської хартії — без сумніву стоїть у зв'язку з вислідом московської конференції. Після невдачі конференції спішним темпом переводять за залізною куртиною ліквідацію антикомінтернівських елементів, закріплюють позиції васальних урядів, усувають і нищать всі ті сили, які не хочуть включитися в процес тотальної советизації і поневолення.

Червона пацифікація українських окраїн була приготована довшою пропагандивною кампанією проти українських повстанців. Пропаганда була досить голосна. Червона стратегія вмів переводити того рода акції вповні тихо і без розголосу, так була переведена в 1945 р. пацифікація Галичини при допомозі восьми дивізій армії Енкаведе. Колиж в цьому випадку включено всі советські голосники, то в цьому є без сумніву укрита ціль: 1. компромітувати український визвольний рух, представляючи його як агентуру всяких темних сил, 2. вмовляти в світову опінію, що українство належить до тих елементів, які постійно заколочують спокій і загрожують мирові (червона стратегія, тонко орієнтуючись у внутрішній ситуації «буржуазного» світа, знає, що тут є дуже поважний відлам, який щиро прагне мира і готов платити за нього всяку ціну), 3. в обличчі неясної ситуації, яка настала після невдачі московської конференції, психічно мобілізувати власні сили, загострюючи партійну «бдітельность» у рядах партії і армії.

Українська публічна думка апелює до світової опінії і звертає її увагу на ту трагедію, яка сьогодні відбувається на українських землях. В одній українській резолюції читаємо між іншим: «Ми звертаємось до цілого культурного світа, який вірить в ідеали гуманності, правди і справедливості з пламенним протестом проти... В цілому цивілізованому світі є багато організацій для оборони прав і свободи людини. Ми кличемо ті організації, в інтересі їх власних народів, поцікавитись ближче сьогоднішньою долею українського й інших народів, що опинились під режимом червоного тоталізму.»

Українська опінія має повне право апелювати до совісти демократичних народів заходу.

Український нарід перший підняв чинний спротив проти наступу червоного тоталізму — не тільки в обороні власній, але й в обороні цілої Європи. І в цій боротьбі, яка вже триває 30 літ, український нарід приніс такі жертви, яких не має ніякий інший нарід в історії Європи — звиш 10 мільйонів людських жертв. Якщо б не ці жертви, не знати під чім пануванням була б сьогодні ціла Європа.

Коли з історичної перспективи аналізуємо ситуацію в Європі в 1918—1919 роки, то бачимо, що ціла центральна і західна Європа змучена війною, переживала тоді величезний фермент, а в різних країнах розгорялись вогнища соціальної революції. З трудом конструктивні сили вдержували рівновагу силам революції. Це бачили в Кремлі стратеги світової революції. На переломі 1918—1919 були звіттам поведені рішучі намагання, щоб злучитись з червоною Мадярщиною Белі Куна, кинути поміст на захід і долити оливи до тих льокальних вогнищ революції, що тоді палахкотили в різних країнах заходу, і розпалити світову революцію в Європі. Це не вдалося якраз тому, що армії УНР створили греблю перед навалом з півночі, а уряд західньої України в січні 1919 відмовився прийняти большевицьку поміч в війні проти Польщі. Сміємо твердити, що це врятувало тоді Європу перед заливом большевизму. В цьому є достойний вклад українських визвольних змагань до універсальної історії.

З цього і з цих мільйонів жертв народу випливають наші права, звертатись до культурного заходу. З цього теж випливають його моральні зобов'язання. Ті зобов'язання ще більші, коли зважити факт, що засади атлантийської хартії по той бік залізної зависи зломані в найбільш брутальний спосіб. Але якраз за ті засади велась остання війна. Як довго вони не переведені в життя в цілій Європі, так довго нема мира. Завдання міжнародних чинників — знайти шляхи й засоби, щоб мирним способом вибороти здійснення тих засад.

Українське громадянство на еміграції пережило дуже боляче останні події в краю. Стихійний вияв співчуття, акція протестів, маніфестації, богослуження — добре, що це все відбулось, бо воно свідчить, що наш загаль, живучи на чужині не затратив психічного зв'язку з рідним краєм. Але наша реакція на події в краю не сміє вилитись тільки в формах солон'яного, хоч і як пламенного вогня. Мусять прийти тверді рішення і конкретні діла, але рішення і діла розумні і доцільні. Та частина народу, що опинилась на еміграції, має можливість вільно говорити. Цього найбільш примітивного права кожної людської спільноти не має український нарід на своїй землі. І цей факт накладає на нас обов'язок, від якого ніхто з нас не може звільнитися. Ми маємо бути речниками народу, що змушений мовчати. Ми му-

симо сказати світові те, що наш нарід повинен сказати сам, але не може. І ми маємо багато дечого сказати.

Однак, чи ми здібні до цього в сьогоднішньому стані нашої організованості? Ледве. Бо як довго нема одного національного органу, який мав би мандат цілого громадянства заступати його на зовні, так довго ми не є чинником з яким хтонебудь схоче говорити. Це є акціо-

ма, яку інстинктом вичуває кожний державний нарід. Хто з нас є покликаний бути речником цілого народу назовні, це всі ми знаємо. Трагедія народу на рідних землях і повага ситуації в загальному ставить перед усі відповідальні угруповання категоричну вимогу — створити такі умовини, щоб державний центр міг не тільки існувати але й діяти.

Протиукраїнська коаліція

Преса принесла вістку про військовий договір між ССРСР, Польщею та ЧСР в справі спільної акції проти українських повстанців. Таким чином маємо до діла з міжнародною коаліцією, яка звертається проти українства. Ініціатори того протиукраїнського договору мали на увазі різні цілі, які хотіли досягнути таким порозумінням. Воно могло послужити їм притокою сконцентрувати більші військові сили в тому терені, що має важне стратегічне значення — вихідна база одночасно в трьох напрямках: на Польщу, ЧСР і Мадярщину. Сьогодні, після подій в Австрії і Мадярщині, виходить на яву, що ініціатори мають даліше йдучі пляни, хочуть зробити рішальний крок вперед, щоб віддати васальні держави під виключну владу комуністичних, отже москвофільських елементів, і тим остаточно закріпити в тих краях неподільну владу Кремля. Для такої акції скупчення більших сил в відповідному пункті має своє значення.

На основі плянів з Москви, Тіто організує балканський бльоку (в зв'язку з тим вістка про приїзд Молотова до Югославії має глибший сенс). Треба припускати, що паралельно з творенням балканського союзу йде аналогічна акція на трикутнику ССРСР, Польща, ЧСР (пригадаймо вістку про відпочинковий побут Вишинського в Карльсбаді). Протиукраїнський заговор став вигідною маскою, щоб закрити військове порозуміння, яке напевно має даліші цілі, як поборювання українських повстанців.

Чому ж ініціатори вибрали якраз протиукраїнське вістря того договору, щоб продемонструвати його перед світом? В плянах червоної стратегії польсько-український фронт має особливе значення. Відомі є методи комінтерну — заогнювати національні конфлікти між ворожими народами, а злагоджувати їх в відношенню до Москви, аж до повного усунення зі свідомості підлеглих народів почуття національних різниць супроти Москви. В плянах тієї стратегії тим остаточно закріпити в тих краях неподільсько-українського фронту, противно — його штучно підсилювати всіма засобами, бо перспектива якогонебудь польсько-українського замирення, яке могло б довести до створення 70-мільйонного бльоку двох народів, зверненого — відомо проти кого, зовсім не усміхається тій стратегії.

Сьогодні вже відомо позитивно, якою агентурою і в який спосіб був викликаний польсько-

український конфлікт в рр. 1942—1944. Знаючи цілі червоної стратегії, ясно, чому в часі пацифікації Галичини перед двома роками польсько-українська прикордонна полоса залишилась поза тією акцією. Так само, коли відбувалась пацифікація Польщі в літі минулого року, вона теж не заторкнула польсько-українського пограниччя. Бо ця полоса має криватитись і ятритись, щоб затроювати атмосферу між двома народами. Ми, щоправда, чули про співпрацю між польськими й українськими повстанцями на тих теренах, але це справи не міняє, бо знаємо з досвіду останньої війни, яким тягарем падає партизанка на місцеве населення того терену, де вона діє. Отже незалежно від тої співпраці червона стратегія свою цілі досягла (в тому утверджують нас принагідні вістки з цього пограниччя) і гранична полоса досі кривавилась, щоб даліше заогнювати взаємини між двома народами. Коли сьогодні пацифікують і це пограниччя, то тому, що цього вимагає вища політика — забезпечити собі на всякий випадок повний спокій в заплллі. А щоб капіталізувати зерно ненависти, посіяне між двома народами, ініціатори пацифікаційної акції втягають до того уряд радянської Польщі та поширюють це порозуміння ще й на Чехію. В такий спосіб втягають до протиукраїнського воза ті елементи Польщі, які досі з різних причин ставились до українства індиферентно. В такому ж аспекті треба розуміти й участь Чехії в тому заговорі.

Червона стратегія веде свою політику з розрахунком на далішу мету. Сьогодні ще завчасно говорити про ці речі конкретно мовою. Але мимо того треба з усім притиском звернути увагу, що від такого чи іншого уложення відносин на українсько-польським пограниччю залежатиме в майбутньому більше, ніж ми сьогодні припускаємо.

3 парадоксів нашого часу

Як подає „SPD-Mitteilungsblatt, Frankfurt“ баварський міністр внутрішніх справ мусів видати характеристичний обіжчик. Міністр суворо забороняє відмовляти німецьким утікачам і виселенцям права на гріб на місцевих громадських кладовищах, рівночасно забороняє закладати окремі цвинтарі для німецьких утікачів.

Історична місія українського православ'я

На другому місці цього числа подаємо кілька голосів з преси про ту боротьбу, яка сьогодні ведеться за панування над православним світом. Боротьба ведеться тонкими засобами, які не звертають на себе уваги ширшого загалу. Але тим не менше вона може мати далекосягле значення в дальшому розвитку боротьби за українську справу, тому українське громадянство повинно уважно слідкувати за тією ділянкою московської політики.

Почалось від того, що Кремль змінив своє дотеперішнє становище до православної церкви і легалізував її в 1943 р. Ми схильні думати, що нова церковна політика Кремля і розв'язання Комінтерну (в цьому ж самому році) стоять у тісному внутрішньому зв'язку. Обі події були наслідком глибоко продуманої зміни методів большевицької роботи закордоном, зміни настановленої на нові перспективи, які мала дати червоної Москві перемога над гітлерівською Німеччиною, що тоді була вже безсумнівна. Крім того у церковній ділянці були поважні мотиви внутрішньо-політичного характеру. Нову церковну політику оцінили і в нас і в світовій opinii зовсім поперховно, бо зрозуміли її, як тактично-пропагандивний маневр, що має демонструвати перед світом еволюцію радянського режиму на право і тим зробити його більш приемливим для капіталістичних союзників. Це було важне, щоб дістати від них можливо найбільшу допомогу в боротьбі з націонал-соціалістичною Німеччиною.

Тимчасом зворот радянської політики в відношенні до церкви це не тактичний маневр, а нова стратегія в боротьбі з релігією, що її основною метою є знищити ворога-церкву — більш доцільними засобами, як це було досі, але одночасно в максимальній мірі використати її для режиму так у внутрішній, як і в зовнішній політиці. Совєтський режим витягнув науку з того досвіду, який він зробив продовж 30-літньої боротьби з релігією. Показалось, що боротьба проти релігії, ведена шляхом прямої акції і фронтовою атакою з-зовні — не веде до бажаної цілі, бо скріплює ворога, гартує його на душі і замість викоринити релігійні «пересуди» з душ мільйонів людей, вона тільки інтенсифікує релігійне почування мас. В висліді того не знищено релігії, а тільки зіпхнуто релігійне життя в катакомби підпілля і конспірації, жертви мучеництва освятили її в очах мас і очистили морально. Релігія дістала могутній ідейний застрик. Релігійна туга виявилась у підпільнім відродженні прерізних сект, які в потенції могли б стати для режиму більш загрозові як офіційна православна церква. Червоні володарі мусіли переконатись, що релігія це стихія, якої не дасться знищити ніякими репресіями.

В такій ситуації виринула диявольська ідея — заставити релігію й церкву служити червоному режимові, ідея зрештою не нова, бо має в Москві традицію сторіч, з тою тільки різницею, що давніше церква мала слухати білому цареві, а тепер червоному. Военні умовини дали

нагоду для нової постановки церковної справи в такий спосіб, щоб якнайбільше замаскувати історичні цілі совєтської політики.

Одним рішенням про залегалізування московської православної церкви Кремль розв'язав позитивно для себе цілий ряд питань:

1. осягнуто бажаний пропагандивний ефект на заході, де так публічна opinia як й урядові чинники виказують в відношенні до Москви дуже багато простодушної наївности; тим самим зроблено ще один крок, щоб дезорієнтувати захід щодо справжніх цілей московської політики в відношенні до нього;

2. внесено фермент, а навіть і розкол внутрі православних церков закордоном;

3. розбито одноцільність релігійного фронту в краю, бо в нових умовинах «упривілеєна» церква в силу логічної конечности муситиме виступати проти сект, а секти знов проти неї;

4. виведено ворога з підпілля на явну сцену, де легше можна його контролювати і дбати, щоб не переріс визначених йому меж;

5. і найважніше — нова постановка уможливилує режимові використати церкву для себе, включаючи її в радянську систему, а одночасно дає змогу влізти в середину церковної організації, щоб її розкласти знутри, засіяти там зерна внутрішнього гниття і підірвати моральний кредит церкви в масах вірних.

А все те прикрито приманчивою ідеологічною надбудовою — ідеєю вселенського патріархату в Москві. З наведених на другому місці голосів преси бачимо, як та ідея вже микликує закосот в умах православних кругів поза межами ССРСР. В зв'язку з тим відкривається перед українським православ'ям нове завдання. З тою хвилиною, коли піднято на Кремлі старе гасло «Москва — третій Рим» (або в іншій формулці «Москва — природній центр православного світу»), мусить виступити хтось, хто підніме прапор оборони незалежности православних церков від Москви, всеодно — білої чи червоної, і тимбільше мусить виступити, коли по панування над православним світом протягає руку світовий штаб боротьби проти релігії взагалі. З історичного досвіду знаємо, що всяка опіка Москви над позамосковським православним світом це маска для московського імперіалізму для поневолення того світа.

Український православний світ має сьогодні найбільш даних на те, щоб підняти цей прапор. В цьому велика історична місія українського православ'я. Українське православне громадянство має найбільше досвіду в обороні церкви перед наступом червоного безбожництва, воно має за собою світлі традиції 30-літньої боротьби, воно має сьогодні обов'язок взятися за виконання цього завдання. Але передумовою того є таке збагачення релігійного життя серед того громадянства й таке внутрішнє усучільнення, щоб провідна роля українського чинника в обороні незалежности цілого православного світа від червоного Кремля, вийшла як природна функція росту української духової сили.

На шляху до впорядкування

(Сн.) Чотири соціалістичні партії: Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), Українська партія соціалістів-революціонерів (УСР), Українська радикальна партія (УРП) і вкінці українська революційно-демократична партія (УРДП) склали спільне організаційне бюро для створення однієї соціалістичної партії. Подія позитивна на шляху до впорядкування нашого політичного світу.

Ми зокрема вітаємо перші почини і бажаємо скорого і повного успіху. Адже розвиток іде в тім напрямі, що його підкреслювали ми в програмовій статті п. з. «Український мир», як особливо корисний для оздоровлення наших внутрішніх справ. Ми дуже далекі від усякої претенсійності і не думаємо в'язати подій, що відбуваються в соціалістичнім середовищі, з порадами тієї статті, так неначе б вони і спричинили ті події. Рівнобіжність наших думок і того, що здійснюється в соціалістичнім світі, пояснюємо тим, що і одне і друге мають спільне джерело в українській тузі за єдністю і внутрішнім упорядкованим замиренням. З тих джерел родиться доосередня політична тенденція, і вона є знаком і сповненням часу. З тієї тенденції зродився національно-державний рух, що оформлюється в Українським Національно-Державним Союзі; з тієї ж тенденції родяться надійні зближення і кроки до злиття в соціалістичнім крилі. Усе, що суперечить тій глибокій українській тузі, усе, що хотіло б утвердити нинішній стан розбиття і розпорошення політичних сил народу; усе блискучо чи просто сіровідоремленське нині вже починає ставати несучасним, несвочасним, анахронічним, присудженим до повільного завмірання.

Значення доосереднього руху в нашім соціалістичнім світі корисне і для того ж світу і для всієї нації взагалі. Старші соціалістичні осередки — це були фактично партії минулого. Вони репрезентували кожна з окрема і всі разом нашу історію, її славні сторінки й її приниження. Ті осередки були фактично штабами без армій, без впливу на ширші маси, навіть без зусиль зв'язатися з ними, оформлювати їх по своїх засадах у своїх організаційних рямах. Вони і зовсім свідомі такого стану. За те ті штаби колишніх масових партій зберегли те, що зберігають штаби взагалі: знання світу, що серед нього сьогодні живе і діє українська еміграція, навіть деякі зв'язки з тим світом. Ті осередки зберегли деякі конечні для тих зв'язків привички, виучку, політичну школу. Їм не доставало динамізму, отже і впливу на ширші маси.

Саме тим динамізмом і співзвучністю з деякими особливо молодими шарами нашого скитальства визначається наймолодша соціалістична формація УРДП. За те їй напевно недостаче того знання європейського світу й того вишколу, що потрібний для діяння серед нього, якими визначалися штаби давніх партій. Сполучка традиції зі сучасністю, знання з вольовим поривом, школи з молодістю, — дадуть повноту прикмет, потрібних для політичного життя біль-

шого засягу. Давні штаби з'єднані з молодим соціалістичним народом і його виразниками дадуть здібну провідну верству соціалістичного табору, запоруку його здорового оформлення.

Тут доходимо вже до місця, де корисність для групи збігається з корисністю для всієї нації. Об'єднаний соціалістичний світ покликаний політично оформити велику частину українського населення, одну з основних його продукційних сил: говорючи символічно — Донбас, себто шари робітництва безвласницького і без власницьких хотінь. Це справа з державного погляду першої ваги. Внутрішня слабкість українського пролетарського соціалізму 1917—1920 років фатально відбилася на рішальних подіях днів революції і державного будівництва. Сьогодні справа буде куди важнішою. Адже в Україні міщанський елемент вийде обезсиленним. Із продукційних господарсько-рішальних сил, по наших містах до голосу прийдуть безвласницькі робітничі елементи. Хто ж оформить їх? Яких ідей носієм стануть вони? Думаємо, що саме призначенням упорядкованого соціалізму буде дати тому безвласницькому робітництву українську державну ідею і оформити його в ім'я власної соціальної правди в своїм державнім домі. І хочемо рівити, що зосереджений соціалістичний світ виконає своє велике і почесне завдання.

Вкінці надійний почин в соціалістичнім середовищі не може пройти безслідно і без відгуку в другій, численнішій сьогодні частині українського продукційного світу, у дрібно-власницькій стихії й її політичних надбудовах. Рух доосереднього оформлення розпочатий в тім середовищі Національно-Державним Союзом приспішить і так наблизитимемся до своєчасного і раціонального, відповідного до потреб нації й її продукційних сил політичного уряду. Події в лівім його крилі — це добрий матеріал для самозадуми і для відповідної ревізії дотеперішньої практично-політичної постави правих кіл. Ми певні, що і тут доосередні тенденції, зроджені з духа і потреб нашої доби, приведуть до усучаснення і зливання історичних осередків в один політичний табір — репрезентанта власницької, точніше дрібновласницької, селянської і міщансько-інтелігентської стихії.

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

В Рад. Союзі видано розпорядок про знесення кари смерти в ССРСР. Вся преса демократичного світу принесла цю вістку без коментарів.

*
„Darmstädter Echo“ подає таке оголошення: молода дама, занята в уряді, дає вечірні лекції демократії.

Життя і наука

Шляхи і завдання української науки

Написав М. — І. — Ш.

Вільна Українська Академія Наук відбуває свої часті з'їзди. Дискутуються доповіді. Наукове Товариство ім. Шевченка оживає, піднімає свої, доброю заслуженою славою в широкім світі вкриті прапори. Що це за знаки: — може відродження української науки, або й української духовности взагалі? Чи тільки осінній шум і клекіт птиць, що збираються відлітати за море?

Перед нами поважний еляборат одного з чільних представників нашого сучасного наукового світу: «Сучасні проблеми української науки». Шукаємо в ньому відповіді і знаходимо перемішані одні з одними і науково-планувальні мотиви і мотиви суспільної опіки. Отже що означає рух у науковім світі? Чи нове справжнє окрилення духа, чи тільки метушню для облегшення влаштування в нових умовах, для виправдання вимог, що їх ставить науковий світ до нашого громадянства, головно за океаном?

В основі і того руху і тих вимог лежить переконання, що наука — це цінність. І тому добре роблять ті, що віддають свій час і силу науці, а громадянство повинно підтримувати їхню працю. Але всі люди і групи, що висували і висувують якінебудь вимоги до громадянства, завсіди підкреслювали і підкреслюватимуть вагу і цінність своїх зусиль. Одначе як часто такі запевнювання — це тільки омана і більш нічого. Сучасна наукова свідомість вимагає передусім повної чесности мислення зі собою. Тож питання цінности науки взагалі, і нашої сучасної української наукової праці на еміграції зокрема — мусить стати темою того ж мислення і дістати ясну відповідь.

ЦІННІСТЬ НАУКИ.

Яка є міра цінности науки, які її критерії? Можна сказати, що наука, наукова правда — це абсолютні цінності, незалежні від наших людських потреб, від приємности чи неприємности, від позитивности. Це погляд дуже поширений під кінець дев'ятнадцятого і на початку двадцятого сторіччя.

Сьогодні було б нам трудно втриматися при тім погляді. Саме поняття абсолютної цінности дуже захитане позитивістичною критикою. В дійсності, так каже вона, ніколи не зустрічаємо цінности без почування розкоши росту, піднесення настрою, коротко — без приємного почування. Тож відділяти цінність від переживання і казати, що вона цілком незалежна від нього, це тільки самовільне припущення, ніде не ствержене досвідом. Для пізніших течій, як філософія життя, немає речі про таку незалеж-

ність. Наука, як і розум взагалі, дістають тут тільки інструментальне, прагматичне значення; розум, наука — це знаряддя волі до життя, чи волі до влади, знаряддя інстинктів, гонів, знаряддя життя взагалі, — а не якась самоціль і цінність у собі. Колись вважали науку служанкою богослов'я, тепер схильні вважати її служанкою життя.

Яка її роля в житті? Доходимо до другого критерія цінности. Наука організує суспільство і господарство нації. Це її призначення і міра цінности. Такий, назвім його, політично-економічний критерій цінности науки висуває позитивізм, прагматизм, особливо американського походження. Той критерій нечужий філософії життя, вкінці з тим критерієм знайомі і ми. Його особливо радикально пробували проводити в культурній політиці марксистсько-большевики. Все, що спомогає будову комуністичного світу і владу пролетаріату, цінне. Все інше — непотрібне. Є щось природне, самозрозуміле, близьке життю і його вимогам, навіть щось життєрадісне в наведених поглядах. Політично-економічний критерій має одну недочоту: він, як побачимо, однобокий.

На ґрунті позитивізму зродився ще один критерій цінности науки. Експериментальна психологія сформулювала явище т. зв. гетерогонії мети. Те, що було зразу тільки засобом, стає згодом ціллю для себе. Життя дає багато прикладів. Хід, біг — мають зразу тільки біологічне значення, як засоби втекти від небезпеки, або здогнати здобичу. Згодом стають вони ціллю для себе в прогулянці, ще більше в танцях. Подібно зір, слух — зразу справжні і виключні слуги життя і його фізіологічних потреб, стають самоціллю в зображеному мистецтві й музиці.

Таке сталося і з пізнанням. Його джерела часто практичні. Щоб вдержатися в боротьбі за існування, людина збирала й запам'ятувала досвіди, свідомо робила їх. Вона знала, де шукати добрих ягід, знала небезпечні від хижаків стежки і навпаки знала добру пору і добре місце власного здобичництва. Згодом витворилася приємна привичка громадити знання, навіть коли воно не давало безпосередньої користі. Зродилися в людині бажання, жажда пізнання, цікавість до науки. Сьогодні теоретичні галузі науки коріняться в тих продовж тисячеліть вироблених нахилах і прагненнях людини до пізнання. Вони цінні, бо вони дають приємність, заспокоєння духових потреб культурної людини.

Цей третій критерій вражає своїм, що так висловлюсь, занадто споживацьким характе-

ром. Від нього мається посмак витонченого духового розкошелюбства, гедонізму. Але ж дух — нечистий споживач. Він — саме він — це ж організатор життя, його суспільно-економічних справ, що вимагали для себе повного віддання науки. В ім'я чого, на яких засадах організує людина свою спільноту і своє господарство? Ясно: на засадах свого загального світогляду і розуміння життя. Таким чином доходимо до ще іншого підставового критерія цінности наукового пізнання: — цінне те, що дає матеріал і порядкові принципи світогляду. Важно, щоб той гієрархічний порядок мислей, які дає кожний світогляд, був по можливості певний, себто висловлений ясними і виразними поняттями. Інакше: важно, щоб той світогляд якнайбільше приближався до філософії, це значить, щоб давав порядок науково оформлених і провірених мислей.

Аж тепер можемо збагнути, де та однобокість політично-економічного критерія цінности, що про нього вже була мова. То була чиста техніка для техніки. Вона мала служити життю, це підкреслювалося щоправда завжди. Але дороги і напрямки життя різні і організація громадянства і господарства — поняття многозначні. Аж останній, світоглядний критерій дає окреслений зміст і напрям життя даного часу, отже і визначає ясно цінність пізнань. Цінне не тільки те, що організує зовнішній світ, спільноту і її господарство, але і то в першу чергу те, що дає внутрішній порядок душі, властивого суб'єкта і спільноти і господарства. Тут зустрічається наука з релігією й мистецтвом, як суперниками, чи співтворцями в оформлювані духовости. Але мистецтво і релігія організують внутрішній світ з погляду почувальних і волевих сторінок душі. Наука в спільноті культурних діянок є сторожем розумових прямувань, її патос скерований до загальної важности і конечности для всіх людей і всіх часів. Тим вона для рівноваги душ і життя така конечна.

УКРАЇНЬКА НАУКА ДО 1919 РОКУ.

Спробуємо тепер підійти з погляду зазначених критеріїв цінности до двох наявних фактів історії української науки останніх часів. Перший факт — це її розцвіт під кінець минулого і на початку цього сторіччя. Другий — це упадок її значення і внутрі українського світу і поза ним за час поміж двома світовими війнами. Де глибокі причини тих явищ?

Українська наукова праця кінця дев'ятнадцятого і початку двадцятого сторіччя наростає докруги філології в ширкому розумінні й історіографії, як навкруги своїх осередків. А філософія й історіографія сповняли в ті часи незвичайно важну роль в нашій житті і нашій боротьбі. Український нарід виховував тоді ясну свідомість своєї суті. Хто ми? Чи русини на заході, малороси на сході, як вмовляли в нас зацікавлені сусіди, і як думало і вірило багато із нас самих? У подрібнім схопленні те загаль-

не питання звучало: діялект чи самостійна мова? Плем'я чи самостійний нарід? Расово-кровна спорідненість із західним чи північним сусідом, чи навпаки — окремі расово-кровні основи, окремої оригінальної духовости, духовости, що її проречистим виявом є народня творчість, народні звичаї, побут? Інвентаризація скарбів української народної творчости в поезії й прозі, музиці, плястиці, вишивках, побуті; маґазинування тих скарбів у збірниках Наукового Товариства ім. Шевченка й інших виданнях, їх обробка і вкінці їх синтеза в монументальних творах з історією Грушевського в осередку — це велике зусилля, несене патосом боротьби за своє національне «я» і за признання його зовнішнім світом. Українська наука й учені стоять тоді в перших пробоевих лавах українського національного фронту. Вони оформлюють внутрішню націю, вони виборюють признання її і з боку близьких ворогів і дальших байдужих чужинців.

Звідси повага науки, передусім унутрі українського світу, і звідси її регулятивна сила. Вся українська духовість оглядається на науку; українська вченість творить етос, надає моральні норми духовій творчості. В обличчі авторитету Грушевського і Франка просто немислима аморальна й алогічна розперезаність публіцистики й літератури пізніших років.

Українська наука організує духовість рідної нації, дає непохитні підвалини її політичної свідомости, її загального світогляду, її моралі духової праці. Вона сповняє вимоги, що їх ставили два найважніші критерії цінности, другий політично-економічний, і четвертий: світоглядний. Це джерела її розцвіту й авторитету.

Радикально змінилися умовини після першої війни. Своєю волею і своєю кров'ю українство знайшло себе духово й державно і одночасно здобуло признання для себе в широкім світі. Наукових аргументів уже не треба було; поважніші противники вже спинили свої після 1917—1920 років недоречні і смішні філологічні чи історичні докази на тезу «не було, нема і не буде». Зате створилися нові внутрішні й нові зовнішні фронти. Та тут українська наука або не вмiла, або — під терором — не змогла включитися в них. І це початок її занепаду.

На заході наука продовжує працю давнішими дорогами. Але та проблематика вже не цікавить громадянство. Наука стає, говорячи словами Бекена з Веруляму, неплодною черницею, замкнутою в холодних мурах монастиря, що далі носить назву Наукового Товариства. Тільки деякі, більше периферійні комісії намагаються ще зберегти зв'язок із життям. Характеристична риса того періоду: найцінніші осяги тієї науки — це організація і розбудова музеїв. Учений-воїн української справи стає ученим сторожем пам'яток української землі і культури. Лицар стає музейним кустошем. На сході насильно зламано хребет українській науці. Трагічна доля проф. Грушевського, це намагався почерез війну і режолуцію перенести давні традиції української живої науковости, це видимий знак тієї переміни. Наука має йти на

службу класі і партії. На початку двадцятих років свіжий, повен віри і завзяття комунізм пробував безкомпромісово проводити свій критерій цінності, що ми його обговорили, як другий. Та незабаром, як і в інших ділянках, комунізм пішов на вигідні для себе компроміси і примирився з існуванням і навіть деяким розвитком усіх, незв'язаних щільно з економікою і марксизмом, галузів знання, як класична філологія тощо. Коли задля уподібнення до широкого світу і заспокоєння кіл, зв'язаних із традицією, можна було недавно повернути військові ступені і відзнаки, що на початку двадцятих років вважалися символами реакції й контрреволюції, то поскільки невиннішою уступкою минулому було послаблення тиску економічно-політичних вимог на духовість. До того приєднався ще один глибший мотив. У ті далші від безпосередніх життєвих справ наукові ділянки мусіли ховатися ті, що їх тягло до вчености, але відстрашувала духовна диктатура марксизму. Чесність не дозволяла їм ламати їхніх мислей в угоду партії, але бажання спокійної праці не пускало в бій. Ті люди певно залюбки поринали в дальші від життя, отже вільніші від тиску офіційної доктрини ділянки. Офіційні ж кола зрозуміли вигоду із такого нешкідливого для правовірної доктрини розгляду наукових прагнень. Вислід подібний що й на заході. Життя і — бодай незв'язана з економікою наука — розійшлися.

Які ж внутрішні мотиви діяли в тім українським ученим світі? Яке оправдання знаходив він найчастіше півсвідомо, чи підсвідомо для своєї праці? Психологічно — це була солодка привичка, радісний спомин із великих «юних днів, днів весни» української науки. Так старші люди в ім'я примар минулого не бачать або забувають справи сьогоднішнього дня. На зовні звичайно виступала наука, як цінність сама по собі, звільнена від питання доцільности. Коли пригадаємо собі попередньо обговорені критерії цінности, завважимо знову радикальну зміну. До першої світової війни свій розцвіт завдячувала українська наука тому, що вона, згідно з другим і четвертим критерієм, організувала духовість і життя нації. Занепад її ваги в періоді між двома війнами спричинений тим, що українська наука в своїх основних світоглядових, українознавчих ділянках спирає свою роботу — хай пів чи підсвідомо — на першим і третім критерії.

І ніякий рух, і ніяка розбудова самих установ, комісій, з'їздів не змінить нічого в тім напрямі. Все це при такій внутрішній настанові не будуть знаки весняного буяння, але тільки милими пожовклими листочками колить живого дерева, широко розкинутими по життєвих шляхах та безсилим серед них.

УКРАЇНЬКА НАУКА ТА ЕМІГРАЦІЯ.

Те, що пережила українська нація в 30-их і 40-их роках нашого сторіччя, не дається порівняти навіть із найтрагічнішими подіями нашої історії. Такого систематичного наступу на українство, на самі його расово-кровні і духові

первні, досі не було. Також такого систематичного, не зовнішнього, але духового тиску, не знавала нація ніколи. Тож і зміни зовнішні і душевні величезні.

До того ж, діється все те в добу, коли весь світ, його культура, його будуччина, знайшлися на роздоріжжі. Недавно стривожився світ європейської культури пророкуванням його упадку. В світлі розряду атомової енергії те пророкування приймає виразніші перспективи, а визволення звіря в людині підчас другої світової війни, приготоване теоріями, тільки викінчує ті апокаліптичні перспективи. Після другої війни світ знову ділиться на два табори і навіть не прислонює того поділу. Промови найвідповідальніших керівників цілком виразно окреслюють ідейні і політично-господарські різниці двох таборів.

Отож небувала досі національна й особиста трагедія, і віщі заграви останнього суду — це зовнішня й внутрішня сценерія, що на ній відгравается наша драма.

І ось питання: як позначилось все те на українській духовій праці і творчості? На українській науковій праці на еміграції зокрема?

Морепоплавці розбитого корабля, кинуті бурею на береги чужого світу, найперше роблять перегляд і перелік усього врятованого майна. Це цілком зрозуміла й потрібна справа. І нас ні трошки не дивує, що й українські науковці, зупинившись на чужих берегах, взяли за перелік того, що ще нам залишилося. В тім відношенні наша наукова праця має либонь найкращі осяги. Великі збірки світлин зруйнованої України й її столиці, широко закреслені анкетні дослідження українського населення, побуту, політичних, релігійних, господарських умовин останніх передвоєнних років на основі пам'яті живих людей усіх майже лиць української землі — це дорогоцінні матеріяли для численних будучих дослідів.

Однак і тут завважимо деяку однобокість, що свідчить про небезпечну залежність від теперішніх привичок. Всі ті збірки і матеріяли торкаються неповторного минулого. Ні Лаври, ні Михайлівського, чи пак Дмитрівського Собору, ні людностевого стану зперед останньої війни не відбудувати. Всі ті речі мають цінність для історика і подекуди, і то з кожним роком меншу, для політика при евентуальних, сусідських пересправах перед світовими політичними трибуналами і світовою опінією. Ми привикли збирати недобитки. На цьому виростає велика українська вченість кінця 19-ого і початку 20-ого сторіч. Цим і починаємо нове життя на чужині.

Але саме воно вимагає дечого, чого не було колись, а значить що не вклалося в привичку. І того ми продовж двох років перебування в Німеччині не зробили. Осередок нашої науковости — українознавство в найширшім розумінні, знайшлося без найважливішого засобу: без книгозбірень. Усі вони залишилися по той бік засягу, поза залізною завісою, або у німецьких університетах східньої зони. Часто говоримо про будучі інститути українознавства. Де ж їх хоча б зачаткові, основні бібліотеки? Поки не

пізно, а це вже справді майже остання пора після прогаяння двох років, треба українським науковим осередкам зінвентаризувати те, що є в приватних руках і приватній опіці. Сьогодні в таборових скупченнях зробити це легше, взагалі можливо, — колись стане це недосяжною мрією. Мусимо переконати власників основних творів літератури і науки, мусимо переконати публічну думку, що ті рештки книжкових скарбів — не цілком приватна, але частинно національна власність. Найпотрібніші речі треба скопіювати машинково, раз, щоб взагалі не пропали, два, щоб створити так хай тимчасовий сурогат основних бібліотек. Наші предки переписували речі рукою, ми все ж у кращім становищі. Можемо машинково робити зразу п'ять відписів, на це засоби мусять знайтися. Але і мусимо признатися, що два роки порівнюючо спокійного і забезпеченого таборового життя пройшло в тому відношенні безплідно.

Значно сумніше виглядає справа, коли від музейництва і інвентаризації перейдемо до тематики наукових зібрань, доповідей, критичних дискусій, що заступають недосяжні в наших умовах періодичні видання. Маємо враження, подібне до вражень, що їх давали малярські виставки, враження загальної втечі від життя. Коли б хто хотів, прислухаючися до доповідей, або приглядаючися до образів, означити історичну пору їх постання, він міг би це зробити хіба завважуючи між образами портрети достойників УНРРА, або стверджуючи, що наукові з'їзди відбувалися по таборах тієї міжнародної установи... Видно смертельна тривога і туга сучасності не мутять спокою духових краєвидів наших мистців і наших вчених.

А життя і наш стан ставлять проблеми і вимагають їх рішення. Непорадно хотіти від науки того, що є обов'язком публіцистики, отже насвітлювання еміграційних актуальностей і безпосереднього керівництва ними. Але коли та публіцистика має бути поважна і відповідати потребам нації, вона мусить мати в науці свого дорадника і довіренника. Йі так пекуче потрібні наукові праці, що з'ясовували б дотеперішні наші і чужі еміграційні досвіди. Чи не має право наша спільнота вимагати таких праць від наших істориків, соціологів, психологів?

Світ наявно перебудовується: — в кожному випадку ідейно. Про об'єднані держави Європи, далі про світову федерацію мріють уже не тільки політичні фантасти, але найтверезіші державні мужі. ОН — нині ще квола організація, все ж стає осередком світової опінії. Ідея абсолютної суверенності націй-держав тратить своє колишне значення. Світ, наші сусіди думають категоріями більших господарсько-державних комплексів. Прометейська ідея, міжмор'я, чорноморська доктрина, все те блиски загальних світових ідей у нашім просторі. Скільки суворої наукової праці наших істориків, географів, демографів, правників, державознавців, економістів треба, щоб окреслити наше сучасне поняття самостійности — у згоді з тими світовими ідеями. Скільки наукових зусиль треба, щоб наша політична публіцистика і політика

нарешті дістала солідний фундамент, а не ширяли тільки у сфері здогадів, інвенцій, імпровізацій. Включаючи себе в ті пекучі сучасні питання нації, наука перейме утрачене нею керівництво в духові, здобуде глибокий, а не тільки іспитово-формальний вплив на живу молодь, а її вимоги до суспільства дістануть моральне виправдання.

Таких проблем багато. Підніmemo ще деякі перші з краю. Два роки тому кинуту між нас необережне гасло: мовляв, українській ученості нічого в Німеччині робити. Треба за всяку ціну і то по змозі скоріше переходити на кращі наукові кочовища, найрадше за океан. Фатальне гасло, і тим фатальніше, що воно легко прийнялося, даючи виправдання вже дворічній дрімці. В новій формі СЕД-у (об'єднання соціалістичної партії Німеччини) відживає на наших очах злочасна для нас концепція німецько-російської співпраці задля впорядкування середущої і східньої Європи. Коли ж зважимо, що світ привик дивитися крізь окуляри німецької вчености на східньо-європейські справи, тоді зрозуміємо, яка небезпека чекає нас від нового видання давнього замислу, що кинув тінь на нашу історію і 1918 і 1942—1943 року. Підсилити серед самих німецьких учених існуючі ревізійні тенденції в тій ділянці, перебороти ту концепцію в уяві широкого світу, доказуючи її безнадійність — знову тема, але і невідхильний моральний обов'язок української науки, її різних галузів. Чи не повинна була початися та праця, хоча б початкове розгортання її саме в Німеччині? Що зроблено за два роки? Чи усвідомлено собі проблему і обов'язок? Два роки! За мріями про далекі будучі інститути забуто, що саме та сьогодні переможена і принижена Німеччина була досі і може і далі хоч частинно залишитися кузнею світоглядних думок для всього світу. Чи не було б корисно, навіть хоч для наших учених, що на західніх землях через тісноту умовин, а на східніх через марксівський концептراك були відрізані від того духового процесу, познайомитися з ним ближче, пережити його саме на те, щоб ставши до праці в нових, заокеанських — як хочете — інститутах не робити з них українських наукових хуторів, але створити в них установи співзвучні і співмірні з такими ж установами країн, де оселяться ті учені.

Сьогодні родиться нове еміграційне «яблучко», що дотепно глузує з емігрантського «бли-

»Слова не можуть мати ніякого відношення до діл, бо, зрештою, що це булаб за дипломатія? Слова — одна справа, а діла — друга. Гарні слова це маска для злих діл. Щира дипломатія є неможлива, як неможлива суха вода або деревляне залізо« — оригінальний вислів Сталіна.

Цитовано з „The Real Soviet Russia“ by David Dallin, New Haven, стор. 71.

скучого відокремлення». Ось його одна строфа:

Es ist alles vorüber,
es ist alles vorbei,
schon zwei Jahre in Deutschland
und nichts не панімай

Хай це нове яблучко котиться собі по емігрантських душах, але воно не сміє стати піснею українського вченого світу! Навпаки, там саме воно мусить спинити свій веселий біг. Пов-

на свідомість і розуміння світу і людей, духових прямивань, соціально економічних і політичних рухів — це те, чого слушно чекає емігрантська спільнота і чого слушно сподіється український материк від своїх учених, що вийшли в світ широкий на волю. Від сповнення того обов'язку залежить не тільки місце учености в спільноті, але залежить і доля духа, навіть саме життя тієї української спільноти.

Дмитро Донцов

Його роля в формуванні модерного українства

Написав М. Лагодівський

Стаття є частиною розвідки про проблеми української провідної верстви.

На переломі двох століть чотири великі українці — Драгоманів, Франко, Грушевський і митр. Шептицький — пробивали українському народові вікна в широкий світ і впроваджували його в модерну добу навого національного життя. Їх діло завершила щойно перша світова війна і визвольні змагання. Великий струс 1914—1920 років починає модерну добу в нашому житті, зокрема коли йде про стиль і духову атмосферу. В тих воликих роках зчезла загумінковість західньої України, хоч відгомін її ще довго будемо відчувати. Східна Україна вийшла з аполітичного українофільства й культурництва на широкі шляхи державної думки. Змінилась загальна атмосфера, відійшла безповоротньо в минувшину патріархальність життя, запанував новий дух, почали творитись нові форми, з'явилися нові суспільні типи. Але двадцять літ між двома великими проломами — ще замало часу, щоб остаточно скристалізувались нові форми і нові типи. Крім того діяли ще різні сили, власні і чужі, які впливали деформуюче на природній процес кристалізації модерної української духовости. Значення елементарної катастрофи в тому процесі мала для Східної України перемога большевизму. В західній Україні в тім же напрямі впливали різні чинники.

ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ.

Одним з таких чинників — і то може одним з найсильніших — була публіцистична діяльність Дмитра Донцова в західній Україні між двома світовими війнами. Без пізнання тієї індивідуальности не зрозуміємо вповні тієї доби галицького життя. Донцов був у наших умовах без сумніву індивідуальність понад звичайну пересічність. Тому, серед усіх тих, хто в тому часі активно впливав на формування прилюдної думки, його вплив переважав, він надавав тон тому, що звичайно зevamo духовою атмосферою, і витиснув свою печать на всьому дошовому житті тих 20 років.

Він мав рішальний вплив на формування

української націоналістичної думки того часу, але цей вплив був глибоко негативний. Не можна уявити собі гіршого данайського дару для молодого ідейного руху, який почав тоді рости в Галичині й на еміграції — для українського націоналізму, як подарована йому Донцовом книжка «Націоналізм». Проміжок між двома світовими війнами — це був історичний шанс українського націоналізму. Тут не місце розглядати питання, наскільки він використав той шанс і сповнив свою місію. У зв'язку з нашою темою треба тільки ствердити, що ідеологічна публіцистика Донцова, який хотів бути ідеологом того руху, була для націоналізму величезною перепорою в виконанні його історичних завдань.

ПОЛІТИЧНЕ КОЧІВНИЦТВО.

Духова структура Донцова незгармонізована і повна внутрішніх противенств та несподіваних скоків, як мало яка інша. Наверх виявилось це в політичній кочівництві з одного табору до другого, і в зміні політичних переконань та ідеологій: від «поступової» соціал-демократії до «реакційного» гетьманства, дальше від монархізму до демократичного республіканства, а звідтам до тоталістичного націоналізму, і дальше — від націоналізму до консерватизму. В останній книжці «Дух нашої давнини» Донцов проповідує головні елементи ідеології Липинського, якого він більше як десять літ взято поборював якраз за ту ідеологію. Сьогодні — як довідуємось — автор брошури «Школа і релігія», ізза якої міг гратулювати йому сам герольд безбожництва Ярославський, став співробітником української католицької преси. Ще один доказ, як тонко уміє Донцов вичути конюнктуру.

Що було причиною таких перескоків, чи шукання правди, чи може інші спонуки? Донцов неначе талановитий купець на ринку, добре орієнтувався, який товар стає модний, на який артикул є найбільший попит, який крамом можна здобути якнайбільше розголосу для фір-

ми та морального і матеріального капіталу для її власника. Коли модним був соціалізм, він подавав на ідеологічний ринок соціалістичний крам, а громив націоналізм. Коли ж конюнктура змінилася і модним ставав націоналізм, він став проповідувати націоналізм, а бив соціалізм; коли почала тріщати система тоталізму, на якому він спер свою доктрину націоналізму, він перший його покинув і переставився на позиції консервативних ідей. Він голосив не те, що в даних умовах громадянству було потрібне, бо для реальних конечностей і потреб він не мав зрозуміння і конкретні питання та пекучі болячки національного життя збував загальниками, які можна було різно розуміти. А проповідував те, що було ефектне, модне, чим захоплювалася безкритична маса і чим можна було викликати найбільше розголосу довкола своєї особи. Через те Донцов не проводив, а тільки зручно грав на настроях і захопленні модними гаслами.

БРАК ВНУТРІШНЬОЇ ПРАВДИ.

Головна риса, яка найсильніше вдяряє при аналізі його писань — це брак внутрішньої правди в його творах. Немає там якоїсь одної центральної ідеї, з якої виходив би автор і якою хотів би поряdkувати прилюдну думку, або до якої, як до основної цілі, він змагав і наставляв би волю інших. Брак внутрішньої правди — це та «Unechtheit» Донцова, яка мала такі катастрофальні наслідки для української молоді (це німецьке слово найвірніше віддає ту головну рису). В своїх писаннях (маємо на увазі головню його ідеологічні речі з його націоналістичного періоду) не виходив такий, яким був у дійсності, а те, що писав, було більше «Schein» як «Sein».

Здобувши зручною тактикою беззастережний вплив на молодь, він безоглядними методами дискредитував в її некритичних очах всіх інших, що могли тій молоді щось дати. І завдяки тому став безконкурентним паном молодих душ і сердець. Ніхто інший ніколи досі в західній Україні не здобув такого становища. І тут він дістав великий шанс — стати виховником західньо-української молоді, створити новий тип українця, виховати нову генерацію й доклати великого діла — дати основи для нової української духовости. Але ніхто інший не розчарував так, як він.

ПРОТИВЕНСТВА ДУХОВОСТИ ДОНЦОВА.

Донцовщина (зн. Донцов і його школа) лягла тяжкою зморю на молоду генерацію західної України. Щасливий був, хто в час опритомнів і не дав великому магові причарувати себе. Щоб ту молодь виховати, треба було дати їй якийсь позитивний духовий зміст, якісь великі ідеї, якісь формуючі цінності, що будують характери і творять індивідуальності, треба було показати велику візію нової України. Натомість усе, що виходило з-під його пера, мало на собі відпечаток тих противенств, на які така

багата була духовість Донцова. Ось кілька з них:

Націоналіст (тут вжито слово «націоналіст» не в значенню політичної доктрини, а на означення певної життєвої постави) повинен відзначатися тим, що в його відношенні до свого народу й батьківщини більше відданости і любови, більше пієтизму і пошани, як у ненаціоналістів. Тимчасом Донцов-націоналіст ставиться до українства мало що не з погордою. Ні тіні в його творах якогось інтимного ставлення до України. Україна — це для нього якийсь «Zwischending», а український нарід — нарід-бастард (про нарід-бастард була стаття Донцова в львівських «Шляхах» [1917], що викликала свого часу загальне обурення). Порівняйте ставлення до України в Шевченка й Липинського — з одної сторони, а в Донцова — з другої, і побачите два протилежні світи. Там з кожного рядка ви чуєте жар пристрасної любови до України і біль з приводу її горя. А тут, у Донцова — з кожної сторінки віє холод байдужости і погорда наче чистокровного пана до мішанця-бастарда. Це було щось інше, як Франкове «не кохам Русі», або Кулішеве «народе без пуття...» У них це голос одчаю, крик розпучки, що його викликувала батьківська любов до своїх земляків, любов, що веде і вчить, виховує, а тому по-батьківськи картає. А тут холод циніка.

Донцов ірраціоналіст з ідеології, але раціоналіст зі своєї власної суті. Його писання не являють, щоб у його душі горів вогонь творчої снаги, себто ті ірраціональні сили, які є джерелом творчости, які дають творцеві (однаково — поетові чи філософові) змогу з власних стимулів творити нові цінності, перетворювати чужий матеріал в горні свого духа на власні оригінальні ідеї і концепції. В його писаннях завжди можна вказати, звідки яку думку він перейняв. Стимули до творчости він діставав ззовні. Бо Донцов — раціоналіст своєю духовою структурою, але раціоналіст своєрідний — з погордою до раціоналізму. Тому з ресентименту до нього він ідеологічно звертався до ірраціоналізму і проповідував його в найрізніших варіантах, не маючи власної системи філософічної думки. Найбільш яскраво виявився нетворчий раціоналізм Донцова в його книжці «Націоналізм». Третя частина цього твору, в якій автор хотів дати «українську ідею», отже щось позитивного, вийшла і змістом і об'ємом найбідніше. Місто того він дав лише безплідну критику дотогочасного українства і «доктрину» — теорію націоналізму, суху і без життя. Виповнити цю теорію живим змістом, зн. дати українську націоналістичну ідею — він не мав змоги, бо на це не дозволяв холодний, розкладовий і всеумертвлюючий раціоналізм його духа.

Донцов і Европа — це нове противенство. Він захоплювався Европою і взагалі окцидентом. Европу пропагував на кожному кроці і був гордий з того, що галицьку «колтунерію» вчив, що таке окцидент. Але того окциденту він не знав, бо був йому органічно чужий. Його духо-

ва структура східня, а не західня. Суттєвими ознаками західньої духовости є органічність, гармонійність і традиційність; а всі ці елементи чужі його світовідчуванню. (Коли він тепер проповідує традиційність, то це ще одно протипротивенство його творчости.) Через те він не знав Європи і ставився до неї як типова людина сходу значить приймав без розбору все, що приходило з Європи й Америки, без уваги на те, чи воно було основним елементом європейської духовости, чи продуктом її розкладу. Ресентимент до сходу доводив його до захоплення Європою, але її він приймав тільки поверховно, ідеологічно, а не душевно.

ІДЕОЛОГІЯ АМОРАЛЬНОСТІ.

Всі ті, і ще інші, протипротивенства Донцова це другорядні речі в порівнянні з основною справою — його ставленням до релігії. Відношення мислителя до релігії це той критичний пункт, на якому найкраще можна пізнати, чи він збачує всю суть людської душі, чи проглянув до глибини усі таємні сили тієї душі, чи пливе тільки по поверхні, не знаючи, що діється в її глибинах. Адже він — той майстер, який має оформити цю душу, дати їй ясну постать, звести в гармонійну синтезу всі основні елементи людської душі — почування, волю, думку й ірраціональні сили, тому мусить їх знати і вміти до них поставитися, щоб оформити людину. Донцов плавав по поверхні, а скриті сили людської душі, які керують усею дією людини, були йому недоступні. Наглядним доказом цієї поверховности є його відношення до релігії.

Ставлення Донцова до релігії, до світа абсолютних цінностей є щонайменше негативне, щоб не сказати вороже. Яскраво негативне ставище до релігії зайняв в брошурі «Школа і релігія»^{*}).

Оборонці Донцова виправдували цю брошуру його молодечим віком. Алеж його внутрішня еволюція пішла не в напрямі позитивного ставлення до моралі й етики, а навпаки: коли в брошурі «Школа і релігія» ще є сліди якоїсь суб'єктивістичної етики, то в пізніших його творах і того нема; пізніше перейшов зовсім на позиції аморалізму.

В головному творі «Націоналізм» поставив Донцов тезу про аморальність націоналізму як один з головних стовпів націоналістичної ідеології і боронив її завзято, коли його за це нападали. Ця аморальність — рівнодушність і незацікавленість в справах добра і зла, як її

^{*} Ось кілька цитатів з брошури „Школа і релігія“: „Понура наука християнізму“ (стр. 8), „віддати моральне виховання дітей до рук тієї інституції (зн. церкви), яка зазна чила свій крижаний похід в історії димом від стосів інквізиції — міг би хіба божевільний“ (22), християнська етика це „етика покори, рабського терпіння, непротивлення насильству та інших ослячих чеснот“ (22), ця етика „має спеціальною ціллю тримати на ланцюгу народні маси“ (27), „Церква, як католицька так і православна, завше була і є заклятим ворогом всякої свободи“ (28), „під тим зглядом, якщо існує яка різниця між православною і католицькою церквою, то хіба така, як між чортом і белзебутом“ (30).

інтерпретували його учні — стала панівним тоном його творчости.

Перший раз в історії зах. України почали в поважних публікаціях і в передовім національнім журналі, в Літературно-Науковім Віснику, пропагувати аморальність, як національну чесноту. Лишнім будучим історикам розв'язати загадку, як це сталося, що цю аморальність прийняла за основу свого світогляду значна частина молоді того народу, якого силою і надією були досі якраз етичні цінності. Що ніяк не вдалося комуністичній пропаганді, того dokonав Донцов, що зацпаєв галицькій духовості того рака, який розкладає її і нищить фундаменти народної сили ще до сьогодні. На це здобувся він у краю, який стояв у затижній боротьбі на життя і смерть, і тільки з моральних джерел власного духа міг черпати сили до дальшої боротьби, — в краю, що безпосередньо сусидив з царством нігілізму і в обличчі його загрози міг спертися тільки на свої власні моральні сили. Донцов, як як ідеолога. А якщо бачив і мимо того голосив завдячував свою перемогу якраз аморальним течіям, що йому підготовили ґрунт. Коли ж він цього не бачив, то тим він дискваліфікував себе як ідеолога. А якщо дачив і мимо того голосив аморальність, то хай його за це судить історія.

СІВАЧ УКРАЇНСЬКОГО НІГІЛІЗМУ.

Wir sind die neue Jugend,
die an nichts mehr glaubt
und trotzdem Mut zu Arbeit hat.
Können ihr das noch überhaupt?

Так починався вірш одного німецького декадента. Вірш цей вжив Донцов як заспів для статті до української молоді, якій він вказував шляхи, що ними вона має йти. Стаття була достосована до того мотиву.

Рекомен думати таку напрямку для молоді могла тільки людина, яка сама в ніщо, поза своєю особою, не вірила.

Мабуть тільки тою порожнею можна собі пояснити замишування Донцова в сильних ефектах. Якимись «ерзацами» хотів втишити власну духову пустку, тому любувався в макабричних образах, апокаліпсичних візіях, малюнках страшного суду, картинах, де лилася кров, падали пожари і валилася земля. Символом його видавництва була голова вовка з отвертою пащею. Це гармонізувало з тамтими тонами і теж давало сильний ефект. Особливо вимовним в тім відношенні є його літературні силуетки, передусім Шевченка і Лесі Українки. Вони грубо тенденційні й суб'єктивні, а образ обох поетів викривлений дуже сильно, до непізнання. Якщо хтось хотів би витворити собі поняття про них, не знаючи їх творів, а тільки на основі його літературних критик, дійшов би до переконання, що це якісь демонічні постаті з смаком сатанізму.

Історична заслуга Донцова в тому, що він послідовно видержав протимосковську лінію та освідомлював українське громадянство в тому, що таке большевизм — так кажуть його оборонці. Це правда, але заслуга в цьому сум-

нівна, бо — і тут доходимо до того противенства, що мало найтрагічніші наслідки — Донцов одною рукою поборював большевизм, а другою щедро сів зерна, з яких плоди підготовляли ґрунт лише для перемоги большевизму, однаково, московського чи рідного українського. Тільки щастя Донцова в тому, що вибухла друга світова війна і не всі плоди його засіву встигли дозріти. Але руїна тисяч душ української молоді, в яких серцях засіяв зерно нігілізму, лишилась як сумна спадщина його рухливої діяльності.

МЕТОДИ ЙОГО БОРОТЬБИ.

Донцов був майстер пера. Тою зброєю орудував як добрий фехтун шпадою. Мав особливу методу писання: не переконував аргументом, ані силою своєї логіки, ані прегматичним викладом, тільки причаровував читача, заскакуючи його несподіваною фразою, часто такою загальною, що не мала змісту, але зате була ефектовна. Фасцинував його, придавлюючи його думку авторитетом цитати якогось світового автора, цитати звичайно вжитої в іншому сенсі, як в оригіналі, а нерідко просто сфалшованої. Гіпнотизував читача сильними словами і зворотами та бравурою, з якою торочив противну думку, хоч бувало не мав при тому і крихітки слухності. І тим викликував у мало-критичного читача переконання, що правда за ним, бо читач навіть не посмів припускати, яка зухвала неправда криється за тою бравурою.

Методи Донцова це типові, просто класичні методи усякої масової пропаганди, з усіми негативними наслідками масової гіпнози, зануку тверезої думки і здорового критицизму. Як терор ломить і розкладає волю людини, так знов масова пропаганда розкладає розум, бо вбиває самостійність думання.

В методах боротьби не мав найменших скрупулів — ні етичних, ні громадських, ні товариських. Всі засоби були добрі, якщо вели до цілі, якщо ними можна було здискредитувати противника в публичній opinii, відібрати йому моральний кредит і громадський авторитет. Не тільки в ідеології проповідував аморальність, але й витривало практикував її в свої публіцистичній праці. В тим одним пункті він був «echt», був дійсно собою. Донцову припала та сумна чоть, що він санкціонував аморальність у методах політичної боротьби серед нашого народу.

Він виборив у нас право громадянства для політичної фрази, він витворив цілу «школу» політичної дискусії, де замість логічної аргументації і прагматичного викладу всевладно панувала фраза, пуста і без змісту, але тим більше претенсійна і напушиста, де замість академічних форм і засад пристойности панував вічевий тон, дупет і лайка. Від нього виводить свій родовід ота типова орієнтальна нетерпимість для іншої думки, яка довела вкінці до політичного сектанства і доктринерства.

ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТІ.

У висліді великого зриву, духового потрясіння та ідеологічного перелому, що їх викликали визвольні змагання і світова війна, прийшло духове відродження західного українства. Шезла загумінковість, обновились національна психіка, затихли тони плаксивого сентименталізму і м'ягкосердності. Учасники визвольних змагань принесли нову поставу до життя. Це вже були не сумирні гречкосії, що своєї тіні бояться, а тверді люди з широкими горизонтами, що вміють постояти за своє право. Оборонці Донцова вперто твердять, що це відродження було його заслугою і наслідком його впливу — погляд невірний. Правда в тому лише, що він геніяльно вичував конюнктуру, тому включився в той процес і хотів ним керувати, але ані він його не започаткував, ані ним не проводив.

З тим оновленням прийшла пора на нове оформлення української духовости. Це було головно завдання, яке в ті часи стояло перед ідеологами української національної думки. Великі роки 1917—1920 показали, що в українським народі скривається величезна динаміка, що українська стихія — жива, буйна, бурхлива — пробивається з елементарною, первісною силою на поверхню життя. Але вони виявляли рівночасно її слабкість, яка полягала в тому, що ця духовість: 1. неформлена, 2. нема кому її вести. Це були головні причини великої катастрофи 1919—1920 років. Тому перед духовими провідниками стояло як перше завдання — дати українству нову форму, вказати йому його великий зміст і таким чином оформити нову українську духовість. Це був би рішайучий крок на шляху до витворення нової провідної верстви, на шляху до великої перемоги.

Донцов мав амбіції бути ідеологом модерного українства і часто за такого його вважали. Але він не бачив тих двох кардинальних завдань бо, як уже було сказано, він не мав зрозуміння для реальних потреб народу і тому не вів громадянства, тільки майстерною грою на уподобаннях, смаку й почуваннях своєї резонаційної маси (себто тих усіх, що були в засягу його впливу) вдержував себе на позиції божича тієї маси. Він не розумів духової ситуації ані України, ані Європи. Україна, яка не вижила в модерній добі ні державно, ні цивілізаційно, хворіла на переріст стихійних сил і брак формуючих потенцій, тоді, як в Європі було навпаки. (Перший звернув на це увагу в прилюдних дискусіях М. Іванейко.) Зах. Європа виживалася на протязі тисячолітньої історії на всіх ділянках життя, внаслідок того хворіла і дальше хворіє на заник вітальних сил, тому шукала порятунку в духових течіях динамічного характеру, у всяких ірраціоналізмах, віталізмах, волюнтаризмах тощо.

На лікування наших недомагань Донцов поручав рецепти, виписані для хворих на зовсім інші хвороби. Тим ще доливав оливи до вогню. І без того бурхлива, українська стихія фермен-

тувала ще більше, а процес формування ставав ще трудніший. Замість упорядкування приносила донцовщина хаос думок, замість оформлення нової духовости, вона дала духове розхристання і моральне розгнуздання. Очевидно, що та атмосфера духової джунглі була вбивча для всіх тих громадських чеснот, які могли б витворити нову провідну верству. В кінцевім ефекті Донцов зробив усе можливе, щоб знищити моральний авторитет провідної верстви інтелігенції в очах загалу, зокрема в очах молоді, а рівночасно утруднив формування нових провідницьких цінностей. Бо все нове, що творилось поза його впливом, він безпощадно торочив, якщо воно не хотіло піддатись його моральній деспотії. А в задушливій атмосфері тої деспотії не могли довго видержати ті люди, які бажали здорового життя духа, подиху свіжого воздуха, ясности форми і свободи творчої думки.

ВИЗВОЛЕННЯ БЕСТІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЮДИНІ.

Але є ще один аспект в оцінці Донцова, який видається мені найосновнішим. Його діяльність у цих 20-ти роках треба розглянути не тільки з українських, але й з загально-європейських перспектив.

Між двома світовими війнами — час короткий, але такий вагітний великими подіями в ділянці духа — відігралась найбільша трагедія в історії європейської людини. Довгі роки дрімав на дні душі тої людини демон зла, придушений великими етичними потенціями європейської духовости. Довгі сторіччя жила європейська людина в межах певного духового порядку, який закріпився в висліді перемоги християнства. При допомозі тої релігії європейська людина перемогла демона зла, а з етичних основ європейської духовости черпала сили, щоб держати того демона в полоні.

Але розвиток модерної цивілізації пішов у такому напрямі, що одно за одним переставали діяти зв'язуючі начала, які держали людей і народи в рамках того порядку і були союзниками добра в обороні людини перед власним озвірінням. Так почався розклад європейського життєвого порядку. І в міру загального розвитку модерної цивілізації постійно слабли етичні потенції європейської духовости, але ще аж до кінця першої світової війни вдержувалась їх перевага. Між першою і другою світовою війною відбувся в Європі етичний перелом, найбільший в її історії. Визволилась бестія в європейській людині. Стиль і мораль боротьби в першій і другій війні є наочним образом того, який глибокий цей перелом і який його засяг.

Почалось на сході Європи, в країні нігілізму, де етичні сили християнства мали, в порівнянні з іншими християнськими країнами, найменший вплив на формування пересічної людини. Як довго вдержувався старий режим, який піддержував церкву і то тільки в інтересі

власної шкури його носіїв і настільки, наскільки церква йому служила, так довго втримувалася етична рівновага. Коли ж він повалився, перемогла сила зла і Москва була перша країна в Європі, де висвободилась бестія в людині. Не тільки висвободилась, але і здобула всевладне панування над десятками народів великої імперії.

Звідтам пішли на захід ті тенденції, які їй це панування уможливили: 1. Нові безбожницькі віри підмінки релігії, які оформлювались як різного роду національно-політичні аморальні ідеології і мали тотальне наставлення захопити цілу людину і цілий нарід під свою владу. 2. Режим диктатури і терору, який ломив право і нищив законність життя. 3. Стиль масовізму — нівеляція всього життя відповідно до найнижчого типу. В кожній країні ці тенденції виявлялись інакше, інакше формувались і під іншими гаслами проводились в життя, в залежності від цілого ряду причин історичних, політичних, культурних тощо. Але всюди змагали до одного: визволити бестію в людині.

Цей великий процес не оминув і України. В західній Україні Донцов став, може і зовсім несвідомий того, знаряддям тої загально-європейської тенденції визволення бестії. В тім він був не самотнім знаряддям, але з-поміж усіх інших найактивнішим і найвпливовішим. В цім відношенні діло Донцова — волике на міру історичну. Бо він був тим, хто вагою свого впливу переважив відношення сил і перерішив вислід боротьби за визволення бестії в українській людині. З того аспекту отверта паща вовчої голови на всіх виданнях Донцова дістає свій глирокий змісл, вона є вимовним символом його історичного післанництва в Україні.

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

Гвідо Шмід, австрійський міністр закордонних справ з часів „аншлюсу“, відповідав недавно перед віденським судом за свою тодішню діяльність. В часі розправи він переповідав розмову, яку мав в 1937 р. з тодішнім амбасадором Великої Британії, Сер Невіл Гендерzenом. „Велика Британія, казав амбасадор, не може зрозуміти, чому Австрія як німецький край так дуже противиться аншлюсові з Райхом.“

„Сер Невіл Гендерzen уже не живе. Якщоб не це, то він теж повинен би бути віднацифікований“ — завждиє з того приводу „Das neue Vaterland“.

„Mittelbayerische Zeitung“ довідується, що в Берліні можна здобути за 500 RM свідоцтво зрілости а за 5000 RM свідоцтво повного державного іспиту з філософії і медицини. Очевидно такі докторати дістається не на університеті а на чотній біржі, де докторськими дипломами так само торгують як міжзональними паспортами та дозволами на „Zuzug“.

„Stuttgarter Zeitung“ наводить лист одної німецької комуністки. Комуністка оповідає, що в 1940 році енкаведе в Берестю Литовському передало її гестапові.

Крах російської демократії

З нагоди 30-річчя Лютневої революції в Росії

Написав В. Лісовицький

Початком демократизації російського феодально-станового суспільства й абсолютного самодержавства вважають реформу і розкріпачення селян в 1861 р. Перед російським суспільством і перед поневоленими націями імперії розгорнулися шляхи для перебудови життя неймовірно відсталої країни, перебудови на демократичних засадах. «Мужик» і «чумазий» пішли вгору: новонароджена національна буржуазія (купці і промисловці) перестали бути лише додатками до поміщицької господарки. В міру зростання їх кишені, Колупаєві і Розуваєві приходили до голосу, іноді дуже авторитетного, в питаннях не лише порядкування міст, але й у питаннях політичних. Діла державного порядку, внутрішні і зовнішні, не були вже монополією урядових дворянських сфер і їх канцелярій, — про ці діла вже почала дебатовати й преса, хоч і вельми «вірнопідданчо» і здебільшого «езоповою» мовою. З'явилися політичні партії — праві й ліві — і почали легально й нелегально свою акцію:

Антитези праці і капіталу, єдиноділімської централізації і національно-територіальної автономії, тотального цареслав'я і ліберального вільнодумства і т. ін. розбудили від сплячки російську інтелігенцію. В її «обломовські мозки» засіяно модерні європейські ідеї. Акумуляція карбованців, інвестиції франків і фунтів, «чугунка» і фабричні гудки, — розколихали раніш темні інертні і безформні маси сермяжнолапотного селянства, зачухмареного робітництва, що ледве вилупилися зі сільського масиву. Розпродаж поміщицьких «вишневих садків» і «дворянських гнізд», селянське безземелля і аграрні розрухи, будова шляхів сполучення і портів, модерні акційні підприємства і робітничі страйки; розкіш імператорського Санкт-Петербургу, обжорство купецької «товстозадої Москви» (автентичний вислів Блока) і голодні холерні бунти на провінції, слав'янофільський великодержавний містицизм і громадсько-моральне повстання Льва Толстого, пережитки поганства в прикамських лісах і ідея соціалізму на Путилівському заводі, — все це створює фермент і напруження, які шукали виходу з-під ледяної криги самодержавства азійського типу, але виходу в легальних конституційних формах.

Міцний стусан російсько-японської війни, селянська жакерія 1902—1904 рр. ліберально-буржуазна фронда, інтелігентська словесна баталія на банкетах і в дворянських і земських зібраннях і, головне, стихійний загальний страйк з жовтня 1905 р. захитали царський трон і його підпору — землевласницьку аристократію (дворянство). Навіть для них стало ясним, що той, хто сказав в 1861 р. «А», мусить далі сказати колинебудь і «Н» і т. д. Тоді імпера-

тор Микола II, що на початку свого царювання проголосив бажання конституції «бесмысленными мечтаниями», — примушений був силою фактів «визнати за благо» для своїх підданців «дарувати» їм конституцію (17. 10. 1905 ст. ст.)

Так народилася в Росії Державна Дума і умовно задекларована свобода слова, сумління, друку, зібрань. Царське слово, як відомо з часів Іванів III і IV та Олексія Михайловича, є «непорущим во віку», тому конституційні гарантії царського маніфесту вирізьбили на мармурових таблицях в Тавричеському Палаці, де засідала Державна Дума. Це давало підставу ліберально-вірнопідданним росіянам твердити, що в Росії конституція існує не лише на папері, але й на мармурі. Лівіше ж настроєні маси «мастеравих» і «простонародья» розуміли конституцію в тому, щоб спинити поліцейні привілеї «бити в морду» або «тащити і не пушати». Тому вони оцінювали височейше маніфестовану «демократизацію» трохи критичніше, і виспівували злободенні вулишні «частушки» під гармошку:

Цар для народа
ідал маніфест:
Мьортьям дал свабоду
Жівих под арест

Але всупереч всяким намаганням чорносо-тенців всіх мастей повернути біг подій назад і «конституцію» вихолостати обов'язковими обіжниками міністерства внутрішніх справ і проти губернаторських «карательних атрадоф» і погромів, організованих «Саюзом рускаво народа» під гаслом «бий жидів і студентів!», не зважаючи на всю цю дикунку і криваву махину, народи Російської імперії з цього моменту свідомо пішли виразним шляхом боротьби за демократизацію державного устрою і суспільного життя. Цього процесу вже, здавалося, ніщо не могло зупинити: раніш чи пізніш російське самодержавство мусіло або реформуватися на справді конституційну монархію, або завалитися під ударами зовнішніх і внутрішніх сил. Інші азійські монархії, за типом подібні до російської, також втратили рівновагу: в 1908 р. турецький султан «реорганізувався» на конституційного монарха, в Персії почалася боротьба за конституцію, в Китаї спалахнула 1911 р. революція.

Вища російська бюрократія явно не співчувала конституційним новинкам і — що найголовніше — не мала вмільностей і досвіду урядувати в парламентарно-демократичних умовах. Розуміється, такі адміністратори могли вести абияк державний корабель лише до хвилини шторму. Єдиний творчий російський прем'єр, Століпін, впав жертвою атентату з рук Багрова, агента його ж власної «охранки».

Коли ж міжнародні обов'язки, а ще більше безвідповідальні закулісні інтриги втягнули російську імперію в грандіозну війну без перспектив, вона зіткнулася з непередбаченими технічним труднощами. Очевидною для всіх стала відсталість російської самодержавної урядової системи і недостатність «демократизації» всього її устрою. Від швидкого і ґрунтового розгрому рятувала царську армію лише та обставина, що головні німецькі сили були зайняті на західному фронті, де німцям не пощастило доконати пляну Шліфена і вони примушені були закопатися в землю та виснажуватися в запеклій позиційній війні.

Серед народу поширилися чутки про «зраду» в найвищих придворних колах. Щоб припинити ці чутки, було вишукано жертвенного козла «винного» полк. Мясоедова — і розстріляно. Імператор, перебравши обов'язки «гавковёрха», взяв на себе весь тягар відповідальності за провадження війни, — але не виявив на цьому місці ні стратегічних, ні політичних вмілоостей. Придворною політикою керував здібний сибірський селянин-конокрад Григорій Распутін, що самою своєю авантурною персоною і нахабною поведінкою найсильніше агітував проти самодержавства. Всі були з різних причин нездоволені російським урядом і його бездарністю: посли — англійський і французький — за те, що царська армія ніяк не спромоглася перейти в генеральний наступ, хоч скільки амуніції постачали Росії західні альянти; російські монархісти прагнули зміцнення авторитету династії і усунення небезпеки революції; російська буржуазія провадила програму «війни до переможного кінця» і «вірності союзникам»; російські селяни бажали миру і землі; гноблені народи мріяли про хоч найменшу автономію. Кожен плянував досягнути свою мету властивими йому засобами: англійський посол організував придворну змову, щоб замінити «германофільського» імператора на «демократичнішого»; ортодоксальні монархісти жадали від Миколи II політики «твердої руки», хоч на це він зовсім не надавався; «кадетські» (прогресивно-буржуазні) кола вбачали порятунок лише в «справжній конституції» з відповідальним на ділі міністерством; а робітники і селяни прислухалися до запальної революційної пропаганди соціалістичних партій.

Жадна пропаганда ідей «самодержавія і православія» при таких умовах була не можлива. Патріотичний запал першого року війни давно розвіявся. Уряд не міг вже нічим виправдати протягання війни, що зробилася надто непопулярною. Царські сановники могли ще дотримувати порядок за «Сводом Законів», але були неспосібні до творчих ідей і активної рятувальної акції в цей критичний момент, що вимагав саме найрішучіших дій. Перестарілість державної системи найяскравіше виявилася в неспроможності знайти прем'єра, який міг би намацати вихід з безнадійної ситуації. Нервові пошукування такої людини довели, нарешті, до міністерської «чехарди», тоб-то кінематографічно швидкої зміни керівних фігур російського ка-

бінету. Досить було, щоб розв'язався один вузлик в мереживі урядового апарату, а все почало розповзатися, як стара панчоха, поли з неї витягнути нитку.

Таким каталізатором, що стимулював розгортання деструктивного процесу, був П. Мілюков, лідер «кадетської» партії, відомий російський професор-історик і редактор впливової газети «Речь». На останній сесії Державної Думи, яку уряд вважав тепер за потрібне скликати лише для затвердження бюджету, він виголосив гостру промову проти бездарних міністрів, що не спроможні були вести російський нарід до перемоги. Лейтмотивом його промови було запитання: «Що це? Дурість чи зрада?...» В його виступі російська ліберальна буржуазія — правий стовп недосконаленої російської демократії — задекларувала гостру вимогу здійснення своєї програми: конституційного (відповідального) уряду і переможної війни. Монархістичні кола почали реалізувати свою програму вбивством «святого чорта» Распутіна та вірнопідданчою делегацією Гучкова і Шульгіна до Миколи II в його ставну з проханням (вимогою) зректися престолу на користь свого брата в. кн. Михайла «для блага династії, держави і народа». Лівий стовп демократії — революційна інтелігенція і робітництво Петербургу розпочало здійснення своєї програми — демократичної республіки — одвертою масовою акцією вуличних виступів з побиттям ненависних всім поліцаїв, т. зв. «фараонів». Вони спочатку намагалися супротивлятися, але розбіглися й поховалися, коли і салдати, тоб-то селяни передягнені в шинелі, приєднались до «забастовщиків». Здезорітований цар Микола II не мав ні ідей, ні сили духа для боротьби за свою владу, хоч мав ще в своєму розпорядженні цілий державний апарат, майже все військо і слухняну провінцію. Не передбачаючи, що з цього вийде, він підписав піднесений йому акт зречення; виявив цим свою власну людську лагідність і розв'язав цим актом процес революції. Бо те, що було перед цим актом, було лише дворянсько-буржуазною фрондою і голодними розрухами робочої маси, але це ще не була революція.

Хто не жив в Російській імперії в момент Лютневої «революції», тому неможливо уявити собі, яке враження справив на всіх цей цілком несподіваний акт самоліквідації самодержавного царя. Всіх зненецька заскочила вістка про те, що царя раптом не стало, а до влади прийшов Тимчасовий Уряд, обраний Комітетом Державної Думи. Бо в. кн. Михайло відмовився від влади «на користь народу», що мав би сам визначити форму державного устрою. Заскочила всіх, не тільки тих насправді вірнопідданих службовців корони, що розгубилися до стану прострації і не знали, що ж далі робити, — але також і революційно-демократичні кола, що їх довгорічні мрії зреалізувалися за декілька днів, майже без жадних зусиль з їх боку. Російським демократичним колам залишалось хіба відсвяткувати свою нетяжку перемогу — свій казковий скок

у «царство свободи». Це було урочисто й масово промітінговано по всіх містах і містечках з піднесеним співом «Марселези» (за відсутністю поки що власного революційного гимну).

Короткотривалий бльок ліберального дворянства і прогресивної буржуазії, втілений в першому кабінеті Тимчасового Уряду (прем'єр кн. Львов), дуже швидко розв'язався. Влада перейшла виключно в руки ліво-буржуазних кол (прем'єр Керенський), що за модою часу прибрали соціалістичну етикетку. Російський «третій стан», тоб-то праве крило демократії, бажало воно того чи ні, мусіло взяти на себе відповідальність і за переможною закінчення війни і за перебудову колосальної країни на демократичних засадах. Для недосвідченої і неорганізованої політично російської буржуазійної інтелігенції і слабої економічно та звиклої до тоталітарної системи самодержавства російської буржуазії таке завдання, притім в скажених темпах воєнно-революційних обставин, виявилось одверто понад сили. І вона трагічно і вичерпно збанкрутувала за вісім місяців, вступивши в гострий конфлікт з лівим крилом демократії (селяни і робітники) по основних питаннях: розподіл нетрудових земель між селянством і сепаратний мир з німцями.

Запровадження свободи слова, преси, зібрань і організацій не було досягненням російської буржуазії, а лише неминучим вислідом паралічу і розвалу старого імперського апарату. Не було кому забороняти салдатські комітети і совети робітничих депутатів; враз зникла цензура. Російська буржуазія не спромоглася стримати навіть грошеву інфляцію і розгорнути військовий промисел для потреб перемоги (як, наприклад, зробила колись французька буржуазія під час своєї великої революції). Російська буржуазія, що звикла до «мановенія» царської руки, скоро затужила за владою твердої руки, але не виявила при тім достатнього характеру, політичної свідомості і жертвенности, коли кандидати на «російського Наполеона» — Корнілов, Колчак, Денікін, Юденіч і Врангель — намагалися повернути колесо історії назад, за рецептами кабінетних «лікарів з далекої відстані», тоб-то з Парижу, Лондону і т. ін. Пропагандивні виступи ставленика російської буржуазії — прем'єра Керенського — на захист старих, вже ґрунтовно здескридетованих царем гасел («війна до переможнього кінця», «спочатку заспокоєння, тоб-то Установчі Збори, а потім реформи»), — не зважаючи на несумлінні ораторські здібності, досягали просто протилежних наслідків. Не бачучи в красномовстві Керенського й інших «орателів» жадного зрозуміння до насутишних потреб і бажань народу, російська салдатська маса питання «за війну чи мир» проголосувала в неформальному, але цілком реальному плебісциті — власними ногами з фронту (дотеп Леніна). Найдовше тримали фронт українські вояки-селяни. Але коли поміщики землевласники повтікали зі своїх маєтків і повстала загроза, що через те багато земель загусте незасіяною, — то селяни самі почали восени 1917 р. рятувати ситуацію, «розбираючи»

поміщицькі землі і засіваючи їх явочним порядком. Тим самим і другий козир — земля, що ним російська буржуазія могла б заманути за собою маси, — був нею втрачений безповоротно.

Червневий «генеральний наступ» на фронті, який обіцяно французькому соціалістичному міністрові, провалився; безплідні балачки «Передпарляменту» в серпні 1917 р. скінчилися нічим; в липні-серпні того ж року виявилася повна нездатність російської буржуазії зорієнтуватися в розв'язанні питань національно-територіальної автономії пробуджених народів кол. імперії: раніш ґноблені народи взяли спішеним темпом до національного самовизначення. Тоді для кожної спостережливої людини стало ясно, що російська буржуазія, — праве крило російської демократії — зазнала краху і що лише питання днів, коли втратить владу. Справді, партії російської ліво-буржуазної інтелігенції, тоб-то соціалісти-революціонери неспроможні були ні теоретично усвідомити рух подій, ні практично керувати ними. Російські есдеки, безнадійно доктринерські учні німецьких «катедер-марксистів», дивилися на життя крізь окуляри книжних теорій, обґрунтованих на зовсім іншому досвіді, — в той час, як російська стихія пливла широким бурхливим потоком поза традиційними формулами соціал-демократії.

Російські ж соціалісти-революціонери, що раптом вирости з законспірованих терористично-змовницьких гуртків на партію найчисленнішу і популярну своїми дзвінками народницькими гаслами і авторитетом славних імен революціонерів-мучеників, — добре годилися для того, щоб розагітувати маси революційними фразами і романтикою боротьби зі «старим режимом», — але вони також не були підготовані до ділової акції керування державою (а не лише руйнування держави, як вони робили досі). Без практичного досвіду в правлінні, без теоретичної перспективи, без достатніх і гідних кадрів, — вони також засуджені були на те, щоб плентатися в хвості подій і топитися в океані напівпорожніх балачок. Масам скоро обрид незрозумілий і неконкретний словесний інтелігентський розгардіяш, — і вони самі захотіли стати до діла. Але чи підготоване було ліве крило російської демократії (селяни й робітники) для перебрання на себе влади і відповідальности за країну і для того, щоб забезпечити всім громадянам їх основні людські демократичні права? Той, хто знає тодішній рівень освіти і громадсько-політичної розвинености селянських і робітничих мас Росії, — не міг би дати в жадному разі позитивної відповіді на ці запитання. Російські селяни і робітники в дійсності (а не в апологетичному зображенні Максима Горького!) не мали своєї керівної і репрезентативної інтелігенції, — занадто велика була прірва між «гаспадами», і «мужіками» в Росії (в той час, як Україна вже мала свою селянську інтелігенцію!). Одягнений в шовкову білизну репрезентант російського «сермяжново і лапатнаво мужічка» — есер Чорнов і виплеканий закордонкою політично-журналістичною

працею Ульянов (Ленін) в ролі репрезентанта інтересів російського пролетаріату — були найліпшими наочними доказами невідповідності лівого крила російської демократії до перебрання влади від буржуазії. Гасло Леніна, щоб «кожна куховарка бралася за керівництво державою», було агітаційною максимою, спрямованою в її діловій формулці («всю владу робітникам і селянам!», «вся влада на місцях!») лише на те: 1. щоб нацькувати сліпу, але колосальну енергію мас проти влади «експлуаторів» і «паразитів» тоб-то проти дворянства і буржуазії; 2. щоб Ленін мав моральне право і реальну політичну можливість бути першим робітником серед робітників і першим селянином серед селян, тоб-то ніби їх захисником і керівником. Цей політичний маневр Ленінові цілком вдався. Коли він побачив, що маси лівої російської демократії пішли за ним, він схарактеризував це так: «Ми (большевики) угаварілі Росію!» і дав наказ зброєю взяти владу в руки. Так сталася Жовтнева революція, тоб-то втрата російською буржуазією влади, а в слід за тим всіх її капіталів, майна і здебільшого навіть життя.

*

Політично безформна і малописьменна маса лівого крила російської демократії не могла відразу сама здійснювати всі різноманітні функції ідейно-провідного і адміністративного характеру в величезній державі. Ці обов'язки неминуче мусіла перебрати горстка інтелігенції правлячої монопартії большевиків, що захопилися за владу всупереч всім, проти всіх і з наміром не віддати цієї влади за ніяку ціну. При таких передумовах не тільки дальший розвиток, але й просте збереження основних демократичних свобод було фактично неможливе, не лише небажане для правлячої олігархії. Дуже швидко були зліквідовані всі слабенькі, немічні паростки демократичних надбань в Росії з періоду 1861—1917 рр. З моменту розгону большевиками Установчих Зборів, в січні 1918 р. почалася агонія російської демократії. Спочатку позбавлено права свободи слова всіх «експлуаторів і паразитів» (в значінню, що чим далі, то все поширювалося); потім до цього дочекалися й пасажири «советської плятформи» — російські есери, а вкінці комуно-анархі-

сти. Всяка «свобода слова» в період НЕП'у була лише потуранням для обивательського советського базікання. Не дивно, що мітичний Козьма Прутков опублікував в 1925 р. в одному з поширених російських столичних журналів свій посмертний і найгеніяльніший твір «О введенні єдиноумислія в Росію», де чорним по білому доводилося, що «кожному расійському дворянину (мутатіс мутандіс-членові большевицької партії В.Л.) свойственно желать не ашбацца! і що «єдиноумисліє» — то є найбільше щастя для всіх росіян. «Єдиноумисліє» ж могло бути здійснене і збережене лише через визнання догми про непогрішність «вождя». Так в скорому часі і сталося. Мільйони підданих вождя народів втратили навіть право і можливість сумніватися в правдивість і справедливість його думок, слів і чинів; їм рекомендується тільки повторювати слова «вождя». Найхоробріші могли б насмілюватися мовчати, коли б це не було небезпечно.

Тисячі підпільних анекдотів поширювали на різні лади з уст у вуста підсоветські «механічні громадяни» (вислів Максима Горького), анекдоти про те, як зустрічаються і розмовляють в раю мерці Микола II і Ленін I. Вони свідчать про те, що паралель між самодержавством останнього царя — «революціонера», який сам себе повалив, і перших царів з «пролетаріату» надто яскрава, щоб не впадала всім в очі. Різниця лише в ступені твердості руки колишніх і теперішніх властителів. Нині Росія має вже «єдиноначаліє*») проведеноє сверху до нізу». Система ця є суцільною і одноманітною. Оскільки в середині власної країни нема з чим її порівнювати, то можна назвати її перед своїми підданими як завгодно: «найліпша демократія», «досягнутий соціалізм», «комунізм», «щасливе і радісне життя», «рай» або що. Справжня суть цього ладу викривається лише з порівняння його зі старими передреволюційними часами, коли російський нарід мав хоч початки демократичного розвитку (про це пам'ятають старі люди, поки не вимерли), або з порівняння з ладом західних демократичних країн. Але таке порівняння небезпечно для підсоветських громадян, бо викликає у них прагнення до того, що Микола II назвав на початку свого невдалого царювання «бессмысленными мечтаниями».

*) «Єдиноначаліє» російський переклад грецького слова «монархія».

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

Американський тижневик „Time“ (26. 5. 47) містить поруч себе дві картини:

Одна картина показує голодову демонстрацію в Відні, маси голодних віденців — зібрані на тлі царських палат — демонструють свою нужду. На переді несуть величезну таблицю „Hunger“. На другій картині бачимо велетенську гору картопель, зісипаних коло місцевості Фолей в одному стейті ЗДА. Картоплі мають бути по-

литі нафтою і спалені, щоб... не допустити до знижки цін картопель.

Зіставлення цих картин робить потрясаюче враження. До цього додає „Time“ відповідний коментар, використовуючи вповні право свободи слова. Свій коментар закінчує: „Ця картина з картоплями напевно знайде дорогу до всіх тих країн, де сьогодні царює голод — до голодових дільниць Відня, Парижа й Атец, до колгоспів Росії. А подбають про це комуністи“.

Ідея української соборності

Написав д-р Т. Олесіюк

Образ України — народної і народоправної, України державної — в довгому та складному процесі відродження лише поволі та з великим трудом виринає із мряковини підсвідомих уявлень українського народу, приспаного лихою долею.

Українська національно-державна ідея, покликана до нового життя вогненним пророчим словом Тараса Шевченка, набирає глибини змісту гармонійності і величини форм завдяки відданій послідовній праці найкращих представників українських поколінь. Кирило-Методіївське Братство, Стара Київська Громада, Революційна Українська Партія, Товариство Українських Поступовців, братство Української Державности — ось найголовніші етапи цієї праці, що привела до правдивого чуда воскресіння української нації, до державного оформлення України в огні революційно-визвольної боротьби 1917—1921 років.

Українська Центральна Рада була тим будівничим, що своїми Універсалами, а зпоміж них особливо Четвертим Універсалом з дня 22 січня 1918 року, зреалізувала волю українського народу побудувати собі власний величній будинок української самостійної суверенної державности. Архітектонічно цей будинок державної України завершено було актом Трудового Конгресу з дня 22 січня 1919 року, про з'єднання в одне державне тіло, досі роз'єднаних історією частин України — Актом Соборности.

Акт соборности України, спричинився до повстання ідеї всеохоплюючої інтегральної єдності цілої української нації, всіх її земель, в рамках єдиної Української Держави. Ідея ця, засадничо приналежна й усім іншим дозрілим народам, в кузні української душі дістала свій оригінальний український зміст і характер, дістала й оригінальний зовнішній вислів, незнаний в інших народів — Соборність.

Терміни «Соборність», «Соборна Україна», «Соборна Республіка» в актах державно-правного характеру вжито перший раз 28 січня 1919 року в ухваленому Трудовим Конгресом «Законі про форму влади в Україні», а також в проголошеному Трудовим Конгресом Універсалі до українського народу. З того часу уживання цих термінів стає все частішим та загальнішим, відповідно до того, як сама ідея соборности, що зразу ж була ентузіастично прийнята українською провідною інтелігенцією, дістає серед українських народніх мас все більшого розуміння, поширення та здібности до еволюційного розвитку.

Поняття — «Соборність», «Соборна Україна» — увійшли до національно-державницької свідомости народу, без сумніву, під впливом понять християнського релігійного світогляду.

«Вірую... во єдину, Святу, Соборну і Апостольську Церков»... ця формула із Символа Віри, очевидно, стояла перед духовим зором

тих будівничих української державної справи, які вперше вжили епітет «Соборна» в приміненні до поняття «Україна». Для них, так як нині і для всіх нас українців, в аналогії поміж Святою Церквою Христовою і святою для нас Україною, не було і не має нічого блюзнірчого, дивного, надуманого. Для всіх нас — справа привернення кожному українцеві і цілій народній спільноті тих наданих від Бога природніх прав на життя, розвиток, волю, на щастя й радість — є справа справедлива, отже свята і Божжа. Тому то в справі національно-державного самостановлення України мусять зобов'язувати і діяти тіж вічні Божі ідеї правди, добра, любови й краси, на яких побудовано і Христову Церкву.

Аджеж справа України не повстала ані у висліді насильницької волі якихось українських завойовників чи диктаторів, ані для династичних інтересів якихось українських володарів, ані через якісь хитросплетені міжнародньо-дипломатичні комбінації, ані через якесь месіяністичне самозадурювання українців у своїй, начеб надлюдській вищості, ані нарешті, через появу у них якоїсь людоненависьницької ідеї світового пожарища. Справа України, це справа власне тих, до кого Христос звертався: «Прийдіть до мене, ви всі труждаючіся і обременні і я успокою вас»... Це справа тих, кого приспано і окрадено з імени, з чести, з волі, з добра духового і матеріяльного; тих, кого злими і гордими сусідами засуджено бути лише «тяглом у поїздах їх бистроїздних»... Це справа тих, на сторожі біля яких поставив Шевченко своє Слово...

Так розуміли і відчували, така була вся духовість найвидатніших будівничих державної України, так інстинктивно вірив і вірить увесь український народ. При такій вірі будова вистражданої, вимріяної соборної України, за аналогією та зразком святої соборної Церкви Христової є нічим іншим, як лише природним і законним реалізованням засад Божих в ділах людських.

Україна соборна — в нашому сучасному розумінні — це застосування до українського народу, як реально існуючого історично-соціологічного факту, конкретних розв'язань універсальних проблем людської одиниці й спільноти та їх взаємовідносин. Це українське рішення формули «*ut omnes unum sint*» (щоби всі єдністю були) на основі українського національного світогляду, історичної традиції та геополітичного становища.

Україна соборна — це вирішення всіх питань, що виникають із свідомости факту фізично-біологічної єдности української національної опільноти — із факту соборности української крові.

Україна соборна — це необзирний круг проблематики всієї духової істоти й творчости

українського народу, яко конкретного виявлення «Духа Божого, що лише, де хоче» в обставинах земського людського існування, обмеженого часом і простором. Оригінальність, самобутність, самоцінність українських форм виявлення вселенських ідей добра, правди і краси — це істота внутрішньо сконсолідованого, гармонійно «з'єдиненого соборного українського Духа.

Україна соборна — це всі проблеми природно-географічного простору, на якому Божим провидінням присуджено українському народові перейти його історичний життєвий шлях. Оцінка природних даних простору, історія опанування і оформлення його життям і життєвою творчістю минулих поколінь українського народу, синтез взаємочинності українського простору та української людини і намічення можливих та необхідних напрямних національно-територіального розвитку для майбутніх українських поколінь, це найважливіші пістави до усвідомлення поняття української Землі.

Україна соборна — це найдоцільніше розв'язання проблем суспільно-політичної структури українського народу на основах внутрішньо-національного братерства та солідаризму, опертих на ідеї соборності української крові, духа і землі. Справедливий внутрішньо-національний розподіл обов'язків і прав, розподіл дїбр духових і матеріальних; тверезе і доцільне встановлення напрямних розвитку українського народу; встановлення його історичного місця й посланництва в світі, — все це творить істоту соборності української нації.

Сюди належать: проблеми найдоцільнішої форми державного устрою та взаємного укладу чинників влади, населення й території. Проблеми гармонійного розподілу компетенцій керівного центру і самоуправних провінцій. Проблеми державно-політичної єдності української Землі. Проблеми побудовання сердечного порозуміння й тіснішого оборонного союзу України з іншими державами безпосередньо і життєво загроженними з боку тих самих небезпек — Україна, Прибалтика, Кавказ, Туркестан — євразійська прометейська Антанта. Нарешті всі проблеми міжнародної співпраці України в побудованні й утриманні світового ладу й миру.

Живемо в страшній буремній добі, коли людський розум, сягнувши дещо до таємниць природи, зарозуміло й гордо пробує протиставитися Богові й його вічним та незмінним законам. Збунтований людський розум обертає всі свої сили на справи нищення здобутих загально-людських матеріальних і духових цінностей, на нищення самого людства. Злобний Сатана направляє на цей самозгубний шлях цілі суспільства, цілі народи. На наших очах стався вже катастрофальний упадок поганської тоталітарно-насильницької держави. На наших очах станеться ще й упадок антихристового людоненависницького царства Сатани... Дорога соборної благочестивої України не з ними, не проти Бога, не проти правди, добра й краси, а з Богом, з його правдою, добром і красою.

Сучасні проблеми еміграції

Написав д-р Мирон Зашківський

Покищо два роки минуло від закінчення війни в Європі. Та досі ні в Європі ні поза її межами не дійшло ще до встановлення справжнього миру і покищо не можна передбачити, коли це станеться. З перспективи двох минулих лит бачимо наглядно, що надто глибокі, не тільки національно-політичні чи господарські, але теж суспільно-світоглядіві різниці перехрещувались в останній світовій війні, щоб з її закінченням перестали діяти зрушені нею сили.

Остання війна була не тільки війною у звичайному розумінні, одночасно була це і революція. Тому теж з її закінченням не скінчився процес ідеологічного проникання і не припинилась боротьба за остаточне закріплення того чи іншого світогляду. Боротьба за таке чи інше духове і суспільно-політичне обличчя світу триває далі. У висліді тих зусиль світ станув перед обличчям складних проблем не локального але гльобального значення.

Одною з тих важливих і складних проблем є питання сучасної еміграції. Не тільки істотна причина різнонаціональних одначе однород-

них еміграцій, але також їх масовість (в Європі і Азії) поставили справу сучасної еміграції в ряді світових проблем. Це питання є предметом міжнародних конференцій, воно теж не «ходить» зі шпальт світової преси.

Якщо мова про Європу, маємо тут до діла з двома групами еміграції. Одна це еміграція з Іспанії. Датусться вона з часів громадянської війни, що її вже тоді вважали «головними маневрами» перед новою світовою війною. Міжнародно-правне становище цієї еміграції устійнене! її визнали за політичну еміграцію і цього її характеру ніхто не оспорує. Наочним виявом її політичного характеру є факт, що вона має свій еміграційний уряд, засадничо визнаний усіма великодержавами. Вслід за тим еспанська еміграція має повну свободу рухів, вона тішиться моральною піддержкою з боку інших держав.

Друга група еміграції — це емігранти з різних країв середньої і східної Європи. В склад цієї групи входять емігранти різних національностей. Вони розкинуті по різних краях захід-

ньою Європи, але головна маса живе на теренах Німеччини й Австрії, у трьох західних окупаційних зонах.

У відрізненні від першої групи, політично-правне положення цієї другої еміграції досі ще не устійнене. Для належного зрозуміння цього стану слід мати на увазі два моменти. Перший — Америка й Англія вели війну проти двох тотальних держав в Європі — націонал-соціалістичної Німеччини і фашистської Італії. Очевидно інше становище займали вони супроти большевизму, коли починаючи з кінця червня 1941 р., Світи найшлися у спільному з ними протинімецькому фронті. Америка й Англія — головна Америка — вірили, що в Світах відбуватиметься поступенний процес еволюції в напрямі демократизації, в найгіршому випадку думали, що на всіх звільнених територіях на радянських буде привернений знов демократичний устрій і відбудуються демократичні держави. Другий момент — большевики були свідомі того, що після війни стане актуальною справа повороту їхніх громадян до краю, і що тут можуть виринути для них чималі неприємності. Тому теж заздалегідь постаралися вони забезпечити себе від цього рода несподіванок. І тому одною з постанов ялтанської конференції була справа повороту советських громадян до краю.

Коли ж військова окупаційна влада зустрінулася з фактом, що велика частина чужинців із зайнятих Світами країв відмовилася від повороту до рідних країн, то це було для них незрозумілою несподіванкою. Це їхнє незрозуміння було тим більше, оправдане, що від повороту на батьківщину відмовилися з власної спонуки не тільки особи насилу вивезені до Німеччини на роботи, але теж подавляюча більшість вояків помічних армій, які спільно з альянтами боролися проти німецького чи італійського ворога, як теж особи, які цілими роками мучилися у концентраційних таборах, і яких уже в ніякому випадку не можна було обвинувачувати в співпраці з ворогом.

Оба вище згадані моменти не залишилися без впливу на положення еміграції; перед нею стало рубом питання примусової репатріації. Чинники, яким на цьому залежало, повели сильну безпосередню і посередню акцію за примусовим поворотом усеї еміграції. Вони видвигали теж заміти, що, мовляв, частина еміграції відмовляється повертати до краю під впливом пропаганди деяких емігрантських кругів. Вважасмо, що цей заміт неоправданий. Те, чи хтось рішається вертатися до краю, чи ні, є настільки серйозною і відповідальною справою, що тут всяка пропаганда була би не тільки недоцільна, але й шкідлива. Хто рішається стати емігрантом-скитальцем, мусить робити це виключно з власної спонуки, з власного внутрішнього переконання. Так теж слід дивитися на сучасну еміграцію.

Деякою новістю для сучасної еміграції є її назва — Діпі (displaced persons — переміщені особи). Та тут є деяка неясність, бо з часом еміграцію в американській зоні поділено на дві

групи, на тих, що їм признали статус Діпі і тих, які формально не є Діпі. Першими, якщо йдеться про американську зону, опікується УНРРА, других зрівняли щодо прохарчування і праці з німецьким населенням. Поза цим деяка частина емігрантів живе в незайнятих краях (напр. Бельгія, Швейцарія і ін.), до яких цей поділ загалом не стосується. У чужій пресі та в заявах деяких офіційних кругів говориться про Діпі й утікачів.

Так чи інакше досі не устійнили ще міжнародно-правного положення сучасних емігрантів. Інакше було з еміграцією після першої світової війни. Тодішніх емігрантів визнавали за осіб без державної приналежності і видали їм т. зв. Нанзенівські пашпорти, які давали їм змогу вільно порушати не тільки на терені даної держави, але теж і в переїзді до інших держав. Назагал сучасна еміграція обмежена не тільки під оглядом свободи руху, але теж відносно громадсько-політичних прав. Її громадська діяльність дозволена, і це не всюди в рівній мірі, на гуманітарно-суспільному і культурному полі; політична діяльність не дозволена.

Як відомо, з кінцем червня ц. р. закінчує свою діяльність УНРРА, та досі ще не устійнено наскільки і в якій формі новостворена організація IPO (International Refugees Organisation) перебере опіку над Діпі, чи тільки над ними, чи загалом над утікачами. Нерозв'язана теж досі справа переселення емігрантів. Не зважаючи на доволі численні, на загал прихильні голоси чужої преси та прихильні заяви різних авторитетних осіб, справа масового переселення не рушає з місця. Розв'язка проблеми сучасної еміграції є дуже складна і важка. Очевидно, найкраща розв'язка була би, коли б усунені були ті причини, які її спричинили, бо тоді наступила б автоматична самоліквідація еміграції. Та як довго існують ті причини, міродайні чинники повинні подумати про можливо найдоцільнішу її розв'язку.

Передумовою такої розв'язки є: 1. Піддати всю еміграцію під опіку якоїсь окремої міжнародної організації — з включенням до неї, принаймні з дорадчим голосом, представників поодиноких національних груп. Ця опіка над емігрантами могла б в кожному разі тривати так довго, поки вони евентуально не стануть повноправними громадянами даної країни. 2. Устійнити правно-політичний статус для всіх емігрантів, без чого вони є до деякої міри люди «поза правом». 3. Переселити еміграцію з перелюдненої Німеччини, Австрії та Італії до країв, де ця еміграція зможе бути суспільно корисна, тоб-то де вона матиме працю, яку властиве джерело прожитку. З гуманних і психологічних оглядів слід по можності переселювати емігрантів цілими однонаціональними групами. Скрутне положення емігрантів не можна використовувати для того, щоб її без розбору призначати тільки до найтяжчих родів праці. 4. З уваги на те, що серед сучасних емігрантів є чимало дуже цінних працівників, репрезентантів національних культур, не тільки в ім'я добра цих

народів але теж в інтересі загальнолюдської культури, слід забезпечити їм сприятливі умовини для дальшої творчої праці, розбудови вільно» національної культури.

Сучасна еміграція, як це вже ми згадали, складається з різних національних груп. Кожна з них живе своїм окремим життям, кожна має своє національне обличчя та свої аспірації. Та є один спільний для них усіх чинник, що лучить їх в одну цілість вороже наставлення до поневолення людської особовости і це без огляду чи йдеться тут про поневолення окремої людини, чи поодиноких людських збірнот, національних або релігійних. З'ясовуючи це становище позитивно, слід ствердити, що ціла еміграція стоїть на становищі цих високих ідей, що лягли в основу т. зв. Атлантийської Хартії, цього міжнародного кодексу, що його завданням має бути — упорядкувати міжнародне життя на нових засадах, щоб на їх підставі закріпити тривкий мир. Якщо сьогоднішнє міжнародне життя було б побудоване по думці цього кодексу, не було б ніяких еміграцій.

Кожна еміграція є впливом нездорових відносин, є наочним показником, що у світі «щось не в порядку». Це твердження відноситься теж до сьогоднішньої еміграції. Тільки той, хто сам колинебудь був примусовим емігрантом (в наслідок ненормальних політично-суспільних відносин в рідному краю) може зрозуміти, які важкі і болючі є переживання кожного емігранта. Йдеться тут не тільки про матеріальні, але перш за все морально-психічні переживання. І мусять бути важливі глибоко-ідейні причини, які спонукують цілі маси людей рішатися стати емігрантами-скитальцями.

Сучасна різнонаціональна еміграція це неповинна жертва останньої війни, що її розпутали непочитальні вожді нац.-соц. Німеччини. Та положення німців, а навіть німецьких переселенців — хоч яке воно важке сьогодні — всежтаки краще від положення сучасних емігрантів. Бо німці живуть на рідній землі, серед своїх рідних та земляків, мають «грунт під ногами». Натомість сучасні емігранти це люди, яких зла доля вигнала на чужину, які втратили все, крім одного, віри в слушність своєї справи та в людську совість.

Усі емігрантські групи, без огляду на їх національну приналежність, свідомі свого дуже важкого положення. Водночас вони свідомі теж своєї важливої, історичної місії — бути носіями та подвижниками великих, вселюдських ідеалів, що за них стільки крові пролито в останній війні. Цим самим вони свідомі й того, що тут не йдеться тільки про їхню справу. Сьогодні поодинокі частини світу так сильно пов'язані між собою, що те, що діється на однім континенті, не може бути без наслідків для всіх інших частин землі. Засада «моя хата скраю» — перейшла вже безповоротньо до минулого.

Сила вселюдських ідей лежить у їхній за-

гальності і виключності. Або вони діють завжди і всюди, або, звужені тільки до якогось часу чи до якоїсь частини людської спільноти, мусять зникнути, стати пустим звуком і зчасом зробити місце новим, іншим ідеям. Тому теж можна сміло твердити що сяка чи інша розв'язка проблеми сучасної еміграції буде найкращим показником, як виглядатиме майбутнє обличчя світу: чи він буде побудований на засадах християнської моралі, на засадах пошани людини і її свободи, на справжньому звільненні людини від нужди та страху, чи на запереченні тих засад. Вона теж буде мірилом, наскільки у світі діє ще те, що називається людською совістю, наскільки є загальне розуміння сучасних суспільно-світоглядових процесів та наскільки є готовість і реальні сили піддержувати одні — позитивні, та протиставлятися другим — розкладовим. Хочемо вірити, що світ вибере цей другий шлях!

Від Редакції: Ця стаття написана ще два місяці тому. Містимо її з огляду на засадничий характер порушених у ній питань.

АТЛАНТИЙСЬКА ХАРТІЯ

Президент З'єднаних Держав Америки і прем'єр-міністр Черчіл як заступник Його Милости уряду З'єднаного Королівства, стрінувшись на спільній зустрічі, вважають за потрібне подати до відома деякі спільні засади національної політики їх країв, такі засади, на які вони опирають свою надію на краще майбутнє світу.

1. Їх краї не змагають ні до територіального ні до будь-якого іншого побільшення.

2. Вони не бажають, щоб дійшло до будь-яких територіальних змін, що були б незгідні з вільно висловленими бажаннями заінтересованих народів.

3. Вони визнають право кожного народу вибрати собі таку форму правління, під якою він хоче жити, і вони бажають, щоб право суверенності і самостійності було назад віддане тим, що їм воно насильно забране.

4. З належним узягненням їх існуючих зобов'язань вони будуть намагатися сприяти тому, щоб усі держави — великі й малі, переможці й переможені — на рівних умовах мали доступ до світової торгівлі та до сировини світу, яких вони потребують для свого господарського розвитку.

5. Вони бажають довести до найповнішої співпраці всіх націй — в тій цілі, щоб передусім запевнити для всіх країн умовини праці, господарський добробут і соціальне забезпечення.

6. Вони надіються, що після остаточного знищення тиранії націонал-соціалізму настане мир, який дасть можливість усім націям жити безпечно у власних кордонах і запевнить, що всі люди в усіх країнах матимуть ціле їхнє життя жити вільно від страху і нужди.

7. Такий мир має уможливити всім людям користати без перепон з водних шляхів на морях і океанах.

8. Вони вірять, що всі народи світу так з реалістичних як і духових спонук мусять прийти до того, щоб закинути вживання сили. А що на майбутнє не можна зберегти мира, якщо нації, які загрожують або можуть загрозувати народам поза їх кордонами, розпоряджатимуть збройними силами для війни на суходолі, морю, або в повітрі, — вони вірять, що розбросання таких націй має основне значення, заки повстане більш загальна і тривка система безпеки. Вони будуть теж піддержувати і спомогати всі інші практичні заходи, які можуть зменшити невиносні тягари зброєння для миролюбних народів.

Френклін Д. Рузвелт.
Вістон С. Черчіл.

14 серпня 1941.

Подвійне коло

Оповідання Юрія Яновського

Зі збірки „Вершники“ передруковуємо це оповідання Юрія Яновського, бо вважаємо потрібним, щоб наша читацька громада звернула на нього особливу увагу. Оповідання заслуговує на те, щоб його спопуляризувати серед українського громадянства а зокрема в кругах молоді. В ньому поетичною інтуїцією збагнув письменник найглибшу причину трагедії України і змалював її в драматичних картинах, які краще виявляють джерела нашої недержавности, як цілі підручники історії — *Редакція.*

Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Половці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце, а гелгання бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за чередом, ось і розбіглися всі по степу, і Оверко переміг. Його чорний шлик віявся по плечах. «Рубай, брати, білу кість!» Пил спадав. Дехто з Андрієвого загону втік. Дехто простягав руки, і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потім обличчя, і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захлинаючись передсмертною тугою, і його рубали по чім попало і топтали конем.

Загони зітнулися на рівному степу під Компаніївкою. Небо округ здіймалося в гору блакитними вежами. Був серпень 1919 року. Загоном добровольчої армії генерала Антона Денікіна командував Половець Андрій. Купу кінного козацтва головного отамана Симона Петлюри вів Половець Оверко. Степові пірати зчепилися бортами, і їх кружляв задушливий шторм. степу. Був серпень нечуваного тембру.

«Сюди веди!» І підводили високих степовиків, і летіли їхні голови, як кавуни (а під ногами баштан із кавунами, і коні зупинялися коло них), дехто кричав скакав скажено і, мов у сні, нечутно, а цей собі падав, як підрубаний бересток, обдираючи геть кору й гублячи листя. «Шукай, куме, броду!»

Висвистували шаблі, хряскотіли кістки, і до Оверка підвели Андрія. «Ахвицер? Тю-тю, та це ти, брате?!» Андрій не похнюпився, поранену руку заклав за френч і зіпсував одягу кров'ю. «Та я, мазепо проклятий!» «Ну, що? Допомогли тобі твої генерали?»

Високий Андрій став іще вищий, Оверко бавився шликом, мов дівчина чорною косою, вони були високі й широкоплечі, з хижими дзьобами й сірими очима. «А жити тобі хочеться? — питав Оверко. — Коло нашої Дофінівки море собі грає, старий батько Мусій Половець у бінокля видивляється, чи не йде скумбрія, пам'ятаєш, ти й бінокль з турецького фронту привіз?»

Андрій розстібнув на грудях френч і підніс високо в гору поранену руку, ніби гукаючи своїм болем на поміч, а це він тамував кров з пораненої руки. «Ну й цирк!» — гукнули Оверкові хлопці, неподалік заіржав від болу кінь, кружляючи на місці, спека й задуха упали на

степ, і на обрії стояли блакитні вежі південного неба.

«Петлюрівське стерво, — сказав Андрій, — мать-Росію продаєш галичанам! Ми їх у Карпатах били до смерті, ми не хочемо австрійського ярма.» Оверко засміявся, підморгнув козакам, зупинив хлопчача, що вихопив на Андрія шаблю. Хлопчик став колупати з досади шаблею кавуна, спека дужчала й дужчала, Андрій не опускав руки, кров текла в рукав, він стояв перед братом Оверком, готовий до всього. «Що тобі оце згадується? — допитувався переможець. — Одеса чи Очаків?» «А згадується мені, згадується батько Половець і його старі слова»... Оверко перебив, подивився на південний захід. «Майстро віятиме, — сказав він, — колиб дощу не навіяв»... «І його старі слова: тому роду не буде переводу. В котрому браття милують згоду.»

«Ну й цирк! — гукнуло Оверкове козацтво. — Крові з нього, як з бугая, це я так рубонув, ну вже й ти, от тобі хрест, що я, а що наш йому одповість, звісно що, гуляй, душа, без тіла, а тіло без душі.» «Цирк? — перепитав Оверко. — Рід наш великий, голови не щитані, крім нас двох іще трое рід носять. Рід — це основа, а найперше держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!»

«Ну й цирк!» — гукнули чорні шлики, а Андрій став одбілюватись на сонці, мов полотно, спечно було в степу коням і людям, з південного заходу намірився віяти майстро. «Роде мій, роде, прости мене роде, що я не милую згоди. Рід переведеться, держава стоятиме. Навіки амінь.»

«Проклинаю тебе моїм руським серцем, ім'ям великої Росії-матінки, од Варшави до Японії, од Білого моря до Чорного, проклинаю ім'ям брата і згодою роду, проклинаю й ненавиджу в мою останню хвилину»... «Та рубайте його, козацтво!» — скрикнув Оверко, і поточився Андрій, і заревли переможці, і дмухнув з південного заходу майстро, і стояли нерухомо башти степового неба.

А над берегом моря похожає старий Половець, дивиться в бінокль на море, виглядає вітру чи хвилі, шукає на воді буйки над сітками, і йому згадується син Андрій. «Добрий бінокль привіз, Андріє.» Над морем устает підпрапорщика російської армії, поверхстрочного вояки за веру, царя і отечество, героя Саракмиша й Ерзерума. Та з моря наближалася шаланда, видко було дружні вимахи весел, на хвилю і з хвилі, на хвилю і з хвилі. Хмарка одна кублилася на заході над близькою Одесою, і ніхто не сказав би, що в ній гримлять громи та заховано блискавки, хібащо старий Половець, хіба може той досвідчений рибалка, який поспішає до берега. Шаланда добре помітна. Половець лягає на землю й дивиться з

землі. В шаланді п'ятеро. Видко, що «Ластівка». На кормі людина без кашкета. Трое ознак збігається. Далі буде: «Чи є у вас скумбрія зелена?» — «А вам ночі мало?» Половець зійшов до води, підкотив штани, повернув носа шаланди в море, притримав за корму, потяг її до себе, люди позіскакували, відбувся діалог, з човна вивантажили важкі пакунки, старому Половцю згадалися контрабандитські справки сина Панаса. «Може динаміт?» — «Ще дужче за динаміт!» — засмялися гості, шаланду виволокли на берег, Іванів товариш пізнав, осмінувся до старого. «Рибалиш, гвардія, а твій Іван з біляками б'ється?» — «Яка я гвардія, я рибалка.» — «Чубенко, поясни йому, що тепер він червона гвардія, хоч хоче, хоч не хоче.» Іванів товариш узяв Мусієву руку: «Денікінців обдурили, французів обпливли, друкарня тут, шриффт є, пролетаріят всіх стран, соединяйсь», — та ляснув старого по руці, аж берег загув. Хмарка над Одесою ворушила крайками крил, зривався вітрець, море почорніло. Половець прислухався до плескоту хвиль об камінці, «рокрить, невеличка заворушка буде на вісім балів, майстро зірвався десь із ненаших гір.»

«Майстро десь зірвався», — сказав Оверко Половець і оглянув степ, обставлений блакитними вежами неба. Чорношличники взялися до кишень порубаного ворога, серед бойовища стримів на списі жовтоблакитний прапор, над степом здіймався південно-західний вітер.

Здалеку закружляв вихор, веретеном устав догори, розквітнув під небом вигнутий стовп пилу, пройшов шляхом, затьмаривши сонце, перебіг баштан, прогук бойовищем, і полетіло вгору лахміття, шапки, падали люди, кидалися коні. І смерч розбився об купу коней і трупів, упав на землю зливою задушливого пилу, вітер одніс його далі, і, наче з хмари дощ, хилився він під подувом майстра.

Казацтво чхало і обтрушувалось, коні іржали, і зза ліска вискочили вершники з чорним прапором, розгорнулися, пропустивши наперед тачанки, «до зброї! по конях! кулемети! махновці!», а тачанки обходили з флангів, четверики коней гризли під собою землю, тачанки підскакували над землею, мов фури демонів, і строчили кулемети.

У пилюці, як у тумані, блискали постріли, груди розривала спека, майстро дмухав нерівно й гаряче, пробігли верхівці раз, другий, «наша бере й морда в крові», «тримайся», «слава», одчайдушний свист, далекий грім провуркотів, «робигрязь!» — почулася команда Панаса Половця, раптом зупинились кулемети, раптом завмерли постріли. Майстро рівно односив пил. Оверкові чорні шлики падали під кінське копито, шаблі блищали в руках, бій закінчився раптом, як і почався.

Оверко Половець сидів під колесом тачанки просто на землі, голова в нього була розкраяна, він дивився собі в ноги, затуляв долонею рану, він ще не вмирав, крізь рану не пролазило його могутнє життя, і Панас Половець підійшов із револьвером у руці, придивляючись до Оверка.

«Зустрілися, браток! — трусонув волоссям, що спадало аж на плечі, — там і Андрій лежить, чиста шуточка, а я собі сиджу в лісочку й чекаю, доки вони кінчать битися, а вони й кінчили — один мертвий, а другий кволий, ну що — України тобі хочеться?»

Оверко не підвів очей. На коні, чорний від пороху, під'їхав чотирнадцятилітній Сашко Половець. «Дай, я його домучу!» — «Дурню, це Оверко.» Сашко зблід, зіскочив з коня, підійшов до брата, взяв його рукою за підборіддя й підвів йому голову. «Оверко, горе мое», — сказав він голосом старої Половчихи. Оверко виплюнув йому в обличчя кров з рота й застогнав.

«Махновський душогубе, — тихо сказав Оверко, дивлячись собі на ноги, — ненька Україна кривавими сльозами плаче, а ти гайдямачиш по степах із ножем за халявою.» Панас стояв кремезний, мов дуб, і реготав. Сашко витирав з обличчя братову кров і хапався за зброю.

«Іменем батька Нестора Махна, — реготав Панас, — призначаю тобі суд і слідство. За вбивство рідного брата Андрія — утопити в морі, за підтримку української держави на території матері порядку анархії — одрубати голову.» Оверко ще виплюнув жменю крові, хмара на південному заході катастрофічно росла, майстро поволі переліг на грего — протилежний вітер, грего підганяв хмару з усіх боків, він тирлував її, збивав до-купи, мов отару, і чувся приглушений гуркіт, сонце палило, «дайте пити», — сказав Оверко.

Обвів очима ноги, що стояли густо перед ним, в ньому закипіло зло уключ, він спинив його і мовив: «Пам'ятасш батькову науку? Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду.» Прогуркотів грім близького дощу. Панас Половець замислився, «рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?»

«Проклинаю тебе»... «Почекай проклинати, я, вільний моряк батька Махна, даю тобі хвилину, а ти подумай собі і поміркуй, здохнути завше встигнеш, чи правду я кажу, хлопці, здохнути він устигне, та може він нашим буде, ловецького Половецького роду, завзятий і проклятий, дарма що по просвітах в Одесі на театрі грав та вчительську семінарію пройшов, правду я кажу, брате?»

«Проклинаю тебе великою ненавистю брата, і проклинаю тебе долею нашою щербатою, душогубе махновський, злодюго каторжний, у бога, в світ, у ясний день»... Оверко не зводив очей і не бачив своєї смерті, вона вилетіла з Панасового маузера, вибила Оверків мозок на колесо, блискавка розколола хмару, слідом ударив грім, «дощем запахло хлопці, по конях!» За кілометр повстала сіра мисока пелена, там ішов дощ, до сонця підсувалися хмари, степ потемнів, земля ніби здригалася, чекаючи дощу, грего рівно дмухав у височині.

А над берегом моря походжає старий Поло-

вещь, він думає думу, дивиться в бінокль, щоб не прогавити когось чужого, а в береговій печері йде робота. Чубенко там за старшого, здоровий за трьох, так тими руками машину гне, що не встигаєш і папір підкладати. А паперу ціла купа, на весь берег вистачило б курити, і є собі по-нашому, а є такою й он такою мовою, для французьких матросів та грецької піхоти. хто зна, по якому вони там говорять, на всіх треба наставити, бо знову ж — ревком. Гострі рибальські очі побачили далеко над берегом у напрямку Одеси — людину. У біноклі вона стала солдатом. Із степу показалася друга постать. У біноклі вона стала солдатом.

Рибалка обдивився, чи добре замасковано небезпечну печеру, підійшов далі по березі, заходився коло сіток на приколах, солдати наближались. Над Одесою йшов дощ. Пересип був у мряці, на рейді диміли крейсери й мініносці, солдати наближались. Грего посівав море дощем, тільки чомусь не видно патруля, може він потім приїде машиною або моторкою. Стара Половчиха десь в Одесі на базарі, хіба з тої риби проживеш, солдати наближались. Вони йшли рівним військовим кроком, вони сунулись як на магніт. Половець для чогось помацав свої кощаві руки. Рін був середній на зріст і завжди дивувався, коли велетні-сини оступали його, мов бір, солдати наближались. Це були іноземці і один з них підійшов перший. Половець удавав, що нічого не бачить, — «по якому ти з ним говоритимеш?» Солдат підійшов щільно-чорнявий і тендітний, — «по якому ти з ним говоритимеш?» «Скумбрії зеленої, почув Половець. — «А вам ночі мало?» — не думаючи, одповів паролем рибалка, серце в нього з радіщів закалатало, як замалоду, він обняв солдата, над Одесою спускалася завіса прикрого дощу, море було аж чорне.

«Закопати треба, — сказав Панас Половець, спинаючи коня коло мертвого Оверка, — клятий був босяцюра.» Дощ дрібно сік, дві тачанки поставлено нащільно поруч, між тачанками нагнули ковдру, сам Половець, узявши шапцеву лопату, копав там притулок двом братам. Піт котився, як дріб, він був важкий і дебелий — цей четвертий Половець, колишній моряк торговельного флоту й контрабандист.

Сашко скулився на тачанці коло кулемета, він забув за дощ, йому мріялося, що рука старої Половчихи його за чуба, навкруги берег, та навкруги море, і можна скупатися й не чекати кулі, і сітки сохнуть на приколах. Та таке недосягне рибальське життя, та так нахне море, та й чого він взагалі пішов, а Панас його не жалус, ну, та назад хай чорт лисий ходить, а не він, Сашко — таке кляте Половецьке насіння!

Панас сопів, викидаючи з ями землю, він грався лопатою, як інший вилкою, «ну, здається, хватить!», «хай не кажуть, що я рід зневажив!»

І похорон відбувся. Дощ напинав свої вітрила, над степом зрідка пробігав вітер, добрячий дощ пронизував землю. По обличчі в Панаса Половця бігли дощові краплі, збоку видавало-

ся, що він снізно плаче коло готової могили, у всього загону теплі дощові сльози, це була страшна річ, щоб отак плакав гірко цілий військовий загін, а дощ не вгавав.

І тоді за дощем з'явилось мариво: розгорнувся здалеку червоний прапор кінного загону інтернаціонального полку на чолі з Іваном Половцем. Лягнули перші постіли, а Панас уже сидів на тачанці, крутив на всі боки кулемета, Сашко подавав йому ленти, тачанки пішли в розтіч, кінночотики розбіглися вмить, «здавайся! кидай зброю! червоні! червоні!» Та тікати було нікуди, Іван Половець заганяв їх на опішену кінноту, заганяв їх на кулі, і треба було вмерти або здатися. І Панас заплакав од безсилої люті. Він скочив на чийогось коня, кінь під ним упав, він на коня з тачанки, «хлопці, за мною! Махновці не здаються!», спробував пробитися крізь Іванів Фланг, загубив половину людей, а дощ лив безперестанку, коні сковазалися, Іван Половець посилив натиск, і махновці здалися.

І дощ, витрусивши безліч краплин, посунув свої хмари далі, збирав до себе всі випари, і перешиковував хмаровище, відганяв хмарки тендітні, оболочки прозорі, залишаючи темних, плідних, дощовитих, надійну підпору й силу.

Панас Половець стояв перед братом Іваном та його комісаром Гертом, усі кулі поминули Панаса, він стояв геть увесь заболочений, розхристаний, без шапки, довге волосся спадало на шию, високий і дебелий стояв він перед суворлявим Іваном.

«От де зустрілися, Панасе», — сказав Іван і перемовився кількома словами з Гертом. Полонених сигнали в купу, стали збиратися звідусіль переможці з інтернаціонального полку, сонце проглянуло зза хмар, заблищав навкруги рівний степ, і потроху відносилися слідом за хмарами блакитні вежі степового неба.

Панас мовчки стояв, дивлячись кудись у небесний простір. Сашко підійшов, сів коло нього на землю, обличчя у нього біле й увесь час смікалось, «та тут і Сашко», — посмутнів, а Панас раптом закричав з усієї сили: «Проклятий байстрюче, підземна гнидо, вугляна душе! Наймит Леніна й комуни, кому ти служиш, комісарська твоя морда?!»

«З тобою мова буде потім, — сказав Іван, — а я служу революції, інтернаціоналу», — і, ще перемовившись з Гертом, мовчки підійшов до купи полонених, оглянув їх уважно, розглядаючи кожне обличчя, мов машинну деталь на браковці, пройшовся раз і двічі й почав говорити.

«Ребята, — сказав Іван, — от і скінчилася ваша служба у зрадника й бандита батька Махна. І з вами говорить брат вашого Половця, а обоє ми з ним рибалки, батьки наші рибалки й увесь рід. Слова мої прості й некрасиві, та ви зрозумієте мене й так, бо скрізь по степах судяться зараз дві правди: правда багатих і правда бідних. Відступаю я перед кривавим царським генералом Денікіним, пробиваюсь на Київ, і відступаючи, б'ємо ворогів, не даємо лощади. От і ви, серед вас є певно й обдурені

бідняки, ми закликаємо вас, бо ви з нами одного горя, — ставайте поруч битися за правду бідних. Бідняки й трудящі будуть з нами, і всі, як один, до перемоги, хай живе радянська влада, Червона Армія!»

Герт подав команду, трохи людей одійшло ліворуч і стало, а решта пішла купою геть, нешвидким кроком пішла геть, всі очі дивилися на них і панувала мовчанка. Купа одходила далі й далі, вони прискорювали кроки, дехто став підбігали, один вирвався з купи й побіг, за ним другий, третій, уся купа побігла, як отара овець, побігла шосили, не оглядаючись, тікаючи од смерті. Тоді Іван Половець наказав приготувати кулемети. За його знаком кілька кулеметів почало стріляти, і кулемети спинилися, коли завдання було виконано.

Панас не чекав собі милості, він бачив, як залинули його вояки, що їх він збирав зерно до зерна, а інші з них стали не його. У нього промайнуло в голові дитинство й дитячі роки на шаланді, і нічні влови, і запах материної одежі, неосяжний простір моря. «Це — близько смерть», — подумав і звернувся до Івана з тим словом, що чув його від Оверка: «Чи чуєш, Іване, тут вже двоє загинуло а тому роду не бу-

де переводу, в котрому браття милують згоду.»

«Рід наш роботящий, та не всі в роді путящі. Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюгш й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас і Карл Маркс.»

«Проклинаю тебе, — закричав Панас в агонії, — проклинаю моєю останньою хвилиною!» Він вихопив спід френча маленький браунінг і пустив собі в рот кулю, трохи постояв нерухомо, став гойдатися й розхитуватись, скрутився, як сухий лист, grimнув об замлю, і розлетілася спід нього мокра земля.

«Стрільай і мене, — сказав Іванові клятий Сашко, — стрільай, байстрюче.» «Бісової душі вилупок», — промимрив Іван та взяв Сашка за чуба, що виглядав спід шапки по махновському звичаю, став скубти, як траву, а Герт осміхнувся.

На степу під Компаніївкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім віяв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовпи пилу, грего навівяв тривалого дощу, навіть зливи, а поміж цим точилися криваві бої, і Іван Половець загубив трьох своїх братів.

Духове обличчя сьогоднішньої Франції

Подасмо переклад статті Рене Прево, написаної для „Bayerische Rundschau“. Повоснна Франція переживає затьжну політичну кризу, яка підкопує її великодержавне значення в світі. Але не зважаючи на те, інтелектуальна еліта Франції дала в різних ділянках культурного життя докази такої живучости і творчости, які започаткували нове відродження французького духа. Хай це буде й епігонство, як дехто каже, і тільки відгомін минулого, проте під оглядом духового життя Франція вибивається сьогодні на перше місце в Європі.

Ред.

Французьке чудо раз-у-раз наново стає подивугідною дійсністю — від коли перший раз довршила його геройська дівчина Жанна. Воно повторилось над Марною, а потім в часі гітлерівської війни, після провалу, що його вважав за остаточний навіть старенький маршал Петен, який перед 30-ти роками врятував Верден. Але чуда не діються отткам собі. Вони заложені глибше в Божому порядку світа. Бог не імпровізує. Франція, яка вже не раз стояла над пропастью, знов піднімалась угору в рішальних хвилинах своєї історії. Після наглого заломання, після періоду душевного розгублення і нового спротиву вона піднімається знов і переживає сьогодні духове новонародження, одне з тих, яких мало знає історія.

Воно трискає з усіх джерел французької духовости, глибоко християнської в заложеннях і універсальної в цілях. Ця духовість охо-

плює все, що в ділянці гуманістичних ідеалів і противенств суцільної філософії стало сучасне й актуальне. З ниток страшного сьогодні вона пряде неясне ще майбутнє. Від християнства до комунізму, почерез літературні гасла екзистенціалізму і сюрреалізму, та інші ще «ізму» — ново спалахкотіла віра Франції змагає вгору по шляху європейського терпіння.

В європейській сім'ї народів Франція є прямим нащадком клясичного і християнського Риму. Щораз наново виринає в духових течіях Франції безсмертне ядро-зерно римської республіки і її державної мудрости. Це не припадок, що французькі провінції не витворили регіональної культури, як це є в німецьких краях. Французький дух віддавна спрямований на загальнолюдське; закорінений в конкретному шукає абстрактного, абстрактним є теж французьке відчуття батьківщини і поняття «patrie», яке має подвійне коріння — християнську Жанну д'Арк і раціоналістичну революцію. Оба ці елементи об'єднуються знов сьогодні і це має дивно плодючу силу. У провідних постаттях Франції розквітають соки з тих двох корінів. Теорії, дискусії домагання дуже розбіжні, але саме життя раз-у-раз знаходить свою міру і порядок, який впливає з чуттєвих підстав а не з бюрократичних наказів. Французьку духовість опановує постійний «діалог» між традицією і поступом та рівновага між ними.

Анре Жід, один з найвидатніших умів Франції, присвятив недавно, на висотах своєї зрілості, одну розвідку цьому діялогу. Її кожний прочитає з великою користю.

Процес мислі молодшої Франції вийшов з твердої боротьби за свободу духа, з боротьби за прецизність, вільну від усякої романтики і фрази. Це не є розмова між правим і лівим в політичному сенсі, тільки це розмова — глибша і більш вітальна — між традицією віків та вільною думкою і критичним духом, якого цілком є науковий поступ людства. Це продовження давнього діялогу між клериком Абельардом і духовими авторитетами того часу, дискусія великого Паскаля і великого Монтеня. Це стиль клясичної проповіді Буссета в боротьбі зі світським абсолютизмом і поступовістю Декарта. В XVIII ст. переходово перемагає абстракція «ratio». Але духово рівновага не була ніколи довго заламана. З Шатобріаном і Лямартіном переможньо вертається релігійна думка і розростається в велику романтичну повінь. Навіть Мішеле і Віктор Гюго ведуть з релігійним відчуттям боротьбу проти всякої ортодоксії. Останнє півстоліття принесло знов підйом католицького духа в французькій літературі — Гюїсманс, Пегю, Поль Кльодель, а як противага до того — майстер творчої критики Поль Валері.

Після чотирьох літ здавлення всякого свобідного вислову отой французькій діялог знов вилився в широку ріку. Він уже залишив за собою літературну трійцю Кльодель-Жід-Валері і тепер розіграється діялог між «екзистенціалістами» (Марсель, Сартр), «еволюціоністами» (Лянжевен), «спіритуалістами» (де Шоржен) і марксівськими гегеліянцями (Ерве).

Сильний сьогодні у Франції марксизм, в ньому знайшов свій сучасний вислів старий раціоналізм Вольтера. Він живе спільними надіями мас та вірою в поступ науки і розуму, він ставить себе проти ірраціоналізму групи мислителів нововідродженого християнства, групи «гуманістичного соціалізму», в якій осередку стоїть Жан Лякруа. Оця інеолоктуальна еліта згідна з лівими соціалістичними групами щодо конечности господарських реформ і соціальної справедливости. До цієї групи належать провідні особистості сьогоднішньої Франції, в тому числі таємний голова резистансу, Жорж Бідо. Цей рух поділяється на два відлами докруги двох часописів «Aube» і «Esprit», цей другий веде Моннієр і йде слідами великого поета Пегю, що згинув у першій світовій війні. Основним ядром його «персоналістичної доктрини», яка частинно базується на Кантовім ідеалізмі, є християнська любов як соціальна сила і спонука до дії. Бічну лінію того гуманістичного соціалізму творить «християнський екзистенціалізм» Г. Марсея, який нав'язує до данського філософа Кіркегарда.

Поль Деніель підводить у паризькій журналі «Etudes» підсумки оживленої боротьби ідей у Франції: прийшла пора створити новий світогляд — як це зробив колись Тома з Аквіну або Гегель, — а саме з блискучих осягів і відкрить,

які збагатили науку за останніх 50 літ і покищо існують як фрагменти. Але чи сьогодні духові течії досерли до того завдання? Марксизм — найбільш рухливий. Він хотів би дати енциклопедію людського знання, але такі амбіції ведуть його до упрощення проблем, а воно проходить осторонь трагічної повноти людської дійсности. Екзистенціалізм присвятився знищуючій критиці передусім лібералізму і марксизму. Але чи може створити етику або метафізику таке вчення, яке спірається на запереченню всякої гієрархії вартостей?

Християнський рух у Франції намагається звести до одної позитивної синтези людські надії марксизму і ясновидючу розпач екзистенціалізму. Але необхідно, щоб він здобувся на відвагу сприйняти все багатство модерного світа і його невідхильні здобутки, поступ науки, метафізичне зглиблення і соціологічні пізнання. Новий світогляд мусить сприйняти модерний спосіб мислення і його духа спільноти. Це дає величезні надії але рівночасно ставить велику відповідальність.

АТЛАНТИЙСЬКА ХАРТІЯ

Оригінальний текст

The President of the United States of America and the Prime Minister, Mr. Churchill, representing his Majesty's Government in the United Kingdom, being met together, deem it right to make known certain common principles in the national policies of their respective countries on which they base their hopes for a better future for the world.

1. Their countries seek no aggrandizement, territorial or other.

2. They desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed wishes of the peoples concerned.

3. They respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live, and they wish to see sovereign rights and self-government restored to those who have been forcibly deprived of them.

4. They will endeavor, with due respect for their existing obligations, to further the enjoyment by all States, great or small, victor or vanquished, of access, on equal terms, to the trade and to the raw materials of the world which are needed for their economic prosperity.

5. They desire to bring about the fullest collaboration between all nations in the economic field with the object of securing, for all, improved labor standards, economic advancement and social security.

6. After the final destruction of the Nazi tyranny, they hope to see established a peace which will afford to all nations the means of dwelling in safety within their own boundaries, and will afford assurance that all the men in all the lands may live out their lives in freedom from fear and want.

7. Such a peace should enable all men to traverse the high seas and oceans without hindrance.

8. They believe that all of the nations of the world, for realistic as well as spiritual reasons, must come to the abandonment of the use of force. Since no future peace can be maintained if land, sea or air armaments continue to be employed by nations which threaten, or may threaten, aggression outside of their frontiers, they believe, pending the establishment of a wider and permanent system of general security, that the disarmament of such nations is essential. They will lighten for peace-loving peoples the crushing burden of armaments.

Franklin D. Roosevelt
Winston S. Churchill

August 14, 1941.

Ернест Бевін

Написав Еллен Мікія
Переклад з Reader's Digest.

Ернест Бевін, самоосвітник, голова робітничого союзу, Його Кролівської милости державний секретар закордонних справ — це після Черчіля найбільш маркантна і найсильніша індивідуальність в англійській політиці. Йому суджено оформлювати політику кабінету Етлія так у ділянці закордонній, як і внутрішній. «Етлія звуть прем'єр-міністром, Морізен думає, що він прем'єр, а Бевін є прем'єром». Оця поговорка може перебільшує справу, але відає переконання загалу.

Коли лейбуристи прийшли до влади, то вже мали у справах внутрішньої політики досить досвідчених людей, які виказали свою вартість в кабінеті Черчіля. Однак небагато лейбуристів мало досвід у закордонній політиці. Етлі мав намір зробити Бевіна міністром фінансів. «Дайте мені на п'ять літ державний скарб — казав Бевін — і я зміню країну так, що ніхто цього вже не заверне». Та коли новий кабінет міністрів вернувся з королівської палати, Бевін вже був міністром закордонних справ. Король і Черчіль переконали Етлія, що Британія потребує твердого і неуступливого діловика, щоб довести до компромісу, який назвуть миром. Черчіль думав, що зпоміж лейбуристів найбільш надасться на це Ермі Бевін. Він був певний, що його товариш з часу війни поведе закордонну політику далше по тій лінії, яку він устійнив. На ділі генеральна лінія Бевіна мало відрізняється від лінії Черчіля-Ідена. Коли Бевін виголосив свою першу промову, як міністр закордонних справ, консерватисти голосно аплодували, а його товариші-лейбуристи невдоволено мовчали.

Основною тезою так Бевіна, як і Черчіля є одне: не можна дозволити нічого такого, що загрожує комунікаційні шляхи британського «комонвелсу» й імперії.

Іменування Бевіна міністром закордонних справ було несподіванкою для англійців, бо досі вони привикли до того, що Бевін або погрожував страйками або їх організував.

Вбогість визначувала його життєву кар'єру. Мати була селянка, а батько, сільський робітник, помер ще перед народженням сина. В шостому році став Ернест Бевін круглим сиротою. В одинадцятім році забрали його зі школи на хутір. Працював тяжко сім днів на тиждень за шість пенсів. По двох роках покинув господаря і пішов до Брістоля. Працював як послугач в ресторані, в склепі, розвозив пиво. А в неділі вчився на соціалістичних курсах для дорослих.

В Брістолю три четверті робітників на доках були безробітні, а інші працювали за найнижчу платню. Бевін з товаришами заснував комітет охорони праці, і сам став безплатним секретаром. В надвечір'я Різдва 1908 р. вивів безробітних на місто демонструвати. Стали мовчки перед церквою і демонстрували своє

убожество. Пралат перервав проповідь, а священики пішли з вимогами в користь робітників. Бевін організував допомогую акцію.

В 1922 р. 14 спілок транспортних робітників об'єдналися і вибрали Бевіна генеральним секретарем. Унія тих спілок є сьогодні одною з найбільших робітничих організацій світа, має 1,100.000 членів.

Коли Черчіля запитали, чому взяв Бевіна до уряду, він відповів, що вважає його найбільш талановитою людиною в британській індустрії. Черчіль був переконаний, що лише Бевін зможе змобілізувати робітництво для потреб тотальної війни. Ставши міністром праці, Бевін дістав у свої руки абсолютну владу над 25 мільйонами робітництва. Такої влади від часів Кромвелля після не мав ніхто в Англії. Робітники йшли без спротиву на працю туди, де він їх посилав. А коли закінчилась війна, загалом визнали, що заслуги Бевіна для побіди — перші після Черчіля.

Два роки перед війною Черчіль в опозиції до консерватистів Чемберлена, за те, що вони заведували озброєння Англії, організував ряд інформаційних вечорів. Серед гуртка запрошених був Сітрін, лідер конгресу трейд-юніонів і Бевін. А щоб цей останній не мав за свої зв'язки з консервативним політиком клопотів зі своїми товаришами, брав участь таємно. Але вже тоді дійшло між ними до повного зрозуміння. Черчіль, передбачаючи розвиток подій, знав, що прийде війна і нарід покличе його до проводу. На цей вигадок він хотів мати трейд-юніони і їх лідерів по своїй стороні.

Бевін один із перших став приятелем большевицької революції. Але пізніше основно змінив свої погляди. На це вплинули: обмеження особистої свободи в большевицькій системі, а ще більше непевність Бевіна до англійських комуністів за їх постійні намагання просякати в профсоюзи й підкопувати його авторитет.

В часі війни Бевін завважив одного разу: «Я працюю радше для капіталізму, ніж для соціалізму». В цьому є дещо правди. Він уявляє собі майбутній суспільний устрій побудований 1) на співпраці працедавця з робітничими масами, але працедавця свідомого своїх обов'язків для піднесення життєвого рівня робітника, 2) на поступовому безболісному усуненні з майбутнього господарського устрою всіх мотивів погоні за зиском.

Бевін має на верху свого велитенського тулуба, що важить 250 фунтів, голову в дуже живим умом. Він, хоч самоосвітник, але надзвичайно освічена людина. Англійську мову калічить в несамовитий спосіб. По повороті з Москви запитали його, чи говорив там по російськи. «Де там, к чорту! Я навіть по англійськи невмію».

«Ціллю моєї закордонної політики є, — ска-

зав одного разу, — щоб я в Лондоні на двірці Вікторія купив білет і міг їхати, куди захочу, без пасу і візи». Але це завелике упрощення.

Завдання Бевіна — допасувати повоєнні спроможності Британії до нових умовин. За своїх 65 років він пережив поступовий відступ імперії з позицій світової потуги, господарської та політичної на третій план — після ЗДА і ССРСР. Він гостро бачить, що його малу країну, тісно заселену, можна зранити в кожній атомовій війні. Тому він послитено шукає такої системи безпеки, яка забезпечувала б мир. Хоч він намагався більше, ніж хто другий дати Організації Об'єднаних Націй духа життя, мимо того, вважає, що ця будова дуже нетривка. Майбутній мир — на його думку — має бути побудований на основі соціального добробуту, а не на базі формулок про політику сили і стратегічні кордони. Хоч він продовжує обороняти ці ідеали, проте приватно признає, що сучасний імпас у світовій політиці змушує його відступити від тих великих цілей та грати політику сили, як завжди робили його попередники.

З ДУМОК ЦИНІКА

Кожна політична партія гине через те, що вкінці задавиться своєю власною брехнею.

Поступ полягає головню в тому, що на місце старих клопотів приходять нові.

В найблищій війні воюватимуть атомовими бомбами, а в слідуочій вже тільки списками.

Війна і мир: від 1469 р. перед Хр. досі було на землі 3.120 літ війни а тільки 291 літ мира. В Європі було від 1919 року сімнаццять воєн, а в решті світа девять. — Так обчисляє часопис „The Forum“ Johannesburg.

А в Азії правлять коляборанти

(Скорочено за лондонським тижневиком «Ікономіст»)

В Європі винищено рід квіслінгів і коляборантів, за те в багатьох азійських країнах, не зважаючи на перемогу аліантів над Японією, еск-коляборанти ликують, або їх пам'ять шанують. Причиною того стану є те, що японці піддержували — у своєму власному інтересі революційно-націоналістичні сили в Азії — за виїмком Китаю. І хоча ті сили зірвали союз з Японією, коли вона валилась, то мимо того вони, від Індії аж по Філіпіни, створили дивне ускладнення для побідних аліантів.

У 1941 році в Азії на схід від Гіндусу та на південь від Сибіру були тільки три незалежні держави — Японія, Китай і Сіам. Зате в Індії, Бірмі, Маляї, Індонезії, Індо-Китаю та Філіпінах західні держави вдержували до певної міри своє панування. Коли їх заняла Японія, то це все були поневолені краї. Й очевидно, було в її інтересі обіцяти незалежність підлеглим народам та проголосити визвольну війну за звільнення їх від колоніального панування. Що більше, факт, що японці вже воювали з Китаєм, заставив їх використовувати ворожі настрої проти Китаю, які заіснували, від коли китайська імміграція до сусідних країв створила була меншинні проблеми серед місцевого населення.

В ніякій з вищезгаданих країн, не виключаючи й Філіпін, місцеві національні круги не мали впливу на політику. Не бірменці, але британці рішали, чи бірмський шлях має бути відкритий, чи замкнений; явайці не мали голосу, коли голландські правителі рішали перевести економічні санкції проти Японії після того, як японські війська вступили до південного Індо-

Китаю, так як аннамійці не мали голосу в справі французького рішення — дозволити на це вступлення. Господарська політика в Філіпінах, що її повели американці проти Японії на підставі декрету президента ЗДА, була дуже непопулярна серед населення з уваги на філіпінські торговельні інтереси: в Японії дуже живий попит на філіпінські мінерали — залізо, мідь, манган і хром, зате в Америці не можна було збути цього.

Немає причини вірити, що котранебудь з підлеглих країн південно-східньої Азії була би підняла господарську акцію проти Японії, якщо про це мали б рішати місцеві національні провідники. Тому міри, що їх застосували західні держави в імені тих народів, були прийняті пасивно, бо народи рахували на те, що ці держави зможуть принайменше охоронити їхні країни від інвазії і знищення за те, що наказали їм перервати торговельні зв'язки з великою морською і мілітарною потугою. Та з ходом часу виявилось, що ні американці, ні британці, ні голландці не могли оборонити тих країв, які вони втягнули у свою політику. Їхні безуспішні зусилля зорганізувати спротив стягнули тільки воєнні страхіття на місцеве населення. Єдина країна, яка не зазнала знищення в наслідок великого наступу японської армії, був Сіам, бо його уряд відразу капітулював і перейшов на бік напасника.

Японці не встигли здобути собі популярности ні в одній зі згаданих країн. Це треба приписати перш за все поведінці їхніх військ. Незалежно від того, що робили японські політики і про-

пагандисти. щоб з'єднати для себе азійські народи в боротьбі зі заходом, вони були нездібні змінити характер армії, вишколеної так, щоб вести війну з якнайбільшою безоглядністю та поводитися з усіма не-японцями як з нижніми істотами. Всюди, чи це людина з вулиці чи з джунглі — все було обурене зухвалістю, жорстокістю і захланністю японських вояків. Що більше, японці не могли принести хоч трохи добробуту окупованих країв, хоч це обіщувала їх пропаганда.

Всеж таки японці притягали народи до себе тим, що піддержували націоналістів, наставлених ворожо до західних держав. Японці розуміли добре, чого англо-саксонці так часто не розуміють, а саме — яке пониження в тому, що народів не признається національної незалежності, розуміли, що значить порушення національної чести, яке відчуває головню освічена частина поневоленого народу. Цей стан національної зневаги має тенденцію розятруватися аж до того ступня, що перестають діяти розумові міркування і зневажений нарід реагує без огляду на страти. Тому японці дозволяли окупованим народам зберігати всі зверхні признаки суверенної влади.

Висліди такого політичного підходу до війни можна бачити сьогодні у політичному наставленні лідерів, які або активно співпрацювали з японцями, або заняли неутральну поставу.

В Індії в кругах Конгресу дивляться на помершого С. Бозе як на національного героя, а індійським воякам, які вступили до його армії, щоб боротися під японською командою, віддають прилюдно пошани. У Бірмі ніюдин з тих політиків, які залишились були льояльними для Британії в час війни, не має сьогодні біль-

шого політичного впливу; два найповажніші кандидати до влади є Аунг Сан і У. Сау. Перший організував бірмську національну армію, щоб боротися по стороні японців, але пізніше в останній фазі війни нав'язав таємні зв'язки з британцями і звернувся проти японців. Другий це той, що його англійці були інтернували на початку війни за таємні зносини з Японією. У Сіямі протияпонська партія прийшла до влади щойно тоді, коли Японія валилась, одначе ні волос з голови не впав у Пібуля Сонггема, який виповів війну Англії і Америці; його згадують, як державного мужа, що збільшив територію Сіаму і охоронив сіямців від марева такої війни, яка знищила Бірму. В Індонезії ставленник Японії, Соєкарно, є дальше президентом республіки, а люди, вишколені японцями, творять ядро її армії. На Філіпінах щоправда усунули тих, які станули були отверто по стороні японців, але при останніх президентських виборах вийшов не Осменья, який по смерті Квезона очолював повстанчий філіпінський уряд у Вашингтоні, але Роксас, якого постава підчас війни була дволична, а його окруження це політики, що пішли на компроміс з окупантами. Тільки в Індо-Китаю націоналізм доволі вільний від про-японського минулого, а це тільки тому, що там французи пішли на співпрацю з Японією, через те аннамійці шукали помочі в Китаю.

Те, що дає азійський терен, це справді дивний образ, зі становища заходу ледве чи приємний. Але краще, коли можемо признати, не обманюючи себе самих, що для кожної з цих країн остання війна була передусім боротьбою між сторонніми потугами, яку місцеві патріоти мали право використати відповідно до нагоди, щоб здобути національну незалежність.

ЛИСТИ З АНГЛІЇ

Подаємо декілька виїмків з листів, які дістасмо від наших приятелів з Англії.

ЧИ ВАЛИТЬСЯ ІМПЕРІЯ?

В Британії ніхто поважно не думає, що імперія розлітається. Дефетистичні поголоски й алярми про упадок британського світа походять від ворогів британської імперії. Між ними на першому місці Комінтерн і його підголоски — комунізуюча лівця Партії Праці (около ¼ членів партії), фабіянїсти (ліберально-соціалізуюча школа Бернарда Шоуа, Джода і Пристлея) зманірована частина ліберальної інтелігенції тощо. Дальше — американські ізоляціонїсти, група Воллеса, американська компартія і її попутники. Врешті поширюють ці поголоски незорієнтовані люди тут і за океаном, які некритично плешуть язиками те, що почують від других. Буде Вам цікаво знати, що про власну кризу британці довідались від американських кореспондентів.

Справа в тому, що Комінтерн усилено намагається стопедувати американсько-бритійську дружбу. Червоні агенти пробують скомпромітувати В. Британію в Америці (і на цілім світі), а Зєдинені Держави знов у Британії. На сучасні труднощі (але не кризу!) англійський народ задивляється реально і тверезо. В часі бурської війни і в рр. 1918—1919 тут було куди крутіше. Але імперія це розлетілась і сьогодні вона не розлітається.

Теперішній уряд, неприготовлений до завдань, які його зустріли, зробив вправді кілька імпортських помилок (найважніші — відступлення з Єгипту, обіцянки Індії). Але єгипетську справу скоро залатали. Забезпечили Сузький Канал, створивши зєднане королівство Трансїорданії та Іраку і визволивши (від Франції). Сирію та Ливан, які тепер знаходяться під британською опікою. Крім того треба тямити, що багатство Єгипту полягає в бавовняних плантаціях, а вони є переважно власністю британців.

Крім того урожай на плянтаціях залежить від поземи води в Нілю, а британці якраз це контролюють, бо мають в своїх руках і Білий Ніль (Кенія) і Блакитний Ніль (Абіссинія), а до того ще велику греблю в Асуані і другу в Хартумі.

З Індією справа інша. Ані тут ані в Індії ніхто не вірить що індуси можуть порозумітись з магомеданами. Британці мають тільки дві можливості: або залишитись в Індії, або тікати і то чим скорше. Оскільки залишаться, то це просто: на всі болячки є стара рецепта — магараджа, дервіш і баядера та сто тисяч війська на 350 мільонів населення. Оскільки вийдуть, то одно певне — буде домашня війна, а за нею комунізм, голод, пошести і розбій. І цього другого всі є свідомі: і британці і індійці. Конгресовою партією командує Неру, людина міцна й відважна, духовим вождем індійців є по старому Ганді, але справжнім мотором конгресу за занавісою є Патель, непримиримий ворог комуни й магомедан. Який буде фінал індійської гри, трудно вгадати. Одно певне: британський уряд не допустить до внутрішньої війни і не впустить туди комуни. Я особисто припускаю, що в 1948 р. або скоріше британці запропонують Індії приступити до британської спільноти народів, а Індія прийме запрошення. Треба пам'ятати, що єдиний матеріальний зиск з Індії для Англії це зворот коштів корабельного фрахту. Індія не платить податку до британського скарбу, як це було колись за бабушки Вікторії.

Справу комплікує сусідство Індокитаю, де йде поважна боротьба проти Франції. Початком був рух молоді націоналістичної інтелігенції, але згодом хитрими прийомами взяли гору комуністи. Тут сподіваються, що Вієтнам буде зліквідований ще в цьому сезоні, а тоді й Бірма успокоїться. Інші британські колонії дістають якраз тепер одна за одною самоврядування, чверть- і півавтономії та інші уряди. За час останньої війни в цілій імперії не було ані одного протибританського повстання. Домінії — це незалежні держави, короновані республіки. Єднає їх разом не батіг, а спільне походження, кров, мова й особливо інтерес. А в інтересі британці розуміють таки інтерес.

Отже імперія не розвалюється. Тим не менше відбуваються досить швидко внутрішні зміни в межах імперії, а метою їх — Common wealth, британська спільнота народів.

Британські люди еднаються і гартуються якраз в небезпеці й боротьбі. Сучасні обставини вже викликали річеві голоси за коаліційним урядом. В усякому разі тут спокійно і розважно. Паніки я не бачив навіть після Дункерки в 1940 р.

В загальному кажучи, пересічний англієць не интересується політикою в такій мірі, як люди на континенті, бо англійці довір'яють своїм представникам, крім того вони завжди бачать, що політика більше залежить від освіти, знання і досвіду, як від настрою і бажання.

В закордонній політиці нема поважної різниці між консерватистами та лейбуристами. Одні і другі йдуть природнім шляхом рівно-

ваги для утримання світового миру й Pax Britannica. Бевін є в першу чергу британцем, а потім лейбуристом. Тому консерва часом його чеше, але зрідка. В закордонних справах вона домагається тепер трох речей: 1. розумного полагодження справи Індії (але хитруни — власної рецепти не дають), 2. тіснішої спілки зі США і 3. виразнішої постави відносно Рад. Союзу.

На варштані тепер, окрім «топиків» є британський блок західних держав. Засадничо він уже існує: В. Британія, Франція, Голандія, Бельгія — уже мають якесь тісніше порозуміння.

На європейське безголов'я тут існують різні концепції і рецепти: одною з них є план рівноносильних блоків — західний (уже згаданий вгорі), скандинавський (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія), латинсько-середземноморський (Італія, Еспанія, Португалія і евентуально Франція). Східно-європейський блок має тут чималу нову літературу — маса усяких діаграмів, мап, брошур, зібрань, відчитів і т. п.

Питаєте, як прийняли заяву Трумена в справі Греції і Туреччини? День 12 березня пройшов спокійно, хоч деякого часу вичували люди, що в повітрі висить якась сензація. На тім ґрунті прийнято справу цілковито прихильно, хоч гордість цього народу була в деякій мірі зачеплена. Для англійського загалу виступ Трумена був приємною несподіванкою. За винятком місцевих попутчиків Комінтерну — слабих, але за те дуже голосних — уся британська опінія прийняла рішення американського президента позитивно. Критичних уваг я не зустрів. Близький Схід і Середземне море були віддавна британською сферою. І тут забулило. Але гордий нарід є заразom народом добрих купців: підсумувавши усі «за» і «проти», вони побачили користь і підтримують американське потягнення.

ДАРБИ І ПОЛІТИКА.

А тепер дещо про британців. Пишу свідомо «британці», хоч тут є англійці, шотландці і валлійці, але всі вони почувають себе одною нацією. Що ж торкається їх характеру, то просто неможливо окреслити це в кількох реченнях. Навіть після року перебування між ними я не є певний, що знаю їх наскрізь. Основний ідеал британця «my home my castle» мій дім це моя твердиня. І його серце скрите за грубою стіною цієї твердині. Мусите мати особливу вдачу, щоб проломитись крізь цю стіну. Це не значить, що вони без чуття, вони навіть романтики, але в ніякому разі не сентименталісти. В загальному ввічливі і готові до помочі.

Про поляків думають нерадо, бо вважають їх жертвою англійського самолюбства і короткозорости англійської політики.

А українці? Для англійського загалу — за винятком експертів міністерства закордонних справ — це незнаний екзотичний нарід. В останньому місяці прийшли сюди Ділі, між ними теж

українці. Побачимо, яке враження вони викличуть.

В останніх днях можна було завважити деяке зденервовання через мадярську історію. Але як прийшли кінські перегони (Дарбі), а при тому ще французький кінь, як переможець, то це була така велика подія, що відсунула в тінь усе інше. Всі шпальти всіх газет писали тільки про Дарбі, не було місця на політику. П'ять мільйонів фунтів заангажовано в цю імпрезу. І коли несподівано французький Pearl Diver вийшов переможцем, всі співали Марселезу з найбільшим захопленням. Всюди рев мегафонів, всюди галасливі юрби елегантних дам, все кричить, галасує: «Дарбі! Дарбі!» Екстра видання щоденників з величезними наголовками тільки про Дарбі. Не можете собі цього уявити. Дарбі для англійця це щось в роді олімпійських ігрищ. І якими пустими і далекими видаються тоді справи Мадярщини, Ірану, або питання політики сили. «Хай ними журяться наші політики.» Що тоді залізна куртина? Цікавіша є пурпура куртина на королівській льожі.

В статтях про питання замирення в Греції я звернув увагу на деякі нотки характеристичні передусім для англійської ментальності. Греки — кажуть англійці — нічого не роблять, тільки політикують, весь день базикають про політику; виглядає, неначе політика була б їх професійним заняттям і то одиноким, а при тому оте їхнє лінивство. А тут — зовсім інакше: політику віддано в руки дуже кваліфікованих мужів, які знають, як братися за державне діло. Весь тиждень займаються важкими проблемами, а на вікенд ідуть над річку ловити рибу і спокійно та терпеливо дивляться, «чи бере». Рибоцькі товариства тут дуже популярні. Чи не думаєте, що рибоцький спорт це відповідний тренінг для політики? Бо в обох випадках вимагається витривалости, самоопановання і досвіду. Найбільші рибалки закидують вудку там, де ніхто не сподівається, і витягають кита. Лорд Сесіл був одним зі стовпів імперії, а написав тільки дві речі: підручник для любителів вудки і передмову до «провідника для рибалок». На тимчасом досить. Здоровлю...

БОРІТЬБА ЗА ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ

(Пресовий монтаж)

РЕЛІГІЯ — ЗАСІБ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПРОПАГАНДИ.

Швейцарський часопис «Schweizer Vaterland» пише:

Друга світова війна дала почин до нової церковної політики Рад. Союзу. Російський уряд наказав відкрити першу православну церкву в Москві. Негайно після того в наміренні советської батьківщини відбулися торжественні богослуження, вони були сфільмовані і вислані за кордон до союзних і нейтральних країн. Таким чином російська православна церква вже згори дістала напрямні: 1. служити советській державі і 2. демонструвати закордоном свободу релігії в Рад. Союзі. Давній патріархат, що його розв'язав цар Петро I, покликано знов до життя. В такий спосіб відновлено стару традицію, а для противаги і контролі створено при церковнім правлінні уряд для справ церковного культу.

При допомозі московського патріархату радянський уряд поставив програму: 1. з'єдинити слов'янські народи під патронатом православної церкви як «їх прарідної церкви», 2. вселенське православ'я поставити під провід Москви. А щоб з'єднати для себе всі слов'янські народи, зручно відогріто цю стару ідею і прикрашено її новими революційними і «народно-демократичними» гаслами. До одного з тих гасел належить і таке, яке інтензивно пропагується в католицькій Західній Україні, а саме: «національною церквою слов'янського народу є тільки право-

славна церква, з московським патріархатом на чолі». В слід за тим католицьку церкву в Україні прилучено насильно до православної після того, як арештовано католицьких єпископів і майже 2000 священників.

А тепер приходиться черга на католицьку Хорватію. Процес і засуд єпископа Степаніча був початком широко закросних приготувань для злуки хорватської католицької церкви з сербською православною. Цю останню зв'язують щораз тісніше з російською, чого звернім виявом є подорож сербського патріарха Гавриїла до Москви. До такого зближення прийде — по всякій правдоподібності — теж між болгарською православною і російською, щоб і болгарську церкву підчинити вкінці московському патріархові.

Метою нової церковної політики Рад. Союзу є «справославити» всіх католицьких слов'ян, а потім поставити всі знівельовані слов'янські церкви під провід московського патріарха. Тому советська церковна політика змагає до того, щоб зривати ті нитки, які в'яжуть католицьких слов'ян з Римом. Бо радянський уряд свідомий того, що йому не вдасться впрямти католицьку церкву до свого воза. Через те католицькі церкви для нього непридатні.

Також на Близькому Сході виразно можна спостерегти ті нові тенденції російського панправослав'я. В здійсненні тих ідей співпраця світських і церковних кругів в Москві так тісно сплетена, що зовсім затирається межа між державою і патріархатом.

Хто пануватиме над російською еміграцією.

Серед російської еміграції в західно-європейських краях повстав церковний спір по смерті митрополита Евлогія, що резидував у Парижі. Спір прийняв назверх форму догматично-правних питань, але в дійсності змагання йде за те, чи російська православна церква на еміграції має бути зв'язана з Рад. Союзом, чи ні.

Як довго советський режим не допускав у себе релігійної діяльності, митр. Евлогія — актом, що виповідав послух Москві — підчинив себе юрисдикції вселенського патріярха Фотія II в Царгороді. Мимо того в Парижі існувала і дальше група диссидентів, яка визнавала себе залежною від московського патріярха. В 1942 р. (пише «Universitas») в наслідок патріотичної постави релігійної частини населення в часі війни прийшло до замирення між советським режимом і православною церквою в Москві (як бачимо на Заході на знають, що оте «замирення» це тільки зручний маневр режиму, признаний на те, щоб робити відповідне враження в демократичних країнах Європи й Америки — зам. Редакції). Після того з Москви вислано до Парижа митр. Николая, якому вдалося повернути митр. Евлогія знов до зв'язку з Москвою.

Фанар (як зветься резиденція царгородського митрополита) заявив, що ніяк не погоджується з такою постановою і що надалше він вважає себе зверхником російської церкви в зах. Європі. Евлогія хочачи вийти з неясної ситуації, в яку попав, хотів звільнити себе з залежності від царгородської юрисдикції і перейти під зверхність Москви, але на його просьби не відповідав ні наслідник Фотія II, Бен'ямин, ані його наслідник вселенський Патріярх Максимос.

В міжчасі, в 1943 р. Евлогія зложив заповіт, в якому на випадок смерті назначив як тимчасового свого наслідника митр. Володимира з Ніцци, про якого було відомо, що має тісні зв'язки з Москвою. По смерті Евлогія Фанар видвигнув на його наслідника якраз Володимира, а Москва прислала до Парижа митр. Григорія з Ленінграду і архієпископа Фотія з Орла. Вони в характері повновласників митр. Алексея в Москві настановили патріярха Серафима деканом духовенства православної церкви закордоном. Новий екзарх зараз по інтронізації звернувся з посланням до вірних російської церкви в зах. Європі, в якому закликав до єдності. Його піддержала Москва телеграмою до Володимира, в якій підтверджено неважність заповіту Евлогія, а рівночасно видано йому дору-

В той спосіб спір ввійшов у таку стадію, з якої трудно знайти вихід. Серафима, за яким чення підчинитись владі Серафима.

стоїть Москва, визнають ті круги російської еміграції, які хочуть виявити свої симпатії до Рад. Союзу, а Володимир, як сторонник Фанару, спірається на тих російських емігрантів, які в відношенні до Москви зайняли неприєдне становище.

«Universitas»

В часі, коли розгорівся спір між Москвою і Царгородом за наслідство митр. Евлогія в російській емігрантській церкві, появилося в органі болгарської православної церкви «Народен Пастир» знаменна стаття, що вказує, яка велика гра йде тепер за панування над православним світом. Англійський тижневик «Теблет» подає зміст тієї статті під наголовком «Повстає нове папство»:

Більша частина статті — читаємо в «Теблеті» — присвячена критичному аналізу інституції Вселенського патріярхату в його теперішньому стані. Автор подає відомі причини занепаду реального значення і влади царгородського патріярха, з якого давньої величі залишилась тільки тінь. Йдучи за втертими шаблонами старих болгарських аргументів, він бачить головну причину того занепаду в тому, що патріярхат ідентифікувався з шовіністичними інтересами й вимогами греків. «На партіяршій престолі не засідали безсторонні гієрархи, тільки люди, які почували себе й були радше грецькими єпископами в Царгороді ніж вселенськими патріярхами» — каже автор статті, протоєрей П. Ікономов.

Дальше накреслює він план реформ, які треба було б перевести, щоб вселенський патріярхат став такою інституцією, яка дійсно репрезентуватиме православні церкви. Треба завважити, що в цьому він іде за зразками які дає папство. Суттєвою в тому є думка, що майбутнього вселенського патріярха повинен вибирати спільний синод православних церков, який нагадував би колегію кардиналів. Будучи патріярхами повинні бути греки або росіяни, болгар, румуни або поляки. Така зміна — на думку автора — застала б врешті турецький уряд визнати держителя цього престолу як вселенського патріярха зн. найвищого владику православної церкви.

А вкінці піддає він зовсім нові думки, які наводимо дослівно: «Право екстериторіяльності, яким втішається католицька церква, повинно бути визнане за вселенським патріярхом. Коли б турецький уряд відмовився йому це признати, тоді нема вже ніяких перепон, щоб перенести осідок вселенського патріярха до Москви, столиці найбільшого і найбагатшого православного краю».

«Теблет» закінчує заввагою: не маємо ніяких даних, щоб відповісти собі, чи це напівурядовий пробний балон, чи вияв ревности «Народнього Фронту» (блок радянофільських партій — зам. Ред.). Але сам факт, що такі думки з'являються на сторінках офіціозу болгарської церкви, має свою вимову.

ЛЕНІН ПРО РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ.

Наведено на основі книжки: „Communism To-day or Red Fascism“ by Raymond T. Feely, University of San Francisco, стор. 17—20.)

Атеїзм є невіддільною частиною марксизму. Тому партія клясово свідомих марксистів мусить вести пропаганду в користь безбожниць-

тва... Комуністична партія Рад. Союзу руководиться переконанням, що тільки продумане і доцільне керування всім соціалним та економічним життям має може довести до знищення релігійних пересудів... Одно з найбільш важливих завдань культурної революції в відношенні до широких мас це завдання послідовно і невідхильно поборювати релігію.

Релігія це опіум для народу. Релігія це свого рода духовна отрута, що в ній раби капіталу топлять свою людскість і бажання прилично-го життя... Маркс сказав: «Релігія це опіум для народу.» І це вугольний камінь цілої філософії марксизму в відношенні до релігії.

«Релігію треба вважати приватною справою» — в цих словах висловлюють звичайно соціалісти своє становище до релігії. Але ми мусимо окреслити значення тих слів докладно, щоб зминути непорозуміння. Ми вимагаємо, щоб релігію вважали приватною справою поскільки йдеться про державу, але в ніякому разі не можемо вважати релігію приватною справою, якщо йдеться про нашу власну партію.

Для партії соціалістичного пролетаріату релігія не є приватною справою... тому партія не може ні на хвилину вважати приватною справою питання боротьби проти опіума народу — проти релігійних пересудів.

Як Ленін розуміє «приватність» релігійного питання з погляду держави, видно з наступного цитату з того ж самого твору: «Подруге, твій журнал має стати органом воюючого атеїзму. Ми вже маємо департамент, а вкінці теж і урядові інституції, які дбають про це діло.»

Що означає на практиці твердження Леніна про те, що для держави релігія є тільки приватною справою, стане ясно, коли пригадаємо собі, що в радянській системі держава і весь

її апарат є безвольним знаряддям всемогучої партії.

*

«Universitas» подає:

В приязності патріярха Москви відбулось в Ленінграді торжественне відкриття теологічної Академії і теологічного семінаря. Були присутні теж представники державної влади.

*

«Nouvelles de France» (2. 5. 1947) повідомляє:

Патріярх російської церкви в Китаю, архієпископ Віктор, був арештований в жовтні 1946 під замітом, що він комуністичний агент. В наслідок протесту уряду Рад. Союзу китайська військова поліція випустила архієпископа на волю.

УРЯДОВИЙ ПОГЛЯД КРЕМЛЯ.

Офіціоз радянського уряду, присвячений справам закордонної політики писав з приводу створення патріярхату в Москві:

«Вибір патріярха і створення святішого синоду нівечить усю клевету про переслідування релігії в ССРСР, а з другої сторони підтверджує, що в часі війни російська церква станула рішуче по стороні народу і держави, обороняючи батьківщину перед ворогом. Таким чином провалилась ідея хрестоносного походу. В тій справі не змінилось становище радянської влади, тільки противно — новий стан справи виникнув в наслідок змін, що відбулись у самій церкві. Вона відмовилась від реакційних традицій, від цареславства і контрреволюції, а зробилась корисним просоветським чинником.»

«Вайна і робчий клас», 15. 11. 1943.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ Й ЖУРНАЛИ.

АРКА, місячник, журнал літератури, мистецтва і критики. Виходить у співпраці з видавничою комісією МУР-у. Додаток до „Української Трибуни. Ч. 1. Липень 1947, 4° стор. 32.

ПРОБЛЕМИ

Ж У Р Н А Л

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

З М І С Т

Перспективи і небезпеки, децю з проблематики українського соціалізму — Тисячолітній спір — Україна в ООН — *Юзеф Лободовський*: Похвала Україні — *Д-р Степан Баран*: Ліпше пізно як ніколи, сто літ українсько-польських взаємин в Галичині — *В. Лисковицький*: Матерія і дух в засадах української міжнародної політики — *М. Жагодіаський*: Ресентименти і політика, хворобливі обтяження національної психіки і боротьба з ними — *М. Зашківський*: Основна причина німецького провалу — *Василь Бродич*: Толеранція і розум — речі потрібні — *Густав Ле Бон*: Психологія революційної товпи — *Жорж Рез*: Куди йде південна Америка — *М. К.*: Українсько-польська дискусія.

Ч. 2

ЖОВТЕНЬ

1947

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

The Problems
Ukrainian Monthly Review

Die Probleme
Ukrainische Monatschrift

Ч. 2 МЮНХЕН, ЖОВТЕНЬ 1947

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ ПІД ПРОВОДОМ МИХАЙЛА ДОБРЯНСЬКОГО

Адреса Редакції та Адміністрації:

Die Probleme

Ukrainische Monatschrift, München 13, Schliessfach-50

Ціна одного числа 4 нім. марки

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Друге число нашого журналу появилoся зі значним спізненням в наслідок катастрофального браку електричного струму в Мюнхені, де друкується журнал. Брак струму унеможливило нормальну працю друкарень.

Належність за журнал просимо слати складанками поштового чекового уряду (Zahlkarte) на адресу: Bayerische Vereinsbank, Muenchen, Max Weberplatz, Konto Nr. 200 — з заввагою: für Zeitschrift „Die Probleme“ Konto 471437, — або поштовим переказом на адресу: Die Probleme, Muenchen 13, Schliessfach 50.

Наших приятелів і прихильників просимо

поширювати наш журнал. Просимо надсилати нам адреси осіб, що цікавляться справами, які порушує наш журнал. Їм виплемо оказові примірники.

Маємо ще невеликий запас 1. числа. Хто хоче його набути, просимо поспішитись з замовленням.

Всіх тих, які до тепер не вирівняли рахунку за 1. число „Проблем“, прохасмо це негайно зробити. Незаплачені рахунки підкопують існування журналу

Видавництво
журналу „Проблеми“

В цьому (2) числі на стор. 9, в лівій гранці стрічка 24 згорі (її безпощадною...) має йти за стрічкою 26 (історичної...)

НАША ДУМКА

ПЕРСПЕКТИВИ І НЕБЕЗПЕКИ ДЕЩО З ПРОБЛЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ

В українських кругах ведуться тепер живі дискусії за і проти соціалізму. В зв'язку з тим наші приятелі висловили бажання, щоб ми зайняли становище до цієї проблеми на сторінках нашого журналу.

Перш за все питання: чи така дискусія корисна? Вона була б корисною, якщо дискусанти 1. не мали б ніяких задніх думок: або за всяку ціну боронити власні партійні позиції і власну доктрину, або морально дискредитувати противника і його ідею, 2. потрапили б звільнитися від демагогії пустих фраз, 3. здобулися б на громадську відвагу — дискутуючи в дусі fair play зі своїм ідеологічним противником — спільно з ним шукати нових форм для української політичної думки і правильного шляху її майбутнього розвитку та реалізації. При таких передумовах дискусія про соціалізм викликувала б позитивний фермент і штовхала б думку до творчої праці. На жаль, покищо так не є, і нотки вузько-партійної ексклюзивності разять вухо і замість вияснити проблему, роблять злу кров.

Ми не належимо до тих, що кажуть: або — або, і вимагають зараз рішатись: або засудити український соціалізм, як зрадиство національній ідеї, і взятись зараз його поборювати, або, з другої сторони, нап'ятувати націоналізм, як попутника Франків, Гітлерів і інших де-Голів. Ми є тої думки, що в вахлярі українських політичних доктрин повинна бути заступлена українська соціалістична думка. Ніхто не може з повною точністю предвидіти майбутнього розвитку подій. Може прийти така хвилинка, що вимагатиме витягнути з українського політичного арсеналу якраз соціалістичну концепцію, щоб на певному етапі посунути вперед державну справу. Але саме про те йде, щоб ми мали українську соціалістичну концепцію, а не тільки соціалістичну пропаганду.

Раз-у-раз чуємо: весь світ іде сьогодні на ліво, соціалізм — ідея майбутнього. Є навіть один німецький місячник під наголовком „Століття соціалізму.“ Але на ділі становище соціалізму в світі, а передовсім в повоєнній Європі занадто складне, щоб цю проблему полагодити кількома многонадійними окликами. Це правда, що низка країв виразно еволюціонує на ліво. Але чи з того слідує, що й майбутня вільна Україна теж піде на ліво? Дуже сумніваємось, що більше — ми певні, що вона радше піде на право, ніж на ліво. Бо погляньмо, які краї еволюціонують на ліво: краї 1. з високорозвиненим переспілим капіталізмом, 2. з високим життєвим стандартом, 3. з далеко посуненою суспільною диференціацією. Ці краї пройшли вже всі етапи капіталістичної системи господарства, яка дала їм і високий життєвий рівень, і широку соціальну диференціацію.

Україна є в зовсім іншому положенні. Вона не зазнала ані одного з цих процесів. Навпаки — Україна від 30 літ проходить процес всеохопної соціалізації, проведеної найбільш брутальними засобами тотальної деспотії. Іменно соціалізації. Нічого не допоможе прихильникам соціалізму, відкидаючи радянську систему, дискредитувати її, приліпивши їй етикетку державного ка-

піталізму. Всі — соціалісти і несоціалісти — свідомі того, що московський більшовизм зробив ідеї соціалізму якнайгіршу прислугу, коли підняв прапор соціалізму і взявся його в себе здійснювати. Але нічого не допоможе п'ятувати його як державний капіталізм. Від того він не зміниться. Існуюча в Рад. Союзі суспільно-господарська система це одна з форм соціалізму, що виріс на спеціальному ґрунті і в спеціальних історичних умовах. Це радше державний соціалізм особливого московсько-азійського типу, але все таки соціалізм. „Державний капіталізм“ — це *contradictio in adjecto*, бо суттю капіталістичної системи господарства є: 1. приватна власність (приватний капітал), 2. вільна форма господарювання (конкуренція), 3. вільне формування цін на основі законів подачі і попиту, 4. вільний розподіл суспільного дорібку. Ніодного з тих елементів нема в радянській системі, а навпаки, там є головні елементи соціалістичного ладу і соц. господарства: 1. усупільнення засобів продукції (в даному випадкові всі засоби удержавлені), 2. планове господарство, 3. не вільний а кермований розподіл суспільного дорібку, 4. суспільна нівеляція. А до того ще приходять суттєві елементи марксизму: боротьба клас, базована на неависницьких комплексах, революційні методи здійснення соціалізму і диктатура пролетаріату. Отже Україна вже мала ту сумну честь, що винесла на собі весь тягар експериментів соціалістичного, та ще й всеохопно-соціалістичного, ладу. І має його правдоподібно досить.

Але мимо того всього, ми є тієї думки, що в гамі українських політичних сил повинна грати теж і соціалістична нотка. Бо навіть при дуже далеко розвинених приватновласницьких нахилах українського робітника (що є вродженою рисою української людини) буде певна частина українського робітництва, що вважатиме соціалізм за найбільше відповідну політичну програму для себе. І якраз через те ми зацікавлені в тому, щоб українська соціалістична доктрина була під кожним оглядом конструктивною ідеєю. А досвід з років 1917-1920 каже звернути особливу увагу на її конструктивність з погляду державного будівництва.

Сьогодні на заході соціалізм має прихильну кон'юнктуру (на сході це інакше), хоч можна припускати, що вона повільно хилиється вниз. Сьогодні соціалізм стає модним гаслом теж і в нас. Його хочуть вважати якоюсь універсальною панацеєю на всі хвороби нового часу. Але саме сьогоднішня ситуація соціалізму в країнах, де він дійшов до значення, виявляє всі його слабкі сторінки. В Англії, у Франції, в Італії — головні країни соціалістичного впливу — соціалізм переходить затяжну кризу так під оглядом соціальним, господарським як і політичним. Слідкування того процесу може дати багато теж і для українського політичного досвіду. Головна причина слабости соціалістичних партій в тому, що та суспільна верства, на яку вони спираються, змагаючи стати новою провідною верствою в народі, не має першої і найважливішої передумови для

щого: почуття відповідальності за цілість народнього життя і підпорядкування або хоч узгіднення класового інтересу з вимогами загально-державними.

І ще один момент, який в оцінці соціалізму вважаємо найбільш суттєвим. Кожний суспільний рух має свою власну закономірність, яка визначає напрям і характер його розвитку. Капіталізм змагає до якнайбільшого лібералізму і якнайширшої свободи господарського життя та невтручання держави, націоналізм — до якнайдалше посушеної автаркції і відмежування від чужих впливів та посторонніх сил, а соціалізм виявляє тенденцію до щораз більшого „поглиблення“ соціалізму і до тотального охоплення всього життя, до всеохопної перебудови цілого життя людини і громадянства у всіх його ділянках — господарській, соціальній, політичній, культурній — на зразок власної доктрини. Власна „стихія“ соціалізму, яка має свою власну логіку розвитку, пре його до розбудови соціалістичного ладу і в глиб і вишир, і жене його до соціалістичного тоталізму.

Але ця тенденція не є небезпечна для громадянства так довго, як довго існують серед того громадянства ще інші суспільні сили, які протиставляються тій стихії. Тоді в процесі боротьби двох протилежних тенденцій приходить до здорового вирівнювання що забезпечує внутрішню рівновагу громадянства, хоронять його перед екстрематами так в один як і в другий бік та гарантує свободу одиниці. (Сьогодні Англія дає дуже інтересний приклад такої боротьби двох тенденцій; покищо трудно передбачити чим це скінчиться). Всюди там в Європі, де соціалізм прийшов або приходить до влади, він застав цілу низку вільних від держави громадських сил, які ступільно його вістря і гамують його гін до тотального всеохоплення. Ці сили — традиції індивідуальної свободи, станові, професійні, самоврядні об'єднання, безліч громадських організацій, церква, прилюдна опінія, різні імponderабілії, що витворилися в атмосфері європейського гуманізму — наростали століттями в умовах ліберальних устроїв західно-європейських країн, коли функції держави і її апарату були зведені до мінімальних меж. В тих умовах соціалізм мусить йти на компроміси. І ми сьогодні бачимо, як далеко еволюціонувала нпр. німецька соціал-демократія, бачимо, як соціалістичні рухи різних країн шукають *modus vivendi* з церквою, яку досі поборювали.

Зовсім інакша ситуація витворюється, коли соціалізм перемагає в країні, яка не перейшла ліберально-капіталістичного етапу — нпр. в будьякій країні східної Європи. Там нема ні яких громадських сил, там нема й громадянства, а тільки затомізована маса безправних людей. В умовах царського режиму не могли витворитись ніякі сили вільні від держави, бо все тотально здавлював молох всемогучого державного апарату. Тому — коли в 1917 році почали там заводити соціалізм — мусіло скінчитися тим, чим скінчилося. Це історична неминучість, яка стає зрозуміла, коли усвідомити собі її передисилки і середовище, в яким вона творилася. Соціалізм, здійснюваний в умовах, де йому не протиставиться ніяка інша сила, доходить до соціалістичного тоталізму, а коли це діється на сході Європи, то він тоді ще приймає сильну закрутку традиційної азійсько-московської деспотії.

А, здається, не треба доказувати, що советський режим пішов ще даліше від царського, щоб не допустити до наростання будьяких вільних громадських сил. Під його владою навіть того нема, що було за царату — підпольного політичного життя, де, хоч в злидених умовах, але все таки наростали якісь зв'язки будучих громадських сил. І коли в майбутній вільній Україні якась партія схоче заводити новий соціалістичний лад, то вона в силу історичної konieczности піде старими втертими шляхами — в напрямі до тотального всеохоплення життя в рямах одної доктрини, от-

же в напрямі до поневолення загалу громадянства, без уваги на те, як гарно звучали б голошені гасла і писані програми, бо логіка життя сильніша від усіх доктрин. Піде тим шляхом незалежно від доброї волі того чи іншого соціаліста-демократа тому, що туди пхатиме її внутрішня стихія, але не буде сил, що могли б тій стихії протиставитися. В тому небезпека для українського соціалізму. Ми не знаємо, чи українські соціалісти свідомі тієї небезпеки, а якщо так, то які засоби вони бачать, щоб майбутній український соціалістичний рух на рідних землях не пішов старими, втертими вже, шляхами. А боїмось, що спокуси в тому напрямі можуть бути великі. Ми бачимо тільки один вихід, щоб оминуть тієї небезпеки — стати на позиції християнського соціалізму. Тільки соціалістична доктрина, перепосна християнським етосом, матиме ті внутрішні гамульці, які в виду відсутности вільних громадських сил, будуть здержувати розмах стихії.

Сьогодні в цілому світі йде перевірка дотеперішніх ідейних фундаментів соціалізму. Щораз більше соціалістичних діячів добачує, що ідеологічний конкубінат з ортодоксальними марксистами зі сходу доведе соціалізм або до банкрутства або в сліпу вулицю без виходу. Одночасно вони починають розуміти, що дотеперішнє відношення соціалістичної доктрини до релігії — холодно-неутральне, а в більшості вороже — це вода на млині большевизму і підготовка ґрунту для його перемоги. Коли лідер баварських соціал-демократів бере участь в католицькій з'їзді і там складає заяву, за яку ціла зала гремить гучними оплесками — то це знак часу. Колись у Франції вибухла криза уряду за те, що міністр закордонних справ, соціаліст, в часі побуту за кордоном відвідав захист сиріт, який вели французькі католики, сьогодні французькі соціалісти співпрацюють з католиками в одному уряді. Це теж знак часу. Він має свою вимову, яка каже, що старі ідейні заложення в нових умовах вже не вистарчають. Треба бажати, щоб та свідомість не залишилась чужою для українських соціалістів.

Як уже сказано: ми вважаємо потрібним існування української соціалістичної доктрини. Але хай вона буде дійсно українська і поступова не тільки на словах але й по змісту. Є щось, що робить соціалізм Англії специфічно англійським і по формі і по змісту. Чимсь теж відрізняється німецька соціалістична доктрина від французької і т. д. Ми хотіли б, щоб українське соціалістичне вчення мало специфічно український характер, і щоб воно йшло з духом часу і в парі з потребами українського життя. Зокрема ми бажали б, щоб український соціалізм зрозумів, що сьогодні є в світі тільки два великі орієнтаційні пункти, два полюси, довкруги яких кристалізується віра, почування і воля всіх людей і народів земного гльобу — червоний нігілізм і християнство (разом з іншим релігіями світу). Кожна громадська сила мусить рипатись, по котрій стороні бар'єри вона хоче стати. Хто відтягає рішення, або думає, що може зберегти неутральність, той несвідомо допомагає силам червоного нігілізму. Цього рішення не може оминуть й український соціалізм. Принагідні реверанси в сторону релігії і церкви це початок доброго звороту. Але за формальними заявами повинна йти основна перевірка підставових ідеологічних позицій українського соціалізму. В зв'язку з тим йому треба буде з'ясувати наново своє становище до таких питань, як відношення до Маркса і марксизму, до релігії і церкви, до національного питання, до приватної власности і питання класової боротьби.

Ми сподіємося, що розвиток піде в такому напрямі, що український соціалістичний рух стане творчим чинником в боротьбі українського народу за власну національну державу. — 10

ТИСЯЧОЛІТНИЙ СПІР

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНЬСКА ПРОБЛЕМА ВИМАГАЄ ОСНОВНОГО ВИЯСНЕННЯ

На іншому місці реферуємо дотеперішній хід польсько-української дискусії. Тут хочемо вказати на основну проблему, яка мусить бути виявлена, якщо поважно беруться обі сторони за упорядкування польсько-українських взаємин (в чому ми не сумніваємося). Обі сторони доцінюють вповні потребу порозуміння. Щоб воно було можливе, а раз заіснувавши, стало тривким здобутком обох народів, а не тільки кон'юнктурним епізодом (як часто бувало) — треба основно вияснити сутні причини дотеперішніх невдач у всіх спробах польсько-українського порозуміння. Ця справа не тільки трудна, але й тонка, вимагає великого такту і річезового підходу до теми, зокрема від польської сторони вона вимагає певної дози цивільної відваги — сказати своєму громадянству інколи терпку правду.

Підкреслимо якраз цей момент, бо з ходу дискусії вичуваємо у польської сторони нехоть чи побоювання встривати в минуле польсько-українських взаємин. Очевидно, таке побоювання не тільки зрозуміле, але й оправдане, бо минувшина польсько-українських взаємин дуже своєрідна і тому існує небезпека, що встривши туди в невідповідний спосіб, можна б натворити більше лиха чим добра. Але мимо того ми вважаємо, що польсько-українська загадка скривається якраз у тій минувшині. І хто її правильно розгадає, знайде ключ потрібний для розв'язки майбутнього польсько-українських взаємин. Ці відносини — це важка болюча рана, яка на рідних землях кривавить до сьогодні.

Недавно газети принесли вістку про погроми українців в Польщі. Коли це згадуємо, то — хорони Боже, не на те, щоб робити докори польським учасникам дискусії, або кликати до відповідальності польське громадянство, бо ясно здаємо собі справу з того, хто є дійсним винуватком. Це згадуємо, щоб вказати, що рана спливаюча кров'ю це не фраза для викликання враження, а сумна дійсність.

Лікар, коли береться лікувати тяжку хронічну рану, мусить заглянути в нутро організму, щоб збагнути її сутню причину. А тут входять до уваги аж два організми. Треба чутких і обережних рук, треба не тільки великого знання справи, але й великого серця, щоб дотикаючись рани, її дійсно гоїти, а не тільки прикривати профілактичними плястрами.

І ще один момент хочемо підкреслити: серед українського громадянства нема двох думок про потребу порозуміння. Тут громадська думка одностайна. Зате в польському таборі інакше: поляки мають не тільки Гетриха, але й Цат-Мацкевича, який видає сьогодні в 1947 р. спеціальний орган (*Łwow i Wilno*), щоб боронити польських претенсій до Галичини і Вільни. Коли Гетриха за його польсько-українські маячення можна збути поблажливою усмішкою, яка впливає більше зі співчуття до бідної людини, ніж з обурення, то Цат-Мацкевич, один з найвизначніших польських публіцистів, це проблема в польсько-українських взаєминах, яка вимагає свого вияснення.

Крім того й сама дискусія між головними учасниками польсько-українського діалогу наткнулась несподівано на різкий скрегіт: коли польський журналіст соціалістичного табору Бедський виступив в українським „Нашим Життю“ і просто та отверто поставив етнографічний принцип, як платформу для полагодження польсько-українського спору, то вслід за тим виступив головний учасник дискусії, ред. Грабик і заявив дві речі: 1. польське громадянство дзедавуало Бельського, 2. етнографічний принцип можна ще різно розуміти.

Все це показує, яка трудна польсько-українська проблематика. Але якраз тому вона мусить бути вияснена в цілій ширині, бо, як ми вже згадували в попереднім числі, майбутнє обох народів залежить від того, як вони зуміють поладити тисячелітній спір.

УКРАЇНА в ОН

(З приводу виступів Вишинського і Мануїльського)

Коли в 1945 р. Україна стала членом ОН, то це був акт міжнародної справедливості. П'ятьдесят чотири народи всіх континентів, рас і культур признали український народ рівноправним членом великої сімї народів і визнали його право суверенності. Приняття України до ОН це логічне завершення довгого історичного процесу. Триста (без одного) років тому створив великий гетьман Богдан українську державу, навязуючи до державних традицій Києва і Галича. Весь час існування козацької держави Україну вважали в тодішнім політичній світі суверенною нацією. І пам'ять про це жила в Європі ще довго після того, як Москва насильно знищила гетьманську державу, зламавши тим природне право українського народу.

Державними актами 22 січня 1918 р., 1 листопада 1918 і 22 січня 1919 р. український народ на основі права про самовизначення відновив свою державу на всіх землях України. Українська нація стала знов суверенною. Її суверенність визнав навіть умандатований представник радянської Росії в Берестю Литовським. Не зважаючи на те Москва напала Українську Народну Республіку й окупувала Україну, настановляючи там своїх сатрапів, що сліпо виконують накази Кремля. Одним з таких намісників-сатрапів є Дмитро Мануїльський, близький довіренник Сталіна і член президії Ко-

мінтерну. Він сьогодні „репрезентує“ Україну в ОН

З духа права на самовизначення постала суверенність України. З того самого духа вийшла думка про створення Ліги Націй, якої продовженням є ОН. Отже логічно і справедливо, коли Україна як суверенна нація стала членом ОН. Це була конечність як вислід історичного розвитку. Цю конечність відчувив Молотов, коли ставив внесок на прийяття України до ОН. Бо занадто багато важить український потенціал в межах СССР, щоб Молотов міг був протиставитись тій історичній конечності.

Але одночасно з прийяттям України до ОН, починається дивольська гра Кремля проти неї.

Оце після дуже довгої перерви українська справа знов стає актуальною проблемою світової політики. Цього не можуть не бачити на Кремлі. Тому звідам рішення — здискредитувати цю проблему в очах цілого світа. Коли enfant terrible теперішньої сесії ОН, Вишинський, якому секундує Мануїльський, зробив український мандат своїм мячем у грі з противниками, то укритий сенс цього — компромітувати українську справу взагалі, а зокрема перед тими, що з нею можуть мати в майбутньому до діла. Ця гра на терені ОН придумана рафіновано і зручно її там проводиться. А паралельно з

(Докінчення на стор. 32)

ПОХВАЛА УКРАЇНИ

— Написав Юзеф Лободовський

Цей вірш, що появився в польському тижневикі „Відомості“ в Лондоні, містимо як вступ до нашої дискусії про українсько-польські проблеми.

Редакція

I.

Тобі, Україно, співаю, тобі ці похвали
в піснях, що чарівно шумлять, наче хвилі, що
зарокотали
тужним голосом, словом дзвінким, розбурханим
ритмом.

Як крила, що в неустанну тріпочуть молитву, —
віддих твоїх вітрів засмаглий, пахучий;
як над тобою громи — громи тисячкінно гримучі;
жеврїєш у сріблі зір, мов візантійський образ,
гарячкою палиш уста, і любов твоя дика, недобра,
снів чоловічих жене у тривогу бурі і вихру.

Голоси, що гудуть над тобою, в серцях пам'яте
не затихли,
бунт і опір зустрівши, кличуть схопити меч.
Ось пишно на губи лягає мови твоєї парча,
дзвінкіші від міді Горація плинуть пісні твої,
Опадають ритмічніші, ніж куті в мрамурі шати,
в звуках тих розкидаєшся вся, і мужицька,
і по-панські багата,
і не знаєш, осліплена світлом: це троянди чи
солов'ї?

Тебе медомолошна, і буякова і шпелічна,
тебе хвалю, Україно, щоденна в муці одвічній,
заплакана сирото, мачухо власним дітям,
садатко, в касарнях чужих кольбами штовхана
бита,

Складаю тобі, що від літ так голосиш в нестямі,
цей ритмом крові моєї виколисаний гексаметр.

Нащадок твоїх снів, що смагли, із степу
прийшовши,
віддих його принесли на шляхетське Мазовше,
і в вияловлі піски — не чернозем — вступилися
кров'ю,
зриваюсь на голос твій з невтишеною любов'ю
і піснею повертаюсь, тривожний, тремкий, як
немова:

— Будь, отчизно моя найперша,
поворотна отчизно, здорова!

II.

Наслухують господарі, за махоркою серед акацій:
хвилину тиша триває, аж хору озветься гук,
ще десь дівчина перебіжить, дикого степу Грація:
що тоді ти? — Мелодія звук!

На серця упаде Мелодія, іскор викреше гнів,
зіниці розкриє ширше, збудить заклять примару,
в кузнях свячені ножі з твоїх лемешів —
чим тоді? — Кров'ю, пожегаром.

Нічні мелодії стихнуть, кров охолоє в грудях,
солов'ї горляночки місяць замінить у флейти
патхненні,
на світанні зеленіша станеш, як виноградна
Бургундія,
полум'яніша від Андегавенії.

Сонце ще є — збросков старезний, цупкий,
що чорну руду землі перековує в золото пшениці,
на темну бронзу твій вітер осмалює лица,
і горді, як в сокола, очі мають твої юнаки.

І, мов би визив степам, церкорне барокко
вдаряє в небо, могутнє, наче Осаїна,
просторами степів твоїх золотосиніх пливе широко
дика музика, тугою п'яна.

Защо ж тебе перед світом хвалити ще далі?
Благословеннішу землю знайти понад тебе не сила
тоді, як плывуть голоси в пісень твоїх інтервали,
мов архангельські крила.

Мов три Маги святі, Полудне, Захід і Схід
зносять вугілля і сіль, манган, залізо і цинку...
Ах, може багатства ті всі якраз не дають цей світ
змінити їм в Україну!

III.

На листках цих блідих, що дано їм не всім
прочитати,
в здавлених цих словах, сповнених гімну і молитви,
з правом, законом своїм, живе Держава багата,
на нові готуючись битви.

Змовники там на нову все збираються раду
духи крилаті злітають в мене на віче,
Іягол, осміяний вами, приходить, як амбасадор,
Божий посол, тож і з гордістю, більшою вдвічі.

Зате, що підніс я в хвалі те, що знало у вас лиш
наругу.

і славу тих, хто в неволі, без страху визнає,
немає нікого між вами, хто мавби більшу заслугу
щоб його назвала отчизна.

Владарі всі дочасні, що присуд їм виніс час,
з серцями, які не спалило причастя духа,
ось в похвальних моїх словах,
всупереч вам і без вас
родиться Унія друга.

IV.

Пірваний вихром призначення, батько колись
мій спочив
в чорній козацькій-землі, серед спечених Кубань-
ських степів,
прахом сплативши своїм довг емігрантський
країні.

Так я до свих порогів вертаюся піснею нині,
вдаряю в трун спорохнїлих суки гудзуваті,
мов би хотів я дві батьківщини об'єднати
веселкою перемиря, хоч сам — роздертий навпіл.

Але ти, Україно, листків цих сердечний біль,
листоків, що універсалом бути хотіли б
а відлітають під вітром, мов голуби білокрилі,
колись, як щасливіші діти у твій край зачитають,
прочитася, як в мить перед босм молитвучитають,
і сином признаєш своїм, як не нині — в прийдеш-
ніх днях,
поета, що ляхом був, та славив тебе в піснях.

Переклав С. Гордійський.

Примітка перекладача: Юзеф Лободовський — один
з передових сьогочасних польських поетів молодшої
генерації. До війни видав він кілька збірок поезій м. і.
„Розмова з отчизною“ і „Демоном ночі“. Обі збірки

ЛІЦШЕ ШЗНО ЯК НІКОЛИ

Сто літ українсько-польських взаємин в Галичині

Написав д-р Степан Баран

Страх перед правдою. — Знищений наклад першої книжки про українсько-польські взаємини

В 1878 р. появилася у Львові накладом автора, о. Степана Качали, обширна (около 300 сторінок друку великої вісімки) політична студія в польській мові: «*Polityka Polakow wzgledem Rusi*», дуже мало відома тодішньому поколінню, а вже зовсім невідома теперішньому, і то як українському, так і польському. Твір о. Ст. Качали, довголітнього українського посла до галицького союму і до австрійської палати послів та визначного політичного і суспільного діяча другої половини мин. століття (помер у 1888 р.), не дійшов до рук читачів, головню польських, для яких був призначений. Згадану книжку видав автор у великому, на ті часи, накладі двох тисяч примірників у ціні, здається, одного австрійського гульдена і передав її до розпродажі львівським книгарням. В кілька днів пізніше її в цілості одного дня викуплено і... знищено. Збереглося всього 20 чи 30 примірників, які о. Качала сам взяв з друкарні і розіслав кільком бібліотекам та своїм особистим знайомим. Був оправданий здогад, що закупив її хтось з тодішніх польських магнатів, неприхильно настроєних до українських еманципаційних змагань. А рішальний голос у Галичині мала тоді виключно польська шляхта, що, примирившись у 1867 р. з Габсбурською династією, одержала повноту влади в краю, і то фактично майже безконтрольної, за ціну її лояльності супроти династії і австрійської монархії.

Автор «*Polityki Polakow wzgledem Rusi*» не мав уже охоти робити другий наклад своєї книжки, коли поляки перший наклад самі знищили. Не бажали, щоб правда про польсько-українські взаємини дійшла до свідомости їхніх співгромадян. І така струсіна політика поляків дотично польсько-українського питання є характеристична ще й донині. Відчував її і о. Ст. Качала, що як посол галицького союму

чув там заяву польського посла графа Лешка Дунін-Борковського, що «*niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa*». Це було незабаром після заяви царського міністра внутрішніх справ графа Валуєва, що «не било, нет і бить не может никакава українскава народа».

А о. Ст. Качала був у 60 і 70-тих рр. мин. ст. одним з нечисленних ще тоді свідомих українських діячів, що послідовно поборювали тодішню пануючу серед нашого громадянства москвофільську течію. Ставився він прихильно до поляків, думаючи, що в них знайде опору і поміч у його акції для поборювання в Галичині москвофільського руху, грізного не лише для українців, але і для поляків. Своім пропольським і протимосковським наставленням попав о. Ст. Качала в неласку т. зв. святоюрців (крилошан зі св. Юра у Львові), що в його часах стояли при кермі наших національних справ, і були промосковського наставлення. При одних з виборів до австрійського парламенту святоюрський виборчий комітет не поставив о. Ст. Качали кандидатом на посла і тоді поляки для демонстрації проти москвофільських святоюрців вибрали о. Ст. Качалу послом до парламенту у виключно польській виборчій окрузі. Та у своїй політичній діяльності о. Качала не знайшов ніякого зрозуміння у польської сторони, що по суті стосувала до нашого народу політичну рецепту графа Лешка Дунін-Борковського. І він зневірився в цьому, чи поляки взагалі колинебудь зрозуміють вагу української проблеми і підкреслював це у своїй книжці.

Цілими століттями поляки не хотіли зрозуміти українців

Зневіра о. Качали, в успішний розвій польсько-українських взаємин, уґрунтована і його власною життєвою практикою, знайшла свій вислів у наведеному там цитаті о. Теодозія Бродовича, останнього архіпресвитера греко-кат. капітули в Луцьку на Волині з кінця 18-го століття: «*Cokolwiek bys czynil, Rusinie, nigdy przez Polakow zrozumianym nie bedziesz*». Незрозумілими залишилися польсько-українські договори українських гетьманів з Польщею з 17-го стол., Зборівська угода Богдана Хмельницького з 1649 р., Гадяцька угода Івана Виговського з 1658 р., чуднівська угода Юрія Хмельницького з 1660 р. і Підгаєцька угода Петра Дорошенка з 1667 р. Що більше, польська сторона не думала навіть про їх виконання. І давня практика йшла даліше своїм утертим шляхом також по розподілах Польщі з кінцем 18-го стол. на вужчому галицькому терені, до якого на півтора століття обмежилися на практиці польсько-українські взаємини і взаємні поразки. Заогнилися вони відразу ще в 1848 р. скасуванням панщини та проголошенням кон-

багаті українськими мотивами, згадаємо такі поеми як „Ніч на Волині“, „На смерть повішених українців“, „Лісня про голод“, „Вільна земля“, „Кінь отамана Лободи“ і ін. Власне, отамана Лободу вважає поет своїм предком, і атавізм походження та прожиті в Україні молоді роки витиснули свою незатерту печать на змісті і стилі його поезії. Можна його вважати чільним представником тієї „Української школи“ в польській поезії, що її започаткувала в першій пол. минулого століття поезія Мальчевського, Залеського, а передусім Словацького, з романтизмом якого в Лободовського багато спільних рис. Поет сприймає Україну більш стихійно-біологічно, а менш як момент історичний, і це є, власне, той відступ, що ділить його від поетів українських, в свідомості яких Україна вже оформилася з первісного хаосу біологічних сил у ту будову, що її називаємо державою.

ституції в Австрії. Наші політичні чинники з 1848 р.: краса політична організація «Головна Руська Рада» і 39-членна парламентарна репрезентація — обидві їх очолював єпископ д-р Григорій Яхимович, пізнійший галицький митрополит — видвинули домагання поділу Галичини і створення зі Східної Галичини й Буковини окремого коронного краю з власним соймом у Львові, окремим намісником та українською адміністрацією цього краю. Це залишилось основним політичним домаганням австрійських українців аж до 1914 р. І проти нього завжди виступала польська сторона, що бажала задержати цілковиту гегемонію над українцями в Галичині.

Перший український соборник в Галичині

Безвиглядність положення українського народу на дальшу мету в Австрії при відомій польській агресії добачував добре о. Василь Подолінський, греко-кат. парох на Лемківщині, один з наших світліших політичних умів мина століття. Він написав у 1848 р. ширшу політичну студію в польській мові «Głos przestrogi» (Голос остороги), що друком у важніших виписах появилася аж по першій світовій війні за Польщі на сторінках львівського «Діла» і потім окремо. Зміст її був знаний і деяким нашим провідним людям з доби 1848 р. Але о. В. Подолінський пішов значно дальше від наших тодішніх провідників. Він розважив чотири можливості розв'язки української проблеми в Галичині в сучасності та в майбутньому. Злуку Галичини з Польщею відкинув він відразу на основі сумного досвіду, що Польща і в майбутньому буде змагати до латинізації і польонізації українського народу. Шкідливим він уважав і т. зв. «шварцгелберство», себто беззастережну злуку з Австрією з огляду на загрозу германізації. Відкидав він і концепцію створення в Австрії окремого галицького народу, бо вона не життєздатна, а такий нарід не остойтється перед польським та московським напором. Єдина концепція, що врятує західну українську вітку перед національною загрозою, це створення власної суверенної соборної української держави, що обняла б всі українські етнографічні землі. Тільки така держава забезпечить нашому народові повний його розвій у всіх ділянках. Так скромний священник з лемківського села є першим українським державником і соборником, що голосив ідею, яка здійснилася щойно 70 літ пізніше.

Невдалі спроби порозуміння. — «Нова ера» і її невдача

Були спроби українців в Галичині, де довгі десятиліття скупчувалось усе українське життя, знайти після царського указу з 1876 р. шлях до політичної співпраці з поляками. Такої співпраці з огляду на спільну для українців і поляків московську небезпеку шукав у галицькому соймі ще 1869 р. український діяч Юліан Лаврівський, віцемаршал галицького сойму. Друга спроба, т. зв. нова ера, вийшла в галицькому соймі в 1890 р. від Юліана Романчука,

довголітнього політичного провідника галицьких українців, пізнішого (до 1918 р.) віцепрезидента австрійського парламенту, хоч домагання українців були мінімальні. Не було там навіть згадки про домагання з 1848 р. щодо поділу Галичини, як теж не було і згадки про демократизацію публичного життя, ані про якінебудь соціально-господарські реформи. І з такої, більше як скромної, пропозиції угоди ні в 1869, ні в 1890 р. не вийшло нічого. Польська сторона не хотіла поступитись українцям навіть на дрібниці. З нової ери Юліана Романчука не вийшло нічого і сам посол Романчук, як і тодішні українські народовці, не зискали ніяких уступок, і тих найдрібніших, перейшли вже 1892 р. до опозиції проти всевладного тоді галицького намісника графа Казимира Баденія, що фактично очолював польський табор. Щоб зломити цю українську опозицію, яка щораз більше зростала та кріпшала, намісник К. Бадені перевів у 1897 р. т. зв. баденівські вибори до австрійського парламенту в Галичині з масовими арештами українських виборців і численними трупами. При допомозі нечуваного терору, масових виборчих зловживань і проливу крові він не допустив до вибору українських послів. У хвості польської політики плентався ще якийсь час посол Олександр Барвінський зі своєю маленькою групкою, але й він остаточно зневірився і на старі свої роки і він і його маленька групка християнських суспільників перейшли до найгострішої опозиції проти поляків.

Інтервенція австрійського уряду в користь порозуміння

І була ще одна спроба польсько-українського замирення в Галичині, вже під пресією віденського центрального уряду, з огляду на грядучий австрійсько-російський збройний конфлікт. По скасуванні виборчих курій до австрійської палати послів і введенні загального таємного безпосереднього голосування в цілій Австрії зросло значно українське парламентарне представництво у Відні (31 послів) і згаданий пос. Ю. Романчук зайняв місце віцепрезидента парламенту. Українці розпочали ширшу і зорганізовану боротьбу за демократизацію публичного життя в Галичині, де мали вже поважну і зорганізовану політичну силу. Ця боротьба прибрала широкі і дуже гострі форми, що не раз таки на добре непокоїли центральний уряд та навіть династію у Відні. До рішального голосу у Східній Галичині в польському громадянстві попри польську поміщицьку шляхту прийшла тоді народovo-демократична партія (вшехпольська). Вона ставилась дуже вороже до українців (під впливом Романа Дмовського політично схилилась до царської Росії) і в Галичині висувала галицьких москвофілів проти українців.

По кількालітній боротьбі на терені галицького сойму й австрійської палати послів прийшло, за інтервенцією центрального уряду, з кінцем 1913 р. до польсько-українського порозуміння в справі зміни виборчої соймової ординації і кра-

свого статуту. Українська посольська репрезентація під проводом д-р Костя Левицького за ціну її згоди на поширення краюї автономії (що було негацією основного постуляту Гол. Руської Ради з 1848 р.) одержала поважні, уступки від польської сторони: українську курію в галицькому соїмі для самостійного вирішування українських культурних потреб, українську секцію в Красвій Шкільній Раді, яка мала кермувати самостійно українським народнім, фаховим і середнім шкільництвом, та згоду на оснування українського державного університету в Галичині, врешті пост заступника намісника і співучасть українців у державній автономній адміністрації краю. В половині березня 1914 р. ухвалено в галицькому соїмі нову виборчу ординацію і поширення автономії краю, що незабаром, у червні 1914 р. одержало цісарську санкцію, після чого розв'язано старий соїм. На вересень 1914 р. розписано нові вибори до галицького соїму. Вони не відбулися, бо у вересні 1914 р. Галичина опинилась уже в російській окупації. Умова про український університет мала увійти в життя в осені 1915 р. шляхом окремого цісарського розпорядку. Цей факт був причиною окремого письменного і устного демаршу російського амбасадора у Відні, який іменем і на доручення царського уряду заявив австро-угорському міністрові закордонних справ у Відні, що оснування українського державного університету в Галичині російський уряд буде вважати за причину до війни і тому остерігав Австрію перед цим кроком. Та і з порозуміння д-ра Костя Левицького не вийшло буквально нічого, хоча воно, не розв'язуючи цілості польсько-української проблеми, могло дати реальну підставу до ширшої польсько-української співпраці на галицькому відтинку, до якого тоді звучувався практично польсько-український спір. Польська сторона, яка й надалі залишилася при владі, не поробила й тоді, аж до розвалу Австрії в листопаді 1918 р. навіть ніяких підготовчих заходів для здійснення згаданої угоди.

Нова сторінка історії. — Українська держава в Галичині. — Польське повстання у Львові

Восени 1918 р. стара Австрія розвалювалася. Українці скликали на 18 жовтня 1918 р. конституванту у Львові, зложеної з українських членів австрійської палати послів і палати панів, з українських вірилістів галицького соїму (ними були греко-кат. митрополит і два єпископи) і українських послів до галицького й буковинського соїмів та по трьох представників українських партій. Як член цієї конституванти мав я там доповідь про політичне положення українців в Австро-Угорщині і в існуючій вже за Збручем гетьманській Українській Державі. У висліді свого реферату поставив я внесок створити з українських етнографічних земель Австро-Угорщини окрему республіку, яка у відповідній хвилині переведе злуку з Українською Державою над Дніпром в одну соборну державу. Так конституванта й виріши-

ла. Новостворена держава одержала назву Західно-Української Народньої Республіки, у якій національним меншинам забезпечено національно-культурну і віроісповідну автономію. В два тижні пізніше, 1 листопада 1918 р., створена на конституванті Національна Рада, як законодавчий орган, обняла владу у Львові і в Східній Галичині та північній Буковині. Незабаром створила вона уряд, Державний Секретаріят, до якого увійшов і я, як державний секретар земельних справ.

Та вже 2 листопада 1918 р. поляки у Львові підняли повстання проти української влади. По трьох тижнях українці уступили зі Львова. Збройна боротьба між військами українським і польським за Східну Галичину ішла аж до половини липня 1919 р., коли Українська Галицька Армія перед переважаючими польськими силами, скріпленими дивізіями армії Галера з Франції, перейшла за Збруч. Східна Галичина опинилась під польською окупацією і шойно 15 березня 1923 Рада Амбасадорів у Парижі признала Східну Галичину як складову частину Польщі, не зважаючи на протести еміграційного уряду західної області УНР. Ще перед тим, у березні 1921 р. в ризькому договорі зі Світами одержала Польща північно-західні українські землі по лінію, що залишилась польсько-советським кордоном аж до вибуху світової війни в 1939 р.

Нова Польща пішла старими шляхами

На південному сході нової Польщі знайшлися великі українські етнографічні простори. Творили вони добру третину обширу цілої Польщі з шістьмільоновим українським населенням, що польське державне громадянство набуло проти виразної волі. Перед новою Польщею виринула відразу українська проблема в цілості та в повній її гостроті. Забувши дуже болючу науку історії, що нехтування українською проблемою привело історичну Польщу до розвалу й розподілів та змело її на півтора століття з політичної карти Європи, в українській справі і нова Польща пішла старими шляхами. За практичну політичну основу взято «струсину політику» і українську проблему в дійсності трактовано як неіснуючу. Ще перед вирішенням правно-державної приналежності Східної Галичини в користь Польщі Радою Амбасадорів у Парижі (до цієї дати Східна Галичина в міжнародно-правному значенні була тільки під окупацією Польщі) польський соїм ухвалив окремий закон з вересня 1922 р. про самоврядний устрій воевідств. Там були окремі постанови про обмежену автономію трьох східно-галицьких воевідств, львівського, станиславівського і тернопільського, з окремими національними куріями — польською та українською — у воевідських соїмиках тих воевідств, з незначними законодавчими завданнями. Знайшлась там теж і окрема постанова про оснування українського державного університету — без подання місцевости. Всі ті постанови на основі згаданого закону мали бути введені в життя найпізніше до трьох літ.

Був це закон на експорт для заграниці з наміром, з'єднати собі Раду Амбасадорів, мовляв, самі поляки з доброї волі дали автономію українцям у Східній Галичині з додатком українського державного університету. Про якусь автономію північно-західних українських земель, давніше російських, не було там ніякої згадки. Вони припали Польщі на основі ризького мирового договору і там поведено відразу польську асиміляційну політику. Експортний закон зробив своє, поляки одержали дозвіл на інкорпорацію Східної Галичини до Польщі — і то без ніяких застережень. Свого закону з вересня 1922 р. про автономію трьох східно-галицьких воєвідств і про український державний університет не тільки до трьох літ, але взагалі ніколи, не здійснили. Що більше, не старались робити навіть найменших заходів до цього. Польща перетворилася в типово-поліційну державу, при чому розв'язку української проблеми взяли у свої руки другий відділ польського міністерства закордонних справ і польська державна поліція. Відомо, з яким вислідом.

«Нормалізація» і її невдача

Перша Українська Парляментарна Репрезентація з листопадових виборів 1922 р. з Волині, Полісся і Холмщини (галицькі українці ті вибори збойкотували) в польському соймі й сенаті хотіла співпрацювати з поляками лояльно. Очевидно, за ціну якихось уступок. Говорили про це з прем'єром Сікорським і зазначено це і в соймі в інавгураційній промові голови УІР, посла з Холмщини Антона Васиньчука. Не вийшло з того нічого. Екстермінаційна політика пішла з іще більшим розгоном і всюди шаліла щораз більше поліційна сваволя. Польсько-українські взаємини на терені Сх. Галичини, при кінці й на північних від неї теренах, щораз більше заогнювались. Тюрми були переповнені українськими політичними в'язнями. Врешті, на зразок сусідів зі сходу і заходу, створено величезний ізоляційний табір у Березі Картузькій на Поліссі.

Ті ненормальні над міру відносини треба було знормалізувати. Цієї нормалізації піднялися до спілки міністер внутрішніх справ Косціялковський і молодий тоді український політичний діяч, Василь Мудрий. Літом 1935 р. з їх почину розпочалась т. зв. нормалізація. Не передбачено там ніяких конкретних політичних уступок. Була це виключно нормалізація поліційної системи з деяким притупленням надто гострих її кантів. Політично була це *ridiculus mus* — смішна миш. Та й до цього по польському боці не було доброї волі. Яка ж безконечно велика ріоножчпвгел жжв впнжж умовою гетьмана Виговського з 1658 р. — союзу трьох держав, Польщі, Литви і Руси, чи хочби між угодою голови Української Парляментарної Репрезентації д-ра Костя Левицького з 1913 р. про допущення українців до співволодіння в Галичині, — а нормалізацією соймового віцемаршала

Василя Мудрого з 1935 р., навіть уже без доторкнення суті польсько-української проблеми. Хіба ж можна порівняти тут слона з мухою? Одно правда: ні зі слона з 1658 р., ні з мухи у 1935 р. не вийшло нічого. Ні історична Польща ні версальська Польща не хотіли і не вміли розв'язати польсько-української проблеми.

Зате 1939 р. розв'язали її Рібентроп і Молотов розподілом Польщі. І те, що на схід від Сяну й Буга забрав собі «батько народів» у вересні 1939 р., залишилося при ньому, але вже з формальною апробатою сучасного варшавського уряду. Лінія Керзона, себто в загальному лінія Сяну і Буга, стала державним кордоном між Польщею і УСССР чи радше ССССР. На схід від цієї лінії нема вже поляків, на захід нема зовсім українців. Ця операція була не добровільна і дуже болюча.

І ще одна безуспішна спроба

Пригадується мені одна подія з кінця 1938 р. Українська Парляментарна Репрезентація в Польщі рішила поставити українську справу як державну справу Польщі вже не в межах утемперованої поліційної нормалізації. Сенаторові Володимирові Децикевичеві (був віцепрезидентом галицького намісництва) і мені доручено виготовити проєкт територіальної автономії всіх українських етнографічних земель у Польщі зі соймом у Львові й окремою для них адміністрацією. До скодифікованого проєкту додано вироблену мною обширну мотивацію.

Проєкт автономії і мотивацію в грудні 1938 р. за підписом віцемаршала сойму В. Мудрого і нас, 14 послів, внесено на руки маршала сойму проф. Маковського. Ми знали, що цей проєкт не прийде під мериторичні наради сойму з формальних причин — брак потрібної кількості посольських підписів, вимаганих соймовим регуляміном. Своім внеском хотіли ми звернути увагу польських міродатних чинників і всього польського громадянства на буквально життєву вагу розв'язки української справи для самої Польщі розв'язки у формі окремого державного закону про національно-територіальну автономію! Та сталося інакше. Польські міродатні чинники не тільки промовчали зовсім факт зголошення в соймі згаданого проєкту, але тої самої ночі на телефонічний наказ Варшави поліція зробила ревізії у всіх видних діячів УНДО (Українське Націонал-Демократичне Об'єднання) в цілій Галичині, шукаючи за відбиткою нашого соймового внеску. Пресі в цілій Польщі видано гострий наказ не містити під загрозою конфіскації й інших репресій якунебудь згадку про наш проєкт. І вся преса мусіла про це мовчати аж до окупації Польщі німецькими й советськими військами. Українську проблему потрактовано як неіснуючу. А вона таки далі існувала та як бачимо — існує і досі, і там у Польщі у боротьбі з УПА, і тут на еміграції на сторінках еміграційної преси.

На суттєву і рівночасно й основну життєву для обох народів польсько-українську проблему дивилось польське суспільство назагал очима Сенкевичівського Заглоби з «Огнем і мечем», а на події зперед 1939 р. у новій Польщі очима краківського «Кур'єра Ілюстрованого», найбільш шовіністичного і найбільш поширеного в Польщі щоденника. Як мало було у поляків поважного підходу до цієї преважної справи! І як мало поляків нею цікавилось, а ще менше її справді знало! Не було і таких, як колись у Галичині єзуїт о. Ян Бадені, що на сторінках католицького журналу «Przegląd Powszechny» у Кракові в '90-тих рр. мин. стол. описав безпристрасно початки українського політичного радикального руху в Галичині; небагато було і таких учених як проф. д-р Ян Буяк, що дав поважний опис української культурно-освітньої і господарської організації в Галичині з початків цього століття у двотомній праці «Galicja»; до білих круків належав проф. Станіслав Віткевич, що мав відвагу схаїї безпощадною віроісповідною і національною рактеризувати всі спроби відновлення давньої історичної політики на українських землях з експанзією — як «slupy dawno minione», бо українці доросли до повного самостійного життя без польського патронату. Виймками без впливу і значіння були теж і люди того типу, що Адольф Бохенський.

Поворот до стану з 1939 р. неможливий

По шістьсот роках Польща знову майже стовідсотково національно-польська держава на просторі від Одри по Буг, відзискавши на заході землі, які національно втратила була перед століттями. Чи можлива тепер, у сучасних умовах, *resstituto ad integrum* — повернення до первісного стану польського державного володіння на сході аж по кордонні стовпи з 1 вересня 1939 р., слід поважно сумніватися. Це можна б зробити хіба новим великим збройним походом, який мало правдоподібний, і в остаточному висліді таки залишився б безуспішний.

Реальний політик рахується з фактами. А факти нині того роду, що шістьсотлітні безпереривні зусилля польської політики для цілковитого опанування українських земель в цілості перекреслені. Сама географічна карта ілюструє затрату польської експанзивної енергії. В початках 17 стол. польська влада короткий час сягала поза Дніпро в Чернигівщину і Полтавщину, сучасна ж Польща має свої східні кордони в Перемишлі. На схід від цього міста поляків нині вже нема і Польща на сході вернулася, в загальному, до своїх вихідних місць з часів Казимира. Признаю, що це може бути болуче для неодоного сучасного поляка, для якого східні «креси» були непорушною і безсумнівною складовою частиною Польщі, коли не в границях з 1772 р., то на всякий випадок у границях з 1 вересня 1939 р. Не диво, що ця величезна зміна польських кордонів на схо-

ді, а ще більше цілковите вичищення українських і білоруських теренів з польського етнічного елементу, донедавна ще державно польських, потрясло до глибини польську психіку. В першу чергу тут на еміграції. Болуча лекція історії не всіх поляків навчила політичної тверезости. Зате більше зачали вони говорити, чи радше писати на еміграції, про польсько-українську проблему. Тим викликали вони і дискусію по українській стороні.

Потреба польсько-української дискусії

Про українську проблему почали писати поляки в рр. 1945-46 в Італії (ред. Врага), опісля в Лондоні, а оце тепер і в Німеччині. Діапазон їхніх висновків широкий — від крайнього, по суті негативного вшепольського ред. Єнджея Гертиха з Лондону, до крайнього позитивного ред. Бельського з Мюнхену на сторінках «Нашого Життя» в Авсбурзі. Між тими двома крайностями є різні відтінки, залежно від політично-партійної приналежности автора. Досі в сій справі забрали голос ред. Белясевич, інж. Адам Добошинський, д-р Клявдій Грабик, ред. Станіслав Твардзіц, ред. Лясковський, ред. Васютинський і, один з перших, д-р Войцех Залеський.

Мабуть писали й інші, але їх статей не довелось мені читати. На кожний випадок на цю тему появилось досі на еміграції чимало статей, як ніколи в передвоєнній добі, коли такі статті могли мати і деяке практичне значення. Характеристичне і те, що між авторами переважають недавні ще члени польського народово-демократичного табору, а є між ними і такі, що належать до нього й нині.

Всі автори мають те спільне, що доцінюють вагу польсько-української проблеми, та розв'язки польсько-українських, взаємин. І різно її розв'язують. Ред. Гертих стоїть на старих вшепольських позиціях. Границі Польщі з 1939 р. для нього недоторкальні. Не признає в тих границях навіть назви «українець», бо Українці, на його думку, якщо взагалі існують, то десь за Дніпром у межах УССР. Очевидно, з Гертихом не можна навіть спорити. Його писанина знову нагадує Заглобу, що роздаровував кожному Нідерлянди.

В протилежності до новочасного Заглоби стоїть ред. Єжи Бельський. Він заявляється за державною суверенністю України на всіх її етнографічних землях. Обем і форму свого суцідського співжиття вирішать між собою обі суверенні держави — польська й українська. Це й покривається зі становищем українців. Інші польські дискусанти в більшій чи меншій мірі обстоюють границі Польщі з 1939 р., з конечними змінами польської політики супроти українців, признаючи їх існування в тих границях і неможливість їхньої асиміляції. Поза тим признають конечність існування суверенної української держави, чи пак спільної польсько-української держави. Білим круком серед польських дискусантів є ред. Бельський, що зриває з дотеперішньою політичною романти-

кою і в польській політичній ментальності робить відважно справжній Kaiserschnitt.

Зріст зацікавлення українською проблемою

Точний і подрібний плян, як мають виглядати в майбутньому польсько-українські взаємини, нині ще годі подати. Хто це робить, мусить оперувати нараз багатьма невідомими. А цього не зробить реальний політик, для якого зовсім невідомі або ірраціональні моменти не можуть бути основою реальних рахунків. Для нас, українців, вистачає, що є зацікавлення обох сторонах проблемою розв'язки польсько-українських взаємин. Що більше: що остаточно знайшлися і такі білі круки, як ред. Бельський. Зокрема це цікавить мене. Вже близько пів століття беру участь у громадській та політичній роботі і як журналіст, громадський діяч, як адвокат-оборонець у політичних процесах, врешті як довголітній парламентарист мав я не раз нагоду підходити зовсім близько і у життєвій практиці до польсько-української проблематики і за Австрії і опісля за Польщі. Особисто доцінював я завжди конечність добросусідського налагодження польсько-українських взаємин, це хочби з уваги на величезну небезпеку наїзду зі сходу нових Джінгісханів. Для мене зоологічна національна ненависть була зовсім незнана. І так залишилось у мене й до нині. Тому я цінив і ціню кожну спробу хочби звузнення польсько-українського спору. Я пі-

знав особисто польський політичний світ і майже усіх його замітніших діячів. Не кажу вже про польських прем'єрів і численних міністрів. І з дива не міг я вийти, коли пізнав їх крайню незнайомість української справи та повне її легковаження, а навіть відсутність якогобудь ширшого зацікавлення нею. І це у поляків належало майже до доброго тону. Практичну розв'язку української проблеми вони віддали поліції, прокуратурі, судам і всякого роду Косткам Бернацьким, а це вело у прискішеному ході до польської тоталітарної диктатури.

Не беруся нині писати рецепту на загоснення польсько-українських ран. По недавній насильній операції обидва вже зовсім сепаровані організми повернуться поволі до здоров'я, коли промине занесена іззовні чужа загрозна тоталітарна недуга. При її терапії мусимо стосувати староримську засаду — *suum cuique tribuere, neminem laedere, nemini facere iniuriam* — кожному віддати, що йому належне, нікого не зневажати і нікому не чинити кривди. Дві суверенні держави, українська і польська, у злучі й союзі з теж загроженими східною навалю сусідами, ближчими і дальшими на ґрунті християнської європейської культури та життєвих вимог сучасності знайдуть і схему надрядної організації для спільної оборони і влаштування нового власного життя.

Дуже пізно розпочалась, покищо, тільки дискусія над розв'язкою польсько-української проблематики. Але ліпше пізно, як ніколи — каже польська приповідка.

МАТЕРІЯ І ДУХ

В ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Написав В. Лісковицький

Чим далі тим ширші кола українського громадянства починають цікавитися питаннями україн. зовн. політики. Якщо перед революцією 1917 р. ставлення таких питань взагалі вважалося передчасним, то в момент революції і визвольної війни в 1917—1923 рр. проблеми української міжнародної політики виринули во всю широчінь перед українською громадською думкою і захопили її зненацька. Ледви чи буде помилкою сказати, що серед інших ділянок нашого державного будівництва за тих часів сфера наших міжнародно-політичних зносин була найслабішою. І тому найактуальнішим чинником довелося бути в цьому ділі не нашим дипломатам, політикам, полководцям, промисловцям, науковцям, — а хоровій капелі О. Кошиця. Це парадоксально, але факт цей визнано всіма.

За минуле чверть століття серед наших вихованих революцією і еміграцією кадрів з'явився вже не один десяток людей, що фахово займаються політичними питаннями, зокрема між-

народними і то не лише теоритично, а в міру змоги й практично. Крім того наші наукові, мистецькі і взагалі інтелектуальні діячі з року на рік все щільніше входять у властиві їм ролі репрезентантів нашої нації і посередників між нею і іншими націями. Тому голос нашої політичної і культурної еліти став все чутнішим на світовому базарі ідей і теоретичних змагань. Нема сумніву, що ми будемо зростати і далі. Цілком ясно, що прийде момент, коли узурпаторська «репрезентація» України на міжнародному форумі буде примушена зійти зі сцени, уступивши місце законному представництву українського народу.

Незалежно від часу, коли це має наступити, нам треба пильно готуватися до цього моменту. Треба звернути увагу особливо фахівців та політичних діячів на те, що питання міжнародно-політичного становища України і перспектив її майбутніх зв'язків найменше розроблюються в нашій теоретичній літературі, хоч політично дозрілий читач вже потрібує й шукає

таких матеріалів. Студії і пресові статті в цій ділянці стосуються переважно або перемелювання історично-спогадової тематики або кон'юнктурних оглядів сучасності і то здебільшого в нейтральному тоні, в космополітичному аспекті, а не з погляду українських інтересів і потреб.

Перше ж, ніж аналізувати і висвітлювати минулі, сучасні й майбутні взаємини України з тою чи іншою державою, здається доцільним усвідомити ті головні і незмінні засади, що формували і формуватимуть наші міжнародні взаємини і що не змінюватимуться, не зважаючи на всякі кон'юнктурні питання. Такі географічні і етнопсихологічні фактори, що їх завжди треба мати перед своїми очима і дослідникові і практичному політикові, будуть предметом розгляду в даному нарисі. Ці чинники є тим важливіші в наш час, що ми досі ще не маємо суверенної української держави. І тому ми позбавлені регулярної української дипломатичної акції, хоч міжнародньо-політичні стосунки української нації і вияви її міжнародньої думки і чину наявні, незалежно від того, що нація наша перебуває в колоніальному стані і територія її окупована.

I

Географічні підстави української державности

З погляду своїх потенціальних можливостей Україна належить до країн середньої потужности, як за своєю територією — 720 тис. клм. кв., так і за чисельністю свого населення — 49,9 міль осіб (Ів. Тесля: «Наша батьківщина», Львів, 1942, ст. 9). В цьому відношенні Україну можна порівнювати з такими державами як Франція (536 тис. клм. кв. і 39,99 міль насел.), Велика Британія (242 тис. клм. кв. і 47,63 міль нас.), Іспанія (505 тис. клм. кв. і 25,87 міль нас.), Італія (310 тис. клм. кв. і 45,38 міль нас.), якщо брати ці країни без колоній. Можна порівнювати Україну також і з такими державами, що хоч і займають терени ширші ніж українські, але мають менше людности, ніж Україна, як наприклад: Канада (9569 тис. клм. кв. і 11,41 міль населення), Мехіко (1969 тис. клм. кв. і 19,57 міль нас.), Аргентина (2797 тис. клм. кв. і 13,51 міль нас.), і Бразилія (8511 тис. клм. кв. і 41,35 міль нас.).

Приклад незалежного існування суверенної міжнародньої політики зазначених держав підтверджує, що за своїм територіяльним і населенським показником Україна є спроможна до незалежного державного буття. Разом з тим, за цими своїми об'єктивними показниками сили, Україна не є великодержавою, як наприклад З'єднені Держави (9376 тис. клм. кв. і 136,47 міль нас.), Велика Британія разом з її домініями і колоніями 38.855 тис. клм. кв. і 544,42 міль нас.), і навіть Франція з колоніями 12.555 тис. клм. кв. і 110,04 міль нас.). Тому цілком самостійну великодержавну міжнародню політику Україна могла б провадити лише при умові накопичення й посідання активностей великодержавної культурно-політичної традиції, якою

розпоряджають не тільки Велика Британія і Франція, але також Італія і Іспанія. Останні три країни, втрачаючи в моменти воєнних поразок або внутрішніх криз-заломань свою свою великодержавну вагу, все ж таки потім відновляли повністю чи частково свою політичну суверенність, в силу набутої вже культурно-політичної традиції. Те саме можна сказати і про Німеччину, що охоплювала, разом з Австрією, перед останньою світовою війною терен 680 тис. клм. кв. з 90,03 міль населення і мала тенденцію і підстави відновитися, як великодержави, що її вона втратила в наслідок програної війни 1914—1917 рр. Нині стиснена на значно меншій території з великою втратою людности і матеріяльних ресурсів, німецька нація в силу властивих їй культурно-політичних традицій (накопичення знань, уміностей, звичок, опінії у чужинців, звязків і т. п.), виявляє здібність і волю до швидкого піднесення хоч із ще меншою перспективою стати великодержавою, ніж в 1939 р.

Співзалежність України від східного Середземноморського басейну

Треба зважати однак на те, що всі ці, порівнювані з Україною держави мають перед нею перевагу в посіданню відкритих світових морських звязків, в той час, як Україна спирається на замкнений чорноморський простір, що робить її долю залежною в значній мірі від долі тієї держави, яка опікується водними виходами з Чорного моря на світові шляхи. Кожного разу, коли народи Східно-середземноморського басейну підносилися і активно діяли в чорноморському просторі, підносилися й Україна. І навпаки, з занепадом державности й активности цих народів занепадала й Україна. На підтвердження цієї думки можна привести декілька пригадок з історії. Розквітові античної Геллади і грецьких колоній на Чорному й Озівському морях відповідає могутність скито-української держави. Перемога ж Риму, з перенесенням політичного й культурного осередку в західне Середземномор'я приводить до поразки Мітрідата VI Евпатора. Так само зміцнення Візантійської імперії збігається в часі з утворенням і розквітом держави Київського Великого Князівства. Занепад же Візантії тягне за собою знесення й України: капітуляція Царгороду в 1453 р. майже одночасна хронологічно з припиненням черги князів у Києві (1470 р.). Навпаки, розбудова Османської імперії зі столицею в Істанбулі приводить до піднесення української козащини і тим спричинюється до утворення Гетьманської Держави, що її Туреччина й Крим підтримували проти Польщі і Московки. Занепад же Туреччини і ліквідація кримського ханства (1783) хронологічно збігається з занепадом козацької Гетьманщини і Запорізької республіки та повною ліквідацією навіть автономії України (1775 — Запоріжжя, 1784 — Гетьманщина). Пробудження ж в XIX—XX ст. арабських і турецького народів на близькому Сході; проведення Суєзького каналу, що пере-

сунуло світовий транзит по шляху «Європа-Індія» до Східно-середземноморського басейну, а особливо експлуатація в ХХ стол. нафтових теренів в Азії — пожвавили і Чорноморсько-озівський басейн, який з ХІХ стол. виявляє яскраву картину національного самовизначення й усамостійнення в Румунії, Болгарії, Сербії, Македонії, Туреччині, Україні, Криму, Грузії, на Дону й Кубані.

Північні сусіди України, нації як балтійського басейну (Польща, Тевтонський Орден, Литва), так і біломорсько-балтійського (Великий Новгород, Псков), або біломорсько-надволжанського (Булгарія, Хозарія, Золота Орда, Московщина) своїми впливами і тиском воєнно-політичним, економічним і культурним за вжди парализували державне будівництво українського народу і обмежували або зовсім спиняли його національне самовизначення.

Оскільки світовий історичний процес виявляє тепер спрямування до актуалізації Східно-середземноморського басейну, то є підстава вважати, що вже створюються знову сприятливі умови і для піднесення ролі України, як складового чинника цього простору.

Україна в системі міжнародних шляхів сполучення

Залежність українського морського виходу від долі і чину Східно-середземноморських країн зменшується в новіші часи через те, що Україна включилась у систему модерних суходолових і повітряних шляхів, які можуть цілком перетворити її незмінне досі закуткове положення на краще. Так з Закавказзям і Іраном вже пов'язують Україну залізниця, що при їх дальшому продовженні перетинатимуть Афганістан і сполучатимуть Європу через Україну з Перською затокою і з Індією. Так само залізниця в східному напрямі вже сполучає Україну через Царицин з Середньою Азією, а звідти буде сполучувати Україну через Памір з Індією і Тибетом, а через Сін-Дянь з Китаєм. Ці нові шляхи сполучення в корені змінюють теперішні міжнародні транзитні зв'язки України, модернізуючи стародавні «Дербентські ворота» та «міжуральсько-каспійську» браму, що лише в незначній мірі колись рівноважили затисненість українського Чорного моря Боспорсько-дарданельською горловиною.

Далеко генеральнішої реконструкції набудуть міжнародні сполучення України після влаштування через її територію міжнародних повітроплавних ліній: Європа—Іран—Індія і Європа—Туркестан—Китай. Москва чинить сильний спротив такому ділу в спосіб тотально-автаркїчної самоізоляції ССРСР, ліквідації тресту «Укрповітрошлях» та інш. Коли цей стан зміниться, Україна, що її перетинає пряма повітряна лінія з трикутника Лондон—Париж—Берлін до трикутника Кабул—Делі—Калькута, включиться до повітряних зв'язків світу.

Все це незрівняно збільшить питому вагу України в майбутніх міжнародних об'єднаннях і взаєминах. Усе діло полягає лише в тому, хто

це буде використовувати: чи самі українці, чи сторонні чужі потуги!

Природні багатства України не змушують до імперіалістичної політики

З огляду на природні ресурси і взагалі продуктивні сили, Україна належить до країн, що мають підстави спиратися в міжнародних відносинах на власні можливості, а не на чужу протекцію й допомогу. Україна має: густе, фізично сильне, плодоче й працьовите населення, першорядні сільсько-господарські ресурси (101 міл. сотнарів пшениці, 70 міл. сотн. жита, 44 міл. сотн. ячменю, 31 міл. сотн. вівса щороку), високоякісний власний кам'яний вугіль (70 міл. тон щороку) і залізо (13 міл. тон) з потужною металургією (6,7 міл. тон чавуну, 5,4 міл. тон криці), манган (1.037 тис. тон), алюміній (40 тис. тон), сіль (1.391 тис. тон), власна нафта (5 міл. тон та необчислені перспективи роменської і приозівської нафти), поліметалі, водна електроенергія (7 міл. кіловатів з перспективою значного збільшення).

Нестача потрібної кількості власного лісу, текстильної сировини і її виробів, шкіри і її виробів, а найголовніше — нафти, може покриватися довозом, бо торговельний баланс України має всі підстави бути завжди активним.

Тому нема жадних причин, що спонукували б нас прагнути захоплювати колонії, щоб забезпечити виживлення свого народу (як напр. це може бути для голандського, бельгійського, японського і т. д. народів), або змагати до пригноблення інших націй, щоб забезпечити свому народові напівпаразитарне сите існування коштом експлуатації праці поневолених народів (високий стандарт життя імперіалістичних країн за рахунок жебрацького рівня їх колоній).

Очевидна невигода відвертості північно-східних і північно-західних кордонів України, при сучасній техніці, яка перемагає гори й океани, вже не є чинником безнадійно несприятливим для України, в порівнянні з іншими країнами. В випадку природньої незахищеності кордонів будуються, звичайно, укріплені смуги (лінії Мажіно, Зігфріда, Сталіна), але й вони вже не можуть бути тепер непрохідними перешкодами, так само, як Ляманш або Середземне море, Карпати або Альпи, Дніпро або Одра. «Непрохідні захистні кордони» вже явно стають спадщиною минулого. Тому ця несприятлива особливість географічного положення

Істина скрізь проста: всяке ускладнення походить із комбінації непомірно великої фантазії і непомірно слабкої компетентності.

Немає епохи, яка не здавалася б учасникам переходовою, а найближчим потомкам — відносно сталою (дальші покоління судять залежно від вироблених школою схем).

Із афоризмів В. Державина

України, дуже важлива в минувшині, тепер чим далі все більше буде рівноважитись для України сучасними технічними досягненнями. В недалекому майбутньому цей природний чинник відіграватиме в ділі самозахисту України дуже малу роль.

II

Ідеалістичний світогляд українського народу

Взагалі значно більшу роль в формуванні поведінки народу відіграють духові чинники, ніж природні обставини оточення. Теоретичні дослідження і практика громадського й особистого життя довели людство до усвідомлення, що дух об'єктивно існує і має примат над матерією. Прикладаючи цю істину до ділянки політичної, підставою стверджуємо формотворчу чинність ідей на аморфну (неорганізовану) суспільну масу. Визнаємо також імманентний розвиток ідей, їх рух у сферах духового світу, за окремими законами останнього, тоб-то незалежно від еволюції явищ природи і чинності законів існування матерії. Нагадати ці загальні істини для нас важливо через те, що ідеалістичний світогляд є властивий для всього українського народу в масі, на що є багато переконливих доказів з історії нашого народу. Ось тому явища етнопсихологічного порядку є засадничими для формування політичної акції народу, яка відповідала б спрямуванню, що закладені в його душі Господом Богом від народження. Що ж до явищ матеріального порядку, в тому числі і законів економічного розвитку людства, то вони, за світосприйманням властивим для українців, є факторами привласними (акцидентними), що лише ускладнюють і затемнюють перед людськими очима процес розвитку проявів духа, не маючи сили змінити істотно ні їх загального спрямування, ні їх питомої суті (субстанції).

Комплекс правди-справедливості як підстава міжнародно-політичного мислення

Основною етнопсихологічною засадою устрою душі українського народу, що є найважливішою для формування специфічної для нього міжнародно-політичної лінії поведінки, вважаємо комплекс (сполучення уявлень-почуттів-прагнень) правди-справедливості. В інших національно свідомих народів спостерігається інші, властиві для них комплекси, наприклад, у москалів: комплекс сили, у поляків: комплекс чести.

У кожній окремої одиниці її національний комплекс може проявлятися міцніше або слабше або прихованіше. Крім того, той же комплекс може бути спрямований в доброму або в злому напрямку, як сила творча або як сила руйнуюча. Український комплекс правди-справедливості, доведений в окремих одиницях в позитивному напрямі до крайніх меж, дає феномен надзвичайно високого ідеалізму, надсвітості, миротворчості, удуховленості, са-

мозречення від будьякої влади над людьми. (Найяскравішим прикладом такого прояву основної української етнопсихологічної риси був філософ-відреченець матеріального світу, блаженний праведник Григорій Сковорода. У одного італійського фронтового кореспондента, що був в Україні в 1942 р., від цієї домінуючої риси в українській національній вдачі склалися враження про українців, що це люди-анголи.) Цей же комплекс, доведений в окремих індивідуумів в негативному напрямі, теж до крайніх меж, дає феномен надзвичайної натури свободолобства, заперечення й одкидання будь-якого насильства, будьякої влади над собою, а тому й найгострішого критицизму, образливості, самозахистної войовничості, протиурядовості, антиавторитарності, самоізоляції, відчуження, яке виглядає часто і навіть діє як деструкція, взаємопожирання, анархізм, аполітичність, протигромадськість тощо. Для пояснення цього вияву української етнопсихології треба згадати не тільки про схильність українців до артільності, до кооперування всякого рода (а не до слухняності адмініструванню). Треба також згадати своєрідні засади демократії Запорізької Республіки; не можна при тім забути й зовсім свіжий приклад анархічного свободолобства Нестора Махна і нарешті шкода було б нагадувати про всякі, достатньо на жаль відомі, деструктивні прояви духовості української маси тут, на еміграції, в нашому ж середовищі.

Подібним робом комплекс сили у москалів, спрямований в позитивному напрямі, дає в суспільному життю феномен величезної державно-творчої сили, а спрямований в негативному напрямі — давав і дає країні прояви диктатури і терору. Так само у поляків комплекс чести дає в позитивному напрямі романтичний і високопатріотичний героїзм, а в негативному напрямі бундючню хвастливість, вперту зарозумілість і т. д.

Українські взаємини з іншими націями ґрунтуються на правді-справедливості

Ця встановлена і незмінна основна етнопсихологічна засада устрою душі українського народу (комплекс правди-справедливості), в застосуванні до складання норм української міжнародної політики визначатиме її — хочемо ми того чи не хочемо, корисно це для нас, чи навпаки — в таких спрямуваннях.

1. Український нарід буде свої взаємовідносини з іншими націями на ґрунті правди-справедливості і то не на словах тільки але й на ділі, тоб-то, як кажуть, по щирості, одверто, без ошуканства або крутіїства, без насильства, а лише прагнучи взаємної згоди, домовленості обох договірних сторін, на підставі їх власних бажань. Таке наше поступовання, як природне і тому неминуче, проявлялося неодноразово в актах наших зносин і договорів з чужинцями. Договори козаків з поляками завжди мали з нашого боку добру інтенцію довіря до контрагента і намір дотримати зі свого боку умов договору. Так само пертракції козаків і Богдана

Хмельницького з королівськими комісіями виявляли психологічно різний підхід обох сторін до матерії договору і дальшої реалізації його. Перебіг і обставини переяславського договору Б. Хмельницького з Москвою також яскраво засвідчили особливості української постави в міжнародних відносинах. В переговорах козацької старшини з Петром I і Катериною II є багато яскравих рис незмінної української етнопсихології. Так само доповідь Секретаріату Української Центральної Ради з Російським Тимчасовим Урядом виявив діаметральну різницю в світоглядах обох учасників. Переговори Української Центральної Ради в 1917 р. і уряду Гетьмана Скоропадського з московським Совнаркомом ще раз підтвердили, що зміна урядів і навіть режимів не впливає істотно на підхід до справи представників різних націй. Варшавський договір УНР з урядом Польщі і дальша доля цього договору наочно виявили природу обох народів, що діяли в цім міжнароднім акті. Московський договір з грудня 1919 р. між українськими націонал-комуністами (боротьбісти) і російськими більшовиками яскраво зобразив довірливу українську етнопсихологію і підступну московську.

Проти імперіялізму і поневолення

2. Український нарід не потребує і не прагне підкорення собі інших націй або захоплення територій, що їх заселено людьми інших націй. Доказом цього можуть бути численні історичні згадки, коли навіть при успішних воєнних операціях і при дуже сприятливій міжнародній кон'юктурі ні сам український нарід, ні його державний чи громадський провід не прагнули завоювати чужі землі або пригнобляти інші народи. Так українська нація не культивувала в себе, навіть за найстаріших часів, рабовласництва за рахунок чужих народів і не затримувала в себе примусово військово-полонених для невільної праці. Советські сучасні масові концентраційні табори — типова вигадка московської духовости. Ставлення ж українців до чужонаціональних ранених, полонених і увязнених завжди було прикладом людяности і високого морального чуття. Навіть перемагаючи Візантію, грецькі колонії, Польщу, Молдаву, Крим, Москву, — українські військові вожді не захоплювали ні чужої території, ні чужої людяности. Так, наприклад, гетьман Конашевич-Сагайдачний стояв побідно під Москвою, але ніяких територіяльних або інших компенсат від неї не зажадав. Так само, коли він переміг турків під Хотиним, він не вимагав від Туреччини ні контрибуцій, ні зміни кордонів. Богдан Хмельницький, тотально перемігши польське панство і короля Польщі, так само не жадав від них польської території і навіть не пішов тріумфатором на Варшаву. «Знай, ляше, — по Случ — наше!» — так він визначив справедливі етнопанціональні кордони своєї держави від польської. Гетьман Виговський, погромивши вцент московське військо під Конотопом, не вимагав від Москви жадних компенсат територіяльних або грошових за спустошення від

розпочатої і програної москалями війни. Українська Центральна Рада, повернувшись в 1917 р. до Києва, також не вимагала від московського Совнаркому відшкодувань за розпочату ним і програну війну.

Українському духові відповідають не льокальні бльоки але вищі добровільні союзи

3. Український нарід визнає за припустиму лише єдину форму об'єднання народів — федеративну, на засаді добровільного і не сфальшованого узгодження самих федерованих народів. Близьким до цього було сфедерування українського народу з білоруським і литовським в XIV стол. «Федерування» з Польщею в XVI стол. мало в собі вже всі ознаки насильства з боку репрезентантів Польщі. Союз з Москвою 1684 р., що розглядався козаками як військова спілка на рівнорядних засадах обох договірних сторін, був віроломно і передумано-злочинно обернутий москалями на підкорення собі «безмозглих хахлів». Ідею об'єднання всіх словянських народів вважала українська політична думка Кирило-методіївських братчиків можливо лише в формі рівноправної і добровільної федерації цих народів — в той час як москалі бажали об'єднання словян лише в формі підкорення собі інших споріднених народів. Це ми яскраво спостерігаємо в прикладі московського царславного панславізму, що нині перетворився на червоний «пролетарський» панславізм або «пансовтизм», який діє за московським гаслом «не абманеш — не прадаш!»... Так само стара польська імперіялістична доктрина «від моря до моря». Вимога української провідної інтелігенції і українських селян в 1917 р. лише рівноправної, братської, щиро-федеративної сполуки з російським і з іншими народами колишньої російської імперії — була виявом незмінної української етнопсихології, що її москалі не могли і не хотіли ні зрозуміти, ні згодитися з нею. Цілоком добровільне сфедерування обох Україн, УНР і ЗУНР, в 1919 р. в Соборну Україну, хоч і залишилося досі більше морально-політичним актом, було найліпшим проявом матеріялізації української ідеї правди-справедливости в сфері громадсько-політичних відносин. Російські більшовики використали це самовизначення української духовости в своїх власних інтересах, для соборного упрямлення всіх українських земель. Нарешті існування міжнароднього об'єднання «Прометей», що в ньому українські діячі поклали багато праці, своєю формою вільного федерування свободних сил народів, що їх пригноблено московсько-більшовицьким імперіялізмом, знову нагадує нам цю саму віковичну властивість української національної психології.

Тому на майбутнє, в звязку з швидким наростанням світових звязків народів, духові українського народу відповідатимуть не льокальні військово-оборонні або, ще менше, агресивні союзи, а лише вищі добровільні сфедерування націй світу, до чого зараз є вже цілком ділові проекти і започаткування.

РЕСЕНТИМЕНТИ І ПОЛІТИКА

ХВОРОБЛИВІ ОБТЯЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПСИХІКИ І БОРОТЬБА З НИМИ

Написав М. Лагодівський

Ресентименти, якими обтяжена українська психіка, це головна внутрішня перепона на шляху нашого політичного відродження. Ресентименти не є спеціальністю українців. Майже кожен народ має в якійсь відношенні свої власні комплекси, які обтяжують його психіку. Боротьба з українськими ресентиментами є одним з перших завдань національної педагогії. Ми вважаємо, що українська публіцистика доконче повинна присвятити цій проблемі більше уваги, щоб її як слід вивчити, а після того устійнити шляхи й засоби лікування. *Редакція.*

Що таке ресентименти

Ресентимент це одна з тих хворіб національної психіки, які ослаблюють відпорність народу, зокрема утруднюють, а інколи й унеможливають плекання провідницьких чеснот і владної постави. З-поміж тих ресентиментів найсильніше діє серед нас і найбільш поширений комплекс меншовартости — почуття нижчости української людини супроти інших людей і тісно з ним зв'язане почуття кривди. Далеко не всі українці обтяжені тим комплексом, але така поважніша частина, що це витиснуло свою печать на цілій національній психіці.

Ресентимент — це обтяження психіки людини (або спільноти) такими психічними комплексами, які мають хворобливий характер. Це всі ті свідомі або підсвідомі сили нашої психіки, які затемнюють наш ум, або духовий зір, викривлюють або придавлюють здорові сили психіки, ослаблюють волю або обмежують свободу її рішення в яким небудь напрямі. Сюди належать: комплекс меншовартости, комплекс кривди, почуття ненависти до ворогів і жадоба помсти, ресентимент галицької молоді 30-тих років до старшого громадянства, ресентимент між «східняками» і «галичменами», православними і греко-католиками та багато інших.

Політика ресентиментів

Кожний ресентимент незвичайно небезпечний для народу передусім в ділянці політичній. Провід, який веде політику ресентиментів, — політику, яка намагається заспокоїти який-небудь з ресентиментів свого громадянства, — скорше чи пізніше заведе народ до катастрофи. Бо ресентименти роблять народ невірливо залежним від певних хворобливих уявлень і не дають змоги наставити політику на одиноким правильний шлях — доцільність в ім'я державного резону, без огляду на якінебудь упередження. Політика ресентиментів знищила Німеччину, так само Польщу, на американській політиці супроти Аргентини, кермованій ресентиментами проти фашизму, скористав тільки Рад. Союз. Французи терплять на т. зв. комплекс безпеки супроти німців. Зате в англійській політиці не видно ні сліду якогось ресен-

тименту. Найбільш наочно виявляється це в її поступуванні супроти переможеного. З-поміж усіх союзників проти Наполеона Англія заняла найбільш помірковану поставу, те саме супроти Німеччини в 1919 і сьогодні. Поблажливість Англії супроти переможених бурів здивувала цілий світ. Коли бурські генерали по програній війні з'явилися в Лондоні, то англійці привітали їх на вулицях столиці такими оваціями, що генерали були дивно заскочені і не знали, як це розуміти. Але сьогодні навіть англійці починають хворіти на комплекс малого народу.

В психологічній війні нервів і в усякій пропагандивній акції ворог легше доходить до ціли, коли вміє використати ресентименти противника. Граючи відповідно на струнах тих комплексів, він може настроювати психіку противника на потрібний йому тон і досягнути бажаний відгомін. Бо ресентимент сила сліпа і нерозумна, але така, що згори пересуджує реакцію. Ворог, орієнтуючись докладно в ресентиментах противника, може майже зі стовідсотковою певністю передбачити, в яким напрямі піде реакція противника на дане потягнення, і тому, бажаючи досягнути в його таборі певний ефект, знає, які засоби треба для цього застосувати.

Ось кілька прикладів.

Протиукраїнський ресентимент у поляків довів їх в 1918/19 рр. до того, що вони прийняли тезу: волимо на сході Росію, як Україну. Тому зробили все можливе, щоб знищити українську державність, і це їм вдалося. А наслідки: сьогодні мають ту Росію в Варшаві, Кракові, Познані і Ченстохові.

Зручною грою на ресентиментах — протиукраїнським у поляків і протипольським в українців ворог викликав польсько-українську боротьбу в рр. 1942—1944. В часі останньої війни в певнім моменті ворожий стратег, що діяв на українських і польських теренах німецької окупації прийняв рішення, що для певних політичних цілей треба викликати польсько-український конфлікт. На двох різних пунктах пограниччя були скинені дві малі парашутні групи, які в близьких відступах часу — тут помордували поляків, а там знов українців. Акція була переведена в такий спосіб і в таких обставинах, щоб викликати якнайяскравіший ефект. В акцію відразу включились патріотичні підпільні організації обох народів, щоб реванжуватись, а парашутні групи були стягнені, бо вже були більше непотрібні. Грудка снігу була кинена, лявіна покотилась з елементарною силою, хоч по обох сторонах були люди, які ясно здавали собі справу з того, хто започаткував акцію й на чию користь вона йде. Але всі сили політичного розуму були безсильні проти пристрастей ресентименту.

І ще один досі майже незнаний факт — приклад, як майстерно можна використовувати рівночасно різні ресентименти. Польська пади-

фікація в Галичині 1930 р. відбилась сильним відгомонам у світовій пресі і дуже пошкодила польській opinii закордоном. Але польський уряд був рішений продовжувати паціфікацію. Отже вирінуло як найважливіше питання, як заткати рота світовій пресі. Загально відомо, як дуже вона вразлива на пункти протижидівських виступів. Тому були зааранжовані в кількох галицьких селах дівачки в своїй примітивності протижидівські виступи. Вони були переведені руками українських сільських хлопців. Їх якслід використано закордоном і ефект був такий, якого собі бажали аранжери: паціфікація проводилась рік-річно даліше, але світова преса мовчала, наче води в рот набрала.

Не меншу шкоду приносять ресентименти в ділянці внутрішньої політики. Вони дають необмежені можливості для демагогії. Для людей, жадних влади, вони дають змогу вигравати їх в боротьбі за владу, тому кожний конструктивний політик змагає до того, щоб вилікувати громадянство від хворобливих комплексів.

КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТИ

Його генеза і причини

З-поміж усіх комплексів найсильніше вкоринилось у нас почуття меншовартости. Цей ресентимент — неначе рак, що гризе національний організм і ослаблює його сили. З ним, як сказано, в'яжеться комплекс кривди. Щоб зрозуміти, звідки вони взялись, спробуймо вдуматися у психологію сирітки. Бо між одним і другим багато спільного. Відколи загал українського народу почув себе в положенні сироти, відтоді почав наростати комплекс меншовартости і кривди. А це сталося, коли він стратив козацьку провідну верству, що була останньою дійсною провідною верствою народу, бо ділом — зі шаблею в руках — боронила свого народу і землі. Це була головна причина цього комплексу. А були ще інші:

Український нарід в порівнянні з іншими народами пролив найбільше крові в обороні перед зовнішніми ворогами. А відомо, що в боротьбі гине найцінніша — шляхетна, владна, активна, ідейна кров. Завелика втрата людей того типу, які є носіями владної постави, вплинула на поширення комплексу меншовартости. Загал бачив, що в життєвій конкуренції народів, наш нарід відстає і це закріплювало його в помилковим переконанні, що він меншовартний, як інші.

Рабське виховання, яке проводив на українським народі кожний окупант, робило теж своє і причинилось до того, що такі якраз переконання проникали в психіку українських людей.

Під впливом такого «виховання» українці забували свою велику минувшину, великі діла і подвиги своїх предків. Бо окупанти робили все можливе, щоб утруднити правдиве пізнання великої минувшини, а ще більше, щоб знання про неї не доходило до широкого загалу. Це мало важкі наслідки у формуванні психіки. Українець став «Іваном без роду» й «Іваном без долі». Винниченко в одній з повістей малює

таку картику з життя, яка може служити як показова лекція — один з засобів боротьби проти того комплексу: В ресторані часто зустрічались два знайомі інтелігенти. При столі вели розмову про українську історію. Кельнер, що їх обслуговував, «малорос», принагідно прислухувався тим розмовам. Під їх впливом він переродився. Велике враження зробило на нього оповідання про українських гетьманів. Свідомість, що ми мали великих людей і своїх володарів, випростувала його моральний хребет. Щезло в нього почуття нижчости, зовсім інакше почав ставитись до москвинів — гідно, з почуттям самопошани і по-панськи.

Терор і насильство як джерело комплексу

Всяка форма терору — без уваги на те, чи її вживає своя чи чужа влада — витворює в підлеглих почуття меншовартости. Деспотичне виховання в школах, деспотичний режим у вихованні дітей в родині, деспотія в бюрі або в заводі сприяє витворенню того комплексу. Бо всяке насильство над людиною нищить в неї почуття власної гідности, ослаблює амбіцію (волю чимсь бути), розвиває рабські нахили і спихає її вниз, замість підносити вгору. Скільки є родин таких, що в них альфою і омегою виховання дітей є пасок і прут! А скільки ще таких учителів! А скільки терору в громадському житті, терору в найрізніщих його формах! Боротьба проти застосування в нашому житті терору в будьякій формі — це один з головних засобів у боротьбі за оздоровлення національної психіки.

Сторіччями жило наше селянство в неволі панщини і кріпацтва. Сторіччями деформувалась народня психіка під батоном польського або московського поміщика (двох найгірших панів в Європі, бо ніде інде неволя селянина не була така важка). З вільної людини — кметя і козака — ставав кріпак-невільник. Той мерзенний режим сторіччями нищив у кріпаків почуття власної гідности. А сьогодні ту роботу продовжує колхозна система. В сприятливих часах з того закріпаченого простолюддя виходила нова інтелігенція. Але вона не мала до чого нав'язувати, бо старі вищі верстви були фізично винищені, а їх рештки відійшли від нас. Тому вона не мала живих взірців, згідно з якими могла б себе оформити і до яких місила б підтягнутись. В кожному іншим народі була тяглість вищих форм народнього життя, там з роду в рід передавались ті всі прикмети, які уможливають виростити почуття власної гідности, іривночасно — погорду, нехить та відразу до всіх виявів рабської постави.

А мусимо знати річ основну: ніяка спроба національного виховання не вдасться так довго, як довго не будуть реставровані підстави, на яких вона має спиратись — почуття о с о б и с т о і гідности, чести і самопошани, і як довго не будуть викорінені рештки рабських навичок і культу рабства. І то в першу чергу серед тих кругів, які надають тон у національному житті, серед інтелігенції. А в цім відношенні ще багато праці треба виконати.

Мусять уже раз замовкнути похоронні акорди, що досі надають тону нашим національним торжествам, серед яких переважають панахиди і могили. Після одного такого національного свята казали мені селяни: «Все тільки ховають тую Україну та й ховають. А коби вже раз воскресли!» А коли ж втихнуть пісні про кайдани й неволю? Майже на кожному концерті пишуться хори піснею, яка має такий дивний кінець: «Султани звеліли ще дужчі кувати кайдани». Пригадую вражіння, яке вона залишає. Пісня втихла, хор зійшов зі сцени і концерт скінчився, а кінцевий акорд «кайдани», підкреслений немов доцільно сильним тоном, дзвонить ще довго і ранить душу. Чому не знайшовся хтось, щоб доповнив пісню ще одною думкою, яка не разила б національної амбіції, наприклад думкою того змісту: але завзяття і боевий дух козаків був сильніший від султанського заліза, тому козаки перемогли, слава козацькій хоробрості, яка несе визволення рідним братам. Тоді пісня не ранила б душі, а навпаки, скріплювала б віру в українську людину і підносила б на душі.

Інший приклад: довгі літа співали по наших церквах: «Боже великий єдиний, Русь-Україну храни», величаву пісню-молитву, що могла стати всенациональним гимном, пісню гідну великого народу. Спершу викинули з пісні «Русь», наче б стара київська Русь не нам належала. Так власними руками помагаємо москвинам; вони якраз переводять ударну кампанію і з усіх радянських голосників вмовляють в український нарід, що Київська Русь не належить до української історії. А потім пісня постійно затихала, аж взагалі замовкла, а на її місце лунає тепер у церквах: «Боже здійми з нас кайдани, не дай загинуть в армії». Страшна пісня. В мені буриться все. Чи на те йдемо до церкви, щоб нам і там пригадувати кайдани? Чи в тій атмосфері панахид, могил і кайданів мають виховатися вільні люди, люди владної постави, майбутні будівничі держави? Найбільше поширені пісні дають найкраще відзеркалення загального стану душі народу. Вони виразніше як що інше віддають те, чим просякнута народня психіка. Тому пригляньмося уважніше до того, що оце відзеркалюється в піснях. Але з другої сторони — пісня це один з головних засобів у формуванні психіки, тому не може бути байдужою справа, чи в нас співають про кайдани, чи про волю, честь і славу. В цім відношенні впадає в очі характеристичне явище: затихають наші стрілецькі пісні, повні поезії краси, такі природні й живі, а одночасно такі бові і бадьорі. На їх місце приходять або пісня-пропаганда, або пісня-стоґін рабів, пісня, в якій лунає бразкіт кайданів...

Український нарід був відомий в давнину, як нарід купців і войовників, отже нарід паців, пізніше в середні віки нашої історії, аж до кінця XVII віку був знаний в цілій Європі, як нація козаків, людей, які понад усе цінять свободу, отже знов нація панів. Самі українці вва-

жали себе вільними людьми, вільним народом, який не з мусу, а добровільно, з власної волі прийняв протекторат царя. Це був фундамент національної ідеології, на якому наші предки спирали категоричну вимогу і до царя і до всіх інших — трактувати їх як вільних людей і вільний нарід. Який декаденс національних амбіцій, коли ми сьогодні на концертах і в церквах оспівуємо кайдани і ярмо! Геть з культом рабства і неволі! Українці завжди були людьми вольними, які понад усе цінили волю і прагнули бути панами на своїй землі. Були і будуть.

Лікування комплексу меншовартости

Лікування комплексу меншовартости мусить увійти до головних завдань національного виховання. Але це справа складна і розрахована на довгий час. Переродити психіку народу з нині на завтра неможливо. В короткому часі це вдалося б тільки тоді, якщо цілий нарід пережив би якийсь велике історичне піднесення або грандіозний перелім з гіршого до кращого. Або якщо хоч одна українська генерація могла б виконувати владу на своїй землі. Бо влада — найкращий і найбільш радикальний лік на комплекс меншовартости. (Але горе народові, якщо влада попаде до рук рабів.) Боротьба з тим комплексом мусить провадитись шляхом важкого лікування. Найкращі знавці української психіки і досвідчені педагоги мусять спільно випрацювати пляни боротьби з комплексом меншовартости. Він так закоренився в душі пересічного українця, що не раз не усвідомляємо собі його існування і часто не бачимо причин цілого ряду явищ, які з нього якраз походять. Бо він ввійшов навіть у сферу підсвідомого.

Основне питання — з чого починати? Бо треба знайти властиву основу, звідки зачати лікування. А щоб до того дійти, призадумаймося над кількома проявами щоденного життя.

Нехить до широкої сцени життя

Зверніть увагу на той звичай, як українці збираються в церкві. Передня частина церкви майже порожня, а притвор набитий людьми так, що не можна пропхатися вперед, бо наші люди волять стояти ззаду у притворі, в тіні, під хорами, біля дверей, або й перед церквою, але не в переді церкви, де просторо, ясно і багато місця. Чи не є це типовий образ нашої постави взагалі?

Або замилювання наших людей до підпілля і підпільної акції. Існують навіть тенденції зіпхати все національне життя в підпілля. В різних випадках підпілля є виправдане зовнішніми умовинами. Хоч коли зважити, як прецизно видосконалені засоби модерних поліційних систем з одної сторони і як багато наївности в тих, що конспіруються з другої сторони, тоді побачимо, що втеча в підпілля як засіб охорони перед поліційними очима ворога тратить зовсім своє значення, тим більше, коли зважити, що в наслідок занепаду моралі, поліція тим легше може проникнути в чуже підпілля. Гін в

підпілля в нас неначе підсвідомий. Він так дуже поширений, що навіть коли можна перевести якусь акцію явно, то мимо того її воліють перевести конспіративно, в підпіллі. Бо звичайно українець ліпше чується в підпіллі як на поверхні життя.

Звичай стояти в церкві в притворі і гін до підпілля виводиться правдоподібно з одного джерела, з одного комплексу. Це втеча з широкої сцени життя, нехить вийти на поверхню життя, на світло денне, страх перед тим, щоб стати до змагу з противником на отвертій полі бою і на очах цілої громади та під її контролю, страх перед широкими фронтами боротьби і широкими горизонтами, тому нахил до підпільної акції в підземеллі і замилювання до партизанки. Коли є до вибору, чи творити регулярну армію, чи йти в партизанку, багато українців волить те друге, бо партизанка — це теж підпілля. Вона діє в тіні, укрито, таємно, з нею зв'язана менша відповідальність.

Це постава в повному значенні того слова антидержавна. З такою поставою держави не збудуєш. Якщо б у великі роки визвольних змагань усі ті українські люди, які воювали проти ворога в сотках партизанських відділів, вступили були до регулярної армії під команду одного державного уряду, Україна була б напевно перемогла, бо це була б величезна сила.

Брак певности в виступі і брак віри в свою спільноту

За такою поставою криється брак певности у виступі і брак віри в себе та у свою національну спільноту. Звідси вона виводиться. Пересічний українець не чує твердого ґрунту під ногами, бо він не має переконання, що за ним і його справою стоїть тверде право і об'єктивна справедливість, не відчуває, що за ним правда тверда, об'єктивна, вічна.

Так тяжко мстяться старі помилки. Модерне українство прийняло по обох боках Збруча аморальні ідеології, тут націоналістичну, там соціалістичну, а це відучило нас сприймати Україну як категорію етичну. В політичній думанні ми відвикли основувати наші національні права і домагання на твердих фундаментах етики. Якщо українець знов навчився б думати в політиці етичними категоріями, то він в логічній консеквенції мусів би прийти до твердого переконання, що за українською справою стоять непорушні закони Божі і людські, стоїть правда, але не суб'єктивна правда, бо суб'єктивна правда — це ніяка правда, а стоїть за нею об'єктивна, вічна правда. Така свідомість мусіла б дати українській людині почуття певности себе, віру в свою справу і в свою національну спільноту, бо ця спільнота є носієм отих вічних правд. Така свідомість дала б зовсім іншу поставу й іншу динаміку в обороні нашого права — такого права, за яким стоїть санкція вищої справедливості.

Тут завдання для українських мислителів, політиків і педагогів — покласти тверді етичні фундаменти під національний світогляд модерного українця. Старинна Україна такі фунда-

менти мала; треба, щоб вони відродились, привалені століттями і приспані забуттям нащадків. Треба, щоб ввійшли в свідомість кожного пересічного українця і помогли йому випростувати хребет. Треба, щоб він знав, що Україна — велика ідея, ідея з конкретним змістом, що це не тільки велика минувшина, але й велике майбутнє, бо така минувшина зобов'язує до великих завдань.

Народи як і люди не живуть на те тільки, щоб жити; вони мусять чимсь виправдати своє існування, виправдати в масштабах універсального, значить дати щось великого не тільки самому собі, але й іншим народам. Україна має велике завдання: здійснити заповіт св. Андрія, даний їй на київських горах, і тим уможливити на широких просторах сходу Європи життя, гідне людини, і відродити в людині гідність тої істоти, яка створена на образ і подобу Богу.

Український гуманізм як лік проти комплексу меншовартости

Це можливе тільки в українськiм світі, бо тільки дух і стиль український може гарантувати умовини життя, що гідне людини. Це відчуває кожний чужинець, коли попаде в справжнє українське середовище. Ось вам вимовний приклад для цього: одна польська урядова комісія мала прослідити причини, чому українізуються польські колоністи в Галичині мимо всіх державних протизаходів; і коли запитали одного мазура-колоніста, чому він говорить по-українськи, а його діти теж, він відповів їм: «Бо щойно на цій землі я відчув, що я справді людина».

В тому наша надія. В тому сила України. І в тому її великий шанс в майбутньому. В цілій Європі, змученій спідленням і здичінням людини, яке їй принесла хвиля нігілізму зі Сходу (бо відтам черпав гітлерівський режим надхнення, зразки і методи), щораз голосніше виявляється туга за піднесенням людини, туга за людськими умовинами життя. Ця туга доведе до відродження гуманізму в Європі. Україна якраз завдяки тій чарівній силі, яку відчув польський мазур, зможе зайняти одно з передових місць в грядучому ренесансі Європи.

Але той український гуманізм мусить відродитися вже сьогодні серед нас самих у щоденному житті. Той гуманізм може стати одним з головних засобів у боротьбі з комплексом меншовартости. Бо на той комплекс хворіють тільки такі з-поміж наших людей, які не чують себе повноцінною людиною. Тому українці, які розуміють нещастя, що походять з комплексу меншовартости, повинні впливати на інших, щоб створювати таке середовище і таку духову атмосферу, де українські люди почували б себе справді людьми. Всюди, починаючи з родинного середовища і школи, повинен віяти дух пошани для людини і визнання її основних прав, повинна діяти тенденція підносити, а не знижувати людську гідність. Українець повинен відчувати, що передусім свої трактують його як людину, а не раба-наймита, суб'єкта без усяких прав і амбіцій. Він повинен бачити, що серед

своїх він може почувати себе як серед справжніх людей.

Під тим кутом треба писати популярні підручники матерям, а ще більше батькам про те, як вони мають виховувати своїх дітей, щоб не тільки тіло було здорове, але й дух. Не одній дитині вже батьки засіяли зародки комплексу меншовартости або не розвинули а, протинвно, знищили в її душі ті підстави, які мають дати їй в житті певність виступу й довір'я до власних сил.

Під тим же кутом треба підручників для українських педагогів і всіх тих, що мають відношення до виховного діла і взагалі до молоді. Школа й організації молоді можуть мати рішальний вплив на плекання українського гуманізму, на піднесення української людини і пошану для її гідности. А це головні засоби проти комплексів.

Під тим кутом треба підручників для українських шефів — шефів товариств, установ, бюр, фабрик. Кожен шеф тому, що має підлеглих собі людей, може виконати велике виховне завдання. Він може, з титулу свого становища, розвивати в своїх підвладних рабські нахили або протилежні; може в своїм середовищі консервувати комплекс меншовартости, або його викоріювати. Людина, яка звекає держатися гідно супроти власного шефа-українця зможе легше прийняти гідну поставу перед чужинцями, навіть коли вони належать до володарів цього світу.

З одної крайности в другу

З одної крайности легше скочити в другу крайність, як зберегти здорову середину. Тому нераз бачимо, як людина, відчуваючи в собі комплекс меншовартости, хоче його позбутись, але вибирає найгірший спосіб: шляхом бунту проти комплексу, перескакує в протилежну скрайність до особистого або національного гошптаплерства. Це метода, яка хоче встидливо закрити рану плястром і закричати хворобу магічними приговорами, замість взятись до ґрунтового лікування. І одна й друга крайність рівно небезпечна, бо одна й друга засліплює ум і розкладає волю.

Українська історія як засіб проти комплексу

Одним з засобів проти ресентиментів, зокрема проти комплексу меншовартости, може бути наша власна історія. Але для того завдання мусить змінитися ставлення загалу до своєї історії та ставлення до України взагалі. Україну уявляє собі більшість наших людей зі становища сироти-безбатченка: Україна — бідна мати, ненька-небога, вивела своїх діток при битій до розі, хто захоче, той скубне, хто захоче, скривдить безкарно. І нема кому постояти за неї, безталанну. Кругом усе злії люди та нелюди. — Так якось вирвалось гетьманові Мазепі оте крилате слово про «чайку-небогу» і чомусь так сильно вкоренилось воно у свідомості пізніших поколінь. Може мудрий гетьман ще щось біль-

ше сказав про Україну? Чому ж саме та «чайка-небога» припала нащадкам так дуже до смаку? Бо вона підходить якраз під смак сирітки-безбатченка.

Погляд звичайного інтеліґента на історію України оформлений теж на підложжі того ресентименту. Минувшина нашого народу видається йому якась така бідна, невдачна й нещаслива, що він вкінці не знає, що з нею почати — чи прийняти її і будувати на ній, чи відкинути. Він неначе встидається її, хоч боїться голосно це сказати. Він не чує в ній подиху чогось великого. Правда, та великість часто мала трагічний характер, але в кожному трагізмі скривається якась велич. Він не бачить тих великих проблем, які доля ставила українському народові для розв'язки на його історичному шляху, нераз це були проблеми світового масштабу. І якраз багатство проблем, що ними виповнена наша минувшина, робить її такою цікавою не тільки для українця, але й для чужинця.

Тим часом чужинці краще за нас добачують велич нашої історії.

Німецький історик Фальмераер каже про нашу Київську Русь: Київ був осередком світового порядку в його слов'янським виданні.

Ганс Е., молодий німецький вчений, в якого я жив в часі берлінських студій, вернувшись одного дня з бібліотеки, каже мені з захопленням: «Я сьогодні вичитав, що це якраз ваші українці європеїзували Росію. Та це ж осяг на універсальну міру!»

Мій приятель, старий Сава К. — не старий, а давній (не любив, коли про нього казали старий), бо в його молодому серці жила ціла наша давнина — переповідав мені розмову з одним віденським лікарем, що його оперував. «Я, казав лікар, дуже ціню українську націю. Я подивляю культурні потенції вашого народу. Українська мова була два повні століття дипломатичною мовою на цілому сході Європи. Другою дипломатичною мовою в Європі була тоді тільки латинська!»

Великий Вольтер казав про українців: це нація козаків, які понад усе цінують свободу. Чи можна зробити якомусь народові кращий комплемент?

Філософ Гердер казав про Україну з захопленням: «Та ж це майбутня Геллада!» Чи можна бути кращої думки про будучність якогось народу?

Навіть Берестечко, яке через польське на-світлення стало для наших людей символом погрому, може бути елементом будуючим. Бо там теж творились великі діла нашої історії. Поперше, не було там погрому, полковник Богун випровадив з польського окруження всю регулярну армію козацьку, а це великий чин, по-друге, той же Богун в ролі наказного гетьмана показав себе в усій величі військового генія, був начальним полководцем і генеральним фортифікатором, політиком і дипломатом в одній особі, дав невмирущий приклад гідної постави вождя в ситуації, яка виглядала безнадійно. Портрет — Берестечко дало нащадкам «світлий

спомин героїства двісті непримиренних» — як це назвав один польський історик.

Тут не місце доказувати велич нашої історії, ані вичисляти великі діла наших предків, ані дошукуватись цікавих проблем в українській історії. Я хочу звернути увагу на те, що наша історія може бути одним з головних засобів в боротьбі з нашими ресентиментами, на зразок згадуваного вже Винниченкового швайцара. Але цю історію мусять нам показати в правдивому світлі наші історики, письменники, публіцисти. А найперше Україні треба «обмити лице», як казав Юрій Липа, а ще перед тим обмити власні руки, коли підходимо до неї.

Ресентименти — це неначе колода на ногах

бігуна або пута, що зв'язали крила птахіві, коли він хоче піднятись до лету. Це колода й пута, які ув'язнюють психіку даної спільноти в рамках певних хворобливих уявлень і не дають їй розмахнутись до нового змагу. Вони придавлюють її вниз тоді, коли треба піднятись психічно вгору. А нове національне відродження може прийти тільки в таких умовах, коли динаміка народного життя наставлена вгору — на постійне підвищування рівня, здобування щораз нових позицій, на піднесення, на нову творчість. В такому спрямуванні народньої динаміки якраз ресентименти є поважною перешкодою, тому вони такі небезпечні.

Основна причина німецького провалу

Написав д-р М. Зашківський

I.

Остання війна була кривавим змаганням не тільки армій, але теж світоглядів та суспільно-політичних систем. На бойову арену виступили три табори: 1) демократичний, репрезентований західньо-європейськими потугами та З'єднаними Державами П. А., 2) націонал-соціалістичний, чи пак фашистівський, репрезентований Німеччиною і Італією (у великій мірі теж Японією), 3) більшовицький, репрезентований Радянським Союзом.

У висліді несповна шестилітнього кривавого змагу дійшло до повного провалу націонал-соціалістичного (фашистівського) табору. Насувається питання, чому цей табір, а зокрема чому саме націонал-соціалістична Німеччина дізнала такої поразки, що просто перестала існувати як держава. Аджеж націонал-соціалісти були свідомі того, що їхні «революційні» гасла скорше чи пізніше мусять довести до збройного конфлікту з демократичним світом. Тож захопивши владу в свої руки, вони почали зброїтись та на всі лади приготуватися до війни. Цілий державний апарат наставили вони на воєнну підготовку, так, що з часом Німеччина перемінилась була в одну велику казарму і в одну велику фабрику зброї. А всеж-таки остаточний вислід мобілізації усіх її духових і матеріальних сил не увінчався успіхом.

Шукаючи за причинами повної програної Німеччини, можнаб навести цілу їх низку. Та нема сумніву, що головною, засадничою причиною програної було наскрізь фальшиве заложення націонал-соціалістичної доктрини, та побудованої на ній системи правління.

Націонал-соціалізм зродився був як реакція проти нездорових внутрішніх відносин у ваймарській республіці. Первісним його гаслом була боротьба з крайно-лівими течіями, головню з сильно поширеним у тому часі комунізмом.

Та побороючи комунізм, націонал-соціалісти перебрали від нього не тільки його методи боротьби, але опісля теж його організаційні форми. Коли порівняти внутрішню організацію, що її ввели у себе більшовики, з цією організацією, що її впровадили в Німеччині націонал-соціалісти, то побачимо великі подібності між обома системами.

Націонал-соціалісти прийняли засаду однопартійности. Тут-же слід завважити, що у системі однопартійности ні правне становище, ні тим більше фактична роля партії ніяк не подібні до ролі та правового становища політичної партії у демократичних державах. У тотальній системі партія є безпосереднім носієм влади, вона має великі державно-правні прерогативи, вона є не під-але надрядним чинником у відношенні до державної влади, точніше кажучи, до державної адміністрації. Так теж було і в націонал-соціалістичній Німеччині. Властива державна адміністрація в гітлерівській Німеччині була тільки зовнішнім виконним органом всесильної націонал-соціалістичної партії та її «фірера». Кожний державний функціонер мусів сліпо придержуватися напрямних і постанов партійного проводу, бо в противному випадку мусів рахуватися з неприємними для себе консеквенціями. Навести хочаби випадок з львівським віцегубернатором д-р Бавером, який за свою, до деякої міри окрему, політику заплатив життям. В націонал-соціалістичній дійсності діяла подвійна адміністрація, одна зовнішня, для постороннього світу, друга внутрішня, партійна, яка мала рішальний голос тимбільше, що стояла у тісній співпраці з політичною поліцією.

Не менша подібність існувала теж щодо розбудови поліційного апарату. Націонал-соціалісти вважали, що найбільше доцільним засобом правління є фізичний примус, тому теж розбудували широку та складну сітку поліційного апарату — тайна державна поліція, служба

безпеки, поліція безпеки і ін. Формально поліція була включена до міністерства внутрішніх справ, однак головний шеф поліції був самостійний, не підлягав компетенції міністра, але безпосередньо партійному проводові. Поліція, зокрема політична, мала широкі прерогативи не тільки у відношенні до сірого громадянина, але теж супроти державних функціонерів, не виключаючи і війська. Вона, як це вже було зазначено, встрявала в усі важніші справи державної адміністрації. Тайна поліція була паном життя і смерті кожного громадянина, не говорячи вже про нєнімців та чужинців. Націонал-соціалізм увів у життя окремі поліційні суди, які, не в'язані якиминьбудь правилами судового поступовання, засуджували тисячі людей, головнo чужинців, на смертні кари. Про інші методи терору, от хочби концентраційні табори, не говоримо, бо це вже добре знані справи. Загалом про погубні наслідки цієї поліційної системи не приходитьс'я багато говорити, бо вони очевидні. Тільки режим, який боїтьс'я власної тіні, хапаєтьс'я за цього роду засоби правління, які скорше чи пізніше мусять довести до краху.

Вкінці ще один чинник — військо. Теж на військо простягався вплив всесильної націонал-соціалістичної партії. У демократичних державах військо є понадпартійним чинником. Найвищі військові пости обсаджують тут найрадіше особами, незв'язаними з ніякою партією, але людьми, які завдяки своїм фаховим здібностям найкраще надаютьс'я на них. Та націонал-соціалізм пішов іншим шляхом. Не безпартійність, але приналежність до партії, а в кожному разі цонайменше прихильне наставлення до неї було міродайним для настановлення на відповідальні військові становища. Що більше, провід націонал-соціалістичної партії, хочаби забезпечити себе перед усякими неприємними для нього можливостями, створив окремі партійні військові частини, які під кожним оглядом були більше упривілейовані, ніж частини загального війська (Вермахту). Военна практика виявила погубні наслідки цього поділу збройної сили, що показалося наглядно, коли німецька армія перейшла до наступу до відвороту.

Так виглядав політичний режим, що його створив націонал-соціалізм. Багато дечого перебрав він з чужого взірця і в тому й була його слабкість. Європейське середовище не було сприятливим ґрунтом для цього роду системи.

Та не в політичному режимі лежала головна причина провалу націонал-соціалізму.

II.

Найслабшим місцем націонал-соціалістичної ідеології було відношення націонал-соціалізму до чужого, нєнімецького світа. Німці відомі з того, що вони ніколи не грішили надто великою вмiлістю зднувати собі прихильність інших народів. У відношенні до інших народів вони виявляли завсiди велику дозу розумiлостi і щтливостi. Такою теж була їхня дипломатія.

Та те, до чого додумались ідеологи націонал-соціалізму, та опiсля переводили в життя його

подвижники, було вже справжнім божевіллям. Спершу націонал-соціалістичні ідеологи, устами свого вождя, видвинули гасло — зєднання всіх німецьких земель без якогонебудь посягання на чужі землі. Підчас кампанії за прилучення Судетів до Німеччини Гітлер заявив був: «Не хочу мати ніодного Чеха, але теж не хочу, щоби хоч один німець належав до Чехословаччини». Як показала практика, сталося зовсім інакше!

Коли-ж націонал-соціалісти перевели в життя гасло зєднання всіх німецьких земель, видвинули вони новий клич — життєвий простір (Lebensraum), що було вже явним імперіалізмом.

Одночасно, щоби німецьке громадянство приготувати до виконання цього гасла, націонал-соціалісти створили міт про панівний німецький народ («Herrenvolk»). У німецького громадянина, а зокрема у німецьку молодь впокували переконання, що тільки німецький нарід є поновартісним, висококультурним народом, та що ця його духова й фізична вищність впливає з приналежності до германської раси. Натомість інші народи є меншевартісні або зовсім безвартісні, тому й німецькому народові припала історична місія — перебрати провід над іншими народами, стати новою порядкуючою силою в Європі, а то й в цілому світі.

Націонал-соціалісти поділили чужі народи на 3 категорії. Перша — це народи, що вправді не дорівнюють своїми вартостями німецькому народові, але все-таки здібні мати свою державу (це головнo народи германського і в часті романського походження). Друга категорія — це маловартісні народи, без потрібних моральних даних на те, щоби мати свою державу. Їм призначували ролю бути робучою силою для вищої німецької нації. Це головнo словянські народи. Вкінці третя категорія, яким націонал-соціалісти відмовили якихнебудь вартостей, а вслід за тим і права на життя (жиди, частково і цигани). З таким наставленням до чужих народів націонал-соціалісти вибралися на завоювання Європи.

Коли сягнемо до сторінок історії, то побачимо, що великі народи, які поширювали своє панування на чужі краї, старалися виправдати цей свій розрiст якимись загальнолюдськими мотивами, а то й інтересами даного краю, але не видвигали явно своїх власних, егоїстичних спонук. Вони старалися по можливості не дразнити місцевого населення, навпаки, з'єднати для себе якщо не усе населення, то принайменше якусь його частину. Так зокрема поступала Англія, яка завдяки цій зручній тактиці зуміла розбудувати світову імперію. Англійський імперіалізм ґрунтується на засаді компромісового узгiднення інтересів власних з життєвими інтересами других народів. Алеж навіть такий зовсім йому протилежний тип імперіалізму, як московський — і той розумів, що не можна явно й отверто говорити про свої егоїстичні цілі. Російські комуністи розуміли добре, що значать приманчиві кличі, звернені до інших народів. Тому теж видвинули вони гасло рівно-

сти всіх народів цілого світу; включно з т. зв. колоніальними народами. А що бойовим авангардом комунізму вважають вони пролетаріят, тож видвинули і друге приманчиве гасло «пролетарі всіх країн єднайтеся!» Не можна заперечити, що ця пропаганда є зручним засобом для імперіялістичних планів комунізму.

Англійська та американська політика в часі останньої війни зрозуміла як слід, яку велику вагу мають для остаточного висліді війни її моральні спонуки та її цілі. Вона була свідомо того, що перемогу матиме та сторона, яка має не тільки сильну зброю, але в першу чергу сильні ідеї, які можуть здобути людські серця других народів. От саме на цьому підложі зродилася відома Атлантийська Харта. У згаданій Харті говориться, що обі держави (Англія і ЗДА) не прямують до збільшення своєї території, що вони визнають за народами право надати собі такі форми правління, як цього вони собі бажають, що мають бути привернені суверенні права усім народам, яким ці права насильно загарбано і т. д.

III.

Нічого подібного не бачили ми у німецьких націонал-соціалістів. У своїх імперіялістичних задумах поставили вони явно ставку виключно на власні, німецькі сили. На опінію чужих народів, на їхні настрої, вони зовсім не звертали уваги і тих настроїв не доцінювали. Коли Німеччина почала війну з Рад. Союзом, появилася була з цього приводу відозва Гітлера. Цю війну він оправдував виключно німецькими інтересами. Поза короткою згадкою про обіцяну свободу релігії для підсоветських народів, не було в ній ніяких інших обіцянок чи кличів політичного, соціального чи навіть культурного характеру.

З часом самі націонал-соціалісти побачили свою помилку. Вони зрозуміли, що теж у відношенні до чужих народів треба видвинути якесь позитивне гасло. І ось націонал-соціалістична пропаганда додумалася до такої пропагандивної чічки у формі ідеї «Нової Європи». Та нігде і ніколи не сказала націонал-соціалістична пропаганда, як саме має виглядати ця «Нова Європа». Не диво, що європейські народи вкладали в цю фразу такий зміст, який давала їм фактична політика та поведінка німців.

Націонал-соціалістичні ідеологи створили міт про панівний німецький нарід, знов-жеж націонал-соціалістичні юристи, що працювали над кодифікацією нового германського права, прийняли в його основу тезу: «Правом є те, що хосенне для німецького народу, безправ'я — що йому шкодить». До чого мусіло довести практичне застосування цих засад — не важко вгадати.

Головний ідеолог націонал-соціалізму, Розенберг, у своєму творі «Mythos des XX. Jahrhunderts» каже, що вся чужа земля, на яку вступив німецький вояк, стає німецькою, тобто німецькою не тільки у державно-політичному, але й приватно-правному розумінні. Ця засада лягла в основу німецької акції виселювання.

Все движиме і недвижимо майно виселеного переходило на власність чи в посідання німецьких колоністів. Що ця акція мусіла викликати страшну лють у місцевого населення — річ самозрозуміла. Вигнані зі своїх господарств селяни ставали найбільш активними піддільниками. Тут німці розпутали сили, які сьогодні вдаються по них у цей самий спосіб.

Не менше драстичною була теж справа примусового вивозу чужинців на роботи до Німеччини. Зокрема методи, що їх приміювали німці на сході, пригадували часи, коли татари схоплювали людей в ясир. Ще більше драстичною, але й злощасною таки для самих німців, була поведінка з полоненими. З початком німецько-советської війни німецькі комунікати постійно подавали вістки про масовий полон. В скорому часі німці мали кілька мільонів полонених. Здоровий розум вимагав, щоб з цими полоненими обходитися якнайкраще. Але зоологічна ненависть до чужинців не дозволила на це. Отже супроти полонених, головно зі сходу, застосовано засаду масового винищення шляхом виголодження. Не диво, що пізніші воєнні комунікати рідко коли згадували про полонених...

Щоби в очах чужого населення викликати респект до «панівного» німецького народу, націонал-соціалісти ввели повне відокремління німців від місцевого населення. Німцям заборонено було вдержувати приватні взаємини з місцевим населенням; для них були zorganizовані окремі, добре виряджені, крамниці і ресторани, вони мали окремі поїзди, чи вагони, окремі трамваї і т. д. Очевидно, німцям було це до вподоби, але водночас це була найуспішніша пропаганда проти них.

Займаючи широкі простори з різним чужоземним населенням, головно на сході, німці старалися опертись тільки на власних силах. Вони вводили там чисто-німецьку адміністрацію, німці займали всі відповідальні пости. Місцеві люди працювали тут тільки як технічні, помічні сили. Це вимагало цілої армії урядовців. Не диво, що на відповідальні пости попадали напів-грамотні, або морально безвартісні одиниці, які з часом ставали справжньою язвою для місцевого населення. Все це викликувало щораз то сильнішу реакцію населення, скріплювало підпільні акції, які з кожним днем прибирали на силі. У відповідь на це німецька поліція, а то й військо, проводило безоглядно репресії, які тільки загострювали положення, збільшували хаос та неспокій.

Вкінці ще на один момент слід звернути увагу. Коли почалася німецько-советська війна, народи зайнятих німцями територій хотіли організувати на них своє вільне життя, та свої військові частини. Та німці не хотіли на це ніяк погодитися. Коли ж опісля сильно роздутий німецький воєнний фронт почав тріщати і не було його чим латати, намагалися вони всякими способами поповнити свої ряди не-німцями, навіть носилися з думкою проголосити загальну примусову мобілізацію. Та тепер з того ніщо путнього не могло вийти, бо в міжчасі німецька дійсність викликала в місцевого

населення скрайно вороже наставлення до німців і воно звернулося проти них щораз більш активно.

Так то крайній національний шовінізм та національна зарозумілість, що їх виплекав націонал-соціалізм, поставили весь світ проти німців, не виключаючи і їхніх воєнних союзників. Не дивно, що серед чужих народів був загально поширений погляд, що німці спеціалісти у робленні собі ворогів. По програшу у першій світовій війні німці поруч ворогів мали теж і приятелів, які виявляли їм свої симпатії (напр. Голандія, Швеція та ін.). Після цієї війни німці зовсім осамітнені. Саме в цьому повному осамітненні їх трагічне положення. Не рахуючись зовсім з посторонньою опінією, нехтуючи чужими народами, довели до того, що всі народи поставлені тепер проти них.

Та бувби це шкідливий шовінізм, коли хто

небудь після злочасного націонал-соціалістичного експерименту, добачував би у німців тільки злі сторінки, а ніяких добрих. Ніхто не може заперечити, що в історії німці внесли великий вклад у скарбницю європейської культури. Вони, хочби завдяки їхній чисельності, є в Європі чинником, над яким не можна перейти до денного порядку. Нема сумніву, що скорше чи пізніше дійде до національного, культурного та політичного відродження німецького народу. Та це відродження не може відбутися під ідеологічним прапором скомпромітованого націонал-соціалізму, з його поділом народів на німців «іберменшів» і ненімців — «унтерменшів». З останньої програної війни, зі свого повного провалу та осамітнення німці мусять зробити далекойдучі висновки, якщо не хочуть, щоби подібна, чи може ще гірша історія повторилася.

ТОЛЕРАНЦІЯ І РОЗУМ — РЕЧІ ПОТРІБНІ...

Написав Василь Бродич

Релігійна справа була все одною з найбільш дразливих і тонких струн людської душі. Вона до деякої міри перевищала навіть справу національну, маючи ширший обрій і дальшу мету. Тому підхід до цієї справи повинен бути дуже обережний, щоб ніжна струна людської душі, заторкнена посторонньою рукою не забриніла фальшиво, а то й не порвалася зовсім.

Вже третій рік живемо на вигнанні, в чужій країні, серед різних чужинців, збиті, столочені в тісних кошарах таборів, без права свобідного виїзду, в більшості без нормальної праці. Живуть побіч себе люди різних характерів, навиків, фахів, станів, а навіть світоглядів та громадського виховання. Не диво, що кожний день приносить багато непотрібних, а то й шкідливих скреготів. Люди доброї волі і глибшої думки стараються, як мога злагіднювати ті скреготи, ставлячи перед очі загалу дальші цілі, більш важні і гідні більшої витрати енергії.

Живе по таборах і дві релігійні групи українців: уніяти і православні. Пригнала їх на чужину одна і та сама національна трагедія, присвічує їм один і той самий національний ідеал, жде одна і та сама емігрантська доля, чи — в ідеальнім випадку — один і той самий поворот у свобідну батьківщину.

Здавалось би, що в таких обставинах не буде місця на релігійну нетолеранцію. Здавалось би, що ті два українські віровизнання житимуть поруч, не присікаючись до себе та не роблячи речей прикрих для ока й вуха не

тільки свідомих українців, а й сторожких та й спостережливих чужинців.

На початку еміграційного життя справді так було. Страх за фізичне збереження себе й своєї родини відбрав був людям охоту до релігійної дрібничковости, нетерпимости і підзорливости. Обидва віровизнання готові були кожночасно помагати українцям, без уваги на те, чи вони православні, чи католики. На те маємо багато доказів і вони послужать колись за документ, що ми вже в 1945 р. були досить зрілим і розумним народом. Дедалі справа почала псуватися. Вплинули на те всілякі обставини — від невідрадного емігрантського життя починаючи, на нетолерантних короткозорих одиницях кінчаючи. Люди почували себе, раптовно і неоправдано, загроженими в своїх релігійних переконаннях, (точніше не так у своїх, як у переконаннях своїх знайомих), а там і побачили загрозу для свого віровизнання взагалі. Слідом за тим почалася „оборона“. Колись, де не було священника одного віровизнання, всі ходили на Богослуження другого, співали разом і „Христос Воскрес“ і „З нами Бог, розумійте язичи“, і „Боже великий єдиний“, — і не було з цього ні віровизнанням і народові шкоди. Тепер, дехто вважає, що ліпше не піти на ніяке богослуження, як піти до церкви другого віровизнання!

Чи це добра підготовка до тяжкого емігрантського життя в пампасах Аргентини, пралісах Бразилії, чи борах Канади?..

Бувають випадки, що уніятські священники

якогось табору заявляють у часописах, що вони не вітали українського православного владуку з нагоди його відвідин у таборі.

Бувають і — маємо прикру надію — будуть бувати.

Трапляються православні проповіді про те, що українцями є тільки ті, які кажуть „бачити“, а не „видіти“, ставлять „ся“ після дієслова, а не перед ним, слово „свобода“ наголошують на складі „бо“, а не на складі „да“.

Да, да!..

А там — „ідіже ність болізни, ні печали, но жизнь безконечная“ — два великі українці, Митрополит Шептицький і Митрополит Липківський, тільки похитують розумними головами.

І не пригадує собі Митрополит Шептицький, щоб жиди дорікали своїм рабінам за те, що вони вітали його при нагоді приїзду в якесь галицьке містечко, або щоб хтось із українців негодував на нього за те, що Митрополит прикладав пальці до тори... А зате пригадує собі, що протест проти ревіндикації православних храмів на Холмщині стрінувся з признанням і православних і католиків — очевидно, не враховуючи сюди ніяких непоміrkованих одиниць. Пам'ятає він, що православні владики, втікачі з окупованої большевиками України, прийняли без страху за своє визнання, його гостину і каплицю для своїх Богослужень.

Так само не пригадує собі Митрополит Липківський, щоб колинебудь говорив проповіді про вплив наголосу на національну приналежність. А зате пригадує собі, що хотів відвідати 1920 р. Митрополита Шептицького, вважаючи його в першу чергу за українського патріарха. Він пам'ятає добре і мило згадує, що на Великдень 1920 р. заповнили галицькі уніяти половину Собору св. Софії в Києві, вдячні Богові, що дозволив їм вислухати в християнському храмі великодне Богослуження.

Не зважаючи на те все, ніхто не буде заперечувати, що Митрополит Шептицький не хотів бачити всієї України уніятською, като-

лицькою, а Митрополит Липківський автокефальною, православною.

В бригаді УСС був у р. 1919-20 військовим духовником о. Осип Каровець, ігумен чина св. Василя Великого. Він не побоявся стати з православним священиком до спільної відправи на гробі отамана повстанців, а потім, на просьби селян, відправити парастаси і на інших гробах. Пів року пізніше він зайняв римо-католицький костел у Браїлові і там відправляв Богослуження для християн. На його розумні і щиро християнські проповіді ходили й уніяти, і православні, і римо-католики.

Все це тільки дробі з численних прикладів толеранції і розуму — речей, таких потрібних у тяжких часах для нації.

Чи маємо ми ці речі забувати в час може найтяжчий, який колинебудь переживав наш народ?!

Живемо на міграції покищо в німецькому світі. Який той світ не був би, все ж таки в ньому чимало гідного уваги, а то й гідного наслідування. На жаль ми дуже часто не беремо собі чужого за приклад, а навіть не цікавимося тим. Ми все були мудріші і ліпші від сусідів (у нашому власному понятті!), то й не навчились брати добрі зразки від сусідів. А навчитися могли б і тепер чогось...

Німці видають кілька християнських журналів, де поміщують свої статті і католицькі і протестантські автори. Католицький журнал мюнх. дієцезії „Kirchenzeitung“ помістив недавно статтю про православну церкву, як про єдине в нинішні часи забороло християнської моралі та етики на сході.

А ми?

Чи була бодай спроба видавати спільний український християнський журнал?! Чи помістив би котрийсь із українських конфесійних журналів таку статтю, як мюнхенський католицький журнал?

В однім і другім випадку — ні!

Бо в нас люди мають амбіцію бути більше папські, як сам Пана римський, і більше патріярші, як сам Патріярх царгородський.

Вести реальну політику, в ліпшій значенні цього слова — ідеал кожного практичного політика. Практична політика не забава, не «мистецтво для мистецтва», вона ставить своїм завданням служити живому життю народа, здобуваючи йому нові фундаменти для розвитку матеріальних і духових сил, для поступу на дорозі добробуту, сили, щастя. Ніякий практичний політик не схоче робити зі свого народа мученика ідеї, розпинати його на хресті якоїсь

абстрактної теорії, жертвуючи його живими реальними інтересами для якоїсь доктрини. Але з другої сторони не досить мати охоту, але треба мати в самих обставинах змогу вести таку реальну політику, то значить здобувати дійсні реальні вартості своему народові, не окупуваючи їх ціною народньої честі і гідності, або зрадою основним підставам народнього життя.

Михайло Грушевський, 1909.

Психологія революційної товпи

Написав Гюстав Ле Бон

В соті роковини народження французького вченого даємо виімок з його творів. Розважання Ле Бона про психологію революційної юрби такі актуальні, наче вони вчора написані. Подасмо їх українському читачеві, бо вони дають ключ, щоб розуміти не одну загадку, яку ми оглядали власними очима в часі останніх бурхливих років. Ле Бон — основоположник нової науки про психологію маси. Його найбільше відома книжка це „Psychologie des foules“ (психологія мас), появилася 1895 р., до 1921 мала 27 видань, переложена на різні мови. Досліджуючи психологію маси, Ле Бон черпав матеріяли з французьких революцій, а повстання паризької комуні переживав сам особисто. Але закони людської психіки всюди однакові, таксамо й закони психології маси. Тому твори Ле Бона це необхідний помічник, щоб зрозуміти кожний масовий рух. Інтересно пригадати, що гітлерівська влада заборонила в Німеччині „Психологію мас“. Щойно тоді звернули люди увагу на разячу подібність між гітлерівською пропагандою і описом масової демагогії в творі Ле Бона з 1895 року.

Редакція.

1. ЗАГАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ТОВПИ

Яке б не було походження революцій, вони досягають повного ефекту лише тоді, коли захоплять душу більшости. Бо вони є наслідком психології товпи. Хоч я вже в іншій праці досить докладно розглянув психологію колективу, мушу одначе нагадати ще й тут її головні закони.

Людина, являючись частиною товпи, дуже відрізняється від людини ізольованої. Її свідомість індивідуальність зникає зовсім в несвідомій душі товпи. Матеріальний контакт не конче необхідний, щоб одиниці дати склад думки товпи. Щоб його створити, досить загальних пристрастей та почувань, викликаних певними подіями.

Наскоро зформована колективна душа є дуже спеціальним сполученням. Головною рисою її є те, що вона перебуває цілком під впливом несвідомих елементів, які підлягають особливій логіці, а саме: колективній логіці.

З інших характерних рис товпи треба ще згадати про її безмежну легковірність, її перебільшену сентиментальність, повну нездібність передбачити та недоступність її для розумової аргументації. Настирливі упевнення, духова зараза, повторювання та авторитет є майже єдиними засобами переконати товпу. Дійсність та досвід не мають жадного впливу на неї. Можна примусити товпу зробити все, що хочемо. В її очах все є можливим.

З огляду на надзвичайну чутливість товпи, її почування, лихі чи добрі, завжди страшенно перебільшені. Ця чуттєва перебільшеність ще дужче зростає в епохи революцій. Найменше підбурювання штовхає товпу до скажених вчинків. Її легковірність, така велика в нормальні часи, зростає ще більше; найнеймовір-

ніші оповідання приймаються за щирю правду.

Всі ці риси показують, що людина в товпі спускається на дуже низький щабель цивілізації. А ставши дикуном, вона виявляє його хиби і його гарні риси: вибухи жорстокости, та разом й ентузіязму й героїзму. З інтелектуального ж боку товпа завжди стоїть нижче від окремої людини. З морального ж та чуттєвого — товпа, навпаки, може бути вища від окремої людини. Товпа може так само легко зробити злочин, як і акт саможертви.

Характери осіб зникають в товпі, а її вплив на одиниці, з яких вона складається, дуже великий. Скупий стає щедрим, скептик — віруючим, чесна людина — злочинцем, боягуз — героєм. Силу прикладів таких змін дає наша Революція.

Ставши членом якогось журі або парламенту, колективна людина видає вердикти або голосує за такі закони, про які в ізольованому стані їй напевно й не снилося.

Найхарактернішим наслідком впливу колективу на індивідууми, що його складають, є об'єднання їх почувань та бажань. Ця психологічна єдність дає товпам велику силу. Сформування такої єдності думки походить найбільше з того, що в натовпі почуття, жести та вчинки дуже заразливі. Прояви зненависти, люті чи любови приймаються й повторюються товпою в туж мить.

Звідки ж беруться ці загальні почуття й бажання? Вони розносяться пошестю, але для започаткування тієї пошести необхідним є один вихідний пункт. Цю роллю виконує ватажок. До розгляду його діяльності в революційних рухах ми зараз приступимо. Товпа без ватажка — сотворіння аморфне, нездатне до жадної акції.

Знання законів, що кермують психологією товпи, є необхідне, щоб зрозуміти події нашої Революції, зясувати собі поведження революційних зібрань та ті дивні зміни в людях, які брали в них участь. Під впливом несвідомої сили душі колективу, вони казали найчастіше не те, що хотіли сказати, і голосували за те, за що ніколи не подали б голосу.

Хоч закони колективної психології й бували відгадані інстинктом державних мужів, проте мусимо сконстатувати, що більшість урядів їх не знала і не знає ще й досі. Від цього незнання багато з них і впало так легко. Коли бачиш, з якою легкістю, якимсь невеличким повстанням, були скинуті деякі уряди, особливо Люї Пилипа, то небезпека ігнорування психології колективу стає особливо ясною. Маршал, що у 1848 році командував військом, якого було більше ніж треба, щоб оборонити короля, напевно не знав, що як тільки допустити товпу змішатися з військом, воно, паралізоване підбурюванням та революційною заразою перестав виконувати свої обовязки. Він не знав і того, що

товпа страшенно чутлива до престижу, і щоб вплинути на неї, треба розгорнути силу війська, яке зразу загальмувало б ворожу демонстрацію. Він не знав так само й того, що всяка товпа мусить бути зразу ж розігнана. До цього всього доходили досвідом, але в той час не зрозуміли ще тої науки. Підчас-же Великої Революції про психологію товпи ще й не думали.

2. ЯК СТАЛІСТЬ ДУШ РАСИ ОБМЕЖУЄ ХИТАННЯ ДУШ НАТОВПУ

Народ, зрештою, може бути прирівняний до товпи. Він має певні риси її характеру, але хитання цих рис обмежене душею раси. Ця остання зберігає певну сталість, незнану недовговічній душі товпи. Коли народ має прадідівську душу, усталену довгим минулим, вона завжди панує над душею товпи.

Народ відрізняється від товпи ще тим, що він складається з ряду груп, де кожна має різні інтереси і різні пристрасти. В товпі, в повнім розумінні цього слова, наприклад на народнім вічу бувають навпаки одиниці, які можуть належати до соціально різних категорій.

Народ видається часом таким же метушливим як і товпа, але не треба забувати, що за його метушливістю, за його ентузіазмом, його насильствами та руйніцтвом непохитно стоять консервативні інстинкти, які підтримує душа раси. Історія Революції та наступних часів показує, як консервативний дух запанував над руйніницьким. Не один режим, розбитий народом, був згодом ним же й реставрований. На душу народа, себто на душу раси, не так легко вплинути, як на душу товпи. Способи впливу тут посередні і вимагають довшого часу (часописи, конференції, промови, книжки і т. інше). Зрештою елементи переконання зводяться завжди, до тих вже описаних нами вище: упевнення, повторювання, авторитет та зараза.

Духова зараза може охопити в мент цілий народ, але найчастіше вона розповсюджується поволі від групи до групи. Так пропагувалася Реформація у Франції.

Народ далеко важче сколотити, як товпу. Хоч певні події — образа національного почуття, загроза ворожого наступу та інше — можуть його підняти враз. Подібні явища були сконстатовані кілька разів підчас Революції, особливо в епоху нахабного маніфесту, який кинув Герцог де Брюнвік. Цей останній дуже мало знав психологію нашої раси. коли кидав свої погрози. Він не тільки пошкодив справі Люї XVI, але й своїй власній, бо його виступ поставив на ноги проти нього цілу армію.

Цей раптовий вибух расових почувань помічається, зрештою, у всіх народів. Наполеон не зрозумів зовсім їх сили, коли робив наступ на Іспанію та Росію. Легко розпорошити нетрівку душу натовпу, але все є безсиле проти сталої душі раси. Відомо, що російські селяне були байдужими, грубими та дуже затурканими, а проте, на першу звістку про ворожий наступ, вони зовсім змінилися.

Поміж характерними рисами народньої душі

треба взяти на увагу ще те, що вона у всіх народів і по всіх віках переповнена містицизмом. Народ завжди віритиме, що вищі створіння, божества, уряди або великі люде, мають силу перемінити речі по своїй волі. Ця містична сторона викликає у нього сильну потребу боготворити. Йому треба фетиша: особу або доктрину. Ось через що, загрожений анархією, він вимагає спасителя Месію.

Так само як товпа, лише повільніше, переходить народ від боготворення до зненависти. Герой такої епохи може дочекатися прокльонів. Ці зміни у народній оцінці політиків зустрічаються в усіх народів. Історія Кромвеля дає нам чудесний приклад.¹⁾

3. РОЛЯ ВАТАЖКІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ РУХАХ

Усі відміни товпи: однородна і змішана товпа, зібрання, кльоби та інше, є, ми вже це часто підкреслювали, агрегатами нездібними ні до єдності ні до виступів доти, доки вони не знайшли собі пана, який ними кермував би. Я вже показував у іншому місці, наводячи певні психологічні досвіди, що несвідома душа товпи видається звязаною з душею ватажка. Цей останній дає їй єдину волю і вимагає від неї абсолютного послуху.

Ватажок впливає на товпу особливою сугестією і від неї залежить і його успіх. Багато досвідів показують, як надзвичайно легко загіпнотизувати колектив.

Відносно до впливу ватажка, товпа то зберігає спокій, то впадає в лють, стає злочинцем або героєм. Ці різні сугестії можуть мати часом раціональний вигляд, але мають тільки сповид раціональності. Товпа звичайно не піддається жадним доказам; єдиний спосіб вплинути на неї, це утворити відповідний настрій, впливаючи на її уяву.

Історія Революції показує на кожній сторінці, з якою легкістю товпа іде за найбільш протилежними імпульсами різних своїх ватажків. Ми бачимо як вона з рівним захопленням плеще тріумфові Жирондистів, Ебертистів, Дантонистів та терористів, як і їх послідовному упадкові. Можна, зрештою, бути певним того, що товпа ніколи нічого не розуміла у всіх тих подіях.

З боку мало помітно ролі ватажків, бо вони звичайно працюють з укриття. Щоб краще її зрозуміти, треба досліджувати її в сучасних подіях. Тоді констатуете, з якою легкістю ватажки викликають величезні народні рухи. Ми не кажемо тут про страйки поштовиків та сажотрусів, які можна пояснити незадоволенням затрунених, але про такі події, в яких товпа зовсім незаінтересована. Наприклад те народне заворушення, яке викликало кілька соціалістичних ватажків серед паризького населення на другий день по виконанню присуду над анар-

¹⁾ Скинувши династію й одкинувши корону, він був похований як король серед королів. Два роки пізніше його тіло витягли з могили і відтята катом голова його була причеплена на воротах парламенту. А зовсім недавно поставлено йому пам'ятник.

хістом Ферером в Іспанії. Ніколи французька товпа про нього до того й не чула. В самій же Іспанії та подія зійшла майже непомітно. А в Парижі підбурювання кількох ватажків ви-старчило, щоб кинути справжню народню армію проти еспанського посольства, щоб його спалити. Треба було частини гарнізону, щоб його врятувати. Енергійно відкинуті військом, повстанці обмежились тим, що спустошили кілька крамниць та збудували кілька барикад. Ватажки ж на цім ще раз показали свій

вплив на товпу. Зрозумівши, що спалити чужо-земне посольство було б дуже небезпечно, вони загадали на другий ранок мирну маніфестацію, що було так само слухняно виконано, як і бурх-ливе повстання. Не треба кращого прикладу, щоб показати, яку роллю відіграють ватажки і як піддається їм товпа.

Історики, від Мішле до Оляра, які виставля-ли революційну товпу як самостійний чинник без провідників, і не підозрівали яка її пси-хологія.

Куди йде південна Америка

Написав Жорж Рез

Передаємо цю статтю з лондонського місячни-ка „Верльд Ревю“, що має півтора мільйона на-кладу. Українське громадянство повинно знайо-митись з проблемами інших континентів, бо сьо-годнішнє політичне думання це думання гльо-бальними масштабами й європейські справи зв'я-зані нерозривно з основними питаннями інших континентів. Крім того південна Америка викли-кує серед нас живий інтерес ще з огляду на можливості переселення.

Редакція

Клопоти з назвою — Європейці не знають Америки

«Ми всі латинці» — кажуть громадяни Буенос Айресу і Сантіяга, а люди з Монтевідеа пого-джуються з ними. Але чи дійсно можна говори-ти про Перу, Мехіко, або Колумбію, як про ла-тинські краї? Чи не переважають у цих краях індійські впливи? Дискусія про правильну наз-ву продовжується, хоч не довела досі до одної устійненої назви. А в практиці втерся вислів, який не має ніякого зв'язку з дійсністю. Одне певне, що наші поняття про новий світ, про брак традицій в американців і про подібність всіх неанглосаксонських народів в Америці — ви-творюють небезпечний міт. Через ті упрощення не знаємо дійсного розвитку цих різних країн. Ось преса і політика часто говорять про «пів-денно-американський бльок». Але чи дійсно існує такий бльок? Чи є дійсна єдність між кра-ями південної Америки, або між країнами, що говорять по-іспанськи? Без сумніву в часі воєн за незалежність (1810—1826) була дійсна єдність інтересів та почувань. І хоч вона тривала ко-ротко, проте ці візії ще сьогодні живі і ними можуть одушевлятися навіть дуже низькі ду-ші. Ніщо дивного, що від того часу постійно від-живають спроби відновити ту єдність, яка тоді так нагло спалахнула.

Чи може прийти об'єднання з півночі? Вклад ЗДА в розвиток цивілізації пів-денної Америки

Ніяка країна не змагала так послідовно до об'єднання південної Америки як ЗДА. Їм при-

свічувала ідея з'єдинення цілої західньої пів-кулі, а їх подивугідний розвиток причинявся тільки до скріплення тієї політики, що її пер-шим речником був Монро а Рузвелт повів її ба-гато далі. Результатом тієї політики — так господарським як і політичним — був акт, під-писаний в Мехіку 1945.

Але довгі роки політика Вашингтону була, по заслугі, відома, як політика «долярової дипло-матії». І ще навіть тепер капіталісти північної Америки цікавилися передовсім новими ринка-ми в південній Америці та зисками, які можна з них здобути. Експлуатація ресурсів їх сусідів інтересує їх постільки, постільки це корисне для їх гешефтів. Але мимо того було б неспра-ведливо приписувати пан-американській полі-тиці ЗДА тільки егоїстичні мотиви. Незалежно від скептицизму багатьох європейців в тій по-літиці є певна доля ідеалізму. Люди часто пе-реочують факт, що уряд ЗДА разом з різними філантропійними товариствами північної Аме-рики видав у минулому мільйони доларів на бу-дову доріг, шкіл, на боротьбу з малярією, на розбудову природних багатств в різних краях південної Америки. Цей вклад надзвичайно причинився до того господарського і суспільно-го поступу, що його сьогодні бачимо від Мехіка до Чіле і від Уругваю до Перу. Навіть діяль-ність північно-американських торговельних спі-лок в ділянці гігієни і житлових умовин, хоч часто має посмак опікуництва старшого — це ко-нечний крок вперед до піднесення життєвого рівня мас. А Пан-американська Повітряна Спіл-ка зв'язала тісніше зі собою 22 республіки за-хідньої півкулі, пов'язуючи в кількох годинах краї, між якими подорож тривала давніше тиж-ні і навіть місяці.

Коли подивляємо в Вашингтоні велетенські розміри палати Пан-американської унії й огля-даємо, як гордо повівають на вітрі прапори 22 республік, могли б ми повірити, що пан-американська єдність — це дійсність. Так само, коли ви їдете пан-американськими автострада-ми, що перехресцюють цілу Америку, ви не мо-жете опертись могутньому враженню від цього здобутку. Але досить переїхатись по краях на

південь від рівника, щоб побачити, що не тільки пан-американське, але й південно-американське об'єднання далеке від дійсності.

Для цього є причини не тільки географічні (з Нью-Йорку до Буенос Айресу понад 6.000 миль) але й політичні та господарські. Майже всі промисловці Аргентини й Чіле жахаються тої хвилини, коли індустрія північної Америки починає заливати південно-американські ринки своїми виробами. Перу щораз більше тривожиться на вид того, як нафта і мідь мандрують на північ. Аргентина відмовляється коли Вашингтон хоче насильно накинути їй його політичні ідеї.

Інтелектуальні та правлячі верстви південної Америки переконані про культурну і моральну вищість їх латинської цивілізації. В їх очах спосіб життя в ЗДА є без порівняння нижчий від їхнього стилю. Ця еліта — глибоко католицька — говорить по-іспанськи, її друга мова французька — до сьогодні править в усіх краях південної Америки. І хоч вона свідома потреби тісних економічних взаємин з'єднаними Державами, ніхто не прийняв би об'єднання з півночі.

Соціальна революція. — Вплив Радянського Союзу

В тому самому часі відбувається в південній Америці соціальна революція, яка не має прецеденсу. Продовж останнього десятка літ щораз приходять до значення робітничі маси і починають грати з дня на день важнішу роль в політичному житті майже кожної країни. Зустріч з трейд-юніонами південної Америки та розмови зі звичайними громадянами виявляють, що вплив З'єднаних Держав між робітництвом південної Америки — другорядний. Воно радше звертає свої очі в сторону Радянського Союзу. Але тільки віддаль робить цей «земний рай» таким привабливим. Працюючі маси того підконтиненту в більшості неграмотні і без політичного досвіду, очікують від московського комунізму здійснення своїх найбільш диких мрій. Поруч впливів північно-американських і німецьких (які ще досі мають свою силу, хоч Німеччина побита) треба від сьогодні узгляднювати теж і російські елементи, якщо хочемо правильно оцінити південно-американські відносини.

Мехіко і Перу. — «Америка мусить перестати дивитися на Європу»

Поруч З'єднаних Держав є тільки три країни в Америці, які мають реальний вплив назовні. Перша з них Мехіко, де дуже ревно переведено соціальні реформи. Це одинокий край в Америці, який поставився просто й щиро до проблеми індіан. Значні успіхи уряду Кардени і його наслідників у зрівнянні обох елементів — іспанського й індіанського — серед населення країни мали сильний відгомін в сусідніх краях. Дехто натякає, що Мехіко змагає до перегрупування і переорієнтації держав середньої Америки. Це неправдоподібно, бо мекіканці занадто

зосередились на свої внутрішні проблеми, щоб морочитись змаганнями за провід в об'єднанні латинської Америки. Але незалежно, від того мекіканські провідники робітничого руху мають значний вплив на трейд-юніони південної Америки.

Здається, що те, від чого відсувається Мехіко, Перу хоче взяти добровільно на себе. Один з найінтелігентніших мужів цілої Америки, Гая де ля Торре (голова А. П. Р. А.*), підняв боротьбу за об'єднання спершу іспансько-індіанських країв, а недавно (після того, як змінив ворожу поставу до ЗДА) за єдність усіх трьох Америк.

Де ля Торре подорожував довгий час по Європі. Сьогодні його партія грає поважну роль в перуанському уряді. На його думку, Америка мусить перестати дивитися на Європу; прийшов час «думати континентами», а перший крок до цього — здавлення всіх тих моральних і матеріальних перепон, що ділять континент внутрі. Однак авторитарна постава його партії відужила багатьох симпатиків, а не вигідне географічне положення Перу обмежує вплив де ля Торре.

Кожний край південної Америки свідомий того, що народ, який бажає взяти провід в акції континентального об'єднання, мусить мати корисне положення як географічне, так і господарське. А крім того — найважливіше — мусить мати довір'я всіх сусідів. Бразилію загалом люблять і поважають, але через її мову вона відпадає від цього змагання. Одинокий край, який поважно входить до уваги в цій справі, це Аргентина. Тому сьогодні її сусіди так уважно прислухуються до того, що діється в Буенос Айресі.

Аргентинська проблема

Аргентина — це дійсно сьогодні проблема. Це enfant terrible американського континенту. В Боготі, Лімі чи Сантіяго, не згадуючи вже про Вашингтон, не можна вести ніякої поважної розмови, не заторкнувши Аргентини. Найбільш опановані мужі, здається, тратять міру в осядах, які звичайно переборщені, а то й зовсім дикі. В Буенос Айресі або «все в найкращім порядку», або «там править терор фашистів». Але в загальному, абстрагуючи від різних проявів занепокоєння і зависти в відношенні до «більшого брата» з півдня, найбільш поширене почування — це подив.

Об'єктивні умовини Аргентини найбільш сприятливі серед усіх країв південної Америки. Все населення, за виїмком кількох тисяч — біле. Країну можна в багатьох відношеннях порівняти зі ЗДА. Земля багата, і хоч Аргентина має тільки 15 міль населення супроти 140 міль в ЗДА, спосіб життя обох — подібний. Тут і там те саме зухвале багатство, та сама безжурна постава до майбутнього, той самий контраст між переповненими містами і порожніми велетенськими областями. Аргентина має один шанс перед ЗДА — вона щойно починає свою кар'єру

*) Alianza Popular Revolucionaria Americana.

великої модерної держави. Щобільше, це оди-нока нація в південній Америці, яка не є за-лежна від ЗДА в своїм удержанні. Не тільки її культура європейська, але її найбільш сутєві зв'язки, це зв'язки з Англією і другими краями західної Європи, а від тепер і з Бразилією. Зріст індустріалізації, що її спомогає уряд Пе-рона, ще скріплює її незалежність супроти пів-нічного колоса. Сьогодні, коли бачимо в Буенос Айресі процесії чужих торговельних місій, то стверджуємо, що Аргентина стала одною з най-багатших житниць світу. Тому не диво, що во-на видержала в 1944-45 р. могутній натиск з бо-ку ЗДА. Не зважаючи на їх погляд про автори-тарний характер аргентинського режиму, сусід-ні краї радше вдоволені з того, що чують, як «сильніший брат» голосно говорить те, про що вони тільки пошптують.

Для малих південно-американських республік притягаюча сила Аргентини значна, а з її боку видно свідоме зусилля не бути глухою на за-клики з-поза краю. Але в останньому часі уряд Перона став дуже мовчазний у зв'язках зі своїми сусідами і може було б завчасно ставити гороскопи майбутнього розвитку, бо це залежа-тиме в великій мірі від міжнародньої ситуації. Варто підкреслити, що недавно оголошений п'я-тирічний плян звертає пильну увагу на військо-ві справи й на розбудову дипломатичної та кон-сулярної служби. З цього, як також зі зросту активності Аргентини в ООН, можна вносити, що вона схоче грати важливішу роллю в міжна-родніх взаєминах, а зокрема між краями пів-денної Америки.

Диспропорція між людиною і природою, проблема простору

Питання повітряного транспорту завжди тя-жило на внутрішніх американських взаєминах. Тому, коли недавно з'явилися на повітряних шляхах південної Америки чотиромоторові Да-гслеси, це зробило враження на пересічну люди-ну. Але, на жаль, людські взаємини не порушу-ються так швидко, як чотиромоторові літаки. Сантіяго віддалене 3.000 км від Тіера дель Фюєго (оба в Чіле), де недавно відкрили нові джерела нафти. Подорож залізницею з Буенос-Айресу до Ріо-Жанейро триває шість днів і но-чей. Щоб переїхати автом через ЗДА треба най-менше чотири дні. А що ж тоді говорити про величезні простори південної Америки, де є тільки пустарі і пущі? 312.000 миль доріг різ-ної якості південної Америки це досить скром-ний здобуток в порівнянні з 2,800.000 миль пер-шорядних шляхів у ЗДА, що займають поло-вину менший простір. До того фантастичні Кор-диліери творять природню перегороду і тягнуть-ся понад 5.000 миль через південну Америку.

Величезний континент має менше ніж 100 миль мешканців, з них кілька мільйонів індіан-не переконані ще в кінечності модерних дер-жав і переваги білої раси. В цих умовах дис-пропорція між людиною і природою є справді завелика. Єдність південної Америки не видер-жала б перед проблемою простору. А до того ще війна і націоналізм — двоєдиний бич Євро-

пи, вертається, щоб затроювати життя в ново-му світі. Треба ще додати, що сьогодні націоналізм — замість зникати, зростає в силу що-раз більше в різних краях південної Америки.

Тріюмф методів д-ра Шахта

Це трагедія для європейця з 1947 р. глядіти, як південна Америка повторяє європейські по-милки з-між двох світових воєн. Знаходимо тут ту саму ігноранцію й недовір'я між сусідами, безплідне суперництво і ту саму погоню за ав-таркією, — тільки зі ще більш незугарними за-собами. Бритійські торговельники відійшли, а З'єднаним Державам не вдалося узгіднити го-сподарство південно-американських країн. І як наслідок того, кожний окремо, незалежно від своїх сил, намагається будувати велику інду-стрію, яка усунула б потребу всяких імпортив. Всюди постає текстильна індустрія, розшуки за нафтою, вугілям, залізною рудою ведуться з га-рячковою енергією. В Перу, Чіле, Бразилії, Ар-гентині започатковано металеву індустрію. Ні-хто не турбується ані коштами ані ринками збу-ту, рахуючи на те, що надвишку забере або су-сід або хтось дальший. Аргентина вже підгото-вляє власну продукцію тяжкої артилерії, літа-ків і танків. Другі зараз підуть її слідами. Вже всюди можна завважити прояви господарської війни — обмеження імпорту, підмоги для ек-спорту, контролю обміну і т. д. Плянова госпо-дарка всюди при владі, хоч замаскована під різними формами.

Клопіт в тому, що господарства південної Америки не доповняють себе взаємно. Чіле, Пе-

Сталінова династія

Неодин з тих, який між двома світовими війнами був знаний як „професійний ре-волюціонер“, дістав останню свою полі-туру в Ленінському Інституті в Москві. Сьогодні їх уже не переслідують. Давніше вони втікали перед поліцією, сьогодні їх боронять кордон урядової охорони. Ці Ле-нінові учні зробили добру кар'єру. Кожного разу, коли вони приїздять на московський аеродром, їх витають як голов держави, орхестра грає не тільки інтернаціонал, але й їх національний гимн. Тіто і Кар-дель (Югославія), Дімітров (Болгарія), Ра-коші (Мадярищина), Готвальд (Чехія), Анна Павкер (Румунія), Тольяті (Італія), Мао-Тсе-Тунг (Китай), Го-Чі-Мінг (Індо-Китай) - все це колишні учні Ленінського інсти-туту, члени одного „ордену“, всі вони на-лежать до однієї династії, яка тісніше зв'язана з собою ідеологічними в'язами ніж давніші династії, засновані на посвояченні кроне.

Die Weltwoche, Zuerich.

ру й Аргентина — це краї тваринної господарки. Від недавня Венесуела має монополію в вивозі нафти. Але тепер Перу дуже активно експлуатує свої велетенські джерела. Аргентина вже покриває 70% запотребування з власних джерел. Чиле якраз тепер приступає до експлуатації нафтових піль в Тіера дель Фюєго, які мають бути безмежні. Це саме відноситься до текстильної індустрії.

Легко критикувати безуспішну і руїну автаркію. Але треба нагадати, що більшість з тих країв, позбавлена кораблів, відтята від Європи і від ЗДА, з нерозвинутою індустрією, часом забідна, щоб вижити власне населення — в часі війни зі страхом гляділа на неминучу кризу. Але від коли світове положення виявляє позначки поправи і доцільна виміна господарських дїбр запевнена, ніяка з держав південної Америки не має охоти закинути дальшу розбудову

Люди менш боялися б старости, якби знали, що надзвичайне довголіття означає можливість побачити відродження мод та ідей своєї ранньої юности.

Із афоризмів В. Державина

індустрії, яку започаткувала з такими великими жертвами.

Нездійсненна мрія

Сьогодні нема сприятливих умовин для об'єднання американського континенту ні під оглядом ідейним ні господарським. В Вашингтоні це знають і тому думають: раз таке об'єднання неможливе без нас, то краще щоб взагалі його не було. Якщо Аргентина візьметься за завдання, яке не вдалось З'єднанні Державам, то з місця наткнеться на поважний спротив Вашингтону. Уряд ЗДА ніколи не допустить до створення бльоку еспанської Америки, що звертався б проти них і міг би загрозувати безпеці північної Америки.

Коли Перон здійснить величезну програму імїграції, положення Аргентини можливо буде змінене. Але сьогодні, не зважаючи на руїну старого світу, Аргентина — хоч як бажає повної незалежності — ще не забула своїх початків. Трму не треба прив'язувати завеликої уваги до її флірту з Рад. Союзом, ані до активності аргентинських делегатів в ОН. В обох випадках вона не хоче дразнити Вашингтону тільки зробити на нього враження.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДИСКУСІЯ

На сторінках української і польської еміграційної преси йде жива дискусія на тему українсько-польських взаємин, при чому деякі українські публіцисти помістили статті в польській пресі („Кроніка“), а польські в українській („Наше життя“). Сьогодні маємо цілу низку статей з обох сторін так, що вже можна зробити хоч загальну їх оцінку та подати підсумки.

Провідною думкою згаданої пресової дискусії є: 1) причинитися до відпруження назагал донедавна сильно напружених відносин та створити атмосферу взаємного довір'я 2) найти шляхи, які довели б оба народи до тривого порозуміння та співпраці, що запевнило б обом свободолюбивим народам певну і кращу майбутність. Очевидно, у сьогоднішній політичній дійсності ця дискусія має більше моральний, скажимо, більше теоретичний, чим практичний характер, але це ніяк не зменшує її ваги, якщо дивитися на неї під кутом майбутнього. Сам факт цього рода дискусії є позитивним явищем, і так оцінюють його обі сторони.

Дискутантні обох сторін згодні в тому, щоб дискусію вести зовсім щиро й отверто, без захованих думок, бо тільки в площині отвертості і щирості можна досягнути засаду „clara paxta claros faciunt amicos“. Так отже у підході до згаданої дискусії та її форми є однозгідність між обома сторонами, і якщо дискутантні справді у всіх пов'язаних з нею справах придержуватимуться справді прийнятої ними засади, то дискусія буде дійсно інтересна і вартісна. Бо засада отвертості і щирості виключає фразеологію, що нею звичайно прикривається інші цілі, або нагинається факти для укритих задумів. З другого боку — яснє і щирє ставлення справи виключає всякого рода кон'юнктурність, чи навіть особисті шкурні інтереси.

Дальше дискутантні погоджуються в тому, щоб у дискусії не видвигати взаємних жалів та обвинувачень, бо це мусило б тільки розгострити обоєпільні взаємини і звести нанівець цілу дискусію. Та, як вказує дотеперішній хід дискусії, дискутантам не вдалося зберегти цієї заса-

ди, обі сторони виступили з цими чи іншими обвинуваченнями з ближчого минулого. Це зрештою річ вповні зрозуміла, бо польсько-українські взаємини були в минулому насичені такими важкими національно-політичними, соціальними і релігійними обтяженнями, що дискутантам важко здержатися від таких чи інших обвинувачень. Тут слід мати на увазі одну обставину: поляки були в польсько-українським спорі стороною сильнішою, тому вони створювали ситуації і впливали на їх дальший розвиток. Українцям, як стороні слабшій у цім спорі, залишалось тільки реагувати на потягнення противної сторони. Крім того поляки були з деякими перервами державно-пануючою нацією, вони теж були пануючою нацією у соціальному розумінні, що очевидно ставило українців в відношенні до них в гірше положення, і не могло залишитись без впливу на збірну психіку. Тому до обвинувачень і певного роду недовір'я з українського боку польська сторона повинна підходити з більшим зрозумінням. З уваги на намічену благородну і далекосяглу мету не є доцільне робити собі взаємні інкримінації тимбільше тоді, якщо вони спираються на недостовірних інформаціях. Зрештою є деякі справи, які сьогодні надто свіжі, щоб їх можна було розглядати об'єктивно.

Натомість було б побажаним, щоб у того рода наболілих справах обі сторони давали собі взаємно правдиві, вичерпуючі інформації. Це причинилось би до висвітлення цього чи іншого закиду. В ході дискусії висвітлено між іншим справу інструкції Ріббентропа, довкола якої повстала була легенда про українське повстання в Галичині 1939 р., як теж польські інкримінації відносно участі українців (зокрема дивізії Галичина) у варшавській кампанії.

Дальшою справою, яка в дискусії знайшла однозгідність та яка зрештою лягла в основу пресової дискусії — це справа українсько-польського порозуміння. Обі сторони однозгідно за потребою такого порозуміння та вважають, що воно є ключевим

питанням для обох народів. Потреба українсько-польського порозуміння впливає для обох сторін з цих міркувань: 1) Україна і Польща лежать між двома потужними — сильними імперіалізмами, Росією і Німеччиною, яким оба народи зможуть протиставитися тільки сильними силами; 2) сьогодніший розвій господарства та техніки вимагає об'єднання поодиноких держав у більшій таї чи інші бльоки.

Дискусія виявила по обох боках однозгідність відносно потреби українсько — польського порозуміння і співпраці, але в питанні, на яких саме засадах могло б дійти до такого порозуміння, є поважні розбіжності. Одною з цих засад — це справа українсько — польських кордонів, при чому для української сторони це є важливе питання, а для польської тільки фрагмент.

Українські дискусанти стоять на становищі етнографічного принципу і тому приналежність західно — українських земель до України вважають за одну з основ українсько — польського порозуміння. Це становище спрещоване ясно в статті ред. Романа Ільницького (Час. ч. 23). Воно звучить:

„Визнання засади, що ЗУЗ мають бути відділені від Польщі, ствержене у Ялті Сполученими Штатами і Вел. Британією — творить для української політики поважний аргумент. Вона буде ним послуговуватися так як послуговувалася досі Берестейським Миром, Актом Соборності і рішенням Ради Амбасадорів про право ЗУЗ на автономію. Треба думати, що Ялта вже востаннє потвердила український, а не польський характер цих земель“.

Погоджуємося з засадою, ред. Р. Ільницького, але не приймаємо його аргументації. З міжнародних договорів визнаємо тільки такі, в яких була заступлена законно висловлена воля українського народу.

Натомість польська сторона, в особах редакторів Кл. Грабика і Януша Лясковського, стоїть засадничо, якщо мова про східні польські кордони, на становищі ризького миру. Це своє становище згадані польські публіцисти оправдують не недоторканістю відносних постанов ризького договору, але неацією умови Ріббентропа-Молотова з 1939 р. та умови тимчасового польського уряду з ССРСР з 1945 р.

Торкаючись справи східних кордонів ред. К. Грабик пише:

„Поминаємо обставину, що які небудь взаємні заяви в цих справах під теперішню хвилю слід вважати за теоретичну дискусію, що не має ніякого практичного значення. Але, коли б навіть було інакше, не можемо складати нікому ніяких заяв, доки існує в цій справі стан створений насамперед договором Ріббентроп — Молотов з 1939 р., а описали умовою тимчасового польського уряду з ССРСР з 1945 р., які це два акти творять головну й інтегральну причину вашого негативного відношення до ситуації створеної на сході Польщі. Признання сьогодні яких небудь прав, чи претензій до Львова і східних земель Річипосполитої, отже теж прав народу і Незалежної Самостійної Української Держави до цих теренів, було б з нашого боку перекресленням нашого дотеперішнього становища супроти цього фактичного стану, якого не признаємо й не апробуємо“ (Кроніка ч. 18)

Або другий приклад: згаданий редактор завважує, що границі ризького трактату не змінило „само життя“, але договори Ріббентроп-Молотов і Ялта, яких „обставини і моральні підстави напевно не можуть бути зразком для шануючого світу вільних народів“. Признаємо слушність, але це саме треба сказати і про ризький договір.

Дальшою, здається, найбільше засадничою проблемою, що її видвигнули дискусанти — це справа форми майбутніх українсько-польських взаємин. Теж і ця справа виявила розбіжність, не довела ще до обостороннього, ясного її з'ясування.

Українська сторона стоїть на становищі, що основою до справжнього українсько-польського порозуміння

та встановлення на його основі тривких взаємовідносин — це взаємне признання самостійности і незалежности обох народів, тобто признання з боку польського незалежної української держави на засаді етнографічного принципу, і навпаки, з боку українського незалежної польської держави. Щойно оба народи (разом з іншими) зможуть створити бльоки держав для узгіднення, господарських, політичних, культурних справ.

Перший польський дискусант ред. Я. Лясковський, що стоїть теж виразно на становищі ризького договору, завважує до цього свого становища ось що:

„Це не значить, щоб ми вважали, що не можемо дійти до порозуміння що до справ границь з відповідною репрезентацією українського народу. Одначе порозуміння може бути ділом виключно поляків і українців без жадної чужої інтервенції“ (Кроніка ч. 23).

Натомість інакше дивиться на цю справу польський публіцист Єжи Бельський. В статті, вміщеній в „Нашому Житті“ ч. 30, він пише:

„На вступі треба зазначити, що становище всієї вільної польської думки в справі ялтанського пакту однастайне. Ні в якому разі польська політична думка не може навіть посередньо апробувати вчинене насильство. Це одначе цілком не означає впертого дотримання ризької угоди, тобто стану „статус кво анте беллюм“, який не відповідає зміненним умовам, що впливають з найбільшої історичної завірюхи — нової європейської дійсности. Ніякий трактат не буває вічний, тим більше так кон'юктуральний, як нещасний трактат ризький, що був наслідком заломання східної концепції Йосифа Пілсудського. Не був він вислідом далекозорої політичної думки, або добре зрозумілої дійсности, але вислідом боязливої короткозорости, що виходила з фальшивих основ і помилкової оцінки советської політики“.

На маргінесі дискусії в справі границь, деякі польські дискусанти, в підшукуванні за аргументами для піддержання своєї тези, послуговуються своєрідною діалектикою. Ось напр. відповідаючи на запит ред. А. Чарнецького, чому поляки апробують нові польсько-німецькі границі, а інакше дивляться на справу українсько-польських границь, ред. К. Грабик заявляє, що ці (б. німецькі) терени поляки заняли як рекомпензату за східні терени. Але з поняття рекомпензати виходить, що можна мати тільки одну річ, або ту, яку ми дістали, як рекомпензату, або ту, за яку дали нам рекомпензату, а не обі параз.

Підчас першої нашої еміграції представник консервативних гетьманських круїв, Пилип Орлик, і представник запоріжської демократії Кость Гордієнко склали якраз 210 літ тому назад у квітні 1710 року відомий компроміс — Орликову Конституцію, що хоч тоді не здійснена, осталася „вікопомною Війська Запоріжського й всего народа славою і памяткою“. Тоді й ці „дуки“ гетьманці й ці „козаки нетяги“, що проти „гетьманського самовладства“ повставали, були всі однакові по духу, і лицарі і патріоти.

Сьогодні й для такого компромісу й для введення його в життя реальних даних значно більше. Але чи є сьогодні в нас той дух, що був тоді у предків наших?

Вячеслав Липинський 1920

Польська сторона видвинула вже давніше проєкт т. зв. „Межиморя“, не прецизуючи точніше ні його форми, ні суті. Не диво, що теж польські дискусанти вкладають в цей проєкт різний зміст. І так ред. К. Грабик у своїй вже цитованій статті каже, що „існує тісна співзалежність незалежності Польщі і України, не включаючи навіть еventуальних федеративних пов'язань. Зновжеж у статті „Шлях веде простий“ полемізуючи з „Українською Трибуною“, яка твердить, що єдиною системою співжиття міг би бути „союз суверенних народів сходу і північного сходу Європи“, заявляє ось що:

„З нашої сторони висунули ми сьогодні програму „Межиморя“, яка передбачає саме союз суверенних народів сходу і північного сходу Європи, збудованого на засадах взаємного признання і розсудливої розв'язки на етнографічно спірних теренах з далекойдучою господарською і політичною співпрацею“.

Отже ця друга концепція передбачає створення не союзнаї держави, але союзу держав.

Інакше ставить цю справу ред. Я. Лясковський, у цитованій нами статті він каже:

„Нашого ціллю є створити спільну державу. Не тільки польсько державу, але прямо державу-союз, що буде власністю і добром народів — польського, українського, білоруського і литовського. В рямах цієї держави дійдемо напевно до порозуміння в граничних справах, які не будуть важні.“

Отже у концепції ред. Я. Лясковського це щось в роді федеративної держави.

Ще інакше ставить цю справу ред. Єжи Бєльський.

„Тут насувається питання, каже він у цитованій нами вже статті, чи визнання Польщею етнографічного принципу має бути обумовлене згодою України на якусь форму міждержавного союзу обох країн, напр. якась унія, або федерація, чи вступом до регіонального блоку Європи?“

„Не вагаюся висловити погляд, що налягання з польського боку на зв'язок між тими проблемами було помилкою. Відмовлення Польщі від етнічно-українських земель творить передумову, без якої не може бути плідної співпраці обох сусідніх народів. Ця, безумовно, з польського боку болюча хірургічна операція розріже раз на завжди чиряк, який, затроює відносини між обома народами, і відкриє нову сторінку в їх історії.“

„А чи вступ України до можливої федерації міг би вважатися вільним і нічим не вимушеним рішенням, коли б він залежав від повернення Україні інтегральної частини її етнографічної території. Чи таке ставлення справи не викликало б в українській психіці і так уже перечуленій, різних комплексів і чи не відбилось би це на майбутній долі обох народів. Зрештою всілякі міжнародні спілки й союзи не багато варті, якщо вони не впливають із справжньої спільності інтересів... Історія кількох останніх десятиліть знає натомість дуже

(Докінчення зі стор. 3)

тим іде друга гра — докруги УПА. Creuelpropaganda московських підголки намагається зв'язати її з усіма темними силами, щоб в той спосіб дискредитувати перед публичною опінією світа саму ідею визвольної боротьби українського народу.

Ця гра Кремля на дискредитування України в світі ставить перед усі відповідальні чинники українського життя на чужині осьтакі завдання:

1. Усвідомити ширшим кругам українського громадянства укріпті цілі московської гри.

2. Перемогти всі вузько-партійні егоїзми, яких яскравим висловом є існування „партійних держав“ і „партійних урядів“ на еміграції — перемогти на те, щоб врешті все українське громадянство на чужині сконсолідувалось докруги одного законного державного центра.

3. Допомогти цьому центрові поставити якслід пропаганду української справи.

вимовні приклади природних союзів, не зафіксованих точними формулами якихось трактатів, але які виявлялися міцнішими від усяких урочистих договорів.“

Становище ред. Бєльського зовсім правильне. Не формальні, але природні факти, тобто такі, які є побудовані на повній обостороній добровільності, та які є впливом свідомості спільних життєвих інтересів, можуть перетривати не тільки часи миру, але теж час збройних конфліктів.

Нема сумніву, що з проблемою українсько-польського порозуміння є зв'язана ціла низка друго чи третьорядних питань і деякі з них заторкнули дискусанти в ході дискусії. Та є одне, на нашу думку, важливе питання, що його тільки принагідно порушили дискусанти з обох сторін, а саме акція Керенського, який пропагує ідею союзу вільних народів у границях будучої демократичної Росії. Вважаємо, що цієї акції не можна собі легковажити. Саме ця акція творить той трикутник Україна — Польща — Росія, який в історії обох народів, українського і польського мав такі далекойдучі, і, скажім отверто, такі болючі вияви.

Вкінці слушна є заввага ред. Котовича, що це не справа журналістів, щоб остаточно рішити про українсько-польські взаємини. Безспірним правом, а то й обов'язком журналістів є причинитися до демобілізації неприхильних настроїв та тим підготувати ґрунт для психічного наближення, що і є першою і головною передумовою для всілякого справжнього тривкого порозуміння.

До польсько-української проблематики ми ще нераз повернемося.

М. К.

Наївні люди уявляють, начебто ототоження сили й права робить їх сильнішими. Проте сама лише розумна сила творить право, як гарантію супроти власного еventуального нерозуму, а одверте порушення права — це скрізь верх нерозуму.

♦

Тяжкість режиму не в тому, хто править, і навіть не в тому, хто контролює правлячих, а в тому, якою мірою держава втручається в суспільне господарське і культурне життя одиниць та їхніх більш-менш приватних групвань. Відтак, хоч тяжкий режим може бути висококультурним, зате легкий режим не може бути антикультурним. Висновки самозрозумілі.

♦

Передбачати рух історичних подій було б не так уже й тяжко, якби не постійний та потужніший за всяку уяву чин необачної наївності мас і безмежного самозасліплення вождів; ексцеси людського нерозуму годі передбачити.

♦

Загальновідомий софізм, що кожен нарід вартий свого державного ладу (чи то свого уряду, чи то свого провуду), означає якраз ніби всяка меншість відповідає за перші-ліпші гадки та вчинки відповідної більшости, незалежно від сутности її ступня принципів розходжень між більшістю й меншістю.

♦

Невірно, ніби людина не бачить своїх власних хиб: навпаки, саме тому, що вона болісно їх сприймає, але неспроможна усунути, вона з тим більшою ревністю переслідує ті самі хибі в своїх ближніх. Це дає їй свого роду моральну компенсацію.

Із афоризмів В. Державина

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

Черговий акт трагедії — Протукраїнська коаліція — Історична місія українського православ'я — На шляху до упорядкування — *М. І. Ш.*: Життя і наука, шляхи і завдання української науки — *М. Лагодівський*: Дмитро Донцов, його роль в формуванні української духовості — *М. Лісовицький*: Крах російської демократії, з приводу роковин Лютневої революції — *Т. Олесьюк*: Ідея української соборності — *М. Зашквіський*: Сучасні проблеми еміграції — *Юрій Яновський*: Подвійне коло — *Рене Превю*: Духове обличчя сьогодення Франції — *Еллен Мікія*: Ернест Бевіл — А в Азії правлять колаборанти — Листи з Англії — Боротьба за православну церкву (пресовий монтаж) — Атлантийська хартія — 3 парадоксів нашого часу.

НАДІСЛАНО ДО РЕДАКЦІЇ

- В. Січинський: Чужинці про Україну. Пяте видання Авґсбург, 1946.
 П. К. Боярський: Українська внутрішня політика ОУН. Женева 1947.
 Ватра, орган пластової і громадської думки, травень червень 1947.
 Українська школа на еміграції ч. 1. Авґсбург жовтень 1947.
 Казакія, Юнь, Брюссель 1947.
 На сліді, журнал пластового юнацтва ч. 2.
 Українське Мистецтво, 2. Альманах Української Спліжк Образотворчих Мистців. В тексті 60 ілюстрацій і 4 кольорові таблиці.

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

В попередньому числі журналу трапились такі друкарські помилки, які змінюють текст, або роблять його незрозумілим. Просимо Читачів справити їх в такий спосіб:

стор.	гранка	стрічка		має звучати:	
2	ліва	10	знизу	має звучати:	В плянах тієї стратегії лежить не допустити до зліквідування польсько-українського фронту
5	права	20	знизу	замість:	зображеному має бути: зобразеному
6	ліва	5	"	"	виховував " " виховував
6	"	7/8	"	замість:	філософія має бути: філологія
"	"	20	"	"	1919 " " 1939
7	"	29	згори	"	розгляду " " розряду
7	права	29	знизу	"	лиць " " околиць
10	"	34	"	"	являють " " виявляють
11	права	13	згори	"	що зацепив " " — зацепив
"	"	22	"	має звучати:	Ідеолог повинен був знати, що большевизм
"	"	26	"	замість:	дачив має бути: бачив
"	"	27	знизу	"	рекомен думати має бути: рекомендувати
"	"	33	"	"	kōmt " " kept
12	"	24	згори	"	ідеологами " " ідеологами
14	"	26	згори	"	дал свободу " " — свободу
"	"	після 31 стрічки	"	вставити:	негласними вказівками таємної поліції
32	ліва	18	знизу	замість:	патріярха має бути: екзарха

ПРОБЛЕМИ

Ж У Р Н А Л

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

З М І С Т

(мд) Актуальність української справи — (мл) Комінформ, психічна мобілізація світового комунізму — Ю. Ш.: Пам'яті Юрія Клена — Юрій Клен: Україна (поема), Жорстокі дні, Молитва — М. Добрянський: Що дають нам Листопадові роковини — М. Шлемкевич: Об'єднані Мистецтва (ОМ), самосвідомість, ідеологія, політика — М. Лагодівський: Ватківщина тоталізму — Д-р П. Ісаїв: Роля Візантії в упадку української державности — Спектатор: Комінтерн, світовий заговор проти свободи і добробуту народів — Микола Запківський: Двопартійна система З'єднаних Держав Америки — Проф. д-р В. Авілов: Козачий рух — Жан Лярен: Де Голь у боротьбі за владу — Д-р Вілар Фіоля: Сила, маса, ідеологія — А. М.: Після з'їзду ЦПУЕ — Гльоси до преси.

ГРУДЕНЬ

Ч. 3

1947

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

THE PROBLEMS || DIE PROBLEME
Ukrainian Monthly Review || Ukrainische Monatschrift

Ч. 3 МЮНХЕН ГРУДЕНЬ 1947

Редагус Колегія під проводом
Михайла Добрянського

Адреса Редакції та Адміністрації:
Ukrainische Monatschrift „Die Probleme“
13b MÜNCHEN 13, HESS-STRASSE 132a II
або München 13, Postschliessfach 50

Умови передплати в Німеччині:

місячно	4.— RM
квартально	12.— „
піврічно	24.— „
річно	48.— „

Умови передплати для закордону:

місячно	6.— RM
квартально	18.— „
піврічно	36.— „
річно	72.— „

При гуртових замовленнях понад 10 чисел
даємо 20%о рату

Ціна одного примірника 4 нім. марки.

Всі вплати треба надсилати звичайним поштовим переказом на адресу адміністрації журналу або поштовою складанкою чекового уряду.

При пересилці грошей треба завжди зазначити докладно на яку ціль вони призначені. Адресу вплачуючого треба вписувати виразно та докладно, по можливості друкованими літерами.

Заграничні передплатники можуть вплачувати передплату в нім. марках через своїх земляків в Німеччині. Українці, що є вже за кордоном, можуть теж зголошувати свою передплату. До часу відкриття наших рахунків в інших краях, посилатимемо наш журнал на кредит.

Про всякі зміни адреси прохаємо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою дотеперішню стару адресу.

Приймаємо передплату від тих,
що виїздять з Німеччини

Надсилайте нам адреси осіб, з Німеччини і з закордону, що цікавляться справами, які порушує журнал „Проблеми“. Їм вишлемо зразкові числа журналу. Подбайте, щоб „Проблеми“ появились в продажі в книгарні чи кіоску Вашої місцевості.

Шукаємо заступників на поодинокі місцевості та табори.

ВИДАВНИЦТВО „ПРОБЛЕМИ“

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ І ЖУРНАЛИ

Календар-альманах на ювілейний 1948 рік (1648—1848—1918), Авгсбург-Мюнхен, 1948. Накладом Гуртвіні паперу в Авгсбурзі. Вел. 8°, стор. 208.

Теок: Карикатури з літератури. В-во „Скоморох“, Мюнхен 1947, стор. 64.

Проф. В. Дубровський: Туреччина між молотом і кувалдою. Український Морський Інститут. (На правах рукопису, цикльостиль). 1947.

Д-р Тиміш Олесюк: Сіра Україна. Український Суходоловий Інститут. (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Лев Биковський: Іван Шовгенів, біо-бібліографічні матеріали. Український Морський Інститут. (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Лев Биковський: Бібліотека Української Господарської Академії (1922—1947). (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Арка, журнал літератури, мистецтва і критики. чч. 2—5, Мюнхен, 1947.

Господарсько-кооперативне життя, Авгсбург, листопад 1947.

Козакія, ч. 6, 1947. Брюссель.

Д-р М. Кулицький: Карта південно-східної Європи. 1:4.000.000.

З М І С Т 1. Ч И С Л А

Черговий акт трагедії — Протиукраїнська коаліція — Історична місія українського православ'я — На шляху до упорядкування — М. І. Ш. Життя і наука, шляхи і завдання української науки — М. Лагодівський: Дмитро Донцов, його роль в формуванні української духовості — М. Лісковичський: Крах російської демократії, з приводу роковин Лютневої революції — Т. Олесюк: Ідея української соборності — М. Зашківський: Сучасні проблеми еміграції — Юрій Яновський: Подвійне коло — Рене Прево: Духове обличчя сьгоднішньої Франції — Еллен Мікія: Ернест Бевін — А в Азії правлять коляборанти — Листи з Англії — Боротьба за православну церкву (пресовий монтаж) — Атлантийська хартія — З парадоксів нашого часу

З М І С Т 2. Ч И С Л А

Перспективи і небезпеки, дещо з проблематики українського соціалізму — Тисячолітній спір — Україна в ОН — Юзеф Лободовський: Похвала України — Д-р Степан Баран: Ліпше пізно, як ніколи, сто літ українсько-польських взаємин в Галичині — В. Лісковичський: Матерія і дух в засадах української міжнародної політики — М. Лагодівський: Ресентименти і політика, хворобливі обтяження національної психіки і боротьба з ними — М. Зашківський: Основна причина німецького провалу — Василь Бродич: Толеранція і розум — речі потрібні — Густав Ле Бон: Психологія революційної товпи — Жорж Рез: Куди йде південна Америка — М. К.: Українсько-польська дискусія.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Вступаючи в другий рік видавання журналу „Проблеми“, прохаємо наших дотеперішніх передплатників, читачів і прихильників вислати передплату на 1948 рік. Всіх дотеперішніх довжників прохаємо вирівняти залежності.

Подобається Вам наш журнал, то приєднайте нам бодай одного передплатника.

НАША ДУМКА

Актуальність української справи

Вислід другої світової війни витворив такий стан, що українська справа стає актуальною проблемою міжнародної політики. Це покищо потенційна актуальність, зн. вона не виступає ще на поверхні життя, про неї прилюдно ще не говорять, але вона висить у воздуху. Можна припускати, що при дальшому розвитку світових подій вона стане дійсно актуальною в повному значінню того слова. Цей стан і можливості його дальшого розвитку повинно усвідомити собі українське громадянство на чужині, а передусім його провідні кола. Бо цей стан української справи ставить перед нами цілу низку завдань, до яких ми зовсім неприготовані.

Довгі десятики років, а може й століття, українська справа не була так актуальна, як це стає сьогодні. Взагалі від часу дипломатичної діяльності Орликів в Європі, які зуміли зацікавити політичний світ українською справою, ця справа не була досі проблемою в ширшому масштабі, яка виходила б поза межі держав безпосередньо нею зацікавлених, зн. тих, що мали таку чи іншу частину української землі під своїм пануванням.

Українською справою інтересувались: Австрія, царська Росія, версайська Польща, червона Москва, гітлерівська Німеччина. Але всі вони займалися тим питанням тільки з боку негативного і змагали радше до того, щоб йому скрутити голову, ніж його позитивно розв'язати. Навіть Австрія, яка ще найбільш можливо ставилась до українців, рада була позбутись тієї проблеми, бо вона ускладнювала австрійській короні розв'язку польського питання.

На мировій конференції в Версаю українська справа взагалі не мала місця. Для неї не було там кон'юнктури, бо центральною проблемою для переможців з I світової війни було питання, як забезпечитись перед німецькою загрозою. Тому вони потребували сильної Польщі і „єдиної-неділимої“ Росії. Там виринула тільки східньо-галицька справа, яку навіть піддержувала англійська дипломатія проти Польщі і Франції, але тільки як атут у розгрі з французями, який вона потім продала їм за уступки в мало-азійських концесіях.

Між двома світовими війнами українська справа була внутрішнім питанням Польщі і червоної Москви. Всі спроби витягнути західно-українську справу на форум Ліги Націй — не доводили до нічого. А внутрішніми справами Рад. Союзу ніякий зовнішній чинник активізувати не інтересувався.

Друга світова війна принесла такі засадничі зміни, що поставили українську справу в зовсім нове становище. Головними фактами в тім напрямі є: 1. розбиття двох великих потуг — Німеччини й Японії; 2. нечуване поширення Рад. Союзу на захід; 3. агресивна активізація большевизму; 4. політичне відродження Близького Сходу; 5. прийняття України до Об'єднаних Націй.

Розгляньмо ближче кожен з тих позицій.

1. Розгром велико-німецької потуги, що оце відбувся на наших очах, ставить українську проблему в зовсім новий уклад політичних сил в Європі, такий уклад, якого досі ще не було. Щоб цей стан собі як-

слід унаглядити, треба пригадати — хоч у найгрубшому зарисі — гру великих потуг на європейському континенті в минулому.

Продовж кількох останніх століть уклад політичних сил на нашому континенті залежав в останній інстанції від постави В. Британії супроти Європи. Бо найважнішим питанням британської політики була справа безпеки островів перед можливою загрозою з континенту. Тому В. Британія прийняла такі засади європейської політики, які робили б Європу для неї безпечною і кілька століть з успіхом ті засади проводила в життя. Вони почали кристалізуватись тоді, коли взагалі зачала формуватись велико-державна політика В. Британії — за панування Слісавети (1558—1603). З того повстав т. зв. закон рівноваги сил, який змагав до того, щоб вдержати рівновагу між всіма головними потугами в Європі. Такий стан на континенті робив його нездідним до виступу на зовні (проти Англії), зн. забезпечував В. Британію перед усіма небезпеками, а крім того давав їй надрядне становище арбітра в усіх європейських конфліктах.

В наслідок діяння такого закону (він діяв неначе автоматично) В. Британія завжди зверталась проти найсильнішої потуги в Європі і її ліквідувала — так було принайменше досі. За Слісавети британська політика двічі мобілізувала Європу проти Іспанії, яка в тому часі була найбільшою потугою в Європі, і її розбила. Після знищення іспанської потуги Франція Людовика XIV стала передовою силою і свідомо посягала на гегемонію над цілим континентом. Тому В. Британія поставила знов проти цієї потуги майже цілу Європу і звела її до рівня, середньо-великої держави. XVIII століття — це доба європейської рівноваги і доба росту британської імперії. Аж Наполеон I захитав цю рівновагу і вирушив на здобуття цілої Європи. І знов проти него змобілізувала англійська дипломатія всі сили в Європі. Вислід відомий — Наполеон помер як в'язень на острові св. Олени.

В процесі боротьби проти Наполеона виринула Росія як перша потуга в Європі. Олександр I був на віденському конгресі головною особою і предметом подиву за визволення Європи від „узурпатора“. Але з тою хвилею В. Британія звертається проти Росії. Період від віденського конгресу до берлінського це час тонкої політично-дипломатичної боротьби між В. Британією і Росією. (Характеристичне, що ні в тому періоді, ні пізніше, ніхто з британських політиків не підніс думки про поділ Росії). Постанови бісмаркського Райху (1871) перервало цю боротьбу. Райх знов захитав європейську рівновагу і Росія стала для В. Британії чинником потрібним для протидії Німеччині, щоб реставрувати рівновагу сил. А коли вільгельмівська Німеччина зроста до тої міри, що вже не можна було вдержати рівноваги, В. Британія звернулася проти неї, а вислід — відомий.

Теж на тлі версайських переговорів ясно бачимо, яка роль припадала Росії в системі імперіальної політики В. Британії. Росія, як потуга, лежала тоді на лопатках, розложена маразмом царського режиму і спараліжована революцією. Але ні англійська, ні французька політика не допускала навіть думки про поділ Росії. Бо „єдина-неділима“ була їм дальше по-

трібна, щоб противажити Німеччину, якої вони найбільше боялись, в усякому разі більше боялись, як большевизму, якого тоді на заході не знали й його загрози не доцінювали. В наслідок того ні Англія, ні Франція не піддержали національних тенденцій східно-європейських народів, які змагали до поділу Росії. В Версаю британська дипломатія доложила всіх зусиль, щоб реставрувати європейську рівновагу, і не допустила до надмірного скріплення французьких впливів, навіть коли в тій цілі треба було піддержати побиту Німеччину. Це доводило до безмежної люті „старого тигра” (Клеманса) в часі версайських переговорів, але В. Британія досягла свого. Коли в поверсайській Європі Франція грала в певнім відношенню передову роль, то це діялось за згодою Лондону. — Зріст гітлерівської Німеччини знов захитав європейську рівновагу. І знов показалося, як дуже В. Британія потребувала „едино-неділимой”. Коли з початком 1939 загострився польсько-німецький конфлікт, і здавалося, що евенуальний німецький похід проти Польщі буде початком гітлерівського наступу на Рад. Союз, то В. Британія повела широку дипломатичну акцію в користь Рад. Союзу. Ця акція була така маркантна і недвозначна, що спровокувала одну українську газету у Львові написати статтю під характеристичним заголовком: „Сталін повинен поставити Чемберленові пам'ятник в Москві”. І знов в наслідок неначе автоматично діючого закону В. Британія виступила проти тої європейської потуги, яка захотіла бути гегемоном на континенті, і змобілізувала проти неї вже не саму Європу, але цілий світ. — Неподільна Росія (всеодно, якій країні) була потрібна не тільки В. Британії, але й Франції, яка від 1870 має особливий комплекс страху перед сильною Німеччиною, тому завжди шукала когось, ким могла б її шахувати.

Аналогічно виглядала справа в Азії, де була заінтересована не тільки В. Британія, але ще більше З'єднані Держави. Там роллю Німеччини відіграла Японія. Для обох англо-саксонських потуг рівновага сил на Далекому сході була найбільш бажаним станом. Обі вони піддержували серед азійських держав ту, котра в даному часі була слабша. Напр., на початку японсько-російської війни (1905) ЗДА підтримували Японію, бо здавалося, що вона слабша; але з хвилиною, коли Японія перемогла, ЗДА змінили свою політику і вже в часі мирових переговорів японсько-російських піддержували Росію. З І світової війни Японія виїшла як світова потуга і в слід за тим явно проголосила свої претенсії до панування над великоазійським простором. Це очевидно не могло залишитись без реакції з боку англо-саксонських потуг. І як в Європі для противаги Німеччині потрібна їм була „едино-неділима”, так в Азії потребували її для противаги Японії, бо сам Китай був до того за слабкий. Ясно, що в тому світі не могла зродитись навіть теоретична думка про поділ великої Росії.

Сьогодні не існує велико-німецька потуга, не існує теж японська. І цей стан потриває, по всякій правдоподібності, довгий час. В наслідок того обі англо-саксонські потуги, (які від довшого часу опреділюють уклад політичних сил на світі) — перший раз в історії — зустрілись безпосередньо з московською потугою. Це подія переломового значіння для розвитку майбутніх взаємин в Європі. Вона приневолити обі західні потуги перевести основну ревізію їх дотеперішньої закордонно-політичної системи. Цей безпосередній стик двох протилежних світів і спричинена ним ревізія дотеперішніх положень західних потуг створює зовсім нові шанси для актуалізації української справи, як політичної проблеми.

Українська громадська думка повинна ясно усвідомити собі, яке значіння для нашої справи мало існування сильної центрально-європейської потуги. Воно стояло на перешкоді актуалізації української справи, бо воно робило „едино-неділиму” потрібним елементом для збереження європейської рівноваги. І кожна нова сила, яка сформувалася б в середній Європі, мусить мати такі самі наслідки, — зн. вона автоматично мусить піднести значіння неподільної московської потуги на сході Європи. Отже ліквідація німецької велико-держави тут, а японської там, впливає позитивно на зрушення української справи з мертвої точки.

2. Черговий чинник, який діє в тому самому напрямі — це надзвичайне поширення московської по-

туги на захід. В висліді ІІ світової війни попало під панування червоної Москви 11 нових народів (крім тих, що були до 1939), а коли врахувати частину Австрії та Німеччини, то це є тринадцять народів. Це створює в світі нову проблему — проблему визволення поневолених Москвою народів. Коли після І світової війни українські емігранти стукали до совісти різних міжнародних чинників у справі свого народу, то це був голос „вопіючого во пустині”. Бо кого обходила якась там Україна? Тимбільше, коли ще певно невідомо, чи та Україна — дійсність чи мрія якихось фанатиків, чи чужа інтрига. Тимбільше, коли її голос заглушувало безліч голосників червоно-московської пропаганди, замаскованих під усякими милозвучними фірмами про права людини, оборону мира, співпрацю народів тощо.

Тепер це справа трохи інша. Сьогодні все те, що діється за залізною куртиною на „новоздобутих” теренах, відбивається сильним відгомном у цілм світі. Сьогодні визволення Москвою поневолених народів — це справа, яка доскулює і пече навіть сильних світа цього. Пече не з огляду на якісь великі взнеслі ідеали, а з огляду на їх власну шкуру. Бо кожному ясно, що те, що стрінуло Україну передучора, а Польщу, Румунію, Болгарію іт. д. — вчора, може його зустріти завтра. Тому питання визволення майже 20 народів, поневолених Москвою — це реальна проблема, а українська справа є її нерозлучною частинкою.

3. До кінця ІІ світової війни большевизму не відчували в світі як загрозу, поминувши поневолені до 1939 народи, якими одначе ніхто не цікавився. Большевизм вмів добре маскуватись, а крім того мав змогу відвертати увагу світової опінії від себе на фашизм, а різні інтернаціональні мафії йому в тому успішно помагали. Большевицька підлазка і зручність маскування йшли так далеко, що багато споміж найбільш міродайних людей західних потуг щиро вірили в добру волю Сталіна співпрацювати з заходом.

Сьогодні ті ілюзії вже скінчились. Самі обставини зняли з большевизму маску і він став перед цілим світом зі своїм правдивим обличчям. Сьогодні вже нема змоги відвертати увагу світової опінії на Гітлера і фашистів, бо їх уже нема, зрештою цілий світ уже знає, що Гітлер був тільки учнем Сталіна. Чого не припускав би ніхто два роки тому, те стає сьогодні дійсністю — держави починають зривати дипломатичні зв'язки з Рад. Союзом. Небезпеку большевизму усвідомили собі вже на цілому світі. Це усвідомлення в дальших наслідках теж впливатиме позитивно на актуалізацію української справи.

4. Знаємо з досвіду історії, що політична активізація простору Малої Азії впливала завжди корисно на розвиток української державности (диви напр. статтю Лісковичького в попередньому числі). Сьогодні Близький схід стоїть в осередку заінтересувань світової політики. На це зложилися такі чинники: а) політичне відродження арабських народів, б) спрямування головного вістря совєтської експанзії на південь, в) ролі малоазійської нафти.

Особливо ця остання точка має рішальне значіння. Хто має під своєю контролею головні джерела нафти, той має запевнене панування над світом. З'єднаним Державам уже тепер не вистачає — перший раз в історії — власної нафти, власні джерела на вичерпання (обчислено, що вони вистачатимуть ще на 12—15 років), а консумція нафти в ЗДА в пропорції до кількості населення — найбільша в світі. Голова американської нафтової місії до М. Азії заявив: „Точка тяжкості світової продукції нафти пересунулась з Карибського заливу на Близький схід”, де нафтові джерела найбагатші в світі. Тому в той простір звернули свої очі всі потуги світа. В наслідок того там зосередилась майже вся головна політична проблематика. Близький схід — сьогодні найбільш запальне місце в світі. Україна є безпосереднім сусідом того простору. А це має своє значіння, зокрема для питання про актуальність української справи.

5. Приняття України до ОН — в противенстві до чотирьох вище наведених чинників — не впливає безпосередньо на актуалізацію української справи, але мимо того в певнім відношенню її сприяє.

Коли творилась організація ОН і туди приймали

у першу чергу народи, які причинились до перемоги над гітлерівською потугою, то не можна було не прийняти України, яка в боротьбі проти гітлерівського наїзду принесла найбільші жертви споміж усіх народів. Рівночасно Молотов, що поставив внесок на прийняття України, мав на увазі свої цілі. Але незалежно від того, які цілі мала в тому Москва, і незалежно від того, які цілі мала в тому Україною на форумі ООН (про що була мова в попередньому числі), прийняття України до ООН — навіть, коли тією Україною є тільки УРСР — має велике значення для української справи в такому сенсі: а) воно означає інтернаціональне визнання права суверенності за українським народом (при чому зовсім друга справа, що те право на українській території потоптане в найбрутальніший спосіб червоним окупантом), б) воно впровадило Україну на арену міжнародної політики і цільний політичний світ зживається з думкою, що такий чинник існує (при чому знов — у зв'язку з нашою темою — друга справа, хто репрезентує той чинник і як використовує український мандат), в) в міжнародних взаєминах діють деякі комплекси і привычки, які не раз сильніші від договорів і постанов міжнародного права — сюди належить в першу чергу право прецеденсу і страх перед новим партнером; Україна, вийшовши до ООН, перестала бути чужим і незнаним партнером, а стала відомою політичною величиною, крім того створився корисний для нас прецеденс.

Ми старались виказати, що українська справа „ви-

сить у воздуху” і, що вона завтра може стати реально-актуальною проблемою. В зв'язку з тим існує небезпека, що нові можливості знов зустрінуть нас неприготованими — тим разом вже не з чужої вини, тільки з нашої власної. Але цим питанням займемось в однім з чергових чисел. Сьогодні тільки найважніше з того: корисний розвиток міжнародних взаємин може пропасти марно для української справи, якщо українська політична еміграція не матиме одного державного осередка, який одинокий матиме право говорити іменем українського народу, згл. кожний хто говорить, ме, дістане гід него мандат. Такий осередок — законний державний центр — існує. Але як довго є серед цієї еміграції кола, які ради партійного егоїзму, або зле зрозумілих амбіцій, або з якихось інших нам ближче незнаних спонук будуть поборювати той центр і для конкуренції йому творити свої партійні „всеукраїнські політичні центри” і свої партійні „уряди”, так довго українство не стане поважним політичним чинником в світі.

Саме тепер ідуть усильні заходи в тому напрямі, щоб тому центрові дати ширшу громадську базу і тимсамим дати йому змогу діяти. Постава політичних угруповань до цієї акції буде показником, наскільки проводи тих угруповань розуміють найістотніші завдання української політичної еміграції. Тут мають вони нагоду показати українському громадянству не словами, а ділом, чи вони спроможні бути носіями нашого державного будівництва. (мд)

КОМІНФОРМ

ПСИХІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО КОМУНІЗМУ

В Варшаві на з'їзді дев'яти компартій постав Комінформ: нова прибудівка до Комінтерну*). Яке буде відношення Комінформу до Кремля, це ясне з того факту, що при його народженні акушерами були Жданов і Маленков — два найближчі співробітники Сталіна. Світова опінія згідна в тому, що це спроба відновити Комінтерн. Українська публічна думка правильніше оцінила. Для нас не має сумніву, що „розв'язання” Комінтерну 22. травня 1943 — це була тільки гра, призначена на те, щоб робити враження на наївних „буржуа”, які в справах європейського сходу, виявляли не раз жалюгідну ігноранцію. Комінтерн не перестав існувати і діяти 22. 5. 1943 і діє по сьогоднішній день без перерви. Хто говорив колинебудь інакше, то це або куплений агітатор, або по дитячому наївна людина. Проголошення Комінформу це тільки спроба вивести Комінтерн з конспірації на денне світло.

Нам важно з'ясувати собі, які мотиви спонукали Кремль до цього. Бо якщо йдеться про той буржуазний світ, до якого Кремль в часі війни так облесно залицявся, то на нього варшавський факт зробив сильне враження і протверезив не одного наївного політика демократичного заходу. На нашу думку рішальними моментами для Москви могли бути ось такі:

1. Треба знов створити ясне становище — передусім з огляду на всі ті елементи в світі, які Кремль вважали своїм орієнтаційним пунктом. Вони були в великій мірі дезорієнтовані кількіллітньою грою Кремля, тимбільше, що та гра дала притоку до різних дуже поширених поголосок про те, що большевизм „еволюціонує” на право, (а багато тактичних потягень в Рад. Союзі могло навіть дати „тверді” аргументи в руки тих, які повірили в еволюцію), що там переміг націоналізм і Кремль закинув плани про світову революцію і т. д. Але Сталінові більш залежить на тих елементах, як на вічно хитаючихся неутраль-

них колах безжурного світа, котрі тільки виглядають з Москви ще одного „доказу” на еволюцію большевизму і зітхають за ще одним блефом Кремля, який втишив би їх розложену совість. І тому не зважаючи на те, яке враження викличе Комінформ, Кремль дає ясний парол своїм союзникам по всіх краях, кидуючи визов цілому некомуністичному світові. Кремль не має вже ніякої потреби грати в піжмурки і може скинути маску. Тимбільше, коли виявилось, що компартіям в західних краях не вдається прийти до влади демократичним шляхом.

2. Створення ясного становища після проголошення Комінформу мобілізує психічно маси потенційних союзників червоної Москви. Психічна готовість „пролетарських мас” грає основну роллю в стратегії Комінтерну. З цього погляду дістають свій глузд і галасливі виступи Вишинського в нарадах ООН. Світова опінія, шукаючи за істотними причинами того галасу, яким Вишинський наповняє залі засідань в Лейк Саксес, прийшла до переконання, що цей крик і тупет мас закрити внутрішню слабкість Рад. Союзу. Ми думаємо, що головна причина якраз в тому, щоб психічно озброювати союзників Кремля — всіх тих, які ненавидять капіталістичний лад і мріють про розправу з ним. Треба вміти увягити собі душевне задоволення і підйом тих людей, коли вони слухають демагогічні виступи Вишинського з Нью-Йорку, або погрози основників Комінформу з Варшави.

3. Закінчився період негативної політики в буфорних державах за залізною заслоною — період ліквідації решток опозиції проти радянської системи. Лідери опозиційних сил або загинуть в тюрмах, або повисли на шибеницях, або були приневолені втекти на захід. Терен вичищений і приготований, щоб почати позитивний етап систематичного насаджування справжньої радянської системи в тих краях. Але большевизація буфорних держав вимагає зодностайнення плану. Тому в Варшаві компартії тих держав створили „Комінформ”. Крім пропагандивних він має теж і оперативні завдання в рамках нового етапу большевизації середньої Європи.

*) Лондонський тижневик „News Review” приніс вістку, що Комінформ заложено в маленькій містечку на Шлеску при співучасті Молотова.

Отже головна ціль Комінформу — мобілізація сил для наступу, для агресії, мобілізація психічна по цей бік залізної заслони, матеріальна по той бік. Для порівняння як багато людей це не розуміє суті большевизму, наводимо погляд делегації парламентаристів Лейбор Парти до Москви. Один з учасників, посол К. Zillacus пише в „New Statesman and Nation” (1.11. 47):

„Шо нам сказав Сталін про Комінформ це, я вірю, правдиве. А саме це... акт самооборони і взаємної до-

помоги комуністичних партій в тих краях, де вони мають особливо відповідальні завдання”.

І далі К. Zillacus переконув своїх читачів, яке трудне положення компартій в Італії та Франції, де їх повикидали з уряду, тому вони мусять спільно боротись.

Як бачимо, багато ще наївних на світі. Там мобілізація, тут демобілізація. На щастя, українське громадянство має в тій справі тверезий погляд. (мл)

Пам'яті Юрія Клена

(4. 10. 1891 — 30. 10. 1947)

Особливо боляче відчуваємо смерть великого поета. Ненадійна втрата вдарає нас тим важче, що Юрій Клен відійшов саме в розгарі творчої праці, далеко не сказавши того всего, що він міг сказати своєму народові. Він відійшов саме в такому часі, коли українство стоїть напередодні нового самоусвідомлення і нового оформлення власного обличчя. Якраз на порозі такого етапу український народ потребує духових провідників, що були б виступами нового відродження, що своїм віщим зором вказували б йому шлях у мандрівці шукань, що своїм творчим словом розпалювали б тугу за новим об'явленням української правди. Таким провідником у сфері духа був Юрій Клен. Сповнений великих візій про нову Україну, запліднював інших іти за ним і промоувати шлях для здійснення тієї України. Нам тимбільше боляче з приводу його смерті, що нам ввижається та сама Україна — „втління справжньої людяности, справжньої моральности і величі духа”.

Нижче містимо статейку про творчість Юрія Клена. З шан. автором не погоджуємося в оцінці впливу „Вісника” на формування світогляду поета. Ми вважаємо, що динамічність, вольове активне наставлення до життя, боевий дух і т. п. — все це був дух часу України після визвольних змагань; цей дух не обмежувався до „Вісника”, ані не був ним створений, ним жила ціла повоєнна генерація.

Редакція

Бражає в творчій біографії Юрія Клена, як пізно він дебютував. Коли не згадувати зовсім дрібних публікацій, Юрій Клен як поет дебютує в віці коло сорока років; його дебют у прозі припадає на останній рік його життя — отже на другу половину шостого десятиліття. Не можна серед інших причин не вбачати в цьому впливу того гуртка однодумців М. Зерова (т. зв. неоклясиків), в якому творчо сформувався поет. Вимоги до поезії і до техніки вірша були там піднесені на таку височину, що виключали всякі недоробленості і легкі імпровізації. У двадцять років наше сторіччя в історії української літератури вписує себе Освальд Бургардт як провідний майстер поетичного і прозового перекладу. Оригінальний поет Юрій Клен народжується тільки в тридцятих роках, коли поетові довелося покинути Україну, попрацювавши зі своїми київськими друзями і знайомлячися з новими людьми і новими повіями.

Не можна недоцінити ролі „Вісника” в формуванні Юрія Клена. Тільки техніку вірша приніс поет з „неоклясичної” школи. Світовідчування його поезії — це світовідчування „Вісника” з його гаслами імперіялістичної, волонтаристичної романтики. З гнівом і болем попрощавшись зі своєю підсовєтською батьківщиною в поемі „Прокляті роки”, поет у віршах, що згодом увійшли в збірку „Каравели”, виступає співцем конкістадорів і завойовників, будівничих держави і відважних воїнів, людей, що їх полонить життя, і що вони вміють те життя загнати. Напоєна фарбами, сповнена мужньої снаги, глибоко емоційна Кле-

нова лірика динамічна і карбована, може більше, ніж лірика інших поетів, що гуртувалися навколо „Вісника”, відповідала програмі журналу. Це було повне заперечення квітизму, рівности, сентиментальности і млявости, які перед тим дехто вважав за типові ознаки українця. Це було передчуття близьких катастроф і заклик зустріти їх у бойовій готовості. Це був захват повнотою життя і усвідомлення того, що найповніший вияв повноти життя — боротьба, смертний бій.

Вже в поезіях „Каравел” звучать і інші мотиви. Мотиви неістотности, несправжности видимого світу. За світом явищ поетові розкривається світ сутей. Мотиви експанзії заступаються мотивами прозирання тасмних сутей. Динаміка фізичного руху — заглибленням у приховане внутрішнє. Виразні вже в таких поезіях як „Символ” або „Софія”. Ці ідеї зрджують згодом грандіозний задум великої епопеї „Попіл імперій”, що лишилася, на жаль незакінченою. Тут на автобіографічній канві мав бути показаний вир історичних подій нашого сторіччя, а за тим строкатим многолітнім осіб, поезій і гасел мала бути виявлена внутрішня істота нашої сучасности, як її вбачав поет: ставання людини, справжньої людини в усій величі її етичних норм, і як один з виявів цього ставання людини — ставання України, бо Україна для поета передусім — втілення справжньої людяности, справжньої моральности і величі духа.

Тією ж ідеєю одуховлення і прозрівання в матеріальному його справжньої суті були пройняті і ті кілька оповідань, які написав Юрій Клен безпосередньо перед своєю загибеллю. Ці оповідання — незвичайні в нашій сучасній прозі своїм своєрідно-параболічним характером, своєю оповідністю, що сплирається на чітку сюжетність і розлогу епічну фразу. Проза Юрія Клена — це тільки початок. Він не зовсім це розкрився навіть як поет. Ще менше розкрився як прозаїк. Він загинув на шляху сповнений творчих задумів. Він умів вбирати в себе впливи й умів переборювати їх; лишив їх за собою, йдучи власним шляхом.

Переклади Освальда Бургардта, „Прокляті роки”, „Каравели”, „Попіл імперій” і оповідання Юрія Клена назавжди вписані в історію української літератури і в душі українців. Поет є серед тих, хто веде і приведе нас до здійснення величної мрії його „Софії” і „Символу”. Його важкий камінь лежатиме в підвалині держави.

Ю. Ш.

„Der Allgäuer” пише: як повідомляють штокгольмські часописи, уряд Рад. Союзу відкликав свого посла зі Швеції й арештував його — за те, що посол поведився з приязню супроти дипломатів західних держав. З тих же причин відкликано совєтського посла з Осло. Постає новий стиль в дипломатії.

„Bayrische Rundschau” повідомляє, що мр. Гавзер, представник центральної американської допомогової акції перебув в Німеччині шість тижнів. При тому журнал підкреслює з признанням, що мр. Гавзер весь час свого побуту в Німеччині жив тільки на харчевих картках. В висліді такого життя стратив на вазі 24 фунти.

Україна

поема Юрія Клена

1

Зеленими горбами бовваніла,
Вночі широким степом шелестіла,
Молилась до Перуна і Сварога
І ще не знала, де твоя дорога.
Хозарин кликав до свого полону,
В діяспору жидівського закону,
І вабив печеніг в роздерті шатра,
Де палахкотіла жаром жовта ватра.
Б'ючи у мідь своїх потужних дзвонів,
Звав марно Рим тебе у папське лоно,
І для вина, що серце звеселяє,
Зрекласть ти Магометового раю.
Аж кроком нечутним, сумна і строга,
У тьмяних ризах з золота старого,
До тебе підійшла; не звівши вії,
Немов легенда тиха, Візантія.
Вона, свята, облудна і безкрила,
Тебе цісарським пурпуром покрила.

— — —

В варязьким панцирі, в добу жорстоку
Ти дихала спокійно і глибоко,
Та інколи, піднявши забороло,
Вдивлялася в тривожне виноколо.
З юнацьким завзяттям, з веселим криком
Стрічала половців у полі дикім
І, навалом татарських орд зім'ята,
Прийняла долю жижу і прокляту...
Віки минали в темних сновидіннях.
Мов щире золото з берез осінніх,
Спадали всі твої оздоби,
І рвав лахміття ранньої жалоби
Шалений вітер. Все те за тобою
Пливло у безвість чорною рікою...

— — —

Де хвиля б'є об скелі круторогі
І шумом крис зрадницькі пороги,
Де дме над островом дніпрянський вітер,
Вирощувала ти спізнілі квіти
Жорстокости, героїства і посвяти
І ткала з них собі багряні шати.
Ніякий чар часи ти не відкличе,
Що гураганом прогули по Січі.
Гучним і буйним бенкетом Богдана
Ти завершила коло, Богом дане.
Відтак повстань твоїх страшні заграви,
Що відблисками спалювали трави,
В воді баюр московських догасали,
Мов сонце стомлене і вже змиршале.
Воскреслим полум'ям старої слави
Ти спалахнула в чорні дні Полтави,
Коли тебе причарував навіки
Король звияжений, останній вікінг.
І, стиснутий Петром в обіймах владних,
Хрустів кістяк твій в пестошах нещадних.
Знесилена від голоду і спраги,
Несите черево чухонських багон
Тоді людським ти набивала падлом.
І час гатив тебе важким вагалом.
З твоїх кісток, що в твані скам'яніли,
Із тіл, що на морозі зачепили,
Складався підмурівок, на якому,
Немов болот примара невідома,
Між нетрів дебряних, де мох і глиця,
Повстала в чадній млі нова столиця.
Поволі брякля, мов велика туша,
Ненависна киргизам і інгушам,
Грузинам і корелам осоружна,
Імперія пажерлива, потужна.
Росла, росла і вогких надр туманів
Під свист сибірських тайг, під дзвін кайданів,
Під шум українських грабів і каштанів.

2

А Ти, Ти зріла, мов зерно,
Що спіє в лоні невідомім,
Щоб повернув колісь стерно
Керманіч в грізний день залому,
Якого ждали ми давно.
І він прийшов в грозі і громі,
І гніву Божого вино
Плеснув із чаші ангел сьомий,
Змішалися люди і вовки,
І стала кров дешевим плином.
Ніхто в ті прокляті роки
Не знав, де звір, а де людина.
Дихнувши хаосом ночей,
Хтось сплутав постаті і форми
І стер всі зариси речей.
Завили вихорі і шторми.
Зірвавшись з ланцюга, у скок
Пішла задихана планета,
В пекельний вплутана танок
(Лиш крич у п'яті: Де ти? Де ти?).
І ось серед уламків, брил,
В клубках розідраних туманів,
В первіснім танці диких сил
Неясну постать зір доглянув.
Мара укохана віків
Вже прибирала образ зримий,
Що вже яснів, синів, горів,
Та прослизнув марою мимо.
І голубів вночі лиш слід,
Який поволі в небі танув.
Летів не сніг, а білий цвіт,
І все поглинув вир туманів...
Тоді підвівсь столалий гад,
Робив собі з злочинців добір
І, всю тебе повивши в чад,
Почав кігтями дерти здобич...
Тоді ж, у час програм, конвенцій,
Вітавши хмару сарани,
Під шум нарад і конференцій
Усі зійшлися твої лани,
Твій скарб, і скот, і степ ділити.
І знов (на літа чи віки?)
Зчорнілий край, дощами змитий,
І над полями вітряки...
Знов невідкличність і руїна...
О, казнь незримої руки!
О четвертована Україно!

3

В нестямі божевілля
Який страшний ясир
З Полтавщини й Поділля
Стягав тоді Сибір!
Розвіявши по нивах
Полову мертвих мрій,
Гноїли в колективах
Весну твоїх надій.
І духом чумних лілій,
Що зжерті пістряком,
Пашів простір спліснілий
Порослим бур'яном.
Де порожньо і голо
Сірів безбарвний лан,
Шугав безчолой голод.
За п'ятирічний плян,
Згадавши дні татарські,
За владу всіх рабів,
За „щастя пролетарське“
Твій темний люд згорів.
Немов колоди в струпах,
Що ваблять мокрих птах,

Здувались чорні трупи
В некошених житах.
Жах смерти у підвалі
Моторами ревів,
І кулі розбивали
Коробки черепів.
І брякли мертві лица
— Пухкі опуки щік —
У смрадній сукровиці,
Мов в'язки стиглих фіг.
І був це час покосу,
Бо кат потів, як віл,
І в дар богам приносив
Копиці мертвих тіл.
Селянські канібали
Ловили дітваків,
Могили розгрібали
І крали з трун мерців.
Ночами стрекотіли,
Мов коники в степах,
Невтомні скоростріли
Та цвів Молочний Шлях.
І, як перед віками,
В холоднім димі сел
Над скорбними ланами
Плеяди і Орел...
Що обри, що татари!
Що лютий печеніг!
Тож не були почвари,
Бо і Батий беріг
Твої церкви й святині:
Вівтар і златоглав.
А нині, нині, нині
Дівочтво розтоптав
Твоє сучасний варвар
І душу загноїв.
Вже має чорна барва
Над згарищем років
— Понурий прапор смерти,
І вже з джерел віків
Снаги нам не зачерти.

4

Прийми цілунок —
Полин терпкий.
Смертельний трунок
Із чаші пий.
Блукай, безвіро!
Поки страждань
Не сповниш міру,
Нуртуй у хлань.
Прямуй крізь муки,
Крізь хирі дні,
У шал розпуки.
Гаси вогні
І в ніч одчаю
Сама палай,
І біль без краю
До дна пізнай.
Простуй крізь жертви,
Крізь сохлий цвіт
В простори мертві
Десятків літ.
Крізь смерть і сором,
В нещадний вік.
Лісам і горам
Звіряй свій крик.
Прийми наругу,
Влий в шал поем
І вічну тугу
Живи вогнем.
В жару негаснім
Свій гнів гартуй
І долю власну
З уламків куй.
Шпурляю тричі
Закляття це
Тобі у вічі,
Тобі в лице.
Ідучи в далеч
Під звук фанфар,
Що їх заграли
У громі кар

Всі сурми туги,
Всі труби згуб,
Дійдеш потуги.
І бурий зруб
Надій безлистих
Повстане знов
Шатром барвистим.
І свіжа кров,
Одягне журби
В безсмертний міт,
В вісон і пурпур
Стобарвних літ.

5

Все, що гуло
В надрах запілля,
Все, що росло
В криках безкрилля:
Стлумлений гнів,
Що клекотів
В жерлі віків,

Розпачу рев,
Марне горіння,
Шумних джерел
Дзвін і кипіння,
Помста і сказ
Вибухли враз
Шалом екстаз.

Крила пожеж
Там, над віками.
Простір без меж
Тут, перед нами.
В блискач вогнів
Колом зацвів
Обрій років.

В віддалі днів
Труби рокочуть.
Крики птахів
Грози пророчуть.
Що це дзвенить,
Що це шумить
В ранкову мить?

Чуєш, іде
В громі бурі,
Чуєш, гуде,
Б'є вже у мури,
Дме нам у скронь
Вихор, вогонь
Божих долонь!

6

Тобі, праматір, шлю привіт
З років, що час їх порохом укріє.
Та що тобі пісні цих клятих літ
І чорний жах, що вовком вие!

Це нам стерні глухий простір
І без кінця безрадісні блукання.
Тобі ж, тобі краса далеких зір
І злата заграва світання.

Це нам іти крізь сум років,
Крізь біль наруг, крізь ніч гірку неслави,
А Ти в крилатім шумі прапорів
Колись зустрінеш буйний травень.

З полів незнаних чужини
До тебе вітер долетить, мов спомин
Про наші в муках виплекані сні,
І днів давно забутих гомін.

Та що Тобі, Тобі до них,
Що йдеш крізь дні прекрасні і суворі
До дальніх мет, невидано-ясних,
Прямуючи в нові простори!

По нас, забутих на землі,
Хай час пройде важким, залізним плугом.
Майбутнього крилаті кораблі
Уже стоять на рейді кругом.

Прозора височінь дзвінка,
І дужий вітер дме в шумкі вітрила,
І вже чиясь невидима рука
Ворота в далеч відчинила.

Ми відійшли в глибини віків,
Ми, мов жорстока пісня, відлунали,
І чорні груди зораних степів,
Що їх роздерло гостре рало,

Колоссям вкрилися густим.
Благословенний дощ скропляє жито,
До сонця пнеться все стеблом тремким,
Щоб жаром дихати і жити...

Пурпуром древнім весна одягає лани надніпрянські.
(Вербі шумлять на горбах; в полі тополі гудуть).
У багрянниці старій нас вітає прадавня столиця.
(Сонце тресвітле вгорі, вітер і спів на землі).
Слава золоту бань, що крізь темні дерева нам мріє.
(Дзвоном високих церков ширше росте височінь).
Слава Тобі, о життя, що не має ні меж, ані краю.
Доля на шальки кладе муки, і щастя, і біль.
Бо, врівноваживши все, премудрий закон обертає
Тугу дочасну, терпку в радість, безсмертну в віках.
ХІ. 1938

Жорстокі дні

(зі збірки Юрія Клена „Каравели”)

Жорстокі дні із кричі й люті
У багрі зроджені роки,
І сонце, з міді куте,
Що в невідомі світить нам віки.

Скажені вихорі, що кришать гори,
З глибинних надр — підземний грім,
І порох метеорів,
Розбриканий у гніві золотім:

Так нас доба вітала на порозі
Ще не початого життя...
Так блиски передгроззя
Серцям крізь чорний дим років жагтять.

Вітри, немов крізь спалені простори,
Крізь душі гомоном гули,
Та не зійшли нам зорі,
Що трьох Царів у темряві вели.

Благословенні дні прокляття й кари!
Це ж ми, гартовані в снігах,
Завіяні в пожарах,
Загравною засвітим у віках.

Несіть гарячий попіл у майбутнє,
Безсмертний жар вражіннь —
І вславить Н е з а б у т н е
Колись співець майбутніх поколінь.

1939

Молитва

(Закінчення поеми Юрія Клена „Прокляті роки”)

Тож помолімося за полонених,
Які у морі буряним пливуть,
Та ще за страждущих і угнетених,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх в снігу зажива погребених,
Які шляху додому не знайдуть.
Над ними Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Ще помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Що їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,
Щоб радість їм ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук,
Позбав їх, Господи, страждань і мук!

Помолімося за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолімося за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби frat,
Що душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Помолімося за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка, як смерть
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай,
Віспівують нам пекло, наче рай.

Бо, може, жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дишать ширше:
Як ніч овів пахощами скронь,
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче сонце... й кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцони
Ридає так, що на душі холоне.

Тож ревно помолімося за всіх,
Кого сувора доля не пригорне,
Хто не зазна ні радості, ні втіх,
За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
Кому завмер у горлі криком сміх,
Чий неясні дні, як ночі, чорні.
Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
Благослови їм шлях серед пустинь.

Що дають нам Листопадові роковини

написав М. Добрянський

Тому тридцять років, без одного, в ночі на 1. листопада молодий старшина Степан Паньківський вивісив на львівській ратуші український прапор.

І каже мемуарист про цю подію: „Ранком 1. листопада на вулицях міста дивний настрій. Люди гляділи на гордо повіваючий прапор, їх очі блестіли з радості, а самі дивувались, бо сталось щось велике”.

Це справді сталось щось велике. Постанова західно-української конституанти про створення незалежної держави з українських земель Австро-мадярської монархії — стала цього дня dokonаним ділом. Цього дня Галичина пережила одну з найбільших хвилин своєї історії. Подібну хвилю великого підйому мусіли пережити наші предки 1245 р. на вістку про блискучу перемогу короля Данила над ворожою коаліцією під Ярославом. Ця перемога продовжила існування галицько-волинської держави на сто років. І ще раз переживали галичани подібний підйом в 1648 р., коли гетьман Богдан прийшов до Галичини.

Чи 1. листопада був дійсно великою подією? Доказом правдивості історичної величі є легенда, яка твориться на тлі даного історичного факту. Легенда твориться не на замовлення, а стихійно в душах людей природи, що не читають книг ані газет, в душах людей святої простоти і наївності.

Мені оповідали: є січень 1919. В горах Закарпаття далеко від людей і шляхів живе собі село Тюшка. Живе, як жили наші села тисячу років тому. В селі тільки один молодий газда письменний. В селі віче в такому стилі, як відбувались наші віча в княжих часах. Тюшка вибирає посланика до Галичини. Вибрали саме того письменного і додали йому двох кремезних парубків, щоб боронили його в дорозі від вовків. Старші селяни кажуть йому: „Йди туди, де повстало руське царство, а в столиці проси, щоб не забули нашої Тюшки прилучити до руського царства”.

Сьогодні і подія 1. листопада і 10 місяців української держави в Галичині і збройна боротьба за неї — це вже історія. Вже й історичної перспективи досить, щоб знайти в тій історії те, що для нації з її минувшини є для її майбутнього найцінніше: ідейний зміст, який збагачує духа нації, і історичний досвід, який збагачує її політичний розум.

Дух нації і її політичний розум — це те найважливіше, від чого залежить успіх народу в боротьбі за своє право. Коли є вони оба, то — згідно зі старою українською приповідкою: буде дружина, то буде і злато — знайдеться ще й третій необхідний елемент: фізична сила (зброя народу). Ці три елементи — дух нації, її розум і її зброя — рішають про майбутнє народу.

18. жовтня і 1. листопада 1918 р. воскресла ідея української державности на Західних

землях. Передвісниками того воскресення були УСС. Блеск події 1. листопада притьмарив другу подію, якої не можемо забувати, як і 1. листопада — це державний акт 18. жовтня 1918. Цього дня конституанта Західньої України проголосила українську державу на українських землях Австро-Мадярщини. Тим актом встановлено українське державне право на західньо-українських землях. Ця подія переломової ваги. Бо держава це не тільки акт сили, але й акт права. Без 18. жовтня не було б 1. листопада, а без них не було б акту Української Національної Ради від 3. січня 1919 про прилучення Західньо-української держави до Української Народньої Республіки.

Пригадаймо собі в якому стані була Галичина, коли 1772 ввійшла в склад Австрії. Проходжу в думці історичний шлях Галичини від 1848 до 1918. Якщо б в історії діялись чуда, можна б сказати, що це було чудо. Але чуда в історії не бувають. Там тільки причина і наслідок. Акт 18. жовтня і чин 1. листопада були наслідком невпинної жертвенної муравлиної праці двох генерацій. Так отже 1. листопад усвідомлює нам одну з таємниць історії — таємницю відродження народу. Він учить нас, що ця таємниця — річ осягальна, вчить, що народ, в якому ще не завмерла іскра Божа, народ, який заслужив собі своїми добрими ділами ласку в Бога, може відродитись, коли вся його воля спрямується в тому напрямі і коли серед нього знайдуться люди, які в любові до меншого брата — як галицька інтелігенція ХІХ стол. — зуміють принести дрібні жертви для народу, а в хвилині потреби її велику жертву.

Так отже Листопадові Дні 1918 дають нам відродження ідеї української державности в Галичині, встановлення державного права Західньої України, тріумф ідеї української соборности і віру в відродження народу.

А що дають для політичного досвіду? Це питання незвичайно важке. Народ, якого провідна верства не вмє або не хоче користати з досвіду минулого, мусить відстати в життєвій боротьбі. Перед українським народом нераз стояли питання подібні до тих, що стоять перед ним сьогодні і стоятимуть завтра. І з того, як наші предки розв'язували ці питання можемо навчитись, що треба робити, щоб не повторювати помилок минулого. Без того будемо кожний раз починати історію наново і наново поповнювати старі помилки і — що найстрашніше — платити за них головами і кров'ю найцінніших людей.

Є в українській історії періоди, які є неначе криницею політичного досвіду народу. З них можна черпати той досвід обома руками, щоб ним збагачувати політичний розум нації. До таких періодів належить і доба визвольних змагань 1914—1923. Коли мова про політичний досвід, то цей десяток літ незвичайно цінний передусім тим, що тоді український народ в ці-

лому, і його провідні люди й керівні чинники зокрема, власним розумом самостійно вирішували проблеми, що їх перед ними ставила історія. І з того, як вони бачили ті проблеми, і як вони їх розв'язували, для нас велика наука.

Основне вивчення доби визвольних змагань дає нам суверенне панування над цілою українською проблематикою. Воно дає відповідь на безліч тих питань, які нас мучать і не дають спокою; а серед них питання найважливіше: чому в тій великій добі визвольної боротьби український народ не міг вдержати своєї держави? Різні люди дають різні відповіді. Але правильна відповідь буде щойно тоді, коли вона виходить з основного пізнання української минувшини, або принайменше пізнання доби визвольних змагань. Тому головне бажання, яке можна висловити при нагоді роковин великих історичних подій, — не тільки святкуймо, але вивчаймо великі події минулого.

Листопадові події (18. жовтня і 1. листопада) впровадили галичан у соборну сім'ю української нації. Бо без тих подій не було б ані акту 3. січня, ані 22. січня 1919. До всеукраїнської громади прийшли західні українці із власним добутком: з власною, майже з нічого, на швидку руку створеною і на тогочасні умовини добре упорядкованою, державою. Країна, яка перенесла на собі весь тягар світової війни, на заклик своєї влади змобілізувалась на 80%. Десятки тисяч людей, змучених чотиролітнім побутом на найтяжчих фронтах пішли в ряди УГА, щоб боронити свою державу. Завжди, коли згадуємо УГА, з якої галичани можуть бути горді по всі часи, треба пригадати, що коли ця

армія мала зброю, чоботи й муніцію, то це була заслуга зазбручанських братів, їх щедрий дар для Галичини — світлий доказ соборности, не тільки декларативної, але й соборности діла.

Сьогодні український народ об'єднаний соборно — там на рідних землях в одностайній поставі супроти ворога-окупанта, тут — об'єднаний спільною долею, спільними турботами і спільною працею. Так ми вийшли в новий період соборности — соборности щоденної праці. Тим створюємо нову атмосферу, яка має бути підготовою для нових діл всеукраїнського масштабу. Об'єднані духом соборности, йдемо на зустріч майбутньому.

На сірому тлі наших буднів відрадним і будуючим проявом був факт, що листопадові роковини були святом не тільки галичан, а святкувала їх ціла українська спільнота. Для автора цих стрічок найбільш радісним моментом з цього річчя була Богослужба, яку в Бад В. в навечер'я 1. листопада відправив православний парох для українців-придніпрянців, щоб вшанувати пам'ять листопадових подій. Ми справді стали соборною нацією. І коли доложимо зусиль, щоб це об'єднання національної спільноти не трісло в наслідок затій ворожих агентур, або в наслідок нерозуму малих і низьких душ спосеред нас, можемо з ясним поглядом глядіти в майбутнє — з вірою, що нас об'єднаних в соборній українській громаді навіть врата ада не одоліють. Тоді; як каже поет:

„станемо плечима до плечей
і світ відчинемо як двері”...

ОБ'ЄДНАНІ МИСТЕЦТВА (ОМ)

САМОСВІДОМІСТЬ, ІДЕОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА

написав М. Шлемкевич

Одне за одним оформлювалися продовж минулого року мистецькі об'єднання: письменників у Мистецькім українськiм рухові (МУР), діячів сцени в Об'єднанні мистців української сцени (ОМУС), плястиків в Українській спілці образотворчих мистців (УСОМ), музик в Об'єднанні українських музик (ОУМ). В липні цього року всі ті мистецькі об'єднання створили на з'їзді в Берхтесгадені надбудову Об'єднаних мистецтв (ОМ). Рівень з'їзду, коли порівнювати зі з'їздами з-перед півтора року, вищий. Знак, що різні людські випадковості відходять у тінь і речниками виступають ті, що мають право ними бути. Доповіді від кожного об'єднання, мов струнки колодми, піддержували загальний рівень дискусій.

Критична самосвідомість

Приємно вражав ріст критичної самосвідомості, що зайняла місце самовдоволення,

шкідливого для мистецького досконалення. Претенсійність екце-мистців зробила місце сумній і твердій правді, що наша творчість покищо не доросла ні до потреб унутрішнього, ні до вимог зовнішнього світу. В доповіді представника МУР-у було таке ствердження червоною ниткою. Речник музик підкреслив неспівмірність між музикальністю народу і вбогістю напр. хорового репертуару, що десятками років не міняється. Деякі точки того репертуару своєю постійністю залишають позаду найбільші успіхи світових майстрів. Такі рекорди є покажчиком творчої слабості. Подібної і репрезентація перед світом тієї мистецької галузі, що здавалося б має найбільші дані і можливості, особливо коли пригадати тріумфи капели Кошиця, сьогодні незадовільна. Маємо багато хорів, але одного справді репрезентаційного немає. Такі ж критичні і тверезі голоси було чути з приводу виставки української

пластики в Мюнхені. Не маємо ще чим імпонувати, навіть особливо зацікавлювати. Якась провінційна екзотичність загороджує нам дорогу до європейської публіки й свідомости.

Такі отверті ствердження свідчать про повагу у ставленні мистецької проблеми, про здоровіше підсоння сучасної праці у порівнянні з недавнім реклямовим самозахопленням. Герої того останнього стишуються. На щастя!

Мистецтво і політика

Одна з доповідей мала за осередню проблему питання мистця і громадянина. Дискусія кілька разів поверталася до тієї, видно, пекуче теперішньої теми. Голосів, що хотіли б блискучого відокремлення мистця від громадських справ, не було чути. За те знайдено два формулювання: „мистець і громадянин” чи „громадянин у мистецтві”. Обидві можливості з'ясовувалися на прикладі одного з сучасних письменників, що іноді виступає в часописних полеміках, коли йдеться про важні хиби нашого життя. Питання стояло, чи не краще було б йому за той час викінчувати свої широко задумані твори й творчістю формувати нового духа нації. Отже „мистець і громадянин” чи „громадянин у мистецтві”? Друга формула звільняла б мистця від обов'язку безпосереднього встравання в буденну суєту, залишаючи йому глибший віддих для будуччини. Формула переконалива, хоча при ближчій розгляді вона в нашій сучасній свідомості має свої слабини.

Характеристично, що ця проблема була порушена і дискутована. Видно — пробуджена свідомість її важности. Знову здорова риса з'їзду і його тематики. І доброю заслугою треба визнати доповідь того музики, що поставив це питання в усій ширині.

Казав Платон, що творець може не знати, де будинок управи і де суд і куди йде дорога на базар. Люди вважають його божевільним, але вони не знають, що він вітхненний. Одначе і Платон називав це ненормальним станом і хотів, щоб і вітхненники Ероса знижувалися до людських справ і займалися ними. І в нашій нинішній житті є речі, що від них не втекти навіть і „громадянинові у мистецтві”. Вони вимагають від нього ясної постави. А було б дуже прикро, коли б „громадянство у мистецтві” ставало залізним листом, що дозволяв би займати в житті недостойне громадське становище.

Є ситуації, де мистці мусять бути насторожені. Ось прикро вражає, коли ті самі імена прикрашають постійно політичні часописи різних напрямків. Хай усі ті часописи високого інтелектуального і морального рівня, то все ж не все в порядку, коли один і той самий письменник співпрацює в часописах, що себе рішуче побороють. Бо тоді люди, що думають, мусять ставити собі питання: що це значить? чи це аполітичність, чи понадпартійність, чи безпартійність, чи може попросту безхребетність, прикрита гаслами свободи? Ті терміни

перекидувано в дискусіях установчих зборів ОМ; промовчано дискретно той останній термін.

Пристойніше, а все ж немило вражає і недоцільною виглядає співпраця тих самих осіб у низці літературних журналів, що останніми часами почали з'являтися, як додатки до політичних часописів. Пристойніше: завдяки деякій віддаленості від злободневних політичних пересправ, а все ж... Усе те разом пригадає ярмарковий рух на наших передміських дорогах. Ідуть гасди-власники підвод зі своїм майном на базар. Там, усяка зелень, і усяка твар, січка для коней і пахучі спілі яблука в полові, пашені підсвинки, золоті кукурудзяні насінники в косах, капустані головки, птиця з підв'язаними крильми і верескливі поросята. А ззаду на розворі бідні підсусіди, що пішки пустилися на торг. Так партійні господарі ідуть своїми тижневиками і поганяють, а на літературних сторінках або на додаткових розворах присілися письменники і мистці: птиці з підв'язаними крильми, іноді в прикрім, дуже прикрім товаристві...

Таку їзду на всіх розворах називають понадпартійністю. Скоріше треба б назвати такий стан неполітичністю, що досить дивна серед мистців політичної еміграції. Як оцінить колись критичне суспільство таку поставу, можна здогадуватися по історії одного слова. В старинній грецькій демократії вибір громадянина на якийсь пост обов'язував. Не вільно було відмовлятися від уряду, як сьогодні не вільно відмовлятися від військової служби. Одначе ясно, що й тоді людські вдачі були різні. Одна людина цікавилася громадськими справами з любови до них, друга з почуття обов'язку, третя тільки під зовнішнім примусом, залюбки втікаючи при першій можливості в затишні доми й сади. Людину, свідомого і активного громадянина називали „політікос”, політичною людиною, а його протиставлення була людина, що нині називали б ми її „приватником”, тоді ж називали її словом, що означало приблизно те саме без особливого посмаку, яке воно має сьогодні, отже таку людину-приватника називали „ідіотес”. У сучасній значенні того невинного колись слова чується присуд сторіч.

Ми свідомі всіх труднощів, що випливають із правного стану. Концесію на друк дістало фактично тільки п'ять тижневиків. Усе інше має залежні від тих тижневиків ліценції. Але мусимо вірити, що ліценціяти і керівні кола, які гуртуються навкруги тижневиків, це громадяни, що розуміють вагу незалежного мистецтва і тому пішли б на якусь розумну комасацію усіх додатків, передаючи їх у розпорядження МУР-у чи ОМ. Тоді на місце сучасного роздробу, дійшли б ми до одного, найбільше двох, але справді репрезентативних видань і з огляду на зовнішнє оформлення і на зміст. Це припинило б трохи смішний стан, коли в щораз то нових журналах знаходимо одні й ті самі прізвища. Ліценціяти мали б сатисфакцію свого вкладу в українську культуру, а на тих журналах замість „додаток до та-

кого то тижневика" — стояло б „додаток до тижневиків (перелік), у розпорядженні МУР-у, чи ОМ". Тижневики повинні б згори зрєктися в користь ОМ усіх своїх прав, себто не могли б після того, як котромусь із них не сподобається якась стаття, відкликати свою частку. Вони могли б тільки в своїх літературних сторінках вести дискусію з небажаними для них статтями. Так жеж даючи пожертви на студентський стипендійний фонд, громадянин не ставить окремих політичних, чи інших вимог до стипендіатів, лише вимогу солідної праці. Невже наші ліценціати і кола, що їх вони фірмують, мали б менше вироблення ніж пересічні громадяни-жертводавці? Або може українське мистецтво — це менша справа, ніж окремий стипендіят?

Зосередження не означало б замкнених дверей для різних думок і для оригінальних початківців чи напрямків, що щойно пробиваються. Саме на те, oprіч одного репрезентаційного журналу, залишилися б літературно-мистецькі сторінки в тижневиках і періодично або неперіодично містили б нові „несальонові" ще праці людей „бурі й напору", співзвучних з духовістю тижневиків. То ж мали б ми наш своєрідний Люксембурзький палац чи Лювр, де знайшли б достойне місце — згідно з ідеологією МУР-у і ОМ — різні напрямки, поскільки дадуть досконалі, завершені твори. І мали б ми ще кілька літературно-мистецьких сторінок в різних тижневиках з якимсь окремим обличчям. Це було б щось у роді виставок т. зв. „незалежних", себто неканонізованих ще мистців Парижа. Таким чином комасація уможливила б і належну репрезентацію з одного боку, і потрібну в духовій творчості диференціацію з другого. І що важне: такий стан звільнив би мистців і критиків від немилої і двозначної їзди на кількох розворах одночасно. Виграли б і репрезентативність і характерність духової творчості...

Одним із найпекучіших завдань ОМ стає перевести переговори з окремими ліценціатами задля здійснення такої кінечної реформи. З'їзд радів, а мистці-плястики були горді, почувши слова голови Лондонського комітету з приводу появи першого числа „Українського мистецтва". Один такий журнал, так було сказано, більше помагає при всяких зустрічах із чужинцями, ніж кілька політичних меморіалів. Стільки разів згадувалося підчас нарад з'їзду про обов'язок репрезентації. Ось єдиний шлях до його виконання.

Ідейні основи Об'єднаних Мистецтв

Дискусії на тему політичності мистця залишилися в сфері теорій і бажань, не виходячи в практичну площину, хоч саме тут — як бачили ми вище — проблема незалежності мистецької творчості вимагає практичного втручання ОМ. За те в питанні про самі основи ОМ думки дивним-дивом кружляли головно навколо практичних справ, промовчуючи ідейні підстави об'єднання мистецьких об'єднань. Говорилося про потреби взаємодопомоги, про по-

дібність професійних інтересів, про спільну репрезентацію тощо, а про глибокі внутрішні мотиви постанови ОМ не доводилося почути. Ми переконані, що наші мистецькі об'єднання знайшли шлях до спільної надбудови саме завдяки потребам душ і часу, а не тільки під тиском більше зовнішніх припадковостей. Хочемо вірити, що тим глибше коріння має та душевна потреба, чим тяжче було виявити її в свідомій програматиці. Подібно твір мистця кориниться в серці, і тим дужче вражає, чим менше надуманости в ньому. Але генеза твору, в нашім випадку — об'єднаної організації, з душевних глибин не звільняє від потреби ясно усвідомити собі суть твору і події.

Безумовно професійні й репрезентаційні побуди співдіяли в постанові ОМ, але і раніше існували в нас і мистецько-професійні справи і репрезентаційні проблеми. Чому ж тоді вони не оформлювалися в якісь своєрідні ОМ? Чи це може аж сучасні мистці зрозуміли те, чого не розуміло нпр. попереднє покоління, що вдоволялося нез'єднаними спілками окремих галузів мистецтва? Коротко, чи створена в липні ц. р. організація ОМ — це чистий припадок, чи кінечність, закладена в прямуваннях наших душ і нашого часу?

Підійдемо до цієї проблеми, усвідомлюючи собі суть мистецтва. Де його джерела й устя; що є його невідминним предметом?

В науці наша увага скеровується, як звичайно кажемо, на речі й події. Точніше: наука починає від світу зміслових даних, світу приймань. В своїй обробці тих даних вона означає їх по можливості ясними і виразними, в ідеальнім випадку математичними, поняттями, далі складеними з них осудами і виведеними з тих осудів висновками. Завдяки такому пізнанню дістаємо змогу повертатися до тих зміслових приймань, себто дістаємо змогу спричинювати події, створювати речі тоді, коли бажаємо і там, де нам треба. Отже починаючи сприйманнями, шляхом їх наукової обробки повертаємося до них, але вже активно, а не пасивно. Таке значення кличів новішої доби: ставати володарями природи, віддано слухаючи її мову, або таке ж значення іншого, також модерного гасла: знання то сила.

Попробуємо аналогічно схопити суть мистецтва*). Його вихідною точкою не є як у науці речі й події, себто зміслові відчущання й їх сприймальні сполуки, але світ почувань, зворушень душі, світ пристрастей, радостей і страждань, любови й ненависти, туги і заспокоєння. Це предмет усякого мистецтва. Зміслові дані, зорові, слухові, дотикові й їх повторення в спогаді, або — як звичайно кажемо — образи, це тільки засоби задля схоплення, задля означення й передачі іншим тих почувальних переживань. У цьому погоджуються майже всі естетичні теорії від Канта по наші дні**). Таким чином мали б ми

*) Докладніше про це в більшій праці: М. Шлемкевич: Філософія. Вид. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові 1934, § 4.

***) Порівн. статтю-фрагмент із книжки Курта Сахса: „The Commonwealth of Art" (Спільнота мистецтва) в „Amerikanische Rundschau", зш. 13, 1947, ст. 54.

з одного боку світ почувань, як предмет і вихідну точку мистецтва. В науці те місце займали речі і події, себто зміслові приймання й їх повторення в пам'яті. Знаками, що ними схоплюємо ті переживальні змісти в мистецтві є образи: словно-пам'ятеві в літературі, звуково-часові в музиці, кольорово-простірні в пластиці, отже зміслові дані. А сенс і ціль усієї мистецької творчості подібні до сенсу і цілі наукової праці. Там у науці через точне означення речей і подій дістали ми змогу повторювати їх залежно від бажання і потреби. Тут подібно — оце мистець, глибоко зраниений болем, висловлює своє переживання низкою образів. А ми завдяки цим образам, під їх впливом повторюємо в наших душах подібні зворушення, що дали побуд до творчості мистця. В обидвох випадках маємо замкнуте коло. В науці праця починалася від зміслових даних (речей і подій), що їх досліджував учений, означуючи їх поняттями, осудами. Мистецький процес починається переживанням мистця, що передає свої почування образами, а ті викликають у споживачів подібні до авторових душевні переживання. В обидвох випадках стоїть один поруч одного даний світ, що його маємо схопити, означити і системою знаків, що ними означаємо, схоплюємо той даний світ. В науці тими знаками були поняття, в мистецтві — образи в найширшій розумінні.

Приклади наглядніше з'ясують ті бліді схеми. Зміслові дані, як явища блискавиці, грому, після наукової обробки й означення мексведевими рівняннями, стали вихідною точкою сьгоднішньої електротехніки. В бажаних місцях і в бажану пору засвічуємо лампи, порухуємося електричними поїздами. Маємо замкнуте коло: зміслові дані, їх обробка і наукове означення і поворот за допомогою тих означень до того ж роду зміслових даних світла і руху.

Подібно в мистецтві. Поет пише: „Десь клюють та райські птиці Вино-зелено, Розпрозорились озера. — Тинь. Давно. Косарі кують до сонця — Полум'я квіток — Перса дівчини зпросоння: — Син, синок!” І йдеться тут не про самі образи, себто зміслові дані, повторені пам'яттю чи складені уявою. Нам неважно, чи справді клюють райські птиці, чи вони взагалі існують. Нам байдужі косарі і квіти і сонна дівчина. Нам важний поранковий настрій, важний почувальний зміст, що його пережив поет і передав нам відповідно підібраними образами. Знову замкнуте коло: почування мистця, образи, що намагаються висловити те почування, — і аналогічні почування в наших душах, викликані тими образами.

Оця загальна схема допоможе нам зрозуміти і впорядкувати в мислях багато із порушень на установчій з'їзді ОМ проблем, і дасть можливість підвести ідейні основи під самий факт створення ОМ.

Можемо уявити собі дві крайності. Одна така: людину приголомшують її власні переживання. Вони вщерть заповнюють її свідомість і вона не всилі знайти опанованого, доскона-

лого вислову. Це звичайні речі нпр. в епохи „бурі і напору”. До завершеного мистецького твору тоді не доходить.

Можемо уявити собі другу крайність. Людина так засвоїла техніку, творче ремесло, що навіть при висохлих ріках почування ще далі вишукано римує, докладно кладе кольор кольору на полотні, блищить технічним опануванням музичного інструменту. Та це лише штукарство, в кращім випадку порожня віртуозність, але не мистецтво.

Справжнє мистецтво, як виходить із попередньої схеми, постає серед гармонії між світом знаків-образів і світом переживань. Та гармонія рідко буває повна. Є культурні фази, що головну увагу звертають на знаки-образи, і навпаки, є фази, що в мистецтві шукають передовсім поглиблення, витончення, збагнення таємниць душі, її почувальних змістів.

Подібно в інших ділянках. В науці в першу фазу передне місце займають окремі дисципліни і гносеологія (теорія пізнання), як їх філософічна підбудова. Та остання скидається, як образно й дотепно порівняв Поль Валері, на велику змію, що починаючи від хвоста пожирає сама себе. Вкінці залишається ще тільки голова і перед змією постає проблема, як умістити в своїй пащеці свою власну голову.

В мистецтві тій фазі відповідає усамостійнення і свідоме відгороджування мистецьких галузей одна від однієї. Письменство, пластика, музика шукають тільки себе самих, хочуть повної самовистарчальности. Тож зосереджуються на своїх особливостях, на своїх *Differentiae specificae*, на засобах вислову, що в кожній галузі інші (слово, кольор, тон). Тоді пластика втікає від змістових значень, які призириливо називаються літературщиною. Головним завданням маляра стає добре розміщення кольорових площин. Деякі твори імпресіонізму й пізніших напрямків позбуваються всякого зв'язку з життєвими почуваннями. Вони стають, як висловився французький історик, мистецтвом ока, що пожерло голову; ми додали б — пожерло й серце. Музика реально звільняється від усякої програматики і хоче бути тільки слідуванням оригінальних звукових сполучень і ходів. В літературі її знаряддя — знак-слово розбивається на свої складові частини, зокрема на звук і значення, і деякі крайні течії хотіли б визволити поезію від значення, роблячи з неї тільки сполуку безглузких словозвучань. Деякі вірші Семенка можуть бути ілюстрацією таких намагань.

Така фаза — це час особливих удосконалень мистецької техніки, час добування із мистецького засобу-образу нежданих і непередбачуваних можливостей вислову. Тим ті фази незвичайно корисні для мистецтва, поки не попадають у наведені вище крайності, або не вдовольняються самозакоханою віртуозністю.

Ми саме виходимо з доби, що головну увагу звертала на технічні знаки мистецтва й майстерне орудування ними. Для нас та доба мала особливе значення. Вона була високою школою мистецтва і вивела його з своєї рідної загумінковості й молодечої безпорадності. Ми вже

й починаємо так оцінювати — іноді може й не зовсім слушно наше мистецьке недавноминуле, нпр. новоклясику двадцятих і тридцятих років. Може треба б нам той погляд і ту оцінку із літературної ділянки перенести на мистецтво взагалі і подібно поставитися до наших справді великих плястичних і музичних осягів. В тій, що так скажемо, технічній фазі українське мистецтво опанувало вповні своє ремесло і дійшло в ньому до майстерства. Але це ще не все.

Світ і ми разом з ним виходимо з тієї в нову фазу, не техніки, але почувального змісту*); не знаків, але суті. Спільною для всіх галузів мистецтва суттю, як знаємо, є почувальні глибини. Подібний процес завважуємо і в цитованій ділянці науки. Мислення не вдовольється вже тільки висиджуванням перед власною з'явою в гносеологічнім дзеркалі, і науковість не заспокоюється своїми окремими методами і пізнаннями. Дух прагне до нових зваг, до загального світогляду, до метафізичних синтезів. Мистецтво знаходить ім'я для предмету своєї туги. Воно й у нас дискутується. Мистецтво хоче суцільних емоціональних синтезів і називає їх — великим мистецтвом. Воно хоче пристосувати набуте в високій школі технічне знання до схоплення рідних почувальних глибин. Входить в нову добу: глибинну не поверховну, душевну не технічну. Бага із засобу-знаку пересувається на те, що має бути означене: на почувальні переживання.

Це рівнобіжне явище до того, що діється в інших ділянках культури і цивілізації. Про науку була мова. Подібно в суспільно-економічній і політичній ділянках проминає час блискучого відокремлення кляс, автаркії держав, і їх взаємної невпинної боротьби. Світ і тут шукає великих синтезів у солідарності і співпраці кляс унутрі держав і співпраці держав у спільних надбудовах. Об'єднані Нації (ОН) — це ще тільки блідий світанок. Панамерика дістає поранкові рум'яні. Європа тужить і шукає.

Після того ясно, Об'єднані мистецтва (ОМ) тому, скажимо, двадцять років були б чимсь ненормальним у нас. Сьогодні це вияв сучасних прямувань, що їх знаходимо навіть півсвідомо. Це організаційний вияв звороту від зовнішностей техніки, від того, що ділить мистецькі галузі одну від однієї — до спільної, людської душевної суті всього мистецтва, отже до спільної його бази. Це зворот до духової спільноти, до туги і тривоги душі, до тієї суті, що її виявити в науковім мисленні — головне завдання філософії, виявити в образі — головна ціль мистецтва. ОМ це сучасна кінечність.

Відповіді на новій площині

Тепер можемо повернутися до питань, поставлених на з'їзді ОМ, і дати яснішу відповідь.

*) Ідеться не про сюжетний зміст. Він належить до системі знаків, символів, образів. Те, що має бути символізоване, означене в мистецтві, — це почувальний зміст, властивий предмет мистецтва.

Де причина того, що наша мистецька творчість не вдовольє нашого світу і не цікавить чужинців? Ми жили останньо технічною фазою і були в ній добрими учнями. Але і найкращі учні майстрам, західньому світові, не могли імпонувати: У нас же самих осяги викликали подив, та не гріли, не запалювали. Нашому мистецтву останніх часів при всій технічній виробленості не доставало української і взагалі людської глибинності, бракувало того вогню, що його протиставив Франко найкращій словесній одежі. Слова — полова, але вогонь в одежі слова, або загальніше: не такі важні засоби виразу, образу, як те, що вони висловлюють, себто емоціональні змісти життя, — це клич, кинутий патосом душевної, як назвали ми, фази. Микола Вороний, до котрого були адресовані ті рядки, мав слушність для свого часу: наше мистецтво входило в свою технічну, словесну, образну фазу. Але Іван Франко зберігає слушність з погляду наших днів і на його творах можемо робити цікаві експерименти. Оце в них скрізь досить, іноді аж надто, невибагливу словесну одягу зворушує і хвилює велика душа поета. І навпаки, нас уже томить і нудить досконале мистецьке ремесло, крізь яке прозирають дрібненькі душі.

Нашому мистецтву останніх часів не доставало при всій технічній досконалості української і взагалі людської глибинності. Звідси така перевага на наших малярських виставках речей етюдного характеру. Львівські і пізніші дискусії про національне мистецтво і зроджені серед них починання залишилися занадто на поверхні фольклору, для нас милого, як спогад молодости, для чужих цікавого як екзотика, але ні для нас, ні для них не відкриття нового людського світу в українській душі.

І друга проблема, поставлена на початку, тепер вирішається легше. „Мистець і громадянин” чи „громадянин у мистецтві”? В однім із попередніх розділів, стоючи на базі нинішніх умовин, мали ми застереження щодо тієї другої, приманливої формули. Тепер в обличчі нової фази можемо пристати на неї без застережень. Техніка, засоби, знаки мистецтва, себто образи — ідейно байдужі. Вони можуть служити добру і злу, правді і брехні однаково. Тому для технічної фази небезпека розворотної їзди на різних возах завсіди близька. Для мистецтва життєвих глибин така небезпека мала, бо ті глибини ідейно окреслені. Мистець стає провідником у духові, а не поплентачем у громаді. Проблема „мистець і громадянин”, чи „громадянин у мистецтві” блідне в обличчі Божественної комедії, Фавста, Героїчної симфонії, Неофітів — Марії.

Припустім, що сензуалізм має слушність, коли йдеться про змісти духа. Хай дійсно нічого немає в духові, що не ввійшло б у нього ззовні, як зміслове відчуження. Хай справді наш людський світ культури і цивілізації твориться тільки із того ззовні даного матеріялу речей, подій, економічних відносин, хай! Але все ж він, той наш людський світ твориться

на основі якогось вибору, якихсь рішень, на основі оцінок тих речей і подій душею. Ті оцінки і рішення проводить душа почуваннями. Тож там, у почувальних темрявах зародки нових епох і нових світів. І звідси вага мистецтва, як виразу тих почувальних глибин, звідси його світотворче або руйнне значення. Звідси й тривога і зацікавленість свідомого суспільства тим, що діється в наших мистецьких колах і звідси надії в зв'язку із постанням ОМ,

якого внутрішню суть пробували ми збагнути цими короткими натяками.

Наші широкі степи посів ворог, але нашу душу зранену і просвітлену останніми трагедіями, винесли ми в світ далекий. У наших мистців вироблені попередньою фазою й удосконалені засоби і вмільсть. Це передумови великого мистецтва. І наша спільнота, що стративши землю стає спільнотою духа, нетерпляче чекає від мистців справжнього об'явлення.

Батьківщина тоталізму

ЯКИМИ ДОКТРИНАМИ БОЛЬШЕВИЗМ РОЗКЛАДАЄ ЖИТТЯ

написав М. Лагодівський

Гармонія і рівновага є суттю європейського життєвого порядку, а розвиток в ритмі органічного життя — його динаміка. Тому змагання до вирівнювання противенств, до гармонійного узгодження всього багатства життєвих різностей є основною тенденцією історичного розвитку Європи. Тим відрізняється європейська духовість від інших великих культур сучасного і минулого. В зіставленні з тим, бачимо, яким далеким від Європи є всяке змагання до тоталізму, до одностайного зоднороднення всього життя, до підведення всіх сил під один стригунець, до механічного вирівнювання всього після одного шаблону. Ці тенденції органічно чужі Європі; вони прийшли сюди як наслідок кризи європейської духовости.

Батьківщиною всякого гону до нівеляції є Московщина. Звідтам прийшли тенденції тоталізму до Європи. В Московщині тоталізм такий давній, як давня її історія. Сьогодні залишаю на боці причини, які на це склались, вяснення їх відкладаю на пізніше. Сьогодні хочу звернути увагу на те, як майстерно зібрав московський геній разом усі доктрини, які атомізують життя, розкладають усі природні суспільні організми і нищать усі сили, що спокоють разом людей і творять спільноти. Під тим оглядом сьогоднішній режим в Рад. Союзі довів оцю вмільсть московського народу до верхів досконалости. В цім відношенні він унікаєт у всесвітній історії.

Перегляньмо, якими доктринами червоний московський режим розкладає життя.

Нація і держава два найвищого порядку організми суспільного життя. Проти нації звертається доктрина інтернаціоналізму, яка не визнає природнього поділу людства на окремі народи, тільки хотіла б вимішати все в однім спільнім кітлі, щоб не було народів, тільки одна маса. Коли практика цього режиму йде інколи на компроміс і робить уступки національному принципові, то це тільки тактичний маневр, який має улегшити досягнення цілі — здійснення інтернаціоналізму.

Проти держави, а докладніше кажучи проти самої ідеї держави, як природної форми людського життя, звертається лєнінська теорія про відумирання держави. Ця теорія каже: розви-

ток продукційних господарських сил ітиме неминуче в такому напрямі, що всі політичні функції держави (влада) будуть поступенно замінюватись господарсько-адміністративними функціями. Це означатиме постійний процес завмирання держави аж до стану бездержавного порядкування господарським процесом. Абстрагуємо від того, що тій теорії суперечить сьогоднішня лєнінська дійсність, і що в самій теорії є противенства. Важне те, що сьогодні виховують в тій теорії десятки мільйонів молоді і кажуть їй в неї вірити як в догму — на те, щоб паралізувати державні амбіції поневолених народів.

Кляса це природня форма об'єднання людей, зв'язаних спільним способом праці, спільним почуттям інтересу, спільним відчуттям чести і побутових звичаїв та спільною традицією. Клясові різниці — поскільки вони не роз'ярені до стану ненависти — можуть бути позитивним стимулом суспільного поступу. Але проти кляси звертається доктрина про безклясове громадянство. Вона має вбити всяку клясову свідомість і взагалі знищити існування кляс, як форм суспільного життя. Вправді режим пропагує не раз клясову свідомість і роздуває клясові противенства, але тільки з тактичних зглядів, щоб досягнути певний негативний ефект, напр., при помочі ненависницьких енергій пролетаріяту знищити клясу буржуазії. Ця доктрина допускає лиш одну клясу — робітничу, але це тільки в теорії, в практиці нищить і ту клясу. Бо раз робітництво не має змоги мати власні органи, незалежні від апарату держави і партій, які над ним тотально панують, то воно вже не є клясою і тільки масою невольних людей.

Родина це основний суспільний організм, це пра-клітина всякого громадянства і пра-образ всякого державного ладу. Кожний суспільний організм вищого порядку складається не з одиниць, а з родин. Чим більше споєна родина, тим сильніша споєність і тривкість нації, бо зв'язуючі начала крови — найсильніші з-поміж усіх. Родинна спільнота це те середовище, де вирощуються і плекаються найважливіші, чесно-ти громадського і державного життя. Тому режим звертається проти родини і доктриною

і практикою. Він творить таке законодавство і таку систему праці, які розбивають родину і взагалі її нищать. В тім режимі родині призначено тільки одну функцію, привести на світ дітей — не для батьків і народу, а для держави.

Сила і свобода селянина — в його закоріненні в землю. Зв'язок людини з землею це творча сила, що будує осілу культуру і стає джерелом фізичної та біологічної сили народу. Зв'язок селянина з його власною землею робить його незалежною людиною. Тому доктрина про соціалізацію землі звертається проти того зв'язку. Вона відриває селянина від землі і робить його плебеем, рабом на фабриках збіжжя.

Сила і свобода робітника — в його вільнім диспонуванні власною робочою силою, в вільнім виборі місця праці і в праві на вільне об'єднання для оборони інтересів працюючих. Сталінська доктрина труда все це йому відбирає: робочою силою робітника розпоряджається самовільно держава, вона приковує його до місця праці, якого він без її дозволу не може змінити; вона позбавляє його права на вільну професійну організацію. А стахановська система намагається висмоктати з робітника максимум робочої сили коштом зужиття його біологічної субстанції. Робучу силу робітника вважає ця система — на зразок капіталізму — товаром, який оплачує не в міру життєвих потреб робітника, а після засади якнайдешевше купити якнайбільше товару. Під цим режимом робітник не має ані сили, ані свободи, він стає рабом держави.

Сила і свобода інтелігента, в його праві на свободне висловлення думки і свободне формування духової творчості. Тому режим сковає цупко в кліщах терору всяку думку, яка не походить від него. Цим він взагалі вбиває саму думку. Інтелігент без свободи думки і без свободи духової творчості не є інтелігентом, тільки слугою, який під примусом віддає режимові плоди свого ума, позбавленого власної думки.

Релігія є природною потребою людини. Трапляються винятки — одиниці безрелігійні, але в історії ще не було народу без релігії. Зв'язуючі начала релігії мають особливе значення в творенні суспільних організмів. Вони є джерелом низки ірраціональних сил, необхідних в творенні громадянства і спільноти. Релігія піддержує природний вроджений людині гін до досконалення. Безбожницька доктрина режиму звертається проти релігії і спихає людину на рівень звірячого існування. Спільне віровизнання зближує й об'єднує людей, ця доктрина це унеможливорює. Вона — перший раз в історії людства — організує держави і народи для боротьби з релігією і з церквою.

Теж ідеї зв'язують людей. На ґрунті спільного визнання ідеї творяться об'єднання людей, спільноти і духові держави. Тому доктрина історичного матеріалізму звертається проти всяких ідеї. На місце ідеї, духових сил, що запліднюють людину до творчості, режим приносить лозунги, що гіпнотизують людину і збивають творчість.

Осілість є одним з чинників, які зв'язують людей. Люди, що довше перебувають на одному місці разом, зживаються і творять громаду. Тому режим завів таку систему, де люди постійно в русі; ніхто довше не буває на одному місці, як 3-4 роки; хіба, що хтось беззастережно відданий режимові. Кочовиками стала маса сколективізованого селянства, в номадів перемінились цілі, колись осілі народи.

Приватна власність дає людині безпеку її життя і допомагає їй бути вільною. Тому режим в ім'я доктрин соціалізації позбавляє її права власності. Селянинові відбирає землю, ремісникові його станок, купцеві його магазин, робітникові його вільну робочу силу, інтелігентові його думку і переконання, батькам їх дітей. А всім разом відбирає їх щоденний хліб, виділюючи їм з ласки державний пайок.

Почуття безпеки теж допомагає людині бути вільною. Тому режим відбирає їй те почуття. Він систематично дбає, щоб кожна людина спосеред тих, які чимнебудь рухливістю, ініціативою, самостійністю думки, бажанням проводити тощо, вибиваються понад сіру пересічність маси, — перебула якийсь час в тюрмі і безпосередно на власній шкурі зазнала систему енкаведе. В той спосіб режим дає кожному відчуття, що його „воля” це тільки ласка режиму, яку він кожної хвили може забрати.

Яка задоволена людина, коли зустріне знакомого! Яка щаслива, коли має ширих приятелів! Але в умовах того режиму краще не зустрічатись ні зі знакомим ні з приятелем. Бо навіть з найневиннішої зустрічі може вийти лихо, або йому через вас, або вам через нього. Ніколи не відомо, чи один з нас уже не став підозрілий для режиму і тяжке око енкаведе вже звернуло на нього увагу. Але через зустріч може впасти підозріння і на другого. Тому краще не бачити приятеля і краще не пізнати знакомого на вулиці.

Думка — це скарб людини. Думка відрізняє людину від скотини. Думка — творчий акт, бо думка думку родить, обмінюючись думками люди багатіють духово, як, обмінюючись товарами, багатіють матеріально. Думка — приятель людини. Тому режим звертається навіть проти самої ідеї, що людина може мати якусь власну, навіть утаєну, ніколи не виявлену думку. В умовах життя під тим режимом, думка стає з приятеля ворогом людини. Бо режим має такі рафіновані засоби, що вміє підглядати й найтайніші думки людини. Тому геть думку, якщо людина хоче існувати.

Серце — це другий світ для людини, кращий і багатший за світ зовнішній. Серце — джерело великого натхнення, одушевлення, захоплення, любови, подиву до чогось великого, взнеслого, дорогого, святого. Але в умовах того режиму ворогом людини стає і серце, бо воно може пірвати людину до такого жесту, що може її погубити. Тому під тим режимом серце мусить мовчати, щоб людина могла зберегти своє існування.

Думка і серце — два елементи, що роблять з людини істоту подібну на образ і подобу Бо-

га, в світі, де панує той режим, непотрібні, щоби більше — небезпечні. Жах, коли собі це усвідомити! Думка каменіє, коли подумати, що в таких умовах живе понад 200 мільйонів людей.

Людина подібна там до зеренця піску в пустині. Вона відірвана від ґрунту, позбавлена всіх природних зв'язків з другими, не має ні родини, ні приятелів, ні знайомих, не має ні ближчих ні дальших, які творили б з нею якусь спільноту, суспільний організм, громадянство, де вона могла б знайти поміч і оборону. Як зерно піску в пустині, безсильна порошинка, здана на ласку всесильних вітрів, так людина в тім світі самотня й безсила як ота порошинка — здана на ласку й неласку режиму. В тих умовах одинокий її рятунок — зробитись такою незамітною серед маси піску, щоб навіть дуже гострий зір сторожів режиму її в тій ма-

сі не закріпить. Тоді вона, зіпхнута на дно життя, ограблена з усього, що те життя робить цінним і дорогим, що дає йому якийсь глузд, зможе ведена інстинктом фізичного самозбереження — існувати, як довго не змеле її велитенська машина тотального терору.

Той режим, що в такий різкий спосіб заперечує природу і вічні закони життя, несе сам у собі зародки власного знищення. І ніщо не допоможе, що він так запопадливо намагається нищити в самих основах народстання якихнебудь вільних громадських сил. Той страх, який жене його на ту руїницьку роботу ради власної безпеки, і той страх, який він сіє серед мільйонів поневолених, погубить його. Бо страх вбиває всяку творчість, а кожна провідна верства, коли перестає бути творчою, тоді почала копати свій власний гріб.

Роля Візантії в упадку української державности

написав д-р П. Ісаїв

Вступні завваги

Наша історіографія дошукувалася причин занепаду української державности, зокрема в княжих часах, у різних зовнішніх моментах (близькість степу і кочових народів, положення напроти брами народів і на шляху з Азії до Європи, татарські напади, відсутність природних оборонних границь) та внутрішніх (український індивідуалізм і партикуляризм, неупорядковане наслідство престолу, недостача пошани до своїх авторитетів, великі багатства України, що приманювали її могутніх сусідів тощо). Безперечно, всі ті моменти мали свій погубний вплив, та все ж такі були ще й інші безпосередні чи посередні причини, що зрушували основи української державности, однаке на них не звернула наша наука досі відповідної уваги. До тих причин належить в першій черзі політика Візантії супроти України, при чому, маю на увазі не її відкриті війни з Україною, бо ці не дуже послабили українську державу, але візантійський політичний вплив на внутрішні українські відносини, до чого візантійські цісарі часто використовували грецьку церковну ерархію, що довгі віки держала в Україні найвищі церковні достоїнства.

Відразу застерігаюся: якщо вказую на негативний політичний вплив Візантії на Україну, то я зовсім не заперечую інших користей, які мала Україна від Візантії, не заперечую високої вартости візантійської культури, що двигнула високо українську творчість в ділянці мистецтва, будівництва, письменства й науки, я зовсім не негую величезної вартости християнської віри грецького обряду, що підняла високо мораль і етику українського народу, поглибила українське духове життя і поширила та підвищила світогляд і кругозір українського народу. Коли вказую, як візантійські цісарі,

подібно як згодом московські царі, використовували церкву для своєї політики, чи зазначую, як деякі грецькі ерархи пильнували грецьких політичних інтересів в Україні, то тим я зовсім не оцінюю грецької віри як такої. Ці речі слід вміти виразно відмежувати, щоб не було непорозумінь, подібно, як вміють їх відмежувати чехи й поляки; до них латинська віра приходила здебільша з Німеччини і свою віру вони високо цінують та люблять, однаке це не стоїть їм на перешкоді вказувати, що та сама Німеччина, яка несла їм світло правди й віри, одночасно поборювала їх державність.

Слабо висвітлена сторінка історії

Політична роля Візантії в історії України досі дуже слабо висвітлена з двох причин. По-перше, українські літописи дають для того дуже мало матеріалу, бо вони, як це доводить тепер наукова критика джерел, пройшли двічі сувору цензуру під тим оглядом в зв'язку з боротьбою за церковні впливи в Україні. Як виявляють найновіші дослідження, українські князі спочатку всупереч намаганням Візантії, не хотіли підчиняти української церкви візантійському патріархові, а держали тісний зв'язок з болгарським, тоді від Візантії незалежним, патріархом, як теж шукали зв'язків з Римом. Коли ж згодом вдалося Візантії підчинити собі українську церкву і осадити греків на митрополитичому й єпископських престолах, а часто і на становищах ігуменів у монастирях, то ця грецька ерархія подбала, щоб в історичних джерелах затерти всі некорисні для Візантії тенденції й факти, а на їх місці повставляти різні легенди і перекази, що часто грішать анахронізмом чи іншими суперечностями. Вдруге цензуровано українські джерела на півночі, куди вони помандрували через перші татарські напади і де проявилися тенденції зір-

вати залежність московських єпископів від Києва, а держати зв'язок просто з Візантією, а згодом взагалі унезалежнитися і від Візантії.

Подруге, політична роля Візантії в Україні може виразно виступити щойно в зв'язку з історією нашої церкви, а ця досі ще не зовсім досліджена. Треба пам'ятати, що властиво ми дотепер не маємо всієї наукової історії української церкви, написаної з українського становища, а написана українцем „Geschichte der Union” єп. Пелеша досі не діждалася українського перекладу і сьогодні вже перестаріла. До двадцятих років нашого сторіччя писали історію нашої церкви московські православні вчені, як єп. Макаров, чи вчений Голубинський, що вважали Москву за правну спадкоємницю Візантії, управлену до зверхности над українською церквою і нерado досліджували ті моменти, що були некорисні для Візантії, але й вони звернули вже увагу на різні неясні і затушовані місця в наших літописах. Михайло Грушевський не досліджував самостійно історії нашої церкви, а подав висліди московських учених зі своїми критичними заввагами. Щойно російський історик Покровський, а передовсім український вчений Степан Томашівський (його „Історія Церкви в Україні” на жаль доведена тільки до кінця XII в.) кинула нове світло на багато фактів, а вказаним ними шляхом пішли інші наші вчені, як проф. Микола Чубатий та покійний Теофіл Коструба, а з московських Таубе. Висліди їх дослідів, інколи просто ревеляційні, дають змогу авторові цих рядків проаналізувати під політичним кутом видвижені ними факти і відшукати та пов'язати часто попереверивану лінію візантійської політики супроти України. Докладніше з науковим апаратом роблю це в окремій розвідці. Тут же в рамках малої статті можу дати тільки загальний образ заторкненої проблеми.

Візантійський цезаропапізм

Щоб зрозуміти візантійську політику супроти України і використання до тієї цілі церкви, треба наперед усвідомити собі взаємовідносини церкви і держави в східньому римському цесарстві. Візантія була до IV віку малим містом і нічим незамітним маленьким єпископством. Щойно коли цесар Константин Великий зробив її другою столицею цесарства і коли згодом вона стала столицею східньо-римського цесарства, східньо-римські цесарі, ривалізуючи з Римом, намагаються підвищити якнайбільше гідність єпископа в Візантії і своїми впливами доводять до того, що вселенські собори справді ступнево це роблять і врешті надають царгородському єпископові титул патріярха та друге місце в церковній єрархії, тобто зараз по римському папі.

Завдячуючи своє підвищування цесарям, візантійські єпископи, а опісля патріярхи, ступнево піддавалися волі цесарів, а цесарі, підвищуючи візантійську церкву і даючи їй охорону та піддержку, з притаманним собі орієнтальним нахилом до самовладдя і самодержав'я, підкоряли своїй владі церкву та узалежнювали її від себе. Дійшло до того, що за багатьох

цесарів і патріярхів властиво головою церкви були не патріярхи, а цесарі, які рішали своїми декретами навіть справи чисто догматичні (наприклад, рішення в справі почитання ікон). Через те і за всякі революції чи бунти проти цесаря виключали у Царгороді з церкви.

Така злука світської влади з церковною, хоч захитувала повагу церкви і не сприяла движенню моралі й етики громадян, то у зовнішній державній політиці давала ті користі, що уможливлювала експансію візантійського імперіалізму з допомогою церкви на інші народи та давала змогу проникати і діяти серед інших народів знутри. Тут вистане згадати, що, нпр., кандидата на митрополита в Києві — обов'язково все грека — визначував завжди сам царгородський цесар, а патріярх тільки його висвячував. З того можна зрозуміти, чому в мирних договорах після переможної війни з сусідами Візантія все вставляла відповідну точку і про залежність церкви побитого краю від Царгороду.

Край, що зв'язував свою церкву з Царгородом, не мав піддержки від своєї церковної єрархії у розбудові і зміцненні своєї держави вже хоч би тому, що та єрархія була здебільша грецька, а через те чужа й байдужа до державних справ даного краю, та щонайменше була пасивна і не давала ніякої корисної державнотворчої ініціативи і не виявляла в тому напрямі особливих зусиль, як це робили звичайно місцеві походженням ріднонародні вищі духовні.

Ще й інше було джерело пасивности грецького духовенства в суспільно-державних справах навіть у рідному краю. Грецька церква виросла за піддержкою і під боком абсолютної світської цесарської влади, імперіальної назовні і навнутр, з нахилом до тотального охоплення всіх суспільно-державних справ, яка не бажала, щоб церква мішалася в східньому цесарстві до політичного і державного життя та її від того життя відсувала. Послушна цесарям церква замикалася тільки в своїх стінах і зверталася до аскези, залишаючи всі турботи про долю ближніх могутній всепроковтуючій світській державній владі.

Зовсім інакше укладалося відношення церкви до держави на заході. Західня церква формувалася й організувалася тоді, коли світська влада була зовсім в занепаді, коли германи своїми ударами й прониканням знутри зовсім розсадили і послабили, а врешті повалили західно-римське цесарство. У тих переходових часах сильна була тільки одна церква, і своєю моральною силою, і своєю організацією. „Хвилі варварів розбиваються об мури церкви, як морські хвилі об береги” — писав тоді св. Амврозій. Силою факту церква мусіла перебрати на себе багато функцій держави — судівництво, достави збіжжя до Риму й Італії, всю суспільно-харитативну діяльність, частково безпеку ладу й порядку, а згодом взагалі папа став головою світської церковної держави. Найвища світська влада, цесарство, оформилася за ініціативою, допомогою і коронацією папи поза Італією, наперед у Франції (800 р.) а опі-

ся у Німеччині (862 р.). Коли між папством і цісарством розпочалися спори й боротьба, папи, щоб послабити силу цісарів, сильно побуджують і через церковну місцеву ерархію піддержують тенденції серед народів до власної народної держави*). В тій цілі коронують найвизначніших князів на народніх королів і короною, що з нею зв'язане походження влади від Бога, надають їм такого великого авторитету, що всі інші князі і князики приневолені загальною опінією слухати їх і їм підкоритися. Ідея власної народньої корони, як нпр., ідея угорської корони країв св. Стефана, чи ідея чеської корони св. Вацлава стали могутнім об'єднуючим державотворчим чинником майже на ціле тисячеліття і діяли активно аж до першої світової війни. Вся ерархія була все місцева, народня і брала живу й ініціативну участь у всіх суспільних і державних справах, тим більше, що часто високі духовні мали свої князівства, де виконували світську владу (нпр. німецькі духовні князівства). Але в устрою візантійського цісарства це було нелегкою справою.

Відмінний підхід до суспільного життя проявився також у монастирях. Східні монастирі заглиблювалися передовсім в аскезі і проводили свій час здебільша на молитвах, постах, самобичуванню чи безсонню. Праці віддавалися настільки, наскільки це було потрібне безпосередньо для їх власного монастиря. Східні монахи склали тільки три обіти: чистоти, убогості і послуху.

Західні ж монахи додавали ще й четвертий обіт — праці, фізичної або умової, для добра загалу, для добра своїх ближніх („*ora et labora*“) і через те більшість свого часу проводили на праці для суспільних потреб: корчували ліси, осушували болота, вели сільське господарство, городництво, садівництво, займалися всіма родами ремесла, лікуванням, шпиталями, аптеками, переписуванням книг, всіма родами мистецтва, архітектурою тощо. Взагалі західня церква заспокоювала дві треті тих суспільних потреб, які сьогодні має в своїх руках держава, і через те була куди більше носієм державно-творчих елементів, як церква візантійська.

Щойно на тлі зображених відмінних тенденцій і підходу до життя в обох церквах буде зрозуміла візантійська політика щодо України, якщо йдеться про церковні справи, як також церковна політика українських князів.

Візантійська політика супроти України

Візантійське цісарство, маючи на Криму свої колонії, та хотівши зберегти свої впливи на побережжі Чорного моря, намагалася постійно послаблювати українську державу ззовні і знутри, щоб таким чином зменшувати всяку загрозу для себе з півночі. До цієї мети прямувала Візантія такими засобами: 1. постійно спонукувала степових кочовиків до нападів на Україну; 2. піддержувала, а навіть зручно іні-

ціювала міжусобиці українських князів, що доводили до поділу української держави; 3. намагалася підкорити українську церкву візантійському патріярхові і всякі інші українські церковні тенденції безпощадно поборювала; підкоривши врешті її, осаджувала на всі вищі державні становища тільки греків і з їх допомогою з одного боку приводила Україну до внутрішнього послаблення, а з другого витягала з України великі гроші і багатства; 4. грецька ерархія в Україні перешкоджувала об'єднаним українським тенденціям, зокрема поборювала ідею української корони, яку видвигали на західній зразок деякі українські князі — поборювала таку ідею вже хочби з релігійних мотивів, щоб не допустити до зв'язків України з західньою церквою і її впливів в Україні; 5. не дбала, а навіть перешкоджала у розвитку українських високих шкіл, щоб українці не мали високоосвічених духовних, бо ці мали б претенсії до митрополичого й єпископських престолів, а греки не мали б виправдання, чому осаджують своїх людей на ті становища, а не місцевих.

Відсутність українських культурних вогнищ, відсутність університетів, а навіть катедральних і часто монастирських та парохіяльних шкіл, які так гарно процвітали на заході завдяки західній церкві, згодом після переходу українських земель під литовсько-польську державу, дуже сильно заважили на тому, що Україна втратила свою вищу провідну верству на користь західніх сусідів, ту верству, яка одинока в тих часах могла бути державно-творчим чинником.

В рамках цієї журналістичної статті годі докладно розглядати всі вищевказані напрямні візантійської політики. Тут щонайвище можна кожену напрямну зілюструвати одним-двома прикладами.

Напади кочовиків і Візантія

Вже 880 р. частина печенігів прорвалася крізь хозарську державу й осіла на чорноморських степах. Візантія відразу використовує їх для своєї політики. Вона спонукує печенігів напасти на Ігореві купецькі валки, як теж перешкоджати Ігореві взяти в свої руки гирло Дніпра. Це й довело до війни Ігоря з Візантією 941 р. Хоч Візантія в договорі зобов'язалася забезпечити Святославові вільний поворот в Україну з Болгарії, то проте намовила печенігів заступити йому дорогу і в боротьбі з печенігами згинув той небезпечний для Візантії володар. Коли пройдемо всі дальші напади печенігів, чи згодом половців на Україну, то рідко котрий відбувся без моральної співвини Візантії. Не помагали Україні в тому навіть подружжя українських князів з дочками половецьких ханів. Цю політику схарактеризував дуже добре сам візантійський цісар Константин Багрянородний у своїм історичнім творі так: „Коли візантійський цісар живе в мирі з печенігами, то ані Русь, ані турки (хозари) не можуть напасти на Візантію“. Кочовими ордами Візантія постійно шахувала двох північних супротивників Русь і Хозарію.

*) Це зрештою з різних мотивів робили й тоді, коли ще папи з цісарями жили в згоді і співпрацювали з собою.

Прихована рука

Вплив Візантії позначався не менш і на княжих міжусобицях, дарма, що сліди в тому напрямі дуже затерті. Є підстави думати, що син Володимира Великого, Святополк, збунтувався проти свого батька за спонукою Візантії, яка хотіла спаралізувати задум Володимира Великого — інтервенювати в Болгарії на користь царя Самуїла, ворога Візантії. Подібно смерть трьох братів Святополка Окаянного (сина грекині!) з його руки, і то передовсім двох з них синів болгарині (Бориса і Гліба), що були престолонаслідниками, була зааранжована зручно Візантією, яка нав'язала тоді стислий союз з польським князем Болеславом I Хоробрим, що дав своєму зятеві Святополкові визначну допомогу в боротьбі з братами. Куди певніше знаємо, що Мстислав Тьмутороканський розпочав боротьбу з Ярославом Мудрим за підшептом Візантії. Коли Мстислав розбив Ярослава і Ярослав утік до Новгороду, Мстислав не загорнув всієї України, а тільки запропонував братові поділ України на дві частини, бо цього якраз вимагали інтереси Візантії. Хоч Ярослав спершу відкинув цю пропозицію і збирав нове військо, то по двох роках прийняв її, коли побачив, що за Мстиславом стоїть візантійська імперія, а водночас її союзник Болеслав Хоробрий. Поділяючи Україну вздовж Дніпра, цього важного „шляху від варяг у греки”, Візантія блискуче досягла своєї мети. Вона не тільки поділяла велику державу на дві частини, але й загороджувала шлях у Візантію; доки на задніпрянщині володів візантійський союзник Мстислав, так довго ніхто не міг вжити того шляху проти Візантії.

Таких ілюстрацій візантійського встрявання у внутрішні українські справи можна б навести багато, йдучи далі хронологічно. Але й цього досить.

Між Римом і Візантією

Візантія пильно дбала про те, щоб церкву сусідніх країв підчинити візантійському патріярхові, а потім використовувати для своїх цілей. Українські князі, усвідомлюючи собі візантійський цезаропалізм і бачучи його церковну політику в інших сусідніх краях, особливо в Болгарії, в попередніх десятиліттях літ, не хотіли зв'язувати українську церковну організацію з візантійським патріярхатом, дарма, що сам східний обряд їм більше подобався і в тому обряді християнство самочинно поширилося в Україні. Вже Ольга переговорювала 959 р. з Оттоном I, згодом цісарем римським німецького народу, в справі прислання релігійних місіонарів в Україну. Ці переговори продовжує син Ольги, Ярополк, до якого навіть прибуло посольство від Апостольської столиці. Сам Володимир Великий, як показують найновіші дослідження, прийняв християнство не з Візантії, а з західної Болгарії, яка тоді була сильною незалежною державою і мала свій окремий патріярхат в Охриді, що був в тісних зв'язках з Римом. Одночасно Володимир Великий нав'язав тісні зв'язки з Апостольською столицею, бо аж чотири рази обмінювався посольствами

з Римом, з великою парадною спровадив до Києва прислані папою мощі св. Климента (колись теж папи), навіть церкву Десятинну назвав спершу церквою св. Климента. Дуже можливо, що папа навіть коронував Володимира Великого; на те вказують такі факти: Володимир Великий на своїх грошах відбитий в короні; до Володимира прибуло від папи те саме посольство, що коронувало в Мадярщині короля Стефана; в Україні закріпився погляд, що тільки рід Володимира має право до княжого престолу тощо. Якщо до коронації не дійшло, то напевно Володимир Великий таку думку плекав і вживав заходів для її реалізації.

Сильна українська держава й ідея української корони були дуже небезпечні для Візантії. Тимто вона доводить до бунту синів проти Володимира (бунт Святополка, а частково й Ярослава), а далі до братовбивчої міжусобиці. Своїх цілей досягає Візантія остаточно у виступі погченого Мстислава Тьмутороканського проти Ярослава Мудрого. Коли Мстислав розбив Ярослава, Візантія за своїм же посередництвом довела до миру, в якому не тільки поділила Україну на дві частини (диви вище), але теж приневолила Ярослава підчинити українську церкву візантійському патріярхові. Тоді то візантійський цісар поставив митрополитом України грека Теопемпта, що зараз же наказав у богослужбах поминати візантійського імператора на першому місці. Коли Мстислав помер і Ярослав об'єднав Україну та зміцнив її, відразу рішив вести війну з Візантією, помагаючи болгарам.

Та митрополит Теопемпт щиро працював, щоб не допустити до інтервенції Ярослава Мудрого на Балкани тоді, коли Візантія вела з Болгарами війну й ліквідувала їх незалежність.

Щойно по сімох літах дійшло до війни Ярослава Мудрого з Візантією (1043).

1051 р. зірвав Ярослав Мудрий церковну залежність України від Візантії: „В літо 6559 (1051) постанови Ярослав Илариона митрополитом, Русина, святей Софии, собрав епископи”. Зв'язок з Царгородом зірвала Україна три роки раніше, як дійшло до церковного розколу між східною і західною церквою за Керулярія (1054 р.).

Ярослав Мудрий помер 1054 р. три місяці перед виступом Керулярія. Після церковного розколу Керулярія в Україні повстали дві течії серед духовенства і світських: одна, що стала виразно по боці папи, на чолі зі св. Теодосієм Печерським, пізнішим ігуменом Степаном і князем Ізяславом, а друга — прихильна до візантійського патріярха, якій проводив св. Антоній Печерський і князь Всеволод Переяславський, жонатий з грекинею. Коли Ізяслава вперше прогнано з Києва, Візантія осадила на митрополію грека Юрія. В часі другого вигнання — Ізяслав, виславши свого сина Ярополка з жінкою Іриною до Риму, визнав себе через них ленником Апостольського престолу та прийняв із рук папи Григорія VII римську королівську корону. Оту велику ідею української корони й окремої української церковної про-

вінції, що могли зберегти єдність і цілість української держави на цілі віки, знищила Візантія з допомогою своїх духовних і з допомогою Ізяславових братів Святослава і Всеволода, які й в особистому інтересі виступили проти Ізяслава: Ізяслав, коронуючи себе, хотів забезпечити престіл тільки своєму найстаршому синові Ярополкові, та взагалі тільки своєму роду, а Святослав і Всеволод виступили в обороні сеніорату, зберігаючи таким чином право до київського престолу для себе. Ізяслава мабуть замордовано. Спадкоємець Ізяслава і його великої ідеї, української корони, теж коронований, згинув згодом на Волині від скрито-вбивчої руки.

Ще кілька разів пізніше українська церква намагалася скинути залежність від Візантії, та одночасно створити політичну єдність держави за західними зразками. Вже зараз таки за князя Всеволода (90-ті рр. XI в.), коли цей зразився з різних причин до Візантії, митрополит Єфрем нав'язав зв'язки з Римом і увів навіть суто західне свято теплою Миколи, однак різні політичні події не дозволили довго зберегти церковну незалежність від Візантії. Подібно пів століття згодом, тобто 1147 р. собор українських владик зірвав з візантійським патріархом та більшістю голосів (проти двох північних — новгородського та смоленського) поставив митрополитом українця Кліма Смолятича (1147—1155), давши йому благословення мощами папи Кліментія. Але зорганізовані прихильники Візантії не признали Кліма митрополитом і за допомогою суздальських князів (цього пізнішого третього Риму) прогнали його по 7 роках, а на митрополію повернулися греки. (Треба пам'ятати, що не тільки митрополічний престіл обсаджувано греками, а часто і деякі інші єпископства, а то й ігуменати манастирів, особливо, як треба було зломити західні чи самостійницькі церковні тенденції українського духовенства.)

В ході віків

Вистачить і тих фактів, щоб збагнути роль Візантії в упадку української державності. Найболючішими і найпогубнішими ударами Візантії було, на мою думку, нищення єдності української держави, зокрема ідеї української корони і ідеї окремішності української церкви з власною (не-грецькою) патріотичною церковною єрархією, які могли причинитися до виведення України з удільного розбиття, як це було в Польщі, Чехії, Франції чи інших краях, і які могли створити великі культурні вогнища — університети. Упадок Київської держави спричинили не тільки суздальські чи татарські напади, але й не менше довголітня підризна робота Візантії.

Що більше, та нищівна робота не дозволила оформитися тим державним підвалинам, на яких згодом, за козацьких часів, можна було б відбудувати українську державність. Якщо в литовсько-польській добі українська вища провідна верства, що одинока тоді мала матеріальні й інтелектуальні засоби для творення держави, перейшла в польський табір, то від-

повідальність за це в першій мірі несе грецька єрархія в Україні, що не створила українських культурних вогнищ і через те згодом по через польські єзуїтські школи й університети штовхнула українську верхівку в обійми західної культури, подаваної польськими руками, а враз з тим і в обійми польської віри й народності. Якщо навіть гетьман Богдан Хмельницький спершу не мав ще відваги воювати з польським королем, а тільки з польськими „королятами”, якщо Хмельницький всупереч своїм намаганням не зміг закріпити ідеї української спадкової монархії, якщо козаки Ждановича пішли за волею московського царя і бунтувалися проти свого гетьмана, чи якщо згодом велика частина народних мас стала по боці чужого царя Петра I, а не свого гетьмана Мазепи, то корінь цього лиха бере свій початок у знищенні Візантійською ідеєю власної рідної української законної корони, через що український народ добачував у польській чи московській короні законну, Богом дану, а тодішньою церквою, опінією й ментальністю освячену владу, і її ставив вище, як своїх некоронованих церквою провідників, щодо яких з вини Візантії не перебрав у спадку ніякої традиції.

Якщо „третій Рим” став таким вірним спадкоємцем „другого Риму” не тільки в церковних справах, але й у політиці супроти України, то пішов в тому напрямі вже втертими Візантійською шляхами.

Цих кілька вглядів у давноминуле може зберегти від погубних помилок українське майбутнє.

3 парадоксів нашого часу

„Wirtschaftszeitung“ зі Штутгарту приносить кілька протоколярних звітів про будні жінок з міста Ессен. В одному з них читаємо: „Майже цілий день сходять мені на те, щоб вистоювати в чергах і зварити „п'ять-хвилину зупку“. Всяка домашня робота стає маловажливою річчю в порівнянні зі здобуттям харчів. На очах занепадаю, не можу вже більше опанувати себе, плачу навіть при найменшій поразненні. В останніх чотирьох тижнях я знов стратила на вазі 10 фунтів і тепер важу 88 фунтів при моїй висоті 1.67 м. Мій лікар приписав мені чверть літри молока денно, але я вливаю його до нашої спільної зупи. Як сказано, майже весь час зуживаю на вистоюванні в чергах. За чотири головки салати я стояла цілий ранок. А в суботу стояла 7 годин, за яриною і картоплею на неділю. Недавно після три годинного стояння в черзі за рибою я омліла і тільки при допомозі двох мужчин доволілася до хати. Наші ошадності ми вже давно зужили на закуп дорожчих харчів. Заробіток мого чоловіка далеко не вистарчає на прожиток. Мій син постійно голодний, дає додаткові лекції за крімку хліба. А одного разу як я кудись на хвилю вийшла, він з'їв весь наш приділ кислої капусти. Використовую вже навіть лупини з картопель, сушу їх, перемелюю і даю до зупи. Часто вечером, щоб насититись, випиваю одну або півтора літри кави, тоді ранком маю набрякле лице. Ніччю часто не можу спати від голоду“.

„Sddeutsche Zeitung“ принесла коротку вістку: На кордоні Голяндії і Німеччини зіпсулося понад 10.000 тонн харчів — ярини й овочів. Голяндські експортери і фермери звезли до кордону великі маси харчевих продуктів, щоб їх продати німцям. Але компетентні уряди не могли порозумітись про спосіб заплати за ці продукти. Торги ішли так довго, що продукти зіпсулись і треба було їх знищити.

КОМІНТЕРН

СВІТОВИЙ ЗАГОВІР ПРОТИ СВОБОДИ І ДОБРОБУТУ НАРОДІВ

написав Spectator

Передісторія Комінтерну

2. березня 1919 постав в Москві III Інтернаціонал — Комінтерн. Перший Інтернаціонал заснував Карло Маркс в Лондоні 1864 р. На конгресі в Газі він розколовся, бо від соціал-демократії відлучилось крило анархістів під проводом Бакуніна. 1876 Інтернаціонал розв'язався. 1889 постав II Інтернаціонал, як міжнародний союз соціал-демократичних партій. Війна 1914—1919 розколола II Інтернаціонал на два табори, а по війні вони знов злучилися на конгресі в Берні в 1919 р. Але в тім же році II Інтернаціонал дістав грізного конкурента, Ленін створив т. зв. Комуністичний Інтернаціонал.

Комінтерн має свою передісторію. Підготовку до створення нового Інтернаціоналу розпочав Ленін на 2. З'їзді російської соціал-демократичної партії в Лондоні 1903 р. В питаннях тактики прийшло до такого загострення противенств між Леніном і противною групою, що це довело до розламу. Група Леніна мала більшість — звідси назва „большевики”. Від цього з'їзду починається безоглядна і безпощадна боротьба Леніна проти меншовиків, прихильників еволюційної тактики, боротьба за радикалізацію соціал-демократії і за зреволюціонування марксизму. З фанатичною заїлістю вів Ленін свою боротьбу в II Інтернаціоналі. На конгресі в Штутгарті завзято й безоглядно поборював Бебеля. Від 1908 року починає низку поїздок по Європі, всюди намагається впливати на соціал-демократію в напрямі загострення і радикалізації методів боротьби. На нарадах Інтернаціонального соціалістичного бюро в 1908 і 1909 веде боротьбу проти Кавтського.

Всюди і при всякій нагоді використовує кожне розходження, кожну ріжницю думок, щоб довести до розколу і відділити опозицію, що стояла під його проводом. Передовсім сильно заактивізувався він в тім напрямі на нарадах Інтернаціонального бюро в Цюріху 1911 р.

З вибухом війни його арештувала австрійська поліція, але за інтервенцією австрійських соціал-демократів він вийшов на волю й переїхав до Швейцарії. Коли вибухла війна, він кинув гасло: „Імперіалістичну війну переміняти на війну громадянську”. На міжнароднім соціалістичнім конгресі 1916 його вплив зріс уже до тої міри, що він міг провести свою резолюцію проти „соціал-пацифістів”. В літі 1917 Ленін переїхав зі своїми найближчими співробітниками зі Швейцарії до Росії. Німецький генеральний штаб, знаючи, що Ленін поставив ставку на програму війну Росії, бо її програма це провал царату і початок революції — погодився на переїзд Леніна через німецьку територію, в заплombованім вагоні.

Підготовка світової революції

По повороті до Росії Ленін розпочав конкретну підготовку до створення комуністичного інтернаціоналу. Покинувши II Інтернаціонал, перевів обширні переговори з різними групами лівої опозиції в соц.-дем. партіях. Вислідом цих розмов був конгрес в Москві 2—7 березня 1919, де було заступлених 19 країв. На конгресі створено Комінтерн — зговорення комуністичних партій для підготовки світової революції. Коли за висловом Леніна комуністична партія це не партія в звичайному розумінні того слова, тільки військова організація, то Комінтерн це генштаб тих військових організацій.

Комінтерн зразу приступив до розкладової роботи в широкому міжнародньому масштабі. Ленін писав з того приводу: „Між чужинцями, що знаходяться в Росії, поведено пропагандивну роботу і створено низку закордонних груп. Десятки членів тих груп вишколено і введено в основні завдання нашої політики. Сотки тисяч полонених повернули в Німеччину, Мадярщину й Австрію і понесли туди бацили большевизму”. Головний натиск в акції Комінтерну покладено на „безпосередній зудар пролетаріяту з буржуазною державною машиною”, а засіб до того — страйки і повстання.

На II конгресі Комінтерну (липень—серпень 1920 р.) видно було поступ большевицької пропаганди, бо було вже 37 країв заступлених. Конгрес занявся передовсім розглядом причин, чому не вдалися спроби большевицьких революцій в таких країнах як Мадярщина, Німеччина, Італія, Австрія та Корея. В осередку дискусії тема — треба вміти поєднати засоби нелегальної боротьби з легальною. Членам Комінтерну доручено: 1. брати участь в парламентарнім житті своїх країв, 2. вести розкладову роботу в таборі соціал-демократії, 3. під охороною посольських привілеїв і під плащиком роботи в профсоюзах вести підготовку революції. „Цілий світ мусить бути доведений до стану кипіння — за всяку ціну і всяким способом”. Така резолюція свідчить про те, який патос панував на конгресі.

Після того як невдалися перші спроби викликати большевицьку революцію в Німеччині, Австрії, Мадярщині та Італії, Комінтерн наново організує підривну роботу в різних краях Європи, змучених і виснажених війною. Особливу ативність виявив він в Італії, де в рр. 1920—21 було безліч заворушень і понад 2900 страйків.

Третій конгрес Комінтерну (червень—липень 1921) припадає на час господарського банкрутства воєнного комунізму. Це початок Неп-у. Обов'язком усіх компартій світу є піддержати російський большевизм за здійснення соціалізму — це основний тон на всіх на-

радах Комінтерну. Ударне гасло того з'їзду: створити єдиний фронт пролетаріату не шляхом переговорів з проводами лівих партій, а проти них, знизу, шляхом порозуміння з самими масами.

Четвертий конгрес (листопад—грудень 1922) доручає агентурам Комінтерну приготуватись в якнайдальшій мірі до нелегальної роботи; в зв'язку з тим видає директиву: всюди, в усіх важніших організаціях і в війську мати свої ком-ячейки. Перший раз дискутується питання про інтервенцію червоної армії в інших країнах для піддержання комуністичної революції. Як головне знаряддя підривної роботи поручає конгрес масові страйки.

П'ятий конгрес (червень—липень 1924) дискутує як головне питання — невдачу революційних спроб в Гамбургу і в Болгарії. В висліді аналізу комуністичної роботи закордоном конгрес приймає постанову про потребу большевизації компартій закордоном, що значить, свідоме наставлення партії на завдання, які ведуть до здобуття мас і підготовки пролетарської революції. (На практиці це означало, що Кремль обсадив усі важніші пости в закордонних комуністичних партіях своїми людьми, московськими большевиками). Крім того основно розглядається питання про національні визвольні війни і колоніяльні повстання. Конгрес визнає їх елементами світової революції. Ударне гасло: де можна, діяти легально, де не можна — нелегально.

В виконанні директив конгресу вибухає в 1925 р. комуністична революція в Китаю. Підготовка перевороту в Болгарії не вдалася. Жахливий вибух в катедрі в Софії, де згинulo 211 людей, а понад 600 ранених, був ділом сьогоднішнього диктатора Болгарії Дімітрова. Але король чудом спасся від смерті і це спаралізувало заговорників, бо смерть короля мала бути гаслом до революції. Того ж року вибухає повстання в Марокко і заворушення в Сирії. А в міжчасі господарський стан Рад. Союзу щораз більше погіршується і в Москві ставлять зовсім отверто на світову революцію, як на одиникий вихід із кризи. На XIV з'їзді ВКПб в грудні 1925 говорив Зіновєв: „В наслідок відсталости нашого господарства і техніки ми не зможемо поконати наші внутрішні труднощі, якщо нам не прийде з допомогою світова революція”. В наступному році вибухає в Англії генеральний страйк, фінансований Комінтерном; п'ять мільйонів робітників страйкувало 10 днів. Революція в Китаю поширюється. В 1927 р. вибухає революта в Відні (пожар палати справедливости), показуються перші прояви комуністичної пропаганди серед негрів в ЗДА. В 1928 р. — акція серед колоніяльних народів: повстання в Персії та в Афганістані, заворушення в Судані і Калькуті, Креті, Македонії та Аргентині.

„Визов до боротьби на життя і смерть”

Особливе значення має шостий конгрес (липень—вересень 1928). Засадничо на конгресі не було ніщо нового, але в 44 засіданнях зроблено підсумки з досвіду в підривній роботі. Здобутий досвід сформульовано прецизно і ясно

до найдальших дрібничок. Так повсталала програма Комінтерну. В 1. пункті кажеться: „Комінтерн, це об'єднання комуністичних партій різних країв в одну комуністичну світову партію. Як провідник і організатор революційного руху світового пролетаріату, як носій принципів і цілей комунізму Комінтерн бореться... за диктатуру пролетаріату, за побудову світового союзу соціалістичних советських республік”. Конгрес займався обширно питанням майбутньої війни і прийняв тезу Леніна про переміну імперіялістичної війни в громадянську: „Пролетаріат імперіялістичних країв має боротись в цій війні не тільки за провал власного уряду, але теж активно змагатись за перемогу влади советів. Революційна боротьба пролетаріату можлива тільки терористичними методами: „Здобуття влади пролетаріатом — це не буде ніяке мирне ‚завоювання’ готового апарату буржуазної держави. Здобуття влади пролетаріатом — це насильне знищення сили буржуазії і розторощення машини буржуазної держави”. В справі визвольних рухів поневоленних і колоніяльних народів конгрес доручає комуністам включатись у боротьбу за національне визволення. „В майбутній війні треба використати так кожний конфлікт між імперіялістичними державами, як теж і війну імперіялістів проти Рад. Союзу, щоб мобілізувати маси в колоніях і втягнути їх в рішальному моменті до боротьби проти імперіялістів”. З приводу постанов конгресу писала московська „Правда”: „Наша програма кидає цілому світові отвертий визов до боротьби на життя і смерть!”

Очевидно, що за такими словами пішли й відповідні діла. Після VI конгресу спостерігається в цілому світі посилення підривної роботи комінтернівських агентур. В 1929 р. доходять комуністичні заворушення в Мехіко до верхка. В Берліні 1. травня лилась кров на вулицях. В Колумбії вибухло большевицьке повстання. Громадянська війна в Китаю шаліла дальше. Революта вибухла в Австрії, Еспанії, Афганістані. 1930 рік приносить розрухи в Індії, поширення революції в Китаю, комуністичну акцію в Фінляндії, революти в Перу і Бразилії, загострення в Еспанії. В 1931 р. вибухає громадянська війна в Еспанії, повстання на Мадейрі, заворушення в Швеції. Збільшену активність виявляють агентури Комінтерну в Південній Америці, де в різних краях приходять до заворушень і кривавих виступів. В 1932 р. повстання в Сальвадорі, неспокої в Манджурії, революта в Бомбаї, комуністична революція в Чіле, революційний фермент в Сіамі, розрухи в Бельгії, Бразилії і в Ірландії, повстання в Нікарагуї, криваві заворушення в Німеччині, демонстрації в Лондоні.

І так іде в тім самім напрямі і в 1933 і 1934 рр. і дальше. Комінтерн безнастанно випробує свої сили, підсичує „революційний вогонь” мас і пробує, в якому місці можна роздути світовий пожар.

Тактика троянського коня

В липні—серпні 1935 відбувається VII конгрес Комінтерну. Цей конгрес має ще більше

значення ніж попередній. Головною подією для Комінтерну був у міжчасі прихід Гітлера до влади й закріплення націонал-соціалістичного режиму в Німеччині. Комінтерн кидася гасло боротьби проти світового фашизму і мобілізації всіх протифашистських сил в одному фронті. Звідси виходить зовсім нова тактика. Знаємо, як відносився Ленін і комуністи до II Інтернаціоналу. Але не зважаючи на те, в 1934 р. розпочались переговори Комінтерну з II Інтернаціоналом, в висліді тих розмов прийшло в різних краях до створення „єдиного людського фронту”. VII конгрес схвалив оці спроби й на їх основі побудував зовсім нову систему праці комуністичних агентур. Комінтерн закинув засаду ізоляції і виключности комуністичних партій і прийняв ідею спільних бльоків з іншими угрупованнями для боротьби з фашизмом. Закинув тактику розкладу робітничих організацій знутри і почав шукати порозуміння з іншими соціалістичними партіями. Рівночасно Комінтерн поширив базу для своїх партій, на конгресі проголошено, що Комінтерн змагає охопити під проводом пролетаріяту селянські, дрібноміщанські і взагалі всі працюючі елементи в організації „людського фронту” для боротьби з фашизмом.

Але „людський фронт” став тільки заслоною для зовсім нової, а для Комінтерну суттєвої роботи. Новий генеральний секретар Комінтерну Дімітров назвав цю нову роботу „тактикою троянського коня”. Дімітров говорив: „Товариші! Ви пригадуєте собі старинний переказ про здобуття Трої. Троя схоронила себе в непереможні мури перед наступом ворожого війська. Наступаюче військо втратило багато жертв і мимо того не могло здобути міста, аж при допомозі троянського коня вдалося йому вдертися у саме „серце ворога”. Отже суть цієї тактики — замасковане проникання комуністів до всяких ворожих організацій, щоб опанувати „їх серце” і розкласти їх знутри. Конгрес доручав комуністам належати до гітлерівського „фронту праці”, до „Гітлер-югенд”, БДМ і інших, так само казав вступати до фашистських і півфашистських організацій інших країв. Спеціальну увагу звернув так цей конгрес, як і з'їзд КІМ-у (Комінтерн молоді), що відбувся цього ж року, на націоналістичні організації молоді. З'їзд КІМ-у остерігав, щоб не повторити помилок з Австрії, де комуністи втягали молодь тільки до нелегальних організацій, обмежуючи тим самим терен свого впливу. На з'їзді виступлено проти недоцінювання комуністичної праці в рамках фашистських організацій. А бажаючи улегшити собі доступ до націоналістичних організацій молоді і працю своїх агентур в тих осередках, конгреси Комінтерну і КІМ-у остерігали „навіть перед найменшим легковаженням національних почувань”. Крім того такою тактикою Комінтерн змагав до розладування атмосфери недовір'я до комунізму і до морального роззброєння противника. Такою тактикою досягнув він те, що пізніше в різних протестантських сектах в ЗДА запанували просоветські настрої, а в англіканській церкві знайшлись ревні оборонці Радянського Союзу. Рахуючись з небезпекою

війни, Комінтерн звернув пильну увагу на військову ділянку і перебрав на себе завдання плянної праці серед чужих армій та підготовку диверсійної акції в заплілі есентуальних противників Радянського Союзу.

Організація Комінтерну

VII конгрес був останнім явним конгресом Комінтерну. Чи після того відбувались якісь тайні конгреси — невідомо, але треба припустити, що так. З закріпленням націонал-соціалізму в Німеччині і зі зростом фашистських тенденцій в Європі, на Кремлі мусили передбачувати, що може прийти до війни або між гітлерівською Німеччиною (табором фашизму) і західними потугами (табором капіталізму), або до гітлерівської інтервенції проти Рад. Союзу. В однім і другім випадку Рад. Союз стане перед особливими завданнями; а тоді відповідальність Кремля за підричну роботу Комінтерну в світі могла б йому в'язати руки. Тому від VII конгресу Кремль щораз більше маскує існування Комінтерну, тимбільше, що цього вимагала теж і нова тактика троянського коня. Всі конгреси відбувались очевидно в Москві.

Начальним органом Комінтерну є Конгрес, а виконавчим ІККІ (виконавчий комітет Ком. Інтернаціоналу). Комінтерн ділиться на секції, кожна комуністична партія має там свою секцію. Секції творять секретаріати на основі територіяльного принципу, згідно споріднених завдань. Секретаріатів (до VII конгресу) було вісім: 1. скандинавський, 2. польсько-балтійський, 3. балканський, 4. західно-європейський, 5. північно-американський, 6. південно-американський, 7. східний (далекий, середній і близький схід), 8. колоніальних народів. ІККІ був інституцією постійною, яка постійно урядувала в Москві і ділилась на такі відділи: організаційний, фінансовий, пропаганди, політичний, закордонний, військовий, спецвідділ. Спецвідділ (відділ для розвідки) був обсаджений старшинами Червоної Армії, а його шефом був шеф політичного відділу в КЦ ВКП(б). Всі керівні станиці Комінтерну були тісно пов'язані з апаратом радянського уряду (головно міністрів закордонного і військового) і підчинені під Політбюро, яке хоч не формально, але по суті було найвищою вирішною інстанцією для цілого Комінтерну. Переконавань советської пропаганди, що Комінтерн є незалежне об'єднання комуністичних партій світу, ніхто поважно не брав. Слово „партія” вжите тут свідомо на те, щоб маскувати властивий характер цієї організації. Кожна комуністична партія це тайна військово-терористична організація, яка тільки в однім секторі своєї діяльності виступає явно. Але тут заторкуємо питання про методи праці Комінтерну. Цій справі буде присвячена друга стаття.

З парадоксів нашого часу

„Дена” повідомляє, що в Мюнхені один військовий інвалід і його наречена вже двічі жертвували свою кров для трансфузій хворим, щоб при допомозі додаткових приділів за трансфузію зібрати дещо харчів на своє весілля.

Двопартійна система ЗДА

написав Мирон Зашківський

Партії без політичної доктрини

Зі зростом політичного значення З'єднаних Держав Північної Америки в світі зросло теж загальне зацікавлення їхнім внутрішнім, зокрема політичним устроєм.

Та для належного розуміння цього устрою не вистарчить знати конституцію ЗДА, права президента держави, центрального уряду, або стейтових урядів, але треба теж пізнати підстави та форми існуючої там партійної системи, що є неможливим доповненням конституції.

Помилявся би той, хто в політичних партіях ЗДА шукав би аналогії чи подібності з європейськими партіями, бо вони побудовані на зовсім відмінних основах. В той час, коли партії європейських народів мають за свою основу певний світогляд, тобто ту чи іншу суспільно-політичну доктрину і достосовану до неї політичну програму, нічого подібного не має в існуючих двох партіях ЗДА — республіканській і демократичній. Ні одна зі згаданих партій, як це завважує американський публіцист Г. Агар у своїй праці про партійну систему в ЗДА, не заступає якоїсь політичної доктрини, не репрезентує якоїсь точно окресленої суспільної класи. Натомість обі партії творять радше машину, що є призначена до того, щоб правити краєм та забезпечувати державну цілість і національну єдність. Кожна з них мусить, якщо хоче існувати і сповняти своє завдання, достосуватися до головних тенденцій публічної опінії на загально-національній основі, натомість в регіональних рамцях кожна з них мусить рахуватись з настроями більшості цієї чи іншої частини великого краю.

Тут очевидно насувається питання, в чім же є різниця між обома згаданими партіями, з яких кожна має ці самі завдання, чи пак цю саму „програму”. Та заки приступимо до з'ясування цього питання так, як його насвітлює цитований нами Г. Агар, хочемо подати декілька важніших даних з історії обох згаданих партій.

Гемільтон і Джеферзон — творці двопартійної системи

При колисках обох американських партій, які опановують політичне життя найсильнішої сьогодні потуги в світі, стояло двох великих державних мужів ЗДА — Александер Гемільтон і Тома Джеферзон. Оба — співробітники великого Вашингтона, оба — визначні особистості, що репрезентували два протилежні полюси, на які в самих початках поділилось політичне думання нової Америки. Гемільтон (1757—1804), міністр фінансів в рр. 1789—1795, засновник Національного Банку, лідер „партії федералістів”, є творцем сьгоднішньої республіканської партії. Джеферзон (1743—1826) автор „деклярації про незалежність”, третій з черги президент ЗДА, юрист і дипломат, був першим лідером „республікан” — партії, яка

пізніше прийняла назву демократичної партії.

Гемільтон, син шотляндця і гугенотки, вже в ранній молодості став речником прав колоній проти Англії, відзначився в походах, а потім в політичному життю. Це сильна, владна натура, що вірила в сильну державу, яка має гамувати ненаситну стихію мас. Він став одним з творців З'єднаних Держав. Оборонець сильної влади боронив одночасно інтереси посідаючих верств і великого капіталу. Сфедеровані стейти зробив він одноцільним господарським організмом, сильним і споєним супроти закордону. Свідомо піддержував велику фінансієру і змагав до розбудови великого промислу.

Його політиці протиставився міністр закордонних справ Джеферзон з непохитною вірою в доброту людської вдачі, в незнищеним оптимізмом людини просвічення і з непереможною відразою до всемогучої державної влади. Джеферзон, як посол З'єднаних Держав в Парижі, брав чинну участь в ідейній підготовці великої революції. Вернувшись до Америки, зустрівся він з сильною тенденцією до всемогучої держави, яка мусіла б здавити всі ті права людини, які лягли в основі французького перевороту. З пристрасною справжнього ідеаліста поставився проти цієї тенденції. Станув в обороні фермера, якого новий розвиток був би зіпхнув до рівня міського пролетаріату. Апелюючи до інстинкту свободи піонерів-фермерів, виповів боротьбу грізному для них сузір'ю — великого капіталу, індустрії і сильної централізованої влади в ім'я самоврядування громад і стейтів.

Коли партія Джеферзона захоплювалась яacobинськими шапками і триколюром французької революції, партія Гемільтона мріяла про сильну владу на зразок англійської конституції. В тім величезнім ферменті і змаганню двох таборів зберіг Жорж Вашингтон строгу невтральність. Коли Джеферзона вибрали президентом (1800), він зумів знайти золоту середину і поєднати обі протилежні тенденції згідно з потребами широкого загалу і держави. Як державний муж, Джеферзон потрапив не раз іти проти власних ідеалів, коли цього вимагала державна konieczність або воля більшості. Його державно-творчій вмілості завдячують ЗДА те, що два засадничо різні світогляди, які знайшли найяскравіший вияв в особах двох лідерів — Гемільтона і Джеферзона, перемішались і змілились в одно. А той новий світогляд став власністю цілого народу й обох головних партій, які через те стали вже не речниками такого чи іншого світогляду, а оборонцями інтересів держави та інтересів загалу. Крім того, як кожна партія, стали тереном та інструментом політичної боротьби за владу.

Основником демократичної партії був Тома Джеферзон і його однодумці, які підчас другої президентури Вашингтона створили політич-

ний союз і в 1801 р. прийшли до влади. Знов же основником республіканської партії був — Олександр Гемільтон, разом зі своїми прихильниками, які в час урядування двох перших президентів були правлячою групою. Перша група, тобто демократів, спиралась головню на засаді землеволодіння — тобто її прихильники рекрутувались головню з шарів хліборобства, включно з великими землевласниками, одначе в її рядах були теж техніки і ремісники з міст. Друга група — республіканців — гуртувала в своїх рядах промисловців, банковців і торгівців, а в части і урядовців, тобто спиралась на кола, що в'язали свої інтереси з посіданням фінансового капіталу. Та ця засада партійности по суспільним верствам не завжди, або не в цілому краю, мала застосування. Деколи американське громадянство поділялось не по суспільним, але по територіяльним угрупованням, що в дійсності перекреслювало першу засаду. Так напр. було під час громадянської війни у 1861—1865 рр. В той час республіканська партія, що у війні південних стейтів проти північних обстоювала засаду єдності, з'єднала цим для себе фермерів північної і середньої Америки, які опісля довший час голосували тільки на кандидатів республіканської партії. Подібно було з муринами, для яких перемога півночі над півднем означала визволення з невільництва. Натомість в південних стейтах здобула для себе впливи демократична партія. Та все ж таки цей територіяльний партійний поділ американського громадянства не став основою партійної будови. Бо ось останніми часами ми бачимо противний образ. При виборах президента в 1928 р. за республіканським кандидатом на президента, Гувером, голосували всі південні стейти, які під час громадянської війни заприсяглися були не голосувати на республіканців, знов же всі стейти середнього заходу і майже всі північні стейти голосували останніми часами за демократичним кандидатом на президента, Френкліном Рузвелтом.

Політичний компроміс — головне завдання партій

Цих кілька завваг дає нам змогу краще зрозуміти істоту американської партійної системи. Коли якийсь народ, каже Г. Агар, розколений горизонтально, тобто по лінії клясового поділу, виринає небезпека суспільної революції. Коли ж він розколений вертикально, тобто по територіям, повстає небезпека, що якась частина відділиться від цілості, або загалом цілість розпадеться на кусні. Ця друга небезпека грозить передусім великим державам. Такі небезпеки переживали теж ЗДА, нпр., у 1813/14 роках (війна з Англією), у 1832/33 рр. (сепаратистичні рухи в південній Кароліні), в 1850 р. (сепаратистичні погрози 9 південних держав), в 1861—1865 рр. (громадянська війна). Та, включаючи цей останній випадок, всі інші конфлікти вдалося залагодити шляхом політичного компромісу. І саме завданням двох великих американських партій є довести до таких компромісів ще заки назріє криза, а в кожному

разі, заки дійде до катастрофи. Тому теж засадничою цією американських партій є велика гнучкість та дипломатична зручність у розв'язанні спірних та складних питань. А в тому американські партії не є ніякими політичними, суспільно суцільними групами, що були б зв'язані стисло окресленою партійною програмою, але доволі вільним об'єднанням інтересів.

Щоб зрозуміти суть американської партійної системи, каже Г. Агар, слід мати перед очима два головні моменти. Перший — величезний простір ЗДА (около 8,000.000 кв. км.), з питомими ріжницями та протилежними інтересами поодиноких теренів, другий — політичну структуру ЗДА з її поділом влади на незалежні від себе — законодавчу владу (Конгрес) і виконну владу (президент держави і центральний уряд, згл. уряди поодиноких стейтів). Перший момент криє в собі небезпеку щодо територіяльної цілості, другий — щодо гармонійного співдіяння двох головних державних органів — законодавчого і виконного. І саме завданням загально-державних американських партій є забезпечувати гармонійне співдіяння законодавчої і виконної влади та зводити до спільного знаменника всі протилежні інтереси поодиноких частин величезного краю і великого громадянства.

Завданням кожночасно-правлячої партії є зрівноважувати протилежні інтереси і стремління, будь вони регіональної чи загальнодержавної натури, щоб ніякий з тих інтересів не уявляв собою виключної і цілковитої перемоги одної сторони над другою. Знов же завданням кожночасної опозиційної партії є слідкувати за тим, чи правляча партія не нарушує вищезгаданої рівноваги, тобто, чи вона не діє проти інтересів більшості. І тому її завдання — виступити з такою програмою нових компромісів, яка припала б до вподоби якнайбільшій кількості осіб чи груп, невдоволених політикою уряду, але яка, по можності, не відпихала б і тих груп, які вдоволені цією політикою. Тобто, опозиційна партія не проповідує іншого світогляду, не хоче радикальної зміни політичного чи суспільного устрою Америки, і хоча здебільша в виборчій кампанії послуговується різкими і бойовими гаслами, то справді бажає тільки нових компромісів і привернення нарушеної рівноваги.

Ця засада компромісів, що є істотною цією американської партійної системи, є певною охороною прав меншости. У справах, що торкаються рівномірно всіх теренів ЗДА, американський народ підчиняється волі більшости. Одначе, щодо тих справ, в яких інтереси поодиноких теренів чи звички їх населення розходяться, ніяка частина краю не прийме диктату більшости. І саме узгіднення та компроміси, які в діяльності обох партій відіграють таку важливу ролю, дбають про те, щоб такі ситуації не повторювались. Завдяки цій системі ніяка група не може одержати всього, чого вона хоче, і ніяка програма не може бути стовідсотково переведена в життя. І це є найкраща безпека перед будь-якою всевладю.

Засада узгіднювання і компромісів і впли-

ваюча з того засада охорони меншости не залишилися без впливу на конструкцію американського Конгресу. Сенатори і послы мусять походити з цього стейту, який вони заступають, а послы звичайно навіть з тої округи, що їх вибирає; тим то вони й дійсно заступають в Конгресі свої стейти, міста й округи. Вслід за тим Конгрес противиться всім спробам приймати одноцілі рішення у цих справах, які куди краще можна залагодити шляхом окремих відмінних постанов для поодиноких стейтів, і противиться вимогам послідовности там, де є можливі і доцільні тільки компроміси. Загорілий реформатор, каже Г. Агар, насторожить проти себе Конгрес, а коли б навіть йому вдалося перебороти консервативне наставлення Конгресу, то, здається, він скоріше доведе до розколу народу, аніж переведе свої реформи в життя.

„Третя партія”

Та це не значить, немов би існуючі американські партії не були здібні чи готові на якінебудь реформи. Навпаки, у взаємній конкуренції обі великі загально-державні партії, республіканців і демократів, перевели цілу низку потрібних реформ на різних ділянках політичного і суспільного життя. І тільки цьому великому практичному змислові та реальному підходові до різних життєвих проблем слід приписати цей стан стабільности і тривкості внутрішніх відносин, що його бачимо в ЗДА. Та все ж таки нові ідеї чи нові методи промощували собі шлях серед американського громадянства тим чином, що їх спершу видвигала та пропагувала якась „третя партія”. Ці „треті партії” мали тільки льокальний характер, їхні впливи обмежувались до якогось міста, стейту, в найкращому випадку до певної групи стейтів. Їхнім завданням було звернути увагу американського громадянства на нові ідеї або пляни, чи подати свої проєкти щодо розв'язки цих чи інших державних проблем. Якщо нові ідеї, пляни чи проєкти, що їх видвигнула якась нова партія, найшли одобрення з боку загалу і здобули популярність серед американського громадянства, тоді одна чи друга загально-американська партія, або й обі нараз, перебирали ці ідеї і проводили їх як свої. Так було напр. з „народною партією” (Populist Party), яка в 1892 р. виступила з дуже сильною критикою існуючих відносин та видвигнула була цілу низку реформ (напр. колективні умови, 8-годинний день праці, податкові реформи, тощо). І хоча „народня партія” не стала загально-американською партією, то все ж таки вона мала великий вплив на оформлення програми обох великих американських партій. Багато з голошених „народною партією” ідей і плянів переняли були демократи, а там де їм не вдалося перевести їх у життя, зробили це опісля республіканці.

Льобі, громадські комітети, національні конвенти

Другим чинником, завдяки якому нові ідеї просякають у політичне життя Америки — є окремі суспільні групи, що мають вплив на

партії, зглядно на членів Конгресу. Є це т. зв. „льобі” (lobby) і громадські комітети (citizens committees). Перші мають свій осідок здебільшого в Вашингтоні, а назва їх походить від слова lobby, що означає кулюари (коридори) парламенту. Другі є розкинені по цілому краю. Льобі є різні, напр. фермерів, робітників, фабрикантів, тощо. І саме завданням Конгресу є по можності поєднати різні, здебільша противні собі інтереси поодиноких льобі, зглядно відкинути такі вимоги, які противляться загально-державним інтересам. В той час, коли льобі стараються впливати на послів або сенаторів, члени „громадських комітетів” стараються впливати безпосередньо на громадянство та за його поміччю робити відповідний натиск на партії. Окреме становище займає тут „Комітет політичної акції” (Political Action Committee — PAC) американського професійного союзу Конгресу Індустріальних Організацій С. І. О. (Congress of Industrial Organizations), який повстав підчас президентських виборів у 1944 р. Цей комітет є комбінацією між льобі і громадським комітетом для пропаганди серед громадянства. Остатньо читаємо в американській пресі, що теж друга професійна організація — „Американська Федерація Праці” (American Federation of Labor) рішила створити „Виховну і Політичну Лігу Праці” (Labor's Educational and Political League).

Все ж таки властивою формою американської партійної системи є — двопартійність. Одна з двох загально-державних партій є так довго при владі, як довго вона має за собою більшість американського громадянства, в той час друга виконує роллю опозиції. Втрапить правляча партія довіря більшости громадянства, опозиційна партія приходить до влади, а досі правляча партія займає місце опозиційної. Ця зміна роль приходила при нагоді політичних потрясень або в наслідок господарських криз. І так напр. по першій світовій війні відбувся радикальний зворот американської публічної опінії від демократів у сторону республіканців. Коли ж опісля затяжна господарська криза з мільйонами безробітних охопила ЗДА, у висліді виборів у 1932 р. республіканці мусіли знову перейти до ролі опозиційної партії. Знов же по другій світовій війні відбувся цей самий процес, що по першій світовій війні — демократи, як досі правляча партія, уступили своє місце республіканцям.

Треба звернути увагу на ще одну своєрідність американських партій, а саме на т. зв. „Національні Конвенти”. Це партійні зібрання, що в них беруть участь делегати даної партії з усіх округ; там намічують кандидата на президента держави та встановляють виборчу програму. Від часів президента Джексона кожний президент має дві ролі. Він є головою держави, а водночас головою даної пар-

З парадоксів нашого часу

„Süddeutsche Zeitung” (ч. 68) подає за „Юнайтід Прес”: Пірошіма, японське місто, що його знищила атомова бомба в 91 %, святкувало танцями на вулицях, фajerверками та спортовими загананнями другі роковини спущення атомової бомби.

тії. Як голова держави він є репрезентантом і символом національної єдності, як голова партії він підлягає критиці противної партії.

Неписана конституція

Як бачимо американська партійна система є доволі складна і для європейців мало зрозуміла, але повчальна. Та обставина, що американські партії не різняться між собою якоюсь політичною доктриною, чи радше чітко означеною програмою, може викликати сумніви щодо постійного визначення її членства. Можна би вважати, що супроти такого стану речі, важко говорити про трівку приналежності членів до одної чи другої партії. Та воно не так! Навпаки, одна і друга партія має своїх вірних прихильників, які трівно зв'язані зі своєю партією і які свою партійну приналежність чи орієнтацію не в'яжуть з кожнеча-

сною кон'юнктурою. Ця партійна відданість ґрунтується на різних чинниках історії, традиції, регіональних особливостях, родинних зв'язках, громадянській честі, почутті для „нашої сторони”, тощо.

Як це ми вже згадували, серед загалу американського громадянства буває часом радикальний зворот довіря і симпатій в сторону одної чи другої партії. Та ці радикальні зміни громадської думки в користь котроїсь партії не порушували в нічому основних засад політичної і суспільної структури США. Вони відбувалися без внутрішніх потрясень чи кривавих заворушень, які траплялися у багатьох інших краях. Тому теж американці дивляться на існуючу в США партійну систему як неписану конституцію, що є органічним доповненням до писаної конституції та трівкою запорукою національної єдності і громадянської свободи — основи демократичного устрою.

КОЗАЧИЙ РУХ

написав проф. д-р В. Авілов

Козачий народ це східний сусід України. Але наше громадянство замало позначене з основним питанням козачого руху. Це наслідок тої нівеляційної політики Москви, якою вона намагалася нехтувати і закривати національні рухи поневолених нею народів. Автім спільна доля й однакові змагання тих народів повинні сприяти їх взаємному пізнанню і зближенню. Тому ми містимо статтю, яку дістали з кол козачого руху. Містимо не тільки на те, щоб впровадити нашим читачів у проблематику козачого руху, але теж тому, щоб дати вислів нашому прихильному ставленню до визвольних змагань козачого народу. — Р е д.

В XV віці поза межами московської держави, мимо волі і бажання московського народу та його керманців, по течії рік Дону, Уралу, Терека, Волги і на берегах Озівського та Чорного морів, утворились вільні, незалежні козацькі республіки, які мали всі ознаки, властиві кожній державі: власну територію, свій нарід, свою державну владу. Незалежність козацької державності, згідно з безспірними історичними документами, виявлялася не тільки в наявності власної території, влади й народу, а й у незалежності дипломатичних зносин, в повній незалежності оголошення війни і заключення миру, в наявності своїх, козацьких народніх інтересів, у своєму, козацькому способі розуміння їх.

Козацтво має цінний життєвий досвід вирішувати самим народом відвічні завдання побудови життя і державного буття на справжніх основах свободи, рівності і братерства, втілених у саму істотність козацтва. Козацтво — це не книжний, теоретичний, а життєвий, практичний шлях шукань і досягнень форм людської спільноти на основах справжнього демократизму, форм, до котрих почали наближатися у своїх філософських вченнях і трактатах передові вчені й філософи тільки в XVIII віці, тобто, значно пізніше того, як козацький нарід перевів у життя ідеали народоправства, утворивши трудове суспільство, соціальну громаду і державну організацію на основах, які тепер для багатьох народів являються, покищо, недосяжним ідеалом.

Ці вільні козацькі республіки протягом усього свого незалежного життя яскраво усвідомлювали свою племінну та духову єдність, завжди і скрізь виступали спільними силами на захист своїх суверенних прав.

Незалежність і недоторканість козацької державності визнавалися усіма сусідними державами і, насамперед, могутніми тоді Туреччиною, Польщею і московським царством.

Ці козаки завжди ясно і свідомо почували свою політичну і соціальну окремішність від інших народів, в тім числі й від народу московського. Це вільне козацтво завжди протиставило себе „російському”, „росіянам”, „великоросіянам”, Росії, і ніколи не вважало себе часткою московського царства, або частиною московського народу. Всі зносини Москви з козацькими республіками, Москви, яка також визнавала повну самостійність козацького народу, провадилися через відділ чужоземних справ, посли й громадяни цих республік трактувалися як чужоземці й користалися в Москві правом недоторканости. З перших же часів козацької історії у козаків проявляється висока народня козацька самосвідомість, свідомість своєї козацької природи, своїх законів, прав, звичаїв, традиції. В той час не було й не могло бути поміж козаками будьякої „російської свідомости”, бо в XV, XVI і XVII віках ніякої „русської” в розумінні „російської” свідомости не було, а була лише „московська”. Російська свідомість могла утворитись і утворилась (і то не тільки у керівної верхівки і частини інтелігенції) за

часів і в наслідок існування російської держави, тобто після XVII віку. Подібно до того, як тепер в ССРСР утовкмачується „советское” усвідомлення.

Згідно з свідченням самих російських істориків (Карамзін, Погодін, Плевой, Устрялов, Пудовалов та інші), козаки завжди, впродовж усієї своєї історії, протиставили себе „росіянам”. Причини такого протиставлення не в соціально-економічних різницях, а в різниці походження та природи козаків і москалів. Згадані історики вважали козаків окремим народом, а й по російських школах до половини XIX віку вчили про козаків, як про окремий нарід. Версія походження козаків від москалів з'явилася вперше тільки в 1834 р. і автором її був В. Броневський, який одержав від російського уряду завдання змайструвати цю версію, щоб потім причесати козаків під загальну московську зачіску. Коли б козаки були справді одного походження, однієї природи з москалями, то вони після свого двістатлінього примусового перебування в складі російської держави, після систематичної русифікації їх, мусіли би злитися з московським народом, як це сталося з Новгородцями, Псковцями, Вятчанами та іншими. А козаки зберегли свою ідеологію, свою психологію, свою національну самостійність, свій внутрішній світогляд, окремий і відмінний від світогляду московського, свої традиції, свій побут та свій окремий народний характер і, всупереч спільності мови, є окремим від москалів народом.

Козачий народ, продовж усієї багатовікової історії, відзначався особливим вільнолюбством, усвідомленням своєї народньої гідності і гідності особи кожного свого члена. Козаки були людьми з твердим і незалежним характером, ніколи не визнавали рабства, не мирились із насильством, самоправством або кабалою. Свою свободу й незалежність козачий нарід рішуче відстоював при спробах ворогів козацтва позбавити його свободи й суверенности, яскравим свідоцтвом чого є вся його героїчна історія.

Із закріпленням московської держави, з поширенням її деспотичних державних форм, з їх політичною й соціальною нерівністю, з поширенням московсько-російського імперіалізму, московські царі почали відверту війну проти вільного й свободолюбного козацтва. Морем крові й насильствами знищили вони козачу державність і козаче народоправство. Після відвертої війни козачого народу з царем Петром I-им, після фізичного знищення ним більше половини козачого населення, козацтво було примусово втягнуте в рядки Московії, переіменованої потім на Росію і російську імперію.

Російський уряд вжив усіх заходів до того, щоб до решти зросійщити козаків, вимести з їхньої свідомости всяку думку про відновлення козачої держави. Але не дивлячись на двістатлітній період всебічного російщення — як у школі, в церкві, в мистецтві, в армії, так і в усіх галузях щоденного життя — козачий народ не втратив прагнення до волі й незалежності.

З перших же днів російської революції, козаки в усій своїй масі виявили своє неухильне змагання до самостійного державного життя, до відродження й утворення своєї козачої державности на здавна козачих землях, рясно подітих кров'ю і потом своїх батьків, дідів і прадітів.

Поруч із іншими народами бувшої Росії, козаки зразу ж пішли шляхом повного самовизначення і відродження своєї державної незалежности. Без усякого дозволу чи санкції кого б то не було, без усяких еволюцій від автономізму чи федералізму, козачий народ зразу ж відродив усі інституції своєї козачої народньої влади. Був утворений Військовий Круг-Парламент, Військовий Отаманат, Конституція, Уряд, відроджувалось своє історичне козаче право, відкидалось все чуже, зайшло. Отже, козачий народ не лише проклямував своє право, а відразу ж переводив його в життя.

Ідучи своїм історичним шляхом, різко відокремлюючись від руйнівничкої стихії російського більшевизму, яка нестримно наступала на козачі кордони, 10. грудня 1917 року Військовий Отаман А. М. Каледін і Військовий Уряд оголошують незалежність Дону, яку цілком ствердив скликаний Військовий Круг, утворений з вільно вибраних представників козацтва. Те ж саме роблять і інші козацькі землі.

Як і стара російська влада, нова влада в особі більшовиків не захотіла визнати виходу козаків із складу російської держави. І хоча в країні не були ще стверджені всі „досягнення великої безкровної” революції, нові керівники Росії виповіли війну відродженій козачій державності й козачому народоправству. Після тимчасового поневолення більшовиками козачих земель, загальне й поголове повстання козачого народу викинуло окупантів за межі козачих країв.

І знов козачий народ виявив свою тверду волю жити на своїй землі, під своїм козачим законом. Скликані, після звільнення, козачі народні представництва, Військовий Круг і Рада, знов підтвердили проголошену незалежність, про що з усією ясністю говориться в першому пункті Конституції Дону: „Всевелике Військо Донське є самостійна держава, основана на началах народоправства”.

Одночасно все козацтво неухильно прагне до об'єднання всіх козачих сил, об'єднання всієї козачої території в одне ціле. Це прагнення було висловом справжньої волі народу, виявленої вже в 1917 році заснуванням „Совета Союзу Козаких Військ”, а опісля „Юго-Восточного Союзу”, „Доно-Кавказького Союзу”, і накінець „Союзу Дона, Кубані, Терека, гірських і степових вільних народів”, і в утворенні Верховного Козачого Парламенту й Уряду. Цю волю свого народу козаки тепер оформлюють в одній Козачій Державі, з простою і зрозумілою для кожного козака назвою — Козакиї.

Прагнення до відродження козачої свободи й незалежності не було виявленням волі будь-

якого окремого козачого угруповання або партії, чи зрештою, будьякої частини козачого народу, а було вільним, непримусеним волевиявленням усього козачого народу, в особі вільно вибраних народніх представників, які з усією виразністю висловили очікування й прагнення всіх козаків у козачому представничому органі, Військовому Крузі-Парляменті. Козачий Парлямент відродив усі атрибути своєї народньої влади: Конституцію, прапор, гимн, герб, свою монету і т. д.

За свої народні ідеали, за своє невід'ємне право жити на своїй козачій землі, під своїм козачим законом, згідно із своїм старовинним козачим звичаєм, козачий народ прийняв накинуту йому Московією війну. За ці святі ідеали вільнолюбне козацтво змагалось понад три роки, змагалось з величезним героїзмом і з напругою всіх фізичних, моральних і матеріальних сил. Не знаючи ніколи рабства, насильства, деспотизму, тоталітаризму, козаки провадили боротьбу за своє найсвятіше — за своє народне козаче життя...

Але, не зважаючи на всі героїчні зусилля, не дивлячись на рішучий спротив, козацтво було подолане чисельною перевагою фізичної сили московської орди. Однак ні саме козацтво, ні його славна Армія, ні органи його державної влади не капітулювали перед ворогом. Вони були примусені залишити межі своєї батьківщини і на далекій чужині продовжували всякими можливими засобами й методами боротьбу за звільнення закріпаченого козачого народу. Не примирився з чужинецькою владою козачий народ там, на наших просторах, усіма засобами ведучи боротьбу за своє визволення. Скільки не було проти нього вжито репресій, переслідувань, висилок, всяких експериментів „найдемократичнішою” московською владою! Але ніщо не могло й не зможе подолати непереборну волю гордого й свободолюбного козака.

Друга світова війна 1939—1945 рр. принесла знов багато жертв, недостач і випробувань многотрадальному козачому народові з боку обох противників, що боролися на наших козачих

просторах. В розгорнутих подіях цієї війни, козаки завдяки сліпоті бувших гробокопателів козацтва, які були наставлені чужинецькою владою на чолі керівництва козаків, стали об'єктом чужинецьких дій і чужинецьких не козачих цілей. І знов тепер наш козачий народ стікає кров'ю та сльозами, знов терпить неймовірні страждання й недостачі, знов продовжує нести свою чергову Голготу, знов, і котрий раз у своїй історії, несе свій важкий страшний хрест.

Тепер, докладно вивчивши велике минуле козачого народу, з його безприкладним героїзмом і впертістю в досягненні своїх народніх ідеалів, виразно усвідомивши всю минулу справжню історію козацтва, минулі події, які залишили трагічний відбиток у житті й його майбутньому розвитку, проаналізувавши всі помилки в минулому, перевівши ґрунтовну переоцінку всіх цінностей, представники козачого народу, які дотримувалися засад відвічності козачої державності й законного права, всі ці представники і всі ці політичні партії й угруповання об'єдналися в одно ціле — Козачий Народній Рух (КНР), який репрезентує все козацтво в цілому і всі його політичні і культурні сили, сповнені непоборної волі вивести свій народ з трагічної дійсності, вирвати його з кощавих обіймів московського імперіялізму, відродити його традиційну козачу державність і вивести свій народ на шлях власної історичної самобутності.

Але розкидане фізично козацтво не розплилося духово. Воно не вмерло й не вмере, а збереже свою незмінну волю до боротьби за своє козаче право і свою козачу правду. І коли тепер козачий народ, під примусом зовнішнього насильства стратив свою волю й незалежність, то чести своєї не загубив і ніколи, при ніяких обставинах, не схилиться перед насильством, не вклониться червоному ідолові. А коли залишилась і збереглась наша народня честь, наша козача правда, то всі козаки глибоко вірять, що будуть скинуті ланцюги рабства і насильства.

Де Голь в боротьбі за владу

написав Жан Лярен

З лондонського місячника „World Review” даємо скорочений переклад статті про де Голя. Де Голь став — у зв'язку з внутрішньою кризою Франції — предметом загального зацікавлення світової opinio. Сьогодні ця стаття тим для нас інтересна, що вона появилася ще перед виборчою перемогою де Голя і тому вільна від тої газетної сензаційности, з якою світова преса тепер підходить до де Голя. — Ред.

Коли зродилась «містика» Голізму...

В хвилині щирости сказав одного разу Шарль де Голь: „Я не є для малих авантур, я — для великої бурі”. І не легко можна буде втихомирити бурю, яку він тепер розпугав у Франції. Заснувавши своє „Об'єднання Французького Народу” (Reassemblment du Peuple Français), він виступив до боротьби за владу. Його безпосередні політичні цілі вже сьогодні очевидні. Він змагає до того, щоб уневажнити нову конституцію, а впровадити іншу, яка відібрала б владу від парламентару і передала її одній особі — пре-

зидентові республіки. Він хоче покласти край партійній політиці і в той спосіб визволити Францію від комунізму. Він бажає, щоб нову державу оснувати на принципі персонального провідництва й очистити її від чужих ідеологій.

Люди говорять про загадковість де Голя. Але досі цілі і заміри де Голя не були загадкою, вони зроджені з його інтимної віри в те, що доля Франції нерозлучно сплетена з його судобою і що тільки сильний провід зможе перевести ті реформи, до яких змагають там, за каналом. Кілька років перед війною писав де Голь, коли ще був мало знаним офі-

цером: „Люди не можуть існувати без проводу так, як не можуть жити без їди, води і сну. Ці політичні створіння потребують організації, яка дає порядок, дисципліну і блеск“.

Ця ідея була постійно в голові генерала, коли він в 1940 р. через ніч став символом французького резистансу. В важких роках, що прийшли опісля, його ідея знайшла відгомін в головах тих молодих людей, які в головній квартирі в Карлтен Гарден спорили з тими, що від них залежала тоді доля світа. Ці молоді люди, як і їх провідник, твердо вірили, що Франція потребує зовсім нової системи і форми правління. Це були діти, коли зродилася „містика“ голізму, прикрашена всіми оздобами реальної епіки життя. Один американський глядач писав тоді: „Де Голь вийшов на сам вершок великого історичного хвилювання“.

Коли де Голь вернувся до Франції, він думав, що воно його — з тілом і душею, і вірив, що всі французи признають сліпо його владу. Хоч він став символом визвольної боротьби Франції, то боролись теж і інші, а їх погляди про майбутнє не завжди згоджувались з його поглядами. Комуністи, які також пішли в ряди резистансу, коли Росія вступалась в війну, бачили в нім свого природнього ворога, бо він уявляв собою такий тип француза, якого вони не можуть знищити: традиціоналіст, що твердо закоринився в історії і гордий з християнських чеснот старої Франції. Французи признали де Голеві, що йому по заслузі належить, але їх здоровий розум і критична розважність не піддалися гістерії моменту.

В міжчасі відновили діяльність передвоєнні партії, а з ними одна нова, MRP. За де Голя було багато галасу. Але „довгий аспарагус“, як його звуть популярно, пішов слідами давнього Чинчіната. Він оповився в свою зранену гордість і відійшов.

Його відхід зробив для нього більше, як місяці пропаганди. Знов почала діяти „містика“. Люди дивувались: „Що думає де Голь? Що він хоче?“

Чого хоче де Голь

„Об'єднання“ існує вже досить довго, щоб зробити перший перегляд. В Парижі влаштовано головну квартиру, а в кожному департаменті Франції заложено обласні станиці. Завчасно ще оцінити майбутню силу нової організації, хоч без сумніву перша пропагандивна кампанія принесла йому багато прихильників. Навіть у скептично наставленому Парижі зголошуються що тижня сотки людей. Практично RPF не є політичною партією в загальному прийнятому значенні цього слова, воно приймає членів з усіх партій, за ввічком відомих коляборантів і комуністів. Коли члени підписують заяву вступлення, вони не дістають нічого конкретного, вони повинні вдоволитись блискучим портретом генерала і гаслом „святого завдання відбудови“. Вони не знають, куди вони йдуть, знають, що їх веде де Голь і що вони йдуть за ним. В політичній партії лідери можуть мінятися, але основні принципи залишаються ті самі. В „Об'єднанню“ такої певності немає.

Коли де Голь поставив себе на чоло руху, заявив, що „Об'єднання“ буде діяти в межах існуючих законів, а одночасно як першу ціль поставив усунення конституції. В цьому є деяка непослідовність. Але це не є злочин змагати до зміни писаної конституції, зокрема, коли її народження супроводжала така велика нехоть з боку багатьох людей. Одна третина населення голосувала за конституцію, мало що менше проти, а третина здержалася. Якщо писана конституція не діє, треба викинути її до коша. Але де Голь має щойно доказати, що вона не відповідає потребам краю. Сьогодні ніхто з французів не скаже, що вона добра, за ввічком комуністів, які були її хресними батьками. Слаба сторінка руху де Голя в сьогоднішню пору полягає в тому, що він, критикуючи конституцію, не поставив своєї позитивної пропозиції. Він хоче позбавити парламент (а разом з ним і партії) права вибирати і вести езекутиву, але він ще не пішов так далеко, щоб ясно окреслити, як він уявляє собі вибір езекутивної влади. Він тільки робить неясні натяки на американську систему вибору президента. Ця неокресленість дає його ворогам атути проти нього.

Хто є в штабі де Голя

Люди в оточенні де Голя це пристрасні ідеалісти, віддані де Голеві як своєму лідерові. Це майже все молоді люди, які проїнялись думками генерала про те, що велич Франції може забезпечити військова витривалість і змагання до переваги в світових персправах. Тільки дехто між ними має політичний досвід — це може бути добре, але й зле. Жак Сустьель, генеральний секретар, має 35 років, це відомий антрополог. Інший це 30-літній журналіст Діомед Катру, син генерала Катру, амбасадора в Москві. Сюди належить Жак Бомель, що має 29 років. Анре Мальро, головний пропагандист де Голя, повістяр, має в своїм життєписі епізоди співпраці з Чанкайшеком і участь в еспанській громадянській війні — по стороні червоних. Але він відійшов з того табору і сьогодні його ім'я це червона плахта для французьких комуністів. Одинока особа в оточенні де Голя, яку її передше знали в ширших політичних кругах, це Гастон Палевскі, колишній політичний дорадник маршала Ліотея і керівник кабінету прем'єра Рено. Він мав великий вплив за кулісами політичного життя і — кажуть — навіть керував своїм шефом. Він прихильник правих поглядів. Палевскі — один з тих таємничих людей, які не показуються прилюдно на сцені, а мимо того рішають про долю цілої нації.

Хто піддержує рух де Голя

Де Голь це мішанина Жанни д'Арк, яка спасла Францію, Наполеона, який дав їй славу, слъози і закони, і мужів типу Тіера, які намагались, інколи з успіхом, закріпити її стабільність, втихомрюючи протилежні сили. Скоріше або пізніше йому вдасться об'єднати всі сили, що не погоджуються з комунізмом. Де Голь як безкомпромісовий ворог комунізму — це борець в очах багатьох французів. Він апелює до незалежної думки дебелих селян, які відкидають усі наглі зміни, усі спроби усунення приватної власності і католицької Церкви, а хотіли б зберегти своє право — держати власні ошадности в поңосі, якщо їм цього забажається. До нього мають довіря теж і середні верстви. Вони видять, що зріст комунізму загрожує їхнім позиціям. І хоч вони в неодолює до погоджуються з генералом, то всетаки хотіли б бути з ним, коли прийде до великої розправи, бо знають, що це одинокий їх шанс. А передовсім де Голь об'єднує всі ті елементи, для яких комунізм — це чужа ідеологія, яка, якщо прийнялась би, поставила б Францію з її великою традицією, культурою і національним життям під чобіт Москви.

Де Голь відтягне, як і досі, багато прихильників з рядів „Республікансько-народного руху“ Жоржа Бідо. Бо його політика, хоч чесна і з добрими намірами, була продовж остатніх місяців все інше тільки не тверда і ясна. Завдяки компромісам з комуністами в справі конституції цей рух втратив багато прихильників і його лідери сьогодні в клопітливим положенню. Навіть і від соціалістів він може дещо здобути. Всі ті соціалісти, які не погоджуються на співпрацю з товаришами Моріса Тореза стануть в майбутньому по стороні де Голя, а їх політичний розум і досвід вийде йому тільки на користь.

Якщо сьогоднішні державні інституції Франції не принесуть їй поправки, прийде до кінцевої розправи між „Об'єднанням“ і комуністами. Ці останні не мають ніяких лъюзій в тім відношенні. Вони знають, що мусять прийти, і підготовляються, щоб не бути заскоченими.

Як демократичний лідер, де Голь має деякі поважні недомогання. Він упертий і нетерпимий. Любить, спалахнувши гнівом, зрвати дискусію і завжди вимагає, щоб інші його зрозуміли, хоч сам робить замало зусиль, щоби бути ясним. Він блискуче пише, з него добрий мислитель, але злий бесідник. А його вплив на маси більше походить з гордої і суворой постави та наказуючого тону, як із дійсної приязні. Його містика разить у ХХ століття. Але рівночасно треба підкреслити його змісл для обов'язку і його непохитний патріотизм.

Вкорогті Франція мусятиме рішати. Французи завжди брали політику поважно. Сьогодні вони потребують цього більше як коли. А їх ясна логіка і здоровий розум вказуватимуть їм шлях.

Сила, маса, ідеологія

написав Д-р Віляр Фіоля

Подасмо уривки із книжки Д-р Віляр Фіоля: *Людина й соціальне середовище* — Париж, 1940. Автор еспанець, його погляди, як сам він зазначає в передмові до французького видання, постали на основі трагічних досвідів еспанської громадянської війни 1936—1939 і початку другої світової війни. Характеристичне в книжці шукання доріг до загально-важних розумових основ пізнання і діяння, логіки і моралі, в протилежності до ірраціоналізму, з його відміними: алогізмом і аморалізмом, що проповідувалися і здійснювалися в житті. Наслідок: „світ смертельно поранений за свій брак моралі” (X).

Однаке це не зворот до давніх думок. Автор одночасно, як виразно видно з нижче наведених уривків, не признає всесильності інтелігенції, він відкидає той раціоналізм, що хотів згори обдуманими плянами перебудувати світ по своїй волі, — і тим викликав реакцію життя проти себе і спричинив сучасну моральну, соціальну і політичну кризу.

Деякі думки, що їх подаємо, напр., про культ сили, або містику маси, про гека-томби і страту часу, незвичайно цікаві й пекуче актуальні для нас і нашого життя.

Сучасний стан

Сучасний стан світу виявляє такі характеристичні риси:

1. Брак вищого критерія оцінки й брак дисципліни людських дій привів до анархії цінностей. Різні критерії в площині розуму, що їх не можна звести один до одного, бо не маємо конечної вищої норми, — неминуче приводить до тріумфу сили, як останнього і найвищого засобу переконання;

2. Зудар між державами, і внутрі кожної країни удар між соціальними класами — неминучі. З огляду на ту нашу свідомість, акція в ім'я людства, і разом із нею мир і добробут, в'яжуться нерозривно одне з одним і вимагають об'єднаної дисципліни. А що її немає, люди не знаходячи ні формули, ні дороги, що нею йшли б, передають справу того об'єднання силі. І то в усіх ділянках, в усіх питаннях, і в усіх розмірах; у великих речах і дрібних, в індивідуальних справах, як і колективних, в народних і міжнародних.

3. Сучасне безсилля людей, що висловлюється невдачею всіх їхніх зусиль, також дає як вислід відклик до сили;

4. Все те доводить до найбільшої катастрофи, коли візьмемо під увагу, що люди звертаються до сили, щоб рішити конфлікти, які вимагають розв'язки проказаної розумом і мораллю. (Ст. 193).

Це стан, що дає явище, видне навіть для поверховного пригляду, — явище великого значення, що віщує згубу, а саме: неспроможність державних урядів зарадити політичним і суспільним недомогам через невислачальність конституцій, що з них беруть вони свою владу. Цей факт загрожує суспільну певність тих, що в горі, загороджуючи шлях законності тим, що в низу. І одні і другі не довіряють нічому тільки силі, і тому то світ кидається в диктатуру, себто в заперечення демократії, таким чином відхиляючися від єдиної дороги рятунку. (Ст. 194).

(...моральний упадок нашої доби, підкреслений виразним знаком смерті” — це)

— різниця між матеріальним і науковим поступом нашої цивілізації та її моральною мізерією. Нестерпний для життя брак рівноваги між матеріальною і моральною дійсністю, тоді як привернення рівноваги привернуло б здоров'я світові. Брак рівноваги, що вказує велич зла й потребу виняткового зусилля на те, щоб одужати. (Ст. 195).

Боротьба клас. Містика маси.

Порушення природньої дійсності..., порушення, що в нашу добу дійшли до вершка і зокрема виявилися в зловживаннях капіталізму, викликали у своїх жертв рух до єдності, який намагається створити, при слабості кожної людини зокрема, страшну силу: силу числа, силу маси. Як оборонна реакція на зло-

вживання, до речі дуже грубі зловживання проти громадськості, з'явилася боротьба клас, одна з відмін боротьби за життя.

Люди, позбавлені своїх основних і природніх прав, бачать у масі єдиний рятуюнок, бо той рятуюнок вимагає зусилля куди більшого за можливості відокремлених одиниць. Люди чекають його від сили спротиву і наступу, що її має маса. Та особливіша сила, справді величезна, представляє для людей не тільки те, чим вона дійсно є, але й усе те, що вони пробують оборонити, включно з тим, чого їм з різних причин бракує... Маса символізує для людей привернення людської гідності, здобуття прав, основу щастя, соціальну структуру, забезпечену справедливістю. Із того, що людина-маєтовик, згідно із своєю вірою, бачить у масі і чого сподівається від її дій, зродилася містика, що приписує масі здібність осягтів, техніки, керівництва, всемогутність у всіх справах і задля всіх справ, все те, чого на жаль, вона не має. Ще один випадок із численних, де потреба і біль створили віру.

На жаль маса, та без сумніву поважна сила, є сліпа, як і всі природні сили. Маса може відмовитися від праці, спинити промисл, знищити фабрики; та ледве чи вона змогла б успішно провести якусь справу. Маса так як ріка, що то брак у ній води спиняє млин, але коли вона стане в поводі, руйнує його. Маса через саме повздержання — могла б зробити війну неможливою; але вона ніколи не змогла б збудувати мир. Конструктивне діло, ініціатива, керівництво і техніка не залежать від числа, але прямо від індивідуальності, на основі її природніх прав. Одинока користь, що її дає сила маси, походить із самого факту її існування; та користь у тому, що маса остерігає, чи повинна остерігатися, свідомих і відповідальних людей. Така осторога — це найвиразніший доказ, що йдемо неправильною дорогою і що ми повинні виправити нашу помилку... Єдине добродійство маси впливає з її спромоги давати осторогу.

Поза тією осторогою, що має характер діагнози, маса на основі конечних законів свого формування і діяння, не може зродити нічого опріч труднощів і розчарувань. Її сила неминуче зана на те, щоб втопитися в анархії або в диктатурі.

Коли не виправимо помилок, коли не почуємо, або не зрозуміємо якслід остороги маси, коли розум не вступить, тоді маса проведе до кінця свою розкладову роботу і знищить усе, добро і зло. Цивілізація мусить починати свій цикл наново, виходячи із нижчих ступенів, (що їх давно пройдено), до яких вона завернеться через помилки в керівництві. Але зараз після болючої гекатомби й втрати часу, що зв'язана з нею, людські завдання муситимуть орієнтуватися відповідно до тих самих дійсностей, які сьогодні вимагали б тільки деяких поправок, завдяки котрим — при пошануванні того, що здорове і пожиточне в наших установах — можна б багато скористати часу й уникнути численних болів. (Ст. 211—213).

Банкротство ідеологій

Ясно, що царювання ідеологій проминуло, так як це колись сталося з царюванням релігій. Але банкротство ідеологій опріч незвичайно доброї сторони несе з собою й руїну цілком іншого значення: руїну віри в суверенність, свободу і право людини керувати своїм життям і спрямовувати його по своїй волі.

Вкінці помилка людини була в тому, що вона вірила в можливість, без труднощів і небезпеки діяти по своїй волі, себто діяти слухаючися свого забугу, або своїх вірувань і ідеологій, що значить своєї інтелігенції.

Очевидно вона може так діяти, вона й діяла так, але за ціну припізнень і ухилів, що можуть привести до небезпеки її індивідуальне і громадське життя.

Чому? Бо вся людська діяльність, незгідна з власною людською природою, шкідлива. Вона спричиняє щонайменше страту часу у формуванні людини, а іноді смертельне ризико, евентуальність досить ясна для сучасних людей.

Тасмниця життєвості, плідності таких різних і різноманітних релігій і ідеологій докладно в тому, що вони в більшій чи меншій мірі збігаються з вимогами

розумної природи. Коли всі вони вміщують у собі щось із добра, коли — як це утверджує народня проникливість — всюди є трохи правди, то це саме тому, що всі гіпотези в деяких точках збігаються з розумною дійсністю.

Провірмо найславніший з прикладів. Велика тасмниця тривалості християнства в тому, що через усі есвєрдіні гіпотези, воно по своєму пізнало й шанує найпевніші розумні особливості. (Ст. 215—216).

Ми могли б продовжувати нашу критичну роботу, обсліджуючи ті дві ідеології, що сьогодні виявляються найнебезпечнішими для людства: комунізм і нацизм; і могли б робити ще далі, тепер уже легко, з усіми ідеологіями, що ділять людей, і з усіми системами, які ними вихваляються: з лібералізмом, марксизмом, демократією і з усіми так званими правими концепціями...

Царювання ідеологій проминуло. Людина не зважаючи на свою особлившу інтелігенцію і свій розум, не може діяти тільки по своїй волі. І індивідуальну і колективну поведінку визначає її природа, її ж власна природа, розумна природа.

Починається нова ера: ера признання розумних дійсностей. (Ст. 217).

Після з'їзду ЦПУЕ

З'їзд делегатів ЦПУЕ, хоч бурхливий і довший на один день, як передбачено, виконав свою роботу — ухвалив майже одностайно статут і вибрав подавляючою більшістю не тільки голову ЦПУЕ, але теж і цілу Управу. За новим статутом голова має мати за собою 2/3 голосів, а мав 44 на 48; члени Управи, що мусять бути обрані більшістю голосів, мали не менше двох третіх.

Цей вислід нарад з'їзду був до деякої міри несподіванкою і то тим більше радісною, що повстав на шідкладі замирення всіх політичних груп між собою. Листу кандидатів взагалі устійнено ще перед вибором комісії-матки та перед ухвалою статута. Розмови й торги йшли однак тим разом, в противстві до першої частини з'їзду в Регенсбурзі, між самими делегатами, дарма що вони поділені були, а той виступали по своїй партійній приналежності. Кандидат, якого не піддержувала жадна партія, не міг вийти, хоч він мав би не знати які ділові прикмети. З цього приводу і склад Управи такий, що її ділова працєспосібність виглядає меншою за стару. За те моральний капітал, з яким нова Управа ЦПУЕ приступає до праці, є безперечно дуже великий і повинен легко допомогти замиряти пристрасти й незгоди, не тільки по вищих ланках, але теж і по таборах.

Об'єднання партій на громадсько-допомоговій діяльній — це в наших умовах — незвичайної ваги справа. Після об'єднання Цесусів — це друга з черги подія в житті нової еміграції, що каже з піднесенням чолом дивитися в наше майбутнє. Молода дала добрий початок і зрештою для кожного тамушнього політика вразне мemento, мовляв, коли старші політики не змінять метод дії, то скоро остануть без наробку.

Після того, що сталося на з'їзді, можна з великою дозою правдоподібності говорити про створення одного диспозиційного політичного осередка, що про нього говориться на всі лади від літа 1945 року, а для якого ніяк не можуть знайти спільної мови за винятком взаїмних обвинувачень. З такого підходу, як хто критично не дивився б на склад Управи ЦПУЕ — сам факт, що вона зродилася зі зговорення вчора здавалося непримиримих груп, має велике значення. Бо треба сподіватися, що згодом, коли партії зможуть вижитися на своєму політичному форумі — дійде до цього, що органи громадсько-допомогових аполітичних інституцій, як ЦПУЕ, будуть вибрані за діловим принципом, а не за партійним. На сьогодні і того вистарчить. Про понадгрупове ведення справ в ЦПУЕ дає гарантію дотеперішній, вже ви-

пробуваний провід ЦПУЕ в особах Голови Мудрого і його першого заступника, Проф. Вєтухова. Позатим позитивним слід вважати, що до Управи ввійшло аж трьох керманічів з молодших річників (біля тридцятки).

Куди більшої ваги, є прийняття статута, ми сказали б, звірцевого статута для нового типу організації нашої еміграції. Бо статут, що його дбайливо фахівцями підготовано та ділово на з'їзді передискутовано, кінчить з дотеперішньою формою наших громадських організацій — товариства, опертого на зголошених і зарєстрованих членах. Новий статут — це українська самоуправа на чужині, яку обірає безпосередньо чи посередньо кожний емігрант, та яка піклється моральним і фізичним захованням всіх українців, що живуть в даній країні. Повищі устійнення такі на око прості, а все ж таки ми на них довго чекали.

Завданням організації поставлено виразно на першому місці — заступництво і репрезентацію, на другому — порядкування громадського життя цілості еміграції (ст. 14 а.), а шойно на дальшому місці безпосередню допомогу. Програма отже наскрізь позитивна. Спершу й на першому місці оборона інтересів, влаштування еміграції і її добробут, а тільки згодом для тих, що ми-мо повищих заходів, не зможуть самі дати собі раду — для тих шойно безпосередня допомога.

В згоді з таким поділом і таким наголосованням поодиноких завдань стоїть теж фінансова частина статута, яка наложенням обов'язку платити річну національну вкладку кожній повнолітній особі та 1 % від обороту українських підприємств — дає тверду базу для праці всім органам Представництва.

Поставлення справи, здається, правильне і здорове. Треба сподіватися, що воно найде відгук і позв Німеччиною і причиниться до оформлення союзу всіх громадсько-допомогових комітетів української нової і старої еміграції.

А. М

З парадоксів нашого часу

„Дена“ повідомляє: при розслідуванні обставин серії яких в Дюсельдорфі відбувся зудар трамваю з важким авто, в котрому завинив кондуктор трамваю, — виявилось, що зудар стався в наслідок не доживлення кондуктора.

Глоси до преси

Президент і політичні партії

В польським тижневику „Львів і Вільно“, що виходить в Лондоні пише Цат-Майкевич:

„В польським народі але діє селекційний апарат. Не вміє ставити відповідних людей на відповідних місцях... Тому правдивим щастям нашої історії є те, що найвищий уряд заняла людина так відповідна на своїм місці, як президент Август Залеський... Авторитет президента Залеського йшов постійно вгору і сьогодні вже всі розуміємо, що він став дійсно вісью цілої нашої політичної структури. Нема території, нема війська, нема матеріальної сили, але залишалась інституція президента Річпосполитої, це є щось, довкола чого в відповідній хвилі буде можна знов відбудувати державу. Якщо та інституція була б в руках людини малодушної, без характеру, то могла б легко стати ще одним чинником розкладу і самоликвідації. Пан Август Залеський має дві чесноти, які рідко в нас зустрічається на високих постах — має волю і силу характеру та політичну інтелігенцію.

„... Але народ має ще інші засоби для дії, а саме політичні партії... В наших умовах вони мають незвичайне значення для нас. Тому це не є тільки журналістична недискреція, а вияв журби за майбутнє Польщі, якщо хочемо довідатися, що діється внутрі тих партій“.

Коли читаємо ці стрічки, то розуміємо, що значить мати хочби двадцять літ власну державу. Поляки за час існування самостійності Польщі навчилися думати по — державницьки. Тому вони доцінюють вагу інституції голови держави на еміграції. А в нас існування законного державного центру і його голови ще для різних людей, а навіть і для деяких партій є проблемою. Коли ж ми навчимося думати державницькими категоріями?

Кінець ще одного блахмана

Большевики мають одного великого союзника, якумо головню завдячують всі свої успіхи, а саме людську наївність. Майже всі їхні гасла є обреховані на використання людської наївності, на обдурення. Підчас першої світової війни вони пустили були змученим народам приманливе гасло — „геть з війною, геть з милітаризмом“ — на те, щоб з часом самим збудувати найбільш милітарну державу в світі. Подібним блахманом було гасло — „самоозначення аж до відокремлення“, яке було тільки хитро придуманим засобом проти національно-визвольних змагань поневоленних народів б. Росії. І було чимало серед цих народів людей, які не за страх, але за совість взяли це обдурне гасло за щирю правду і своєю наївністю допомогли збудувати нову велику тюрму народів.

Та здавалось, що 30-літня большевицька практика розоблачила всі скриті пляни большевиків. Та це так тільки здавалось, бо ось підчас другої світової війни, коли большевики побачили, що вони не вдержать гітлерівського напорю без допомоги „гнилого заходу“ — прибрали позу вовка в овечій шкурі. І знову пустили блахмана — одену формі розв'язання комінтерну, другий — у формі привернення в СССР релігійної свободи. І знову чимало людей, цим разом поза межами СССР, повірило в щирість большевицьких вождів. Згадати б хоча відомий виступ єпископа англійської Церкви в Кентбері (Англія).

Та ось сьогодні небезпека минула, німецький тоталізм лежить розчавлений, тож немає потреби скривати справжні наміри, ставити в сумнів чистоту комуністичної лінії. Про віднову Комінтерну вже багато говорилось і писалось.

Та на цьому не кінець, бо ось орган советської комуністичної молоді „Комсомольська Правда“ опублікував постанову Центрального Комітету Комсомолу, згідно з якою комуністам заборонено відвідувати церкви і взагалі мати будь-яку справу до релігії. Їх завдання полягає в тому — пише советський часопис — щоб допомогти викоринити „релігійні забобони“ і всюди підкреслювати, що релігія суперечить науці і матеріалістичному світоглядові. Для членів Комсомолу, мовляв, недопустимо вірити в Бога і заховувати релігійні звичаї.

Зновже ж московське радіо з 3. 11. ц. р. подало, що Сталін одержав листа, якого підписало понад 25 мільйонів членів Комсомолу, в якому м. ін. сказано, що „наша молодь бачить усі маніфестації бруду і гнилизни буржуазної культури“. Лист цей теж скерований проти церкви.

Очевидно, рішення про віднову Комінтерну, чи новий наступ на релігію, може розчарувати тільки наївних, для ненаївних вони не є нічим новим!

Чи не надто оптимістичне переконання

В одній з своїх статей, вміщених у щоденник „Нью-Йорк Трібюн“ відомий американський публіцист Вальтер Ліпман висловив переконання, що большевики програли вже „холодну війну“, та що вони є свідомі тієї своєї програної. Саме вислідом цієї свідомості є — повстання нового комуністичного інтернаціоналу, винищування опозиції в краях, що опинилися в советській сфері впливів, та агресивне наставлення большевицької політики.

Натомість американці, каже Ліпман, не є свідомі большевицької програної і агресивні, войовничі виступи советських дипломатів і політиків вважають ознакою сили советів. Тому Ліпман перестерігає американців, щоб вони правильно оцінювали теперішнє положення Європи і дійсний розподіл сил, та щоб виступали самопевно, конструктивно і великодушно. Тепер треба дійти до порозуміння, яке дозволить вилікувати Європу й світ, зменшити напруження та закінчити павіку.

Шкода, що Ліпман не сказав яким способом можна б дійти до порозуміння і замирення, коли друга сторона собі такого замирення і відпруження не бажає. Саме в той час, коли Ліпман пише, що „критичний момент холодної війни вже мивув і наступ Советів уже припинений“ — з Франції та Італії приходять вістки про криваві комуністичні заворушення, в яких були вбиті і ранені, масові страйки, палення правої преси, підпалювання будинків тощо. Чи ті, і їм подібні революційні акти можна вважати тільки проявами безсилля і розпуки, як це думає Ліпман, сумніваємось.

Такі погляди, як їх тепер висловлює Ліпман, панували в західних державах і по першій війні. Та чи і на скільки вони були правильні, показав дальший розвиток подій. Сусідуючі з Советами народи, які дорого заплатили за ці оптимістичні погляди, мають, іншу думку на ці справи. Вони вважають, що не психічна демобілізація, але навпаки — свідомість загрози та психічна мобілізація є найкращим засобом для оборони перед комуністичним наступом.

Кінець словацької автономії

Большевицька акція не минула і Чехословаччини. Вірні своїй тактиці, що не можна робити всего нараз, але частинами й етапами, комуністи звернули своє вістря покищо головню на Словачину, маючи в тому піддержку празького уряду. Вслід за масовими арештами серед словаків, що їх переведено під замітом „державної зради“, празький уряд по довгих дискусіях сімома голосами проти п'ятох уповажив прем'єра Клементя Готвальда (комуніста) перевести реорганізацію автономного словацького уряду в Братиславі.

Заступник прем'єра Словащини Зденек Фірлінгер жадає, щоб до нової конституції прийняти постанову, що Словачині можна буде відобрати кожної хвилі признані їй автономні привілеї. Очевидно, така постанова була б дуже на руку комуністам у приборканні сильних протикомуністичних настроїв на Словачині, тож можна сподіватися, що таке внесення вони зловни піддержать.

Національна преса не поділяє становища більшости членів празького уряду. Вона свідомо того, що в даному випадку не йде про оборону національних чи державних інтересів, але про поглиблення і закріплення комуністичних впливів у Чехословаччині. В зв'язку з тим висловлює вона оправдане побоювання, що після чистки у Братиславі прийде з часом черга на подібну чистку у Празі.

